

61 kop.

J. Przymanowski
NELI TANKISTI JA KOER

J. Przymanowski

NELI TANKISTI JA KOER

JANUSZ PRZYMANOWSKI

NELI TANKISTI JA KOER

Poola keelest tõlkinud
Aleksander Kurtna

Kirjastus „Eesti Raamat”
Tallinn 1974

T (Poola)

P 78

IV—VI

Originaali tiitel:
Janusz Przymanowski
CZTEREJ PANCERNI I PIES
Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej
Warszawa 1967. Wydanie IV

R. Kropati fotod
televisioonifilmist «Neli tankisti ja koer»
Kunstiliselt kujundanud R. Pangsepp

© Tõlge eesti keelde, «Eesti Raamat», 1974

7—6—3

TL 7—74—34

Esimene peatükk

TIIGRIKÕRVAD

Teist korda sel päeval sattusid nad metsasihile. Märg rohi oli traktorirataste all lõmaks litsutud, otsekui oleks röövlind oma pikkade küüntega üle läinud. Vaikselt ookeanilt puhuv monsuun oli vaibunud. Vihma ei sadanud, kuid päike oli tuhm, pilvede tagant igritses ihnsalt valgust.

Vana seisatas, püssijupats käes, vaatas ringi ja sükeldus taas metsa. Tema kannul sörkis tujutult hatt Mura, nina ligi maad. Mõni samm tagapool, kõige lõpus, astus Janek.

Ei olnud neil täna õnne. Õige küll, hommikul, otsekohe, kui nad olid onnist välja tulnud, oli poiss lasknud kaks faasanit ja nüüd tassis ta vöö küljes kaht suurt kukke, kelle värvilised sabasuled ulatusid peaaegu maani. Mõlemad lasud olid täpsed; väikesekaliibriline relv, mida ta kasutas talvel oravate jahil, tabas hästi märki. Ent sellest oli vähe. Nad tahtsid endale mitmeks päevaks liha varuda, et võtta ette rännak kaugemale, üle Seedrimäe tipu.

Siht jäi seljataha. Kui puude vahel olid kustunud viimased päikesekiired, võttis Vana suuna paremale, nõlvakust üles. Mets oli paks. All kasvasid tumedad, vääniliste tüvedega, tihedavõralised pöögid, kõrgemal rohetasid saared, päris üleval, kus õhku ja valgust ohtramalt, toetasid madalat taevast korea seedrite kroonid.

Nad murdsid end samm-sammult läbi, lükates käratult kahele poole metsiku jasmiini võsusid. Võttis õige kaua, kui põlismets harvemaks läks ja nad jõudsid välja kuiva tammikusse, kus kohati kasvas ka üksikuid dauuria kaski. Siin oli valgem. All oli näha sarapuupõõsaid, aga ainult salguti. Nad seletasid nüüd kallakut paarikümne sammu kaugusele ja Vana riputas püssi kaela. Janek mõistis, et nagu alati tähendab see jälitamise katkestamist.

Nad jõudsid lagendikule, mille serval lebas sammaldunud, tuulest murtud pöök. Poiss võttis üle öla visatud kotist kaks kantsakat hapendamata leiba ja kamaka suitsupekki. Nad istusid teineteise kõrvale puutüvele ja hakkasid sööma. Mõlemad löikasid terava taskunoaga õhukesi, suitsust kollakaid viile, pistid suhu, hammustasid leiba peale ja närised pikkamisi. Nende ühesuguste, rahulike liigutuste poolest olid nad sarnased nagu isa ja poeg või nagu lapselaps ja vanaisa, ehkki nende nägudele pilku heites võis otsesemaid väita, et nad pole ühest kännust võrsunud. Vanal oli tõmmu, tuultest päevitunud nahk, silmad luitunud kui jahikullil, põsenukid esiletikkuvad, lokkis juukseid ja eriti habet ehtis hõbedane tikand. Poiss oli valgetverd, sinisilmne, hapra kondiga, ent nõtke kui sara-puuvits.

Nad vaikisid, sest metsale ei meeldi kõnekõmin. Ütled liigse sõna, ja võib juhtuda, et lähebki kõrvust mööda murduva oksa ragin, mõni kahin, mis pole tuulest tulnud, heli, mis kogenud kõrvale palju ütleb.

Vana andis hatale peopesalt tüki leiba pekiga: koer võttis selle vastu tõrksalt, pikkade hammastega. Sai aru, et pole veel midagi teinud, kõhutäit ära teeninud.

Janek kiskus mahukast jopitaskust välja Mura poja Šarikū, raske pea ja suurte karvaste käppadega kutsika. Ta oli väiksekeste ristunud Šarikuks, Kerakeseks, sest kutsa meenutas sündimisel tõesti tuhkhalli kahust villase lõnga kera. Janek andis talle veidi kehakinnitust ja kratsis teda kõrvade tagant, õrnalt karvadest tutistades. Mura tuli juurde, lakkus tal kätt, otsekui tänades poja hooldamise eest, ning kergitas naeru täheks ülemist suupoolt, mis oli märgistatud ilvese küüne armiga.

«Keegi peab siin veel jahti peale meie,» ütles lõpuks Vana. «Kas inimene või loom. Mets on tühi nagu luuaga pühitud.»

Samal hetkel tõstis Mura oma targa hallineva pea: ta oli kinni püüdnud kauge lõhna.

«Julgemini, julgemini,» ässitas teda Vana.

Koer liikus algul sihitult, vinka-vonka, siis aga pani otse läbi sarapuupõõsaste. Ei möödunud minutitki, kui mehed kuulsid lagendiku teises servas raginat, nägid liikumist ja midagi virvendamas okste vahel. Jämeda tamme tüve tagant kargas välja kaks varju. Mura kihutas ees, püüdes teed ära lõigata, jahimeeste poolel tatsas vägev

kult, kõrge kuklaküür tahapoole lüügu, äranäksatud saba uljalt püsti. Mura jõudis loomast ette, tegi häält ja hüppas lähemale, valmis end sirgetel vetruvatel jalgadel maast lahti tõukama, et kukile karata. Ent ta sattus esikäppadega püdelasse porri, mis oli peidus tammelehtede all. See sai talle hukatuseks: vihaleaetud kult tabas vaenlast ainsa peakeerutusega. Samal hetkel kõlas pauk. Loom võpatas, vajus esijalgadele ja plartsatas siis kummuli otsekui välgust rabatud.

Mõlemad jahimehed tundsid, et on juhtunud õnnetus. Nad astusid kiirel sammul, ent ettevaatlikult ligemale — Vanal sõrm päästikul, Janekil pikk jahinuga käes.

Metskult oli surnud. Mura lamas külili, keha alt immit-ses verd. Koera mokad värelesid, hambad seisis irevil. Vanamees laskis põlvili ja pani käe talle pea peale. Ta tundis sõrmede all, kuidas loom kangestus, kuidas elu kustus. Ja ta lausus koerale, endale ning metsale:

«Kahju. Olid tubli, Mura, tubli hatt.»

Kutsikas oli verd haistnud ja niutsus taskus.

«Vajus sisse,» lausus poiss selgituseks, kuigi see oli tarbetu.

«Igaühega võib seda juhtuda.»

Janek kaevas pikerguse augu, kühveldades sammalt ja mulda laia noateraga. Pärast ajas haua kinni ja veeretask sammaldunud kivi peale. Kahe löikega tegi ta tamme koorde märgi, et koht meeles seiseks. Pistis käe tasku, silistas Šarikut, siis tõstis kutsika välja ning asetask leherisule. Jälgis, kuidas kutsikas end kohmetult liigutask, jalgu harki ajades; ta ei olnud veel võimeline mõistma, mis on juhtunud. Ja äkki, otsekui kauge püssilasus kaja, otsekui linnu-huige teiselt poolt pilvi, kerkisid Janeki mälestusse majarusud, ahervareme vina ja kriidiks hõõrutud krohvi tolm.

«Jäid üksi, Šarik.»

«Keegi ei jää üksi. Säärane lugu võib igaühega juhtuda,» pomises Vana. «Koer on inimeste juures.»

«Samasugune lugu võib juhtuda nii koera kui inimesega,» mõtles Janek. Ka tema ise oli üksi jäänud, peaaegu üksi. Omakseid otsides oli ta pool maailma läbi rännanud. Ei leidnud seda, keda otsis. Ja siis, kui tal hakkas juba õige halvasti minema, sattus ta maja juurde. See ei olnud selle maja moodi, kus ta oli üles kasvanud. Too oli kivimaja ja seisis sadamalinna kanali ääres. See siin oli seedripalki-

dest ning kajas õhtuti kilgilaulust ja tuule vihinast korstnas. Maja seisis kärestikulise, kive lihviva jõe kaldal.

Ta elas selles majas juba kolmandat suve. Õppis selgeks palju asju: ajama loomajälgi niisama visalt kui hunt, haistma tuult ja eraldama metsa ning loomade lõhnu, lugema jälgi ja sahinaid, liikuma vaikselt, osavalt ja kiiresti. Õppis nii laskma, et tabas väikesekaliibrilisest oravat silma, ilma et oleks vigastanud talveks valgeks vööbatud karvakasukat. Kolmandat suve rändas ta metsarada-del. Seni ei olnud ta pead murdnud, kuhu need rajad vii-vad.

Päike oli läinud veel hägusamaks. Pilved roomasid mööda nõlvakut alla, hakkas sadama. Vana riputas püssi madala oksa otsa, samuti luitunud jopi. Ta laskus kuldi kõrvale põlvili, avas noapidemega looma koonu ja urgitses kihvad välja. Need olid peopesast pikemad, aastatega kol-laseks tõmbunud, pisut kaares nagu mõök.

Janek tuli appi. Nad lõikasid naha piki kõhtu lõhki, täkkisid jalgade ümbert lahti ja hakkasid seda maha tõm-bama, nuga-dega kergelt, kiirete liigutustega tagant aidat-tes.

Vihm läks tugevamaks, tuli sabisedes mööda mäenõl-vakut alla; lehtedelt patsatasid rasked tilgad. Nad kiirus-tasid. Ladusid singikäntsakad laialilaotatud presendile. Käärtsid käised üles ja lõikasid turja pikkadeks mahla-kateks fileeribadeks.

Pisike Šarik, kes ringiratast sambla ja leherisu sees püherdas, haugatas järsku hoiatavalt; haugatus oli lühike, sellele järgnes urin, mis signaliseeris suure looma lähe-dusest. Hoiatus kõlas naljakalt ja kiunuvalt, otsekui lapse kisa, kes täiskasvanuid matkides karjub: «Tulekahju!»

«Vaata,» ütles Vana, hoides mõlemas käes värske liha käntsakat. «Mängib täiskasvanud koera...»

Ta jäi poolelt sõnalt vait. Janek kuulis ainult, kuidas liha maha prantsatas ja sahinat mööda lehti veeres. Järske liigutusi vältides pööras ta aeglaselt pead. Ta nägi silma-nurgast Vana põlvest nõtkuvail jalgadel varitsemas, peos pikk verine nuga. Kütt oli kivi-ks tardunud ja pingul nagu vedru. Ta hoidis pead madalas, kael oli punaseks tõmbu-nud.

Janek vaatas tema pilgu-suunas tamme alla. Kahe sara-puupuhma vahel, madalal rohu kohal märkas ta lamedat kassipead, mida kaunistas punakas põskhabe. Pea kõrval

kaks vägevat, leherisusse pistetud käppa. See kõik püsis liikumatult, ainult sabat, pikk ja vetruv, peksis vihaselt vastu külgi.

Poisile oli selge, miks nad metsloomi ei kohanud, miks Mura nende kõrval püsis, miks vana valvas kult hirmust segamini läks ja otse nende peale tuli: metsas pidas jahti keegi tugevam, haruldane külaline, taiga ja mägede valit-seja, ussuuri tiiger. Värske vere lõhna peale tuli ta saagile, mis temale kuulus; looma järele, kelle jäljed ta oli välja nuuskinud. Kahtlemata pani teda imestama, et kohmakad ja naljakad inimesed, kellel puudub haistmismeel, julge-sid siia jääda, ei pagenud pimesi mäeveerust alla. Sellest ajast peale, kui algas sõda, mis hõõgus piki piiri otsekui söed sambla all, pursates ajuti peidikutest laskude säde-meid, sõi ta seda liha ja lakkas kartmast müra. Vastupidi, ta võttis alati suuna püssiragina peale, haistes kergelt saaki. Nüüd oli ta vihane, ärritatud, mõõtis lihastega vahe-maad ja tõmbas need hüppeks kokku.

Ilma end pööramata ja vähimagi värinata sosistas Vana: «Püss on oksal... Tähelepanu... Võta!»

Janek hüppas, sai kaba ja toru pihku. Oks murdus kuiva praksatusega ja samal ajal, otsekui sume kõuemürin, pais-kus lagendikule tiigri möire. Poiss pööras end ümber, nägi lennul punakasmusta välku ja kõrvalepõikavat Vana. Jäi vaid üks šanss, üksainus hetk, niisama lühike kui südame-löök. Kui loom esikäppadega maapinda puudutas ja end selle vastu tõmbas, et uueks hüppeks hoogu võtta, püüdis Janek lõpuks sihikule valge siksaki tumedal karval ja kõm-mutas kitsaste välkuvate silmade vahele.

Suur kass veeres üle pea, möire katkes poolelt toonilt.

Veel hetke seisis mõlemad liikumatult, oodates, millal silmadega nähtu ajusse jõuab. Siis ütles Vana:

«Valmis. Aga siiski tõmbas mind kütinega.»

Alles nüüd märkas Janek lõhkirebitud saabast ja käri-senud pükse, mis tõmbusid verest tumedaks.

Vana istus maha. Poiss tuli juurde, lõikas saapasääre ülevalt lõhki, tõmbas selle pahkluuni alla, rebis rohekas-pruunil pakil, mida sõdurid rindel kasutavad, paberi lahti ja sidus haava kõvasti kinni.

Kütt asetaskäe poisi juustele. Ta nagu oli kahvatu, huu-led halliks tõmbunud.

«Suur tänu, Janek.»

«Mis te nüüd, Jefim Semjonovitš... Mille eest?» Nii-

viisi kõnetas Janek vanameest harva, sest kõik siin mägedes, umbes saja kilomeetri ulatuses ümber Seedrimäe tipu, hüüdsid teda lihtsalt Vanaks.

«Suur tänu elu eest.»

«Pigem peaksin mina teid...» Janek jättis lause poolelt sõnalt katki.

Liiga palju oleks pidanud ütlema, et kõike ära öelda, mõlemad aga olid harjunud kokku hoidma nii sõnu kui laskemoona.

Kutsikas komberdas tiigri juurde, komistades oksarisul, seades ettevaatlikult jalgu märgadel ja libedatel lehtedel. Ta tõmbas sügavalt õhku, värises, hirm litsus tal tagumised jalad vastu maad, aga raske, jonnakas pea vedas edasi. Põlvest põlve edasiantav instinkt, mille ta koos emapiimaga oli sisse imenud, ütles talle, et vaenlane on surnud. Šarik võttis kogu jõu kokku, urises ähvardavalt, haaras mahavarisenud hiiglase tagumise käpa hammaste vahele ja hakkas seda karyadest sakutama.

«Anna pisike siia.»

Janek haaras kutsika tukast, tõstis õhku ja ulatas Vanale. Šarik mahtus kahele armidega peopesale nagu kimalane kassinaeri karikasse. Semjonõtš tegi kutsikal suu lahti, vaatas hambaid ja hakkas vihmast märga karva kõrvade vahelt sügama.

«Tubli koer tuleb sinust. Hoiatasid meid mõlemaid.»

«Mis edasi?» küsis poiss. «Kas käia saate?»

Vana ajas end jalule, tegi sammu ette, teise taha ja istus uuesti maha.

«Raske. Ka liha jääb siia. Mina valvan siin Šarikuga, sina mine sihi peale.»

Janek vaatas üles, püüdis nõrka helendust pilvede vahel, et aega kindlaks teha.

«Varsti peaks kohal olema.»

Ta ulatas Vanale püssi, mida ta kogu aeg oli peos hoidnud, võttis oma väikesekaliibrilise ja hakkas laia sammuga üle lagendiku tagasi astuma.

«Oota.»

Ta pöördus ümber ja nägi, et kütt oli külili laskunud, käed tiigri pea poole sirutanud ning löikas noaga kõrvu küljest.

«Tule siia!» hüüdis Vana jälle istukile tõustes. «Võta ja pane tallele, need on sinu omad.»

Janek tuli tagasi, kummardus väljasirutatud käe kohale

ja võttis oma saagi. Siis hoidis ta hetke peopesade vahel karedat väljasirutatud kätt, nagu teevad hiinlased kallist külalist tervitades.

Läbi vihmaabina kandis tuul eemalt mootori nõrka rütmilist mürinat, see töötas raskelt, aeglase pööretega. Janek teadis, et traktor, mis veab kaht järelehaagitavat, seedritüvedega laaditud veokit, ronib märke. Varsti jõuab ta Viie Pöogi välule ja hakkab siis laskuma. Janek hüppas üle mahavarisenud puutüve, mis sulges väljapääsu lagendikult, ja pistis kergelt, ühtlaselt ning vetruvalt jooksmas. Ta hingas täie söömuga mägede reibast õhku, tõmbas kopsu lehtede, seente ja samblike lõhnu. Pluusi rinnataskus kandis ta küljestlõigatud tiigrikõrvu ja sügavamal, kusagil ribide all, rõõmu täpsest lasust.

Vahepeal võttis Vana taskust tubakapusara, kulunud põdranahkse koti, rebis korrapäraselt kokkumurtud ajalehest neljakandilise tüki ja keeras hoolega plotski. Siis katsus ta õrnalt mähist ja seadis jala mugavamini, toetades põia püssikaba najale. Kutsikas uitas tema ümber kikkis kõrvadega, tehes suuri ringe, pidas vahti nagu tõeline, täiskasvanud koer. Vana pistis pusara tasku tagasi, võttis sealt tuleraua ja püssipadruni sisse torgatud tahi, lõi sädet, puhus selle hõõgvele ja pani suitsu põlema.

METSHANEDE HUIGE

Nad raiskasid kaunist aega. Vana ei saanud paistes jalale toetuda ja Janek traktoristiga pidid teda kaenla alt talutama.

Siis läks Janek uuesti tagasi lagendikule, et tiigril nahk maha tõmmata ja metskuldi liha kaasa võtta. See võttis oma kaks tundi.

Sõita tuli aeglaselt ja ettevaatlikult, sest rasked järelveokid tükkisid märjal rohul ja poris libisema. Nad kinnitasid tagumise ratta külge palgi, sidusid ketid ümber, ja kui mäeveer järsemalt alla laskus, surus Janek kogu keha raskusega peenemale otsale.

Kui nad Seedrimäe nõlvakult kõvemale sõiduteele välja jõudsid, oli õõ juba käes. Nad jätsid järelveokid puudega teeservale maha ja keerasid traktoriga — väikese naljaka masinaga, mille tagarattad olid laiad ning ribilised — kõrvalrajale, mis viis jõekaldale Vana tare juurde.

Kui nad päralt jõudsid, oli läänes juba viimanegi puna pilvedel kustunud, läks täiesti pimedaks. Traktorist pani esilaternad põlema. Sirged valguseviirud noppisid pimedusest välja puutüvesid ja oksid, mis rippusid madalal justkui õlgkatus. Küljel helendas punakalt ergav väljalasketoru, korsten paiskas punaseid sädemete jaaniussikesi, mis lendasid üles ja kahele poole kõrvale.

Nad sõitsid varbaia kahe madala posti vahelt läbi ja jõudsid trepi ette. Traktorist pidas masina kinni ja pani gaasi väiksematele pööretele. Alles nüüd kuulsid nii mehaanik kui Janek, et mootor klopib. Traktorist vandus.

«Vii küüni,» andis poiss nõu.

Ta viskas nahad ja liha varju alla, aitas Vanal maha tulla, võttis tal kätega ümbert kinni ja talutas trepist üles

ukseni. Laternad kustusid, mootor tõstis tuure ja jäi seisma. Mürinat asendas vaikus, mida segas nähtamatu jõe lähedane kohin. Traktorist tuli kiiresti järele ja kõik kolm astusid ruumikasse tarre.

Vastu õhkus soojust, oli tunda rohtude ja metslooma-nahkade lõhna. Janek tõmbas siibri lahti, kraapis tuha alt süsi ja viskas hagu peale. Lõbusad tuleleegid löid loitma, nende kuma uitas tares ringi, kiskudes seina veerest pimedusest välja laiad pingid, pika laua ning kaks värviga ületõmmatud kasti — püssirohu ja kuulide hoidmiseks.

Märjad, vihmast ligunenud jopid visati seljast. Janek kallast pangest vett patta ja asetask selle sütele. Alles nüüd meenus talle, et kutsikas magab jopitaskus. Ta kiskus koera sealt välja ja viis nurka Mura tühjale asemele.

Traktorist istus pingile, sirutas pikad, poristes saabastes koivad kaugele välja, laskis mustade lokkis juustega pea norgu ja kurtis:

«Mootor klopib, pole hea mootor. Hommikul on vaja kohe sõitma hakata, aga mootor pole korras. Klopib. Kas kuulsid, tovarištš, kuidas klopib? Enne kui ma ta korda saan, on keskpäev käes, enne ööd ma kohale ei jõua.»

Vana ei kuulanud teda. Ta istus ahju ees pingil ja kiskus ettevaatlikult püksisäärt tiigri küünistatud jalalt maha. Janek läks esikusse, tõi liha, lõi noaga tüki ja rahustas traktoristi:

«Ära muretse. Öö on pikk, küll jõuad ära parandada.»

«Pole jaksu. Öine töötegmine ei kõlba kuhugi. Aga puud peavad homme kohal olema.»

«On sul tagavara-laagriliidu?»

«On.»

«Küll ma teen korda.»

«Saad sa hakkama?»

«Küll saan.»

Vana sirutas käed tule poole, soojendas neid viivu ja ütles:

«Jäta pottidega õiendamine, Janek. Ma tulen siin ise toime. Kui valmis saab, hüüan teid.»

Traktorist tõusis püsti ja mõlemad noormehed läksid välja. Klaasiga lamp oli hea, heitis ühtlase valgussõõri porile, mida vihm lakkamatult hakkis. Nad pugesid küüni, lükkasid värava koomale. Janek tõmbas heintelt presentriide ja laotas selle traktori alla.

Nad toimetasid vaikides, mõistes teineteist sõnadetagi.

Kuum õli voolas peene joana pange, auras lambi kollakas valguses. Teine teisel pool traktorit põlvitades seadsid nad paku alla, lasksid kruvid lõdvemale, keerasid siis hoopis välja ja võtsid karteri maha. Janek pühkis takuga vältvõlli sooje osasid.

«Kuidas su nimi on?» küsis traktorist.

«Jan Kos.»

«Jan Kos?» kordas traktorist, hääldades sõnu ettevaatlikult ja aeglaselt. «Keeruline.»

«Aga sinul?»

«Grigori Saakašvili.»

«Ka pole lihtne.»

«Mina olen Gruusiast, vennas. Saad aru? Ah, seal on mäed, mägedel valge lumi, mis sädeleb päikese käes nagu suhkur, kas või laku. Ja kui kõrged! Näed seda kruvi? Seda traktorit?» Ta osutas õlise sõrmega vaheldumisi ühele ja teisele. «Siin on mäed nii madalad nagu see kruvi. Seal on mäed nii kõrged kui see traktor.»

Janek oli masina all pikali, käed üles tõstetud, ja katsus laagrid järjest läbi: lükkas üles, tõmbas alla. Lõtk oli teisel kolvil.

«Võta vält, keera teine alla.»

Grigori täitis käsu ja kükitas maha piiluma, kuidas Janek tangidega osavalt kinnitustihvte painutab, neid välja tõmbab ja kruvisid võtmega lõdvemale laseb.

«Vana rääkis, et sa olid tiigri tapnud. Tähendab, oled hea jahimees. Vaatan ja näen: ka traktor on sul selge. Võta ta endale, tule minu koha peale. Mina lähen sõjaväkke.»

Janek nihutas lampi, et selle valgus noormehele näkku paistaks.

«Kas võetakse?» küsis ta uskumatult. «Kui vana sa oled?»

«Üheksateist. Aga sina?»

«Mina... seitseteist,» valetas Janek, lisades endale pea-aegu kaks aastat.

Nüüd võttis grusiinlane lambi enda kätte ja valgustas teda.

«Ainult seitseteist? Tiigri põmmutasid maha, traktorit tunned... Kas siisuguseid ei võeta?»

«Mitte sellepärast. Ma pole siit, olen Poolast. Ja Vana ma üksi ei jäta.»

Nagu juhtub sageli inimestega, kes tegevusetult teiste tööd jälgivad, tundis Grigori end ootamatult puudutatuna.

«Sõda on meie oma. Sinul pole sellega pistmist. Teie nülite siin nahku oravatele, konnadega toidetud pesukarudelt.»

«Tunkedeks lenduritele.»

«Meiesugused on kaevikuis, teie aga tagalas. Kavalpead.»

Janek keeras viimase kruvi välja, võttis laagriliuad maha ja asetaski presendile. Siis libistas ta enese traktori alt välja ja jäi traktoristi ette seisma.

«Ah et kavalpead? Aga kes esimesena Hitleriga karvupidi kokku läks? Algu oli Westerplattes.»

«Wester... Raske järele ütelda. Mis asi see on, mida saksa keeles nõnda kutsutakse? Teie sõda on ammu läbi. Ma tean, et saite kahe nädalaga lüüa.»

«Aga kas sina oled löömamees?»

«Mis siis?»

«Ole valmis.»

Janek asetaski lambi küttepõuhalgude virnale.

Kergelt ettepoole kummargil, seisis nad liikumatult teineteise vastas, kohevil nagu kaks kukke. Kargasid kähmlusse. Grigori oli märksa pikem, ta haaras Kosi peast kinni ja painutas enda alla. Kukkudes tõmbas Janek jalad konksu, ja kui selg maad puudutas, ajas ta jalad kõigest jõust sirgeks ning lennutas Grigori küüni seina äärde.

Raskesti hingeldades hüppasid nad püsti.

«Tahad veel?»

«Tahan!»

Traktorist tegi esimese sammu, Janek hüppas laante põliselaniku kätteõpitud võttega talle jalgade alla ja paiskas ta maha.

Taas kargasid nad jalule ja lähenesid sõnatult kumbki oma nurgast, et jälle rinnutsi kokku minna. Ent äkki kostis ülevalt mootorisurinat, mis tuulega lähemale kandus.

«Lendavad,» ütles Saakašvili.

«Valvavad. Jaapanlased on lähedal. Teisel pool Ussuri...»

Järsku olid nad kaotanud huvi teineteise vastu, lihased lõõgastusid ja nad astusid koos värava ette ning vaatasid taevast. Läänes oli see pisut selgemaks tõmbunud, paistisid tähed. Kuigi nad lennukeid ei näinud, aiasid nad siiski tähtede järsu kustumise järgi nende lennutrassi. Surin eemaldus ja hajus tuulekohinasse.

Nad pöördusid tagasi varju alla.

«Kas kakleme veel, või aitab sulle?» küsis Janek.

«Ei, loll. Minu sõda, sinu sõda, üks sõda. Võta minu traktor, kui ma sõtta lähen.»

Vaikiti. Janekil oli himu teisele selgeks teha, mida temale tähendab kümne tuhande kilomeetri kaugusel käiv sõda. Aga ta ei teadnud, kuidas alustada, ja kartis, et seda, millest ta mõtles, on raske sõnadesse panna.

«Poisid!» kuulsid nad Vana hüüdu.

Nad pesid käed petrooleumis puhtaks, pühkisid vastu märga maad ja loputasid vihmaveetoru all üle. Võtsid lambi ja läksid taresse tagasi. Linata laual ootasid soojad pannkoogid, plekktaldrikul auras keedetud ulukiliha.

Söödi vaikides. Pärast tõi Janek tahmase teekannu, valas kaks kruusi täis, kolmanda ees lõi kõhklema.

«Tee, aga mõru. Suhkur sai otsa. Kas jood?»

«Mul on endal,» vastas Grigori, võttis taskust riidepusara ja harutas selle lahti. «Üks tükk on järel. Anna nuga.»

Ta purustas suhkrutüki noapidemega, andis igaühele raasukese. Nad jõid, suhkrut põses hoides.

Šarik ärkas nurgas ja hakkas kiunuma. Traktorist pühkis magusad raasud peopesale, läks nurka ja teatas rõõmsalt:

«Väike, aga tragi. Lakub nagu vana koer ja proovib sõrmigi hammastega.»

Õnnelik kutsikas haugatas lõbusalt ja liputas saba. Janek silmitses naeratades viivu seda pilti, tõi siis kasuka, laotas pingile ja ütles:

«Heida pikali, maga. Ma lõpetan ise.»

Saakašvili laskis rihma lõdvemale, sirutas enese välja, seadis käed kräsupea alla ja ütles uniselt:

«Uni pärast tööd on hea uni. Siin on soe, pehme ase, vett ei tilgu pähe, aga tõsiselt magada saab ainult meil Gruusias. Seal heidad pikali, paned kannu veini käeulatusse; üks on pärani, öö tuleb tuppa, tähed tulevad tuppa...»

«Kas ukse või une kaudu?»

«Ah et kuidas tähed sisse saavad? Ikka nii ukse kui une kaudu, ükspuha.»

Jäi vaikseks. Vana tahtis suitsu teha, sirutas käe, aga ei ulatunud ajalehte võtma, mis lebas lambi all. Janek tõusis püsti, et talle seda ulatada, ent kui ta oli kokkumurtud lehele pilgu heitnud, ei andnud ta seda edasi.

«Kas ma võin selle endale võtta?» küsis ta.

«Mis sinul peas? Hakkad suitsetama või?»

«Ei, ma toon teile teise lehe ja murran kokku. Samasuguse. Käib?»

«Olgu,» vastas jahimees.

Janek peitis lehe rinnataskusse, sinnasamasse, kus olid tiigrikõrvad. Vaatas ringi, kas on ehk midagi veel vaja. Vana näitas käega, et võib minna.

Nüüd oli ta üksi traktoriga tühjas küünis. Ta pani laagrile uued liuad, niisutas neid õliga, asetaski laagri kohale, keeras paar korda vānta ja võttis taas maha. Lambivalgel nägi ta, millised hõbedase sulami osad sobivad täpselt vāntvõlli kujuga — süvenditesse olid jäänud õlijäljed. Terava laperguse noaga kaapis ta pehmelt metallilt õhukesi liistakuid, sobitades liuda parajaks.

Sama tegevust kordas ta veel, seejärel kolmandat, viiendat korda, oodates kannatlikult, kuni lõpuks terve pind siledaks ja puhtaks läks, kattudes ühtlaselt õhukese õlikiiriga. Soov pilku heita taskusse peidetud ajalehele kihutas teda tagant. Tares oli ta näinud ainult kaht sõna, kuid ta oli otsuseks teinud, et loeb selle läbi alles pärast tööd, kui on lõpetanud...

Vihm oli järele jäänud ja räästaprao vahelt kiikas nüüd mägede kohal rippuva noorkuu terav sarv. Janek vajus mõttesse. Kas see on seesama kuu, mis aastate eest riivas sadamas seisvate laevade mastitippe? Seesama, mis peegeldus laheveel ja kanalite kaudu merre ruttaval Vislal?

Tuul kääksutas väravat. Poiss võpatas, roomas masina alla ja pani laagri viimaks paika. Asetaski karteri tagasi, valas õli sisse. Käivitas mootori ja laskis sel viivu aeglastel pööretel töötada. Siis lülitas süüte välja, ootas, kuni määre maha voolab, ja pistis käe luugist sisse. Kobas sõrmedega laagrit, kontrollides, kas see ei lähe kuumaks.

Kõik oli korras.

Vanasti, noil aegadel, mida ta täheldas sõnaga «enne», oli ta astunud isa juurde ja ütelnud: «Valmis.» Isa tõusis püsti, läks kontrollima. Tegi seda rangelt, sõltumata sellest, kas see oli uuesti külgeõmmeldud käpaga karupoeg, lennukimudel või jalgratas. Siis ajas ta end sirgu ja ulatas käe, hallides silmades naeratus. «Tubli töö,» lausus ta lõpuks.

Nii oli «enne», aga sellest on möödas juba peaaegu neli aastat, kui Janek üksi jäi. Äkki tundis ta, et magamata öö häirib teda, et kael, mida Grigori kähmluses pigistas, valu-

tab. Endamisi nukralt naeratades mõtles ta, kas mootorimürin ajas Grigori üles või põõnab ta vägevasti ja mõnuga, nagu magatakse Gruusias, ja kas kaugest taevast on talle läbi une külla tulnud gruusia tähed.

Väljas läks jahedaks ja ligi maad, puujuurte pealt ja taralattide alt, roomas tasahilju jõe poolt koidueelne üdu.

Janek kustutas esikus lambi, nuusutas peopesasid, millel oli ikka veel küljes metalli, õli ja petrooleumi lõhna, ehkki ta oli neid hoolikalt pesnud. Ukselinki alt toetades, et hinged ei kääksuks, astus ta kikivarvul tarre. Läks ahjusuu ette, lükkas söestunud laastuga tuha ergavatelt sütelt kõrvale. Võttis siis taskust ajalehe ja harutas selle ettevaatlikult lahti.

See, mis teda huvitas, oli poolik, paremalt alt oli tükk välja rebitud. Ta tõstis lehe silmade juurde, kummardus hõõguva tule ligi ja palgel soojust tundes hakkas punakas valguses lugema.

«Janek!»

Ta võpatas. Tähendab, Vana ei maga.

«Mis on, Jefim Semjonovitš?»

«Loe kõvasti. Too magab, ega sa teda üles ei aja.»

Janek kõhkles. Tundis, kuidas verelaine lõi pähe, otsekui oleks teda värske kuriteo pealt tabatud. Möödus tükk aega, enne kui ta enesevalitsuse tagasi sai ja lugema hakkas:

«Kommünikee Nõukogude valitsuse nõusolekust Poola diviisi formeerimiseks...» Siinkohal pealkiri katkes ja algasid väikesed tähed. «Nõukogude valitsus otsustas vastu tulla Poola Patriootide Liidu palvele... NSV Liidu territooriumil Tadeusz Kościuszko nimelise diviisi... ühise võitluse eesmärgil... Poola diviisi formeerimine on juba...»

Janek tõmbas näo koldeleegist eemale, pani ajalehe aeglaselt kokku ja lisas:

«See on kõik. Veidi puudub, osa on ära rebitud.»

Taas sügenes tarre vaikus, ainult Grigori Saakašvili, traktorist Gruusiast, hingas ühtlaselt ja rahulikult unes, ainult Šarik niutsus nukralt, igatsedes ema soojust, mis nii järsku oli temalt ära võetud. See kestis tükk aega, siis küsis Vana:

«Kas jääd niikauaks, kuni ma jalad alla saan?»

Janek astus tema juurde, istus nahkadega kaetud pingi servale.

«Jään küll.»

«Haav kasvab enne lume tulekut kinni. Kui kõndima hakkad, ega ma sind tagasi hoia...» Kütt rääkis aeglaselt, tõttamata. «Saab juba kaks aastat, kui mu Vanja sõtta läks. Oli sinust vanem, sa ju mäletad teda, aga kuulile ükskõik, vanem või mitte... Ega tee ka vahet, et noorem... Aga tagasi ma sind ei hoia.» Ta asetas laia kareda kämbla Janeki põlvele.

«Aeg on traktorist üles ajada. Akna taga läheb valgeks,» ütles poiss.

«Aeg jah.»

Ent Janek ei liigutanud, istus tardunult edasi, ainitine pilk ahju kustuvail sütel.

«Jefim Semjonõtš, ma tulen pärast sõda teie juurde tagasi, sest mul pole ju kedagi...»

«Ära räägi tühja,» ütles Vana rahulikult. «Ema ei ole, aga isa ehk leiad üles... Kui minema hakkad, annan sulle tee peale käpikud kaasa, soojad, pehmed, pesukarunahast õmmeldud... Aga kui sa ka isa ei leia, ikkagi ei tule sa tagasi, jääd omade juurde. Ajaleht, kust sa seda lugesid, on küll paber, aga kui sügisene metshanede huige kostab, pole midagi teha, pead oma maale ära lendama.»

RONGID LIIGUVAD LÄÄNDE

Ešelon seisis kõrgel tammil. Rongi sabasse paistsid jaama-hoonest paar lampi, kaks kollast akent, vaguneid ümbrit-ses vaid öösina ja tähtede heitlik, värelev helk. Ees puh-kis vedur, kerides ülespoole viltust, peenikest ja õhulist, otsekui rihveldatud kuivatuspaberist väljalõigatud suit-supasmast. Avatud kütterestidelt langes rööbastele kuma, joonistades ratastele kirsipunaseid rõngaid. Oli kuulda, kuidas aur rahulikult pahises, kuidas kruus edasi-tagasi sammuvate tunnimeeste saabaste all krigises.

Kandilised, ristkülikukujulised kaubavagunid heitsid taeva taustale jäiki siluette. Ainult esimese ja viimase vaguni katusel seisis neljakaupa haakes nagu väljasiruta-tud sõrmed õhutõrjekuulipildujad. Igaühe juures valvas kaks sõdurit. Üks neist, rongi sabas, mängis vaikselt lööts-pilli.

Kaugel ees, peaaegu silmapiiril, pilkus punane signaal-tuli, järsku langes see alla ja muutus roheliseks. Vedur huikas bassihäälega otsekui aurulaev sadamas, puhkis korra, ja juba käis vagunite ahelast läbi metallselt kilksuv nõksatus, mis muhvsidurid pingule tõmbas. Tunnimehed ruttasid paakil uste juurde, hüppasid vaguniastmetele ning ronisid sisse. Alt oli näha, kuidas rattad väratasid, kuidas hammastikud pöörlema hakkasid — rong alustas pikka teekonda.

Samal hetkel vilistas keegi vaikselt raudteetammi taga põosastes. Kaks kogu — inimene ja koer — hüppasid jär-sult üles. Tükk aega jooksid mõlemad aeglaselt liikuva rongi kõrval, siis haaras inimene koera, viskas ta üles, hüppas ka ise, haaras metallkäepidemest kinni, tõmbas enda kätel järele ja kadus otsemaid vasakule vaguniseina taha pimedusse.

Mehed magasid vagunis kolmekorruselistel, hõõvelda-mata laudadest kokkuklopsitud naridel ja norisesid rüt-miliselt. Õhku täitis kalevi, tubaka ja metalli lõhn — sõja-väele nii iseloomulik aroom.

Ainult üks sõdur, nähtavasti korrapidaja, istus keset vagunit ahju ees kastil. Tal oli sinel seljas, õlal rippus püss, mille toru lõppes kitsa neljakandilise täägiteravi-kuga. Ta viskas parajasti laaste raudahju suhu. Kuuldes kobinat ukse juures, ei pööranud ta isegi pead, ainult küsis:

«Kas sina, Vanja?»

«Mina,» pomises tulija segaselt.

«Mis inimene sa küll oled? Alati jääd hiljaks. Küll sa näed, kord jääd päriselt maha... Kui sa pead maha jääma, ära siis vähemalt jää minu vahikorra ajal.»

Ta torises omaette edasi, aga mees, keda Ivaniks peeti, ei vastanud. Alumisel naril, päris servas, oli parajasti üks koht vaba, ta heitis pikali ja tõmbas naabri sineli endale peale. Magav sõdur urises midagi läbi une, tegi mehaani-liselt koha vabaks ja keeras tumedalt oiates teise külje. Heinad krabisesid. Seda ära kasutades tõmbas hilinenud reisiline enda alt pahmaka kuivi kõrsi, pistis nari alla ja sosistas:

«Siia, Šarik, siia... Pikali.»

*

Esiteks aeglustas rong käiku, otsekui oleks vahetpidama-tust jooksust väsinud, seejärel pidurdas ja jäi seisma. Kusagilt rongi peast kõlas heledaid lõbusaid pasunaheliseid. Enne kui need vaikisid, vastas lahtilükatavate uste kolin ja krigin. Koos külma tuulega hoovas vagunite sisemusse hahetavat valgust ning äratusekäsklused kõlasid vaskselt ja teravamalt.

Punaarmeelased kargasid püsti, tõmbasid säärikud jalga ja haigutamisega uneriismeid peletades hüppasid välja raudteetammile. Rohi oli härmatisest hall ja krabises saa-baste all otsekui ajamata habe. Nad jooksid muldvallilt alla, purustades kontsade all õhukese jääkirmet, ja pesid end kraavis. Nad olid ülemealikud, pritsisid üksteist veega nagu koolipoisid, hõiskasid külmast ja teravast kargusest, mille annab nahale külm vesi. Hõõrusid linaste käteräti-kutega kaua nägu, käsi ja rinda, kuni nahk läks punaseks.

Jooksid siis taas vallist üles, hullates ja üksteist tõugates, ning hüppasid vagunitesse.

«Siin all keegi magab veel. Tõuse üles, laiskvorst!»

«Ära teda puutu, kindlasti vahist tulnud. Kui ma üles tõusin, jätsin sineli talle, las magab...»

Korrapidajad kandsid piki rongi termoseid laiali. Need olid rohelised ovaalsed anumad, igaüks mahutas kaks pange. Ulatasid vagunitesse ja kiirustasid edasi.

«Fedja, keera kaas lahti, vaatame, mis meile toodi.»

«Vaata, vaata. Mõtled, et kohupiimakooke koorega.»

«Jolki-palki, jälle puder!» hüüatas tuiakas, punapõskne Fjodor.

«Ищи да каша, пища наша.»¹

Vedur vilistas korra räigelt ja hoiatavalt, seejärel andis pika signaali ja vagunid hakkasid liikuma.

Keegi, kes istus naril päris lae all, hakkas kõrgel tenorihäälel laulma, matkides ooperiartisti:

«Пшено, пшено, пшено, пшено,
оно на радость нам дано.»²

Sõdurid puhkesid naerma, sest tegelikult räägib see lauluke veinist, mis rõõmu toob, mitte aga hirsipudrust. Kate-lokkidega taktis kolistades seadsid nad end termose ette järjekorda.

«Hei, sina seal! Kas sa sööma ka ei tule?» — punnpõeline Fjodor sikutas sinelihõlma. «Kui soovid, võid magada, küll ma sinu portsuga...»

Ta ei lõpetanud oma lauset, seisis hetke jahmunult, suu ammuli, ja rõõgatas siis:

«Rebjaata, võõras! Jolki-palki, üks koer ka uriseb siin.»

Võõras ei maganud juba ammu, teda oli pasun üles ajanud. Ent ta tahtis hetke, mil ta avastatakse, edasi lükata, ning soovis, et see juhtuks pigem sõidu ajal, mitte peatuses. Nüüd hüppas ta narilt maha ja jäi seina juurde seisma. Tema sääрте vastu surus end koer — noor, aga küllaltki suur, hundikoonuga ja sorakil tuhavärvi karvaga, mis seljal oli pisut tumedam.

«Kes sa oled?»

Mõlemad — poiss ja koer — vaikisid.

«Ma küsin sinult, kes sa oled?»

Vastust ei tulnud. Terve vaguni sõdurid tulid kokku,

¹ Kapsasupp ja puder — see on meie toit. (Vene k.)

² Hirss (hirsipuder) on meile rõõmuks antud. (Vene k.)

seisid uudishimulikult ringis, oodates, mis sellest välja tuleb, kiikasid kikivarvul kaaslaste selja tagant.

«Sõjaväeeselon, aga siia on pugenud keegi tüüp. Kui sa ei räägi, viskame su ukse taha.»

Koer ajas hambad irevile, tõmbas karva turri.

Sellest väljagi tegemata haaras kogukas Fjodor poisil käest. Aga äkki, kus ime — kõik vaatasid, aga keegi ei märganud, mis juhtus, kui sõdur oli juba naril heinte sees, koer aga hoidis hammaste vahel sinelihõlma riba. Pärast hoop, mis Fjodori jalust maha viis, taandus poiss jälle vaguninurka ja surus selja vastu seina.

«Või säärane sa mul oled! Lööd peaga kõhtu, jolki-palki!» Punnpõskne tõusis üles, käsi rusikasse surudes.

«Jäta ta rahule!»

Läbikäiku seina ja nariide vahele ilmus seersant, luitunud mundripluusil kaardiväe embleem. Ta jäi poisi ette seisma, silmitses teda tükk aega tähelepanelikult, silus peopesaga küpse nisu värvi vurrusid ja ütles rahulikult:

«Tulid meile nagu kutsumata külaline. Sinult küsitakse, aga sina ei vasta. See ei ole ilus. Kui nii edasi läheb, siis rebib su koer tervel rühmal sinelid puruks. Tahad kõiki-dega kakelda? Meie sõidame rindele, aga kuhu sina?»

«Mina ka.»

Seersant muigas.

«Saan aru, aga lapsi, pealegi koos koertega, sõjaväkke ei võeta.»

«Õige mul laps! Seltsimehed, kuidas ta mulle peaga kõhtu virutas, siamaani on tunda,» kaebas nõrdinud Fjodor.

«Oota,» katkestas teda seersant ja pöördus taas poisi poole. «Muide, kui sa kavatsed sõtta minna, siis pead minema sõjakomissariaati. Seal mõõdetakse ja kaalutakse sind, küsitakse, mis vaja, antakse paber. Aga omapead ei ole lubatud.»

Rahustatud vaiksest, ühtlasest häälest, astus koer paar sammu ette, nuusutas seersandi saapasäärt, liputas paar korda saba ja pöördus endisele kohale tagasi. Janek mõtles, et see on vana tuttav laul. Ka tema teadis, et asju tuleb sõjakomissariaadi kaudu ajada. Ainult et paberi peal on kirjas tema sünniaasta. Aga seda ei võinud ta seersandile ütelda.

«Sa ei räägi midagi, aga ma mõtlen, et saad minust aru,» jätkas vunts, laskmata end vastuse saamatajäämisest häi-

rida. «Tegid kodunt sääred, ema nutab, ei tea, kus oled. Tuleb tagasi minna.»

«Mul ei ole ema.»

«Kuhu ta siis jäi?»

«Hitlerlased tapsid ära.»

Seersandil väratasid vurrud, ta mõtles veidi ja lisas kinnitaval toonil:

«Isa on rindel.»

«Ei tea, kadus sõjas neli aastat tagasi.»

«Siis ei olnud veel sõda.»

«Oli, Poolas. Mina tahan Poola armeesse. Sõidan juba kolmandat päeva.»

«Jänest?»

Janek kinnitas:

«Jah, jänest. Teiega eilsest õhtust peale.»

«On sul mõni paber?»

«Paber paberiks, aga ta tuleb välja visata,» ajas Fjodor end tigidalt turri.

«Teie, reamees, ärge segage vahele, kui rühmavanem räägib. Kes oli õhtul vahis, kui rong peatuses seisis? Ma küsin, kes?»

«Mina, seltsimees seersant.»

«Ja mis te mõtlete: kas see poiss tuli teie vahi ajal peale või lendas koos koeraga pilve tagant välja ja hüppas korstna kaudu sisse?»

Punnpõskne ei vastanud, taandus ja peitis enese teiste selja taha. Vahepeal oli Janek taskust välja võtnud korralikult kokkumurtud ajalehe ja ulatas selle seersandile. Too veeretask lehte käes, heitis pilgu sisse, pani selle jälle korralikult kokku ja andis tagasi.

«Meie loeme ka ajalehti, teame, aga saad isegi aru, bumaagat on vaja, mingit ametlikku paberit, dokumenti.»

Janek koukis taskust välja tõendi jahinduskooperatiivist, kus nad Jefim Semjonõtšiga olid koos töötanud.

«Sa oled niisiis jahimees?»

«Tore nali, jahimees!» kostis üks sõduritest. «Huvitav, kumba ta on lasknud, kas konna või tiigrit?»

Kõik pahvatasid naerma.

Janek ei vastanud. Ta pistis käe uuesti tasku ja näitas siis peopesal suurt karvast kõrva. Naer katkes, sügenes vaikus.

«Tõesõna, tiiger. Noh, hüva,» ütles seersant. «Me lobi-

seme siin niisama, aga puder jahtub. Igatahes andke poisile ja koerale süüa. Eks me pärast vaata.»

Mehed võtsid alumistel naridel istet, sõid puulusikatega rasvast hirsiputru. Rühmavanem löikas oma portsu küljest leivaviiluka ja ulatas Janekile. Rong lõgistas rööbaste liitekohtadel, möödus vilistades väikestest vahejaamadest. Paakil uksest paistis roheline, silmapiirini ulatuv taiga, mis oli nagu pulstunud tihe vilt.

Janek tõusis püsti, astus Fjodori juurde, osutas kõrval lebavale sinelile ja ütles:

«Andke, ma parandan ära.»

Fjodor mõtles viivu, siis noogutas pead.

«Võta.»

Kõrvalolijad jälgisid, kuidas poiss mütsi peast võttis, niidi lahiti keris, voodrist nõela välja tõmbas ja ärarebitud riidetüki peenikeste pistetega külge õmbles.

«See käib sul kähku. Niipea kui rindele jõuad, ülendatakse sind otsemaid vanemrätsepaks,» viskas nalja too sama sõdur, kes konna ja tiigri kohta oli küsinud.

«Ärge mul siin lõksutage,» ütles seersant. «Ja ärge raisake aega. Tunni aja pärast vaatan relvad üle.»

Vaguninurgast pukist hakati võtma püsse ja automaate ning istuti, kes kuhu sai, et aga mugavam oleks.

«Mina tahaksin seda puhastada,» — Janek tõmbas vane-mat käisest ja osutas relvale, mille toru otsas oli terasest lehter ja peal väikeste kápakestega magasiniketas.

«See on käsikuulipilduja. Kas sa tunned seda?» küsis seersant.

«Ei,» tunnistas Janek ausalt. «Aga mulle meeldivad relvad.»

«Too siia, ma näitan sulle.»

Säästlike, osavate liigutustega võttis vanem luku lahti ja pani taas kokku, siis võttis veel kord lahti ja pani jälle kokku.

«Oskad nüüd?»

«Proovin.»

Esimest korda läks viletsalt, teine kord veidi libedamalt. Janek pistis käe vaguni keskel asuvasse kasti, kus seisis puuvillased nártsud ja metalliõlitajad. Ilma tõttamata, nii nagu ta seda oli sadu kordi teinud kodus jõekaldal Seedrimäe jalamil, hakkas ta puhastama nupukalt vormitud metalli.

Sarik, kes oli ilmselt pahane, et temalt võeti ära sõduri-

sinelist käristatud tükk, muutus korraga elavaks, keerutas ringi ja liputas saba, lõpuks võttis Janeki mütsi hammaste vahele, istus tema vastu ja kiunatas vaikselt.

«Mis tal vaja on?» küsis seersant.

«Ta mõtleb, et hakkame jahile minema.»

«Tal on õigus, aga see relv on suure looma jaoks ja see jaht ei ole laste asi.»

Vanem silitas seejuures koeral pead, mida Šarik ka lubas teha. Ta tunnetas, et selle karmi ja käskiva häälega inimese näol on tema peremehel uus sõber. Seersant jäi hetkeks mõtlema ja lisas siis:

«See ei ole ka täiskasvanute asi, aga mis parata, kui on tarvis.»

Janek puhastas toru ära, pani luku kokku ja pühkis kaba puhtaks.

«Sinust saab asja,» patsutas seersant talle õlale.

Rataste lõgin võttis taas teise rütmi. Rong hakkas käiku aeglustama, masinist laskis paar korda vilet, vagun rappus pöörmel ja nad veeresid jaama ette. Vasakul ja paremal seisis ronge, rööbaste vahel sõelused mundrimehed. Veidi kaugemal paistis veelaam — silmapiirini ulatuv järv.

Taas jooksid korrapidajad piki vaguneid, peatusid koraks iga vaguni ees, ulatasid neljaks murtud ajalehtede pakke. Sõdurid võtsid need vastu, jagasid omavahel laiali, löid laiad paberilahmakad lahti ja leppisid kokku:

«Kui oled läbi lugenud, ära minema viska. Jagame neljaks, et saaks plotskit keerata.»

Fjodor astus Janeki juurde ja lõi peopesaga vastu lehte.

«Vaata siia, jahimees, siin on midagi sinu jaoks: «Poola Tadeusz Kościuszko nimeline esimene jalaväediviis läks lahingusse Lenino lähistel.» Varem oleksid pidanud teele asuma, algusest oled juba ilma jäänud. Hakati pihta ilma sinuta, aga sina puksid siin nagu sõnn peaga kõhtu liitlas-armee sõdureid, ässitad koera kallale...»

«Ärge olge pahane,» ütles Janek paluvalt. «Kukkus nii välja. Võtke mind kaasa. Aitan relvi puhastada, võin korrada vahis seista. Meie ei lase kedagi läbi...»

«Oota mind siin,» käskis rühmavanem. «Lähen ülema juurde, küsin, mis sinuga teha.»

Kerge ütelda: «Lähen ja küsin», aga lubaduse täideviimine põrkas ootamatu takistuse vastu — seersandi karusnahkne läkiläki oli jäljetult kadunud.

«Mis korralagedus see on,» sai ta tõsiselt pahaseks ja

ajab vurrud turri. «Korrapidaja, kus teie silmad on! Jalamaid üles otsida!»

Alguses otsis päevnik, siis terve rühm — ei kasu midagi, kadunud nagu vits vette. Ainult Janek ei liigutanud end paigast, arvestades, et kui rong liikuma hakkab, siis õnnestub tal jälle tükk teed koos ešeloniga maha sõita.

Lõpuks tegi seersant otsuse:

«Lähen ilma mütsita. Kui tagasi tulles mütsi käes ei ole, teen teile säre.» Ta tõstis ähvardavalt sõrme ja kordas veel kord meeleheitlikul toonil: «Lähen ilma, ehkki sõdur ilma mütsita on määrustiku vastu.»

Viimase sõna järel hüppas naride alt välja Šarik. Heameelest, et saab jalutama, liputas ta saba ja tõusis seersandi ees tagakäppadele. Hammaste vahel hoidis ta läkiläkit, ulatades seda omanikule.

«Ah sa vastik krants!»

«Ta ei ole krants,» vaidles Janek vastu. «Puhast tõugu siberi lambakoer.»

«Seltsimees seersant,» võttis sõna Fjodor. «Koer on lihtsalt liiga vähe aega sõjaväes olnud ja pole jõudnud määrustikku pähe tuupida.»

Kõik puhkesid naerma. Rühmavanem silus oma läkiläki karva, lükkas mütsi pähe, heitis käega ja tormas raudredest alla.

Janekil oli soov koos temaga vagunist välja hüpata, sest ta teadis oma kogemustest, millega lõpeb ülemate küsitlemine. Aga tal oli seda raske teha — justkui ei sobinud, peale selle ei oleks sõdurid teda vist lasknud. Nood istusid nüüd üksteise kõrvale ukseavale, silmitsesid järve ja laulsid:

«Славное море, священный Байкал...!»

Seersant tuli tagasi ootamatult kähku, jäi kõrvalteele seisma ja viipas Janeki käega lähemale.

«Tule, Šarik, meid tõstetakse jälle välja.» Nad pressisid end ukse juurde ja hüppasid maha.

«Miks sa nina norgu lased?» Rühmavanem pani talle kae ümber õlgade ja talutas endaga kaasa. «Ära karda midagi. Mina ehk oleksin ka sind kaasa võtnud, kui sul kuhugi tagasi minna pole, aga tuli paras juhus. Ise näed.»

Nad astusid ühe naaberešloni vaguni juurde, mille uksest vahtisid erariides inimesed vattkuubedes ja mant-

¹ Tore meri, püha Baikal... (Vene k.)

lites, peas sonid ja karusnahast mütsid, vaguni sisemusest vilksatas isegi kaabu. Üks sõitjatest ootas raudteel, karvase läkiläki külge oli musta niidiga kinnitatud plekitükk — konservikarbist lõigatud kotkas.

«Need on sinu omad,» ütles seersant. «Sõidavad samuti Poola sõjaväkke. Head reisi, poiss,» ta tõukas teda kergelt vaguni poole. «Kui juba rindel oled, hoia silmad lahti. Ehk kohtume veel kunagi.»

Mees, kelle mütsil oli kotka kujutis, naeratas avalalt ja sirutas käe.

«Minu nimi on Jeleń. Gustaw Jeleń.»

«Jan Kos,» esitles end poiss.

«Ja koer?»

«Šarik.»

«Šarik? Mis see meie keeles tähendab?»

«Kerake.»

«Meie keelde sobiks paremini Szary — Hall, aga olgu peale Kerake, ükskõik. Tehke ruumi, poisid, annan teile uue kamraadi.»

Enne kui Janek märgata jõudis, oli ta juba õhus. Jeleń tõstis ta vaevata pea kohale ja pani vagunisse. Siis pööras ringi, et koera võtta, aga see tõukas enda otsekui vedru maast lahti ja kargas peremehe kannul sisse. Janek pööras end ümber, tahtis midagi hüüda, seersandiga jumalaga jätta, aga rühmavanem oli juba kaugel eemal. Vaatas siiski tagasi ja viibutas kätt.

Vagunis lauldi lillevanikute punumisest, mis vette heidetakse.

Janek vaatas ringi. Imestusega märkas ta, et nari teisel korrusel, otse serval, ei istu poiss, vaid neiu. Tal olid jalas kummisaapad ja vattpüksid, seljas jopp ja peas rohelistest kalevist mehemüts, mille alt tikkusid välja pikad heledad juuksed. Käed olid tal väikesed, ahtakesed, tütarlapselikud.

Neiu naeratas Janekile.

«Kust sa oled?»

«Primorjest...»

«Aga Poolas?»

«Gdańskist.»

«Mina olen Varssavist. Mu nimi on Lidka.»

Janekile tundus, et ta on teada saanud haruldaset tähtsa, olulise tööga. Neiu osutas kohale enda kõrval ja laulis:

«Punus ta vanikuid, heitis need vette...»

Janek astus aralt lähemale, seisatas neiu kõrval, aga istumiseks puudus julgus. Ta vaatas naaberteele. Üle teiste peade nägi ta sõduritega täidetud vaguneid. Läkiläkidel säras punane täht. Vagunid hakkasid edasi liikuma ja esimesel hetkel ei saanud aru, kes sõidab — meie või nemad. Ta tõusis kikivarvule, et näha maapinda ja rattaid.

«Славное море, священный Байкал...» — «Punus ta vanikuid, heitis need vette...» — sõnad ja viisid põimusid.

Ta tundis ära oma vaguni — pärani avatud uksele nägi punnpõskset Fjodorit ja seersanti, kes peopesaga lopsakaid vurre silitas. «Kuidas ma saan teda rindel üles otsida,» mõtles Janek. «Ma ei tea isegi ta nime.» Siis nägi ta katusel kuulipildujat ja viimase vaguni puhvreid.

Jeleń ronis vagunisse ja astus Janeki juurde.

«Oleme kamraadid, kutsu mind Gustlikuks. Mis sa vahid, millest sul kahju on? Meie läheme sinnasamasse, kuhu nemadki. Kõik rongid liiguvad nüüd läände.»

Nad istusid üksteise kõrval reas veokasti servade külge kinnitatud plankudel ja hüppasid koos sõidukiga teeaukudes. Presendisse lõigatud aknakese kaudu vaatasid, kuidas lai, sadadest ratastest rööplikuks sõidetud maantee eest põgeneb.

Novembripäev oli jahe ja selge. Näis, nagu ei ulatuks härmatis mitte ainult silmapiirini, vaid ronib isegi pilvitusse pleekinud taevasse. Nad sõitsid läbi külast — kahel pool maanteed seisis väikesed majad ja kooli ühekorruseline piklik kast. Kui nad sellest möödas olid, tundsid nad, et auto keerab kõrvale ja sõidab järsust kallakust alla, märga savi ratastega sõtkudes. Kõrget kallast nägid nad alles siis, kui nende all hakkas õõtsuma ja krigisema pontoonisilla pind.

Tuul muutus niiskeks, jõelt kandus uduvinet, nägudele pihustus tilku. Sild paindus kergelt auto raskuse all. Ujukeid vaadates tundus, et kogu see kupatus ujub ja koos sellega liiguvad ka läbikülmunud sapöörid, rohelistes sinelites, kraed püsti. Plagisesid väikesed ritvadele kinnitatud lipud, valge-punased plagud, mida polnud ammu enam nähtud.

Janek mäletas nagu läbi udu: viimast korda nägi ta neid, kui säärikutes eraisikud, peas suletutiga tirooli kaabud, neid varrastelt maha rebisid, lõhki käristasid ja sillutisele heitsid. See oli paar päeva enne sõda, siis, kui isa tuli koolist koju ja palus ema, et see võtaks kapist välja tema ohvitserimundri.

Ema istus toolil ja õmbles mundryle tärnikesi külge, kummalegi õlakule kaks. Küsis: «Aga sinu õpilased? Kes neid õpetama hakkab?» Isa vastas: «Nooremaid mitte

keegi enam. Õpivad ise, kordavad seda, mis neil tundidest meelde on jäänud. Vanemad tõmbavad samuti mundry selga.»

Janek pühkis peopesaga kahuvihmast niisket põske ja raputas ripsmelt pisara.

«Lõikav tuul,» ütles ta ja pühkis peopesa vastu vattkuube.

Ta heitis pilgu kõrval istuvale Lidkale, aga ei seletanud tema nägu: tüdruk oli end presendi vastu pööranud ja kohendas juukseid. Jeleń, kes istus teisel pool, hõõrus oma laiu kämbлай, nii et kondid ragisesid.

«Nüüd oleme õiges kohas. Nüüd oleme seal, kus meil on vaja olla.»

Nad polnud veel kohal, seljataha jäi veel üks küla, alles siis käänasid nad metsa sisse, kus peatusid telkide vahel.

«Välja tulla, rong edasi ei lähe,» hüüdis juht kabiinist.

Maha hüpanud, püüdsid nad lugeda laagri sissepääsu kohale kahe männi vahele riputatud transparenti. Seda polnud kerge teha, sest kirjutis seisis nende poole tagumise küljega; nad veerisid silpe paremalt vasakule: «Tere tulemast, eilne rändur, tänane sõdur!»

Kahe männi juures, mis asendasid väravaposte, seisis tunnimees, püss rihmal. Nad piirasid ta tiheda rõngana ümber, uurisid meest tähelepanelikult, alates saabastest ja sääremähistest kuni sinelini, mille nõöbid polnud lihtsad nõöbid, vaid metallist ja riigivapiga, ning sarvilise, tikitud põhja ja tumeda, oksüdeerunud kotkaga mütsini. Kotkas oli teistsugune kui vanasti, kohmakas, õlgadest lai, aga kohe näha, et poola oma.

«Mehed, mis te vahite,» kaitses end tunnimees. «Sõdurit pole näinud või? Minge lõunat sööma, muidu tulevad «ülesostjad» ja viivad teid tühja kõhuga minema...»

Nad kuulasid tema sõna, läksid kööki ja peagi veendusid, et mehel oli õigus — vaevalt olid nad jõudnud supi alla kugistada (loomulikult hirsitangudega, aga ka liha oli sees), kui saabus veoauto, millest ronis välja väga karmi näoga noormees. Kui polnuks tärne õlakutel, poleks osanud arvatagi, et see on ohvitser.

«Kodanikud sõdurid, kes tankidele, soomusvägedesse?»

Seejärel istus ta telki laua taha. Nemad aga, uustulnukad, läksid ühekaupa sisse, ajasid kuue ja särgi seljast, et arst saaks neid läbi vaadata, ja panid end siis tankidele kirja.

Janekil kulus söömisega pisut rohkem aega, sest kokk ei lasknud end paugupealt veenda, et ka Šarik on sõjaväkke tulnud. Kui ta telgi ette jõudis, tuli Jeleń sealt juba vastu, juuksed sassis, nägu naerul ja vattkuub lahti nõõbitud.

«Janek, tule ruttu. Mind pandi juba kirja, sina tahad ju ka tankidele.»

«Tahaksin sinuga ühte, aga ei tea. Lähen sinna, kuhu kästakse.»

«Ära sa käskimist ootama jää. Mina panin enda juba kirja. Küsisid, miks ma sinna tahan, ütlesin, et olin juba enne tankide peal. Küsisid, et kus, mina vastu, et sakslaste juures. Et võeti vägisi. Küsisid, kuidas siia said, mina neile: «Sidusin oma pritsud kinni ja panin tankiga teisele poole, venelase manu.» Nemad vastu: «Seal oli ju neli meest, aga sina üksipäini. Kuidas sa toime tulid?» Mina võtsin siis sellel, kes kirjutab, käest kinni, ja sellel, kes küsib, siis veel tohtril ja kahel valge põllega õel, pigistasin nad kõik ühte punkti, seni kui hakkasid paluma, et ma nad lahti lasaksin. Ütlesid, et saan soomusbrigaadi. Westerplatte Sangarite nimelisse brigaadi.»

Janek haaras Jeleńil käest, tõmbus näost valgeks ja küsis:

«Kuidas sa ütlesid?»

«Nagu kuulsid — Westerplatte. Need on nood, kes Gdańskis esimestena vastu läksid, kas sa ei tea? Janek... Kuhu sina lähed?»

Aga Janek oli juba kadunud telgi esikusse. Valvur pidas teda kättpidi kinni.

«Oota, seal on tüdruk sees.»

Väljudes naeratas Lidka talle rõõmsalt ja poetas vahekäigust:

«Võtsid vastu. Neil on tüdrukuid raadio peale vaja.»

Janek astus sisse. Arst viipas talle ja hakkas otsekohe torisema.

«Võta kiiresti riidest lahti, poiss. Meil on aega vähe.»

Vaatas teda, surus kuulatlustoru vastu rinda, küsis, kas on terve.

«Terve.»

«Tulge siia,» ütles väsinud häälega nooremleitnant. «Nimi?»

«Jan.»

«Perekonnanimi?».

«Kos.»

«Kust pärit?»

«Gdańskist.»

«Aga praegu?»

«Primorje.»

«Kaugele on sind paisatud. Sünniaasta?»

«1926.»

«Dokumendid?»

Janek ulatas oma tõendi, milles oli öeldud, et see ja see küttis Seedrimäe nõlvadel ja kolme hooaja jooksul andis ära nii- ja niipalju karusnahku, täites normi nii- ja niimitu protsenti.

«Siin ei ole kirjutatud, millal sa oled sündinud. Nii et mis aastal?»

«Ma juba ütlesin.»

«Petad. Mul on silmad peas. Meil on raske teenistus, lähed kuhugi mujale.»

Samal hetkel kerkis telgiriie ja presendi alt vaatasid esiteks sisse karvane koon ja silmad, siis ilmus lagedale terve Šarik ning istus tagumistele jalgadele oma peremehe kõrvale.

«Mis see siis on? Mida see koer siin teeb? Sinu oma?»

«Minu.»

«No näed sa. Soomusbrigaad ei ole loomaaed. Võid minna.»

Janek tuli tulema. Ta keeras otsekohe telgi taha, et vältida sõprade pärimist, ning kõndis seal longuspäi edasi-tagasi. Šarik taipas, et midagi on korrast ära, jooksis ette, keeras ringi, kargas üles, kutsudes mängima. Märgates, et aeg pole selleks sobiv, lakkus ta Janeki kätt, tõmbas saba jalge vahele ja kõndis vaikselt tema taga.

Niimoodi jalutasid nad tükk aega, kuni Janek lõpuks järsku ringi pöördus ja otseteed väikese jässaka sohvi juurde astus, kes istus veoauto astmelaua.

«Tere.»

«Tervist.» Autojuht lõi kulpi ilma püsti tõusmata, näidates, et ta on juba vana sõdur. «Wichura, Tuisk.»

«Kustpeale? Pole õiget tuultki,» imestas poiss.

«Mina, Tuisk. Selline nimi. Aga sina?»

«Kos, Rästas.»

«Kus?» lausus sohver tasa, vaadates puu otsa.

«Mina. Selline nimi. Aga see nooremleitnant, kes vastu võtab?»

«Ma ei teagi. Eesnimi on Zenek,» viskas sohver hooletult, tahtmata seletada, et ta alles üleeile pääses brigaadi ja pole veel jõudnud teada saada.

«Sul on kena käru.»

«Kena. Aga kas koer on sinu oma või?»

«Jah. Kui koeri armastad, võid teda silitada, ta ei hammusta. Istu, Šarik.»

Koer kuulas sõna ja laskis end, ehkki vastumeelselt, kõrvust sakutada. Koonu vabaks tõmmates vaatas ta, kuhu tema peremees kadus.

Vahepeal koputas Janek peopesaga porilaudadele, vaatas kapoti alla, tõmbas käega üle kumerate laternaklaaside. Peatus hetkeks teisel pool autot tagumiste rataste juures, ja teinud ringi ümber sõiduki, tuli juhi juurde tagasi.

«Kena ja hästi hoitud. Kus sa juhtima õppisid?»

«Onu sõitis Varssavis taksol, lubas mul ka vahel õues proovida. Kasahstanis öeldi minu kohta: Tuisk on maanteede kuningas.»

«Kasahstanis?»

«Jah. Tubli koer on sul. Kas sõidad meiega?»

«Jah, aga veidi hiljem.»

Nooremleitnant Zenek tuli telgist välja, luges nimed ette ja tegi kogunemise. See ei kukkunud esimene kord just hästi välja, ta käskis laiali minna, hüüdis uuesti «valvel» ja «kahte viirgu rivistu» ning andis siis käsu autosse istuda.

Puu taga seistes nägi Janek, kuidas Jeleń teda silmaga otsib, kuidas ka Lidka ümberringi piilub, aga ta jäi paigale. Piinlik oli seletada, et tema sünniaastat ei usutud. Muide, tal ei olnud mingeid pretensioone, ta ise teadis kõige paremini, et oli kaks aastat juurde lisanud.

Vahepeal oli nooremleitnant koos sohvriga kabiini roninud, starter urahtas, aga mootor ei võtnud vedu. Janek istus puu taha ja hakkas Šarikuga mängima, kes rõõmust, et peremees on hea tuju tagasi saanud, püüdis tema sõrmi valgete teravate hammastega. Käiviti turtsatas teist korda, kolmandat korda, nooremleitnant ütles midagi sohvriale, too pomises «kohe», hüppas autolt maha, hakkas kapoti all askeldama, kloppis võtmetega.

«Uus masin, mis temaga võis juhtuda?» küsis ohvitser.

«Kust mina tean. Kõik on korras, kohe hakkame liikuma.»

«Mitte nii kohe,» lausus Janek tasakesi, andes plaksu

koerale, kes oli käppadega talle õlgadele roninud ja püüdis keelega nagu lakkuda.

Nooremleitnant ronis kabiinist välja, äsja värvatud tankibrigaadi sõdurid, veel erariietes, ronisid samuti kastist maha.

«Võib-olla ehk keegi teist vändaga...?»

«Anna see pänt siia,» ütles Jeleń.

Janek piilus puu tagant ja nägi, kuidas tema uus sõber kapoti ette kummardus, korra rapsas ja väntas siis pikalt justkui leierkasti, nii et terve auto vappus.

«Küllalt,» ütles sohver. «Sa neetud sarviline, käru-raisk!»

Janek tõusis püsti, astus auto juurde ja ütles Wichurale:

«Masin on ilus, aga tuleb osata teda paigast liigutada.»

«Keri minema,» urahtas Kasahstani maanteede kuningas.

«Mina võiksin aidata,» ütles Kos ohvitserile, aga saamata vastust, läks koos koeraga puu taha tagasi.

Möödus veel kümme-kümmend minutit, sõiduk seisis ikka keset lagendikku.

Telgist astus välja arst.

«Kui oleks inimene, siis ehk saaksin aidata: aspiriini või riitsinusõliga...»

Nooremleitnant jalutas närviliselt, käed risti seljal, ja heitis pilgu uurile.

«Juba pool tundi seisame paigal, jala oleks ammu kohal.»

Wichura lõi kõigele käega, istus rohule, toetas küünarnukid põlvedele ja võttis pea õliste käte vahele.

«Mitte mõhkugi ei saa aru. Kõik on nagu vaja, aga liikuma ei hakka.»

Janek astus jälle ohvitseri juurde.

«Kodanik leitnant, mina ehk võiksin aidata.»

«Katsu.»

«Aga kui ma korda sean, kas võtate endaga kaasa?»

«Ei, ei võta... Olgu, nõus, tee kähku!»

«Meid on kaks.»

«Kes see teine siis on?»

«Noh, mina ja koer.»

«Kurat teid võtku! Nõus.»

Janek astus auto juurde, tema järel nooremleitnant, sohver ja kõik teised, kes käsust hoolimata olid jälle kastist välja roninud.

«Nii et kui auto liikuma hakkab, võtate meid mõlemaid kaasa?» küsis Janek veel kord kindluse mõttes.

«Eks me vaata,» ühmas ohvitser, aga tema kõrval seisev Jeleń ütles bassihäälega:

«Sai ju räägitud, kõik kuulsid.»

«Noh, istuge siis peale. Kodanik nooremleitnant kabii-ni.»

Mehed kuulasid sõna. Kui nad kasti ronisid ja ohvitser nina ümbert ringi läks, kummardus Janek Šariku kohale ja ütles:

«Otsi, Šarik, otsi. Peremees kaotas.»

Ta tõukas tagant ja koer jooksis auto alla.

Janek istus peale, keeras võtit ja surus käivitile. Mootor plahvatas ja kustus. Ta surus teist korda. Mootor hakkas põrisema ja töötas rahulikult, väikestel pööretel.

«Kos, kuidas sa seda tegid? No ütle, kuidas?» Wichura sakutas teda käisest.

Poiss ei vastanud, vaid jooksis auto taha. Šarik oli rataste vahelt välja hüpanud, liputas rõõmsalt saba ja pakkus talle hammaste vahelt paksu villast salli.

Janek kahmas koera kätele, ulatas ta autosse, teda ennast haaras kaenla alt Jeleń ja tõmbas peale.

«Valmis, võib sõita!» Lähemal istujad põristasid peopesadega sohvikabiini seinale.

Auto rapsas end paigast, võttis hoogu, oli kuulda, kuidas sohver ühtelugu käiku vahetas ja gaasi lisas, püüdes kaotatud tundi tasa teha. Nad hüplesid puujuurtel, jõõrmetel. Jeleń pani käe Janeki ümber, nii et see end liigutada ei saanud, ja karjus talle kõrva:

«Kuidas sa seda tegid?»

«Knihviga. Siin peab midagi olema...» — Janek koputas otsaesisele.

«Räägi, kuidas see lugu oli, muidu pigistan su surnuks.»

«Lase lahti, siis näitan, sina karu.»

Kui Gustlik oli käe ära võtnud, tõmbas Janek põuest tahmase salli.

«Taipad?»

«Toru? Väljalasketoru. Toppisid kinni? Aga kes välja kiskus?»

Kos ei vastanud, näitas vaid sõrmega pingi alla, kust piilus koera lõbus ja uljas koon.

Sõita ei tulnud kaua. Poole tunni pärast auto pidurdas, tegi paar käänakut ja jäi keset metsa seisma. Kui nad

maha hüppasid, nägid nad puude all muldonnide madalaid, samblaga kaetud katuseid. Plekk-korstnatest kerkisid suitsuvired.

«Kus meie tankid on?» küsis Jeleń.

«Pole veel, aga ära muretse, küll nad siia jõuavad,» vastas Wichura.

Nooremleitnant rivistas mehed üles ja andis kahele viimasele rivis — Janekile ja Gustlikule — käsu:

«Teie lähete kööki. Katel tuleb vett täis tassida ja kartuleid koorida.»

GULJAŠŠ

Enne käsutäitmisele asumist siirdusid nad koos teistega muldonni — ruumi, mis siitpeale nende eluasemeks pidi saama. Sellesse viis paar mullasse kaevatud, latiga tugevdatud astet. Uks oli kahekordne, laudadest kokku klopsitud. Kohe sissepäästu kõrval oli väike laud ja tühi relvapukk. Edasi vasakul ja paremal kahekordsed narid, nendel põhukotid, tekid ja isegi linad. Tagaseinas ilutses suur plekkahi, mis oli valmistatud tühjast bensiinitünnist; selles lõomas tuli.

Sinnapoole just Jeleń Janekit käest tõmbaski. Nad valisid kärmesti kaks kohta kõrvuti.

«Ahju lähedal on soojem. Ja üleval on parem, sest alumised peavad ühtelugu üles tõusma ja puid alla panema,» seletas Jeleń kui kogenud sõdur. «Šarikule teeme nurka aseme, seal ei sega teda keegi.»

Nad jätsid üleliigse maha — Jeleń täistopitud seljakoti, Janek jahimehekoti ja kindad. Siis tegid kohe minekut, et leitnandil poleks tarvis käsku korrata.

Köögi leidsid nad hõlpsasti. Juba eemalt nägid postidele tõmmatud presentkatust ja suurt, autoratastel seisvat katelt, millel oli konks ja lühike, plekkseenega kaetud toru. Katla kõrval lasus peeneks raiutud puude virn, varikatuse all seisis jalgupidi maa sees laud ja kapp, mõlemad hõõveldamata laudadest.

Tüüakas keskealine kiilaspäine mees, kaks paela õlakutel, tuli neile vastu. Janekile näis, et kokal on tema kasvu ja kere kohta liiga avar nahk. Gustlik müksas kaaslasele vastu külge, võttis siis valvelseisangu ja raporteeris:

«Pan kapral, reamees Jeleń ja reamees Kos on ilmunud teie käsutusse.»

«Tubli, tubli, pole vaja röökida. Üks on elajas, teine lind¹, teevad mulle siia loomaaia,» viskas ta süngelt nalja. «Sina hakkad vett kandma, sina aga istu ja hakka kartuleid koorima,» — ta ulatas Janekile katkise otsaga tasku-noa.

Jeleń võttis kaelkookudega ämbrid ja neid käes hoides suundus metsa, ilma et oleks pärinud, kus on kaev. Puude vahelt sirutus taeva poole viltune kaevuvinna palk.

Janek silmitses noajupatsit, pani selle kõrvale ja tõmbas vattkuue alt rihma vahelt oma kitsa ja pika teraga jahinoa. Istus siis maha, võttis kotist kahe-kolmekaupa kartuleid ja kooris neid nii, nagu Jefim Semjonõtš oli teda kord õpetanud. Ta hoidis nuga ühe koha peal, ainult sõrmed veeretasisid kärmesti kartulit all. Tärklisest libedad valged kartulipabulad sulpsatasid üksteise järel suurde, pooleldi veega täidetud toobrisse.

Kokk seisis kõrval ja jälgis tähelepanelikult.

«Osavasti tehtud. Kui püüdlik oled, võtan sind koka-poisiks. Kapral Lobodzki juures sa hukka ei lähe, poiss,» — ta sirutas käe ja patsutas Kosile õlale.

Laua alt kostis lühike urahtus.

«Mis see siis on? Koer köögis. Vaevalt sain selja pöörata, juba sisse pugenud. Välja, hulgu!» Ta tahtis äiata naelalt haaratud lapiga.

«Jäta,» hoidis Janek teda tagasi. «See on minu koer. Tule, Šarik.»

Ta viis koera parkümmend sammu eemale puude alla, otsis koha, kus oli rohkem okkapuru, käskis tal lamada ja pöördus töö juurde tagasi. Kooritud kartulid hakkasid taas üksteise kannul toobrisse kukkuma.

Imestunud kokk oli hetke vait, astus siis teisele poole lauda, pööras end ümber ja ütles:

«Sa ära mõtle mind sinatama hakata, me pole koos sea-karjas käinud.»

Ta ootas hetke, ja et vastust ei tulnud, lisas:

«Miks sa vait oled? Tuleb vastata: «Just nii, kodanik kapral.»»

Janek pani noa ja kartulid pingile ja tõusis püsti.

«Just nii, kodanik kapral.»

Lobodzki kehtas õlgu ja läks katla juurde, kuhu Jeleń parajasti ämbritest vett kallaskas.

¹ Jeleń tähendab poola keeles 'pöder', kos — 'rästas'.

«Ettevaatust, ära loksuta, teed mul pori.»

Janek töötas edasi. Käed külmetasid märgadest kartulikoortest ja külmast metallist, hingepõhjas aga kees mäss. Ta oli sõjaväge endale teisiti ette kujutanud — keha järgi ömmeldud munder, relv, laskmine, tankid... Selle asemel aga kartulid, lollakad märkused ja mõttetud korrutamised: «Just nii, kodanik kapral.» Külmast ja vihast andis ta sõrmedele tuld, kooris jonnakalt, virutas puhtad kartulid vette. Iga paari minuti tagant kuulis ta, kuidas Jeleń tühjade ämbritega kolistades kiirel sammul kaevule tõttas, siis vilistades tagasi tuli ja ämbri üheainsa läigatusega katlasse tühjendas.

Kokk võttis kapist konservikarbid, asetask need lauale üksteise kõrvale neljakaupa ritta ja luges üle. Jeleń riputas ämbri ja kaelkoogu naelale.

«Valmis, pan kapral. Ma aitan nüüd kartuleid koorida.»

«Oma tööga oled valmis. Tahad, aita, ei taha, pole vaja.»

Kokk pööras selja, soris jälle kapipõhjas ja tõi lagedale suure lihariismetega kondi. Jeleń istus Kosi kõrvale ja asus kartulite juurde. Tööd katkestamata jälgisid mõlemad, kuidas kokk laua tagant välja tuli, vilet laskis ja konti koerale näitas. Šarik ei liigatanud, isegi pead ei tõstnud.

«Tohoh,» ütles Lobodzki.

Ta läks puude alla, torkas lihakondi koerale nina ette, aga koer ei võtnud.

«Sina, kuldnokk või rästas, kes sa oled, miks su koer nii tõrges on? Pistan talle nina alla, tema ei tee väljagi. Ehk on juba midagi sisse vehkinud ja irvitab.» Kokk tuli torisedes kööki tagasi. «Säh, vii ise.»

Janek võttis kondi ja viis koerale. Šarik hakkas isukalt lihanarmaid küljest rebima ning tugevate purihammastega luud lõhkuma.

«Küll on lojus, hammustaks jala otsast.» Kokk istus pingiservale ja jälgis looma. «Ela, Kos, minuga ühel meelel, ei lähe te kumbki hukka. Nii sina kui koer. Peate ainult teadma, kes teid toidab.»

Kos ei kostnud selle peale midagi. Lobodzki kehtas õlgu, võttis soolatoosi ja läks katla juurde.

«Miks sa, Janek, nina norgu lased, kas kokk ei meeldi?»

«Kokk, ja üleüldse...»

«Sõjaväes on ikka nii: pole mammit, ise kammid.»

«Kui kaugel te olete, kas lõpetate varsti?» hüüdis Lobodzki.

«Veel pisut,» vastas Jeleń.

«Mine löö mõni puu lõhki. Kohe paneme täistule hakkama.»

«Just nii, pan kapral.»

Jeleń läks välja ja hakkas presendi taga pakul kirvega toksima. Kokk astus laua juurde, lõi leivaviiluka, tegi konservikarbi lahti ja määris sealt sõrmepaksuselt leivale. Sõi laua vastu toetudes ja ümberringi vahtides. Janek viskas viimased kartulid toobrisse, segas neid käega — suur anum oli täis. Pühkis siis käed vattkuue vastu kuivaks, peitis noa tuppe ja jäi vaatama.

«Mis sa vahid? Köht on tühi? Sina pole koer, endal aru peas. Võta tükk... Noh, ei taha? Kui ei, siis ei.»

Kos tõusis püsti ja ütles:

«Konservid on kartulite juurde, kõikidele.»

«Vaesemaks see neid ei tee. Kus sada meest söömas, saavad paar ikka kõhu täis.» Kokk kraapis rasva ja lihariismed noaga välja, pühkis karbiserva sõrmega üle ja asetask selle hoolikalt teiste karpide kõrvale ritta kummuli, nii et see pealt näis terve.

«Sina oled inimene, aru peas, ja pea meeles, kui tulevad jälgima, kuidas katlasse pannakse, siis pea moka maas, muidu läheb sul haprasti.» Kokk hõõrus konserviliha poolikule pätsile laiali ja mõõtis noaga, kui jämedat viilu lõigata.

Janek astus sammu ette.

«Pane ära.»

«Sina, tattninal!» Kokk läks vihast lausa punaseks. «Jäta oma targutamine. Ise viisid koerale kondi ja liha.»

«Teie andsite.»

«Vaata mul tarka, kas mina andsin koerale või sina?» Ta tõstis konserviga leiva suu juurde.

«Pane ära,» kordas Kos veel kord.

«Äigan sulle ühe.» Kokk pani leiva kõrvale ja sirutas käe selja taha kausisuuruse kulbi järele, mis oli aetud meetripikkuse kepi otsa.

Valjudest häälest juurde meelitatud, pistis Jeleń nina presendi tagant sisse.

«Kutsusite mind, pan kapral?»

Janek võttis laualt tühja karbi, pööras selle Gustliku poole ja näitas väljalõigatud põhja. Lobodzki tõstis

käe, tahtis Janekit haarata, aga Jeleń oli paari sammuga vahel.

«Käsi ära, matsilõust,» ütles ta ähvardavalt.

Nähes Gustliku käes kirvest, hüppas kokk tagasi, komistas. Ta jalg jäi pingi serva taha kinni ning hooga istus ta kartulitoobrisse.

«No kurat, küll ma teid...» Järsku jäi ta vait ning vaatas jahmunult üle sõdurite peade presentkattetele.

Nood jälgisid tema pilku ja nägid tuiakat meest, kelle rohelise mütsi alt pugesis kõrvadele mustad lokkis juuksed. Kohkunult märkasid nad õlakutel kindralipaelu ja väljaõmmeldud tärnikest.

«Ronige toobrist välja. Mis siin lahti? Kes koka vette tõukas? Ja teie, reamees, mida te selle kirvega kavatsete peale hakata?»

Alles nüüd märkas Jeleń, et pigistab paremas käes kirvevart, ja taipas, miks kokk oli nii ehmatanud. Kuid ta ei langenud verest ära, pani kirve lauale, astus pool sammu lähemale ja kandis ette:

«Pan kindral, reamees Jeleń kannab ette, et kokk kukkus ise kartulite sisse. Ise, pan kindral.»

Kokk koperdas lõpuks toobrist välja, raputas püksisääred veest puhtaks ja kaebas:

«Nad tulid mulle kallale, kodanik kindral.»

«Otsemaid eraelust kartsu. Kuidas te tohtisite kaprali vastu kätt tõsta?»

«Kapral õgis pekki!» teatas Jeleń.

«Mis pekki?»

«Pekki ehk sealiha. Seda konservi, pan kindral. Selle asemel et katlasse panna, õgis ise.» Ta osutas tühjale kummulikeeratud karbile.

«Kuidas asi oli?» pöördus kindral koka poole.

«See väike viis konte koerale...»

«Ma küsin, kes konservi ära sõi?» Oodanud hetke vastust, hüüdis kindral: «Korrapidaja!»

Lähema muldonni juurest jooksis kohale tunnimees automaadiga.

«Võtke see mees kaasa. Kandke kompaniiülemale ette, et paneks ta kümneks päevaks vee ja leiva peale.»

Kokk tahtis veel midagi ütelda, aga loobus ja sammus tunnimehe ees minema, rihma teel maha võttes.

«Teiega veel räägime,» lubas brigaadikomandör ähvar-

davalt. «Kokka pole, aga mehed peavad süüa saama. Kas keeta oskate?»

«Tuleme toime,» vastas Jeleń.

Kindral läks minema, nad jäid kahekesi ja asusid tööle. Siin polnud muide midagi keerulist — pesid kartulid puhtaks, loputasid korra veel üle, kallasid katlasse, kaapisid sööd tuha alt välja ja viskasid puid peale.

Nad nägid, kuidas muldonnide ümber sõelused sõdurid, kuidas vahipost välja vahetati, kuulsid otsekui maa alt voogavat laulukest, ent kõõk seisis kõigest kõrval ja keegi ei pistnud nina nende juurde sisse. Alles vastu õhtut, kui vesi kees ja puude vahel hakkas hämarduma, ilmus niisama ootamatult nagu ennegi kindral.

«Kas süüa saab?»

«Saab küll,» ütles Jeleń ja Janek noogutas pead.

«Kuidas selle koeraga siis oli? Kes talle konte andis?» Janek jutustas.

«Paneksin krantsi koos kapraliga istuma, aga kardan, et sellest kokale midagi head ei tule,» arutas kindral pehme, madala häälega otsekui endamisi, aga pooleldi neile. «Kus see kurjategija siis on? Laskis kindlasti jalga.»

«Šarik, siia!» hüüdis Janek.

Puude tagant tormas hüpates tuhkjas lambakoer, õnnelik, et vabanes männi all valvamisest, et võib lähemal olla peremehele ja ahvatlevale lihalõhnale.

«Ta nimi on Šarik? Kera moodi ta küll just pole. Tule siia, tule. Vabanda, et ma sind krantsiks nimetasin.»

Nähes võõra inimese väljasirutatud kätt, koer urahtas, aga jäi äkki vait, tundes Kosi rahustavat puudutust.

«Näen, peni, et sa pole rumal. Oskad võõraste ja omade vahel vahet teha. Mida sa veel oskad?»

Janek juhtis koera köögiriistade vahelt välja ja hakkas demonstreerima, mida ta oli Mura pojale kannatlikult õpetanud juba seal, kus oli hukkunud Šariku ema, — Seedrimäe nõlvadel. Koer käis sääre kõrval, jäi käsu peale maha, heitis pikali ja roomas, jooksis pulka tooma, tegi häält.

«Pole viga, pole viga,» kiitis kindral. «Kas see on kõik, või oskab ta veel midagi?»

Janek polnud küll päris kindel, kuidas koer uues ümbuses, sadade võõraste inimeste hulgas end tunneb, kuid otsustas siiski proovida kõige raskemat asja. Ta kükitas Šariku kõrvale maha, pani käe talle pea peale ja seletas:

«Kaotasin ära, mul pole. Näed ju, et mul pole. Otsi, Šarik, otsi...»

Hundikoer vaatas tähelepanelikult, nuusutas peremeest, tegi tema ümber mõne tiiru, siis kaugemalt ja laiemalt, ning leidnud lõpuks haihtunud lõhna õhukese niidi, seisatas kangelt väljasirutatud jalgadel ning pööras koonu.

«Tubli, peni, tubli. Otsi!»

Šarik haugatas lühidalt ja jooksis metsa. Kindral võttis taskust piibu ja toppis selle hoolikalt täis. Peost pihku pillutades tõi Jeleń talle pisikese söetüki, mis helendas pimeduses nagu punane latern. Kindral võttis selle sõnatult vastu ja puhus tubaka hõõgvele.

Sellest ajast piisas Šarikule ülesande täitmiseks. Suurte hüpetega kargas ta põõsaste tagant välja, lõbusalt saba püsti hoides hüppas hooga üle pingi, nii et esikäpad maa sisse kaevusid, ja sirutas pea Janeki poole. Hammaste vahel hoidis ta sooje pesukarunahast kindaid.

«Tark koer,» kinnitas komandör. «Käsin ta brigaadi koosseisu arvata. Saab õiguse portsjonile katlast.»

Kõige rohkem tundis selle üle rõõmu Jeleń. Ta hakkas nagu arust ära õhinal seletama:

«See on alles koer! Säärane koer, et oskab autot...» Janek müksas teda kõigest jõust ribide vahele ja Gustlik lõpetas poole sõna pealt.

Ent kindral ei küsinud, mida Šarik oskab teha autodega, vaid tundis huvi, kust nad pärit on ja kuidas sõjaväkke sattusid. Alguses rääkis pikalt ja laialt Jeleń, kuidas näeb välja tema vanemate maja, mis seisab otse metsa serval Równica mäe veerul, ja kuidas ta ise Sepikojas tööl käis. «Aga see Sepikoda ei ole sepikoda, vaid vabrik, mida Sepikojaks hüütakse, sest kunagi vanasti, kui veel minu taadi isa elas, seisis seal tõeline sepikoda.» Rääkis ka sellest, kuidas ta seitsmeteistkümnenda aastast ise auruvasara juurde asus ja isa talle tööd õpetas. Siis tuli sõda ning tulid sakslased. Sakslased ütlesid, et sileeslased ei ole poolakad, ja võtsid ta sõjaväkke — Wehrmächti — tankidele. «... Ma siis mõtlesin, et eks ma näita teile, kes sileeslased on, ja nii kui me rindele tulime...»

Võib-olla sellepärast, et oli juba täiesti pimedaks läinud ja õlakul polnud näha hõbedast tressi, vaid ainult aeg-ajalt võis piibutulukese valgelt seletada vestluskaaslase sooja ja rahulikku nägu, sai ka Janek julgust. Ta jutustas, kuidas

nägi välja tänav Pika turu lähedal, kus nad Gdańskis elasid; jutustas, mis teed ta koolis käis; mis teed nad emaga isa ära saatsid, kui ta augusti viimastel päevadel sõjaväkke läks. Siis üsna lühidalt, et pisarad ei jõuaks silmadeni, usaldas kindralile, kuidas ta mahapõletatud maja varemeis ema kaotas, kuidas ta veoautoga (sest keegi ei teadnud, et ta on poolakas) Gdańskist välja sõitis ja siis aina kaugemale ida poole rändas, esiteks tädi juurde, kes elas Lvovis, aga kui tee peal vastujuhtunud sõduritelt kuulis, et leitnant Kos oli kusagil lähedal, otsustas omal käel isa otsima hakata ja rändas kuni Vaikse ookeani kaldani. Võib-olla oli see isa, võib-olla mõni teine inimene sama nimega, igal juhul Janek-ei leidnud teda. Näljasena ja paljajalu juhtus ta Vana juurde, see tähendab, kütt Jefim Semjonõtši poole. Sinna ta jäigi, sest kaugemale polnud enam kusagile minna.

«Aga kas sa tead, kus-su isa võitles?»

«Muidugi tean, meie maja lähedal, Westerplattel. Seal võtsid sakslased meie sõdurid vangi, aga räägiti, et nad said põgenema.»

«Westerplattel...» kordas kindral. «Kas oled seal kunagi käinud?»

«Käisin. Koos emaga. Kolm päeva pärast seda, kui tuli mopikäsk. Taat oli õpetaja, aga ei läinud enam kooli, toppis mundri portfelli ja jättis meiega jumalaga. Aga salli unustas maha, ja kuna oli sügis, siis me emaga viisime selle talle järele.»

«On sul meeles, kuidas Westerplatte välja nägi?»

«See oli ammu, aga mäletan küll. Oli üks palkidest maja, palkide vahel ridamisi punased tellised. Nagu harilik maja, akendega, ühekorruseline, keskel kaks korrust, ainult all oli betoonmüür, väikesed aknad nagu keldris, raudvõre ees. Isa tuli välja, teretas meid. Pärast läksime läbi metsa teisele poole traataeda, üle raudtee mereranda, kus liivaküngastel kasvas ainult põõsaid ja oli muul — pikk sild, tuletorn lõpus.»

Janek jäi vait, talle tundus, nagu oleks tal veel praegugi laugude all tolle päeva sina ja päike. Ta tõmbas silmad pilukile, et võimalikult kauemini seda mälestust hoida, ent siis küsis Jeleń:

«Aga kas te, pan kindral, olete käinud Cieszyńi Śląskis, Bekiidides?»

«Ei ole. Ma pole üldse Poolas olnud, kuid ma lähen

sinna. Koos teiega.» Ta jäi hetkeks mõttesse ja küsis siis: «Kuidas õhtusöögiga on?»

«Oi jeerum!» hüüatas Jeleń ja nad mõlemad Janekiga kargasid püsti, haarasid konservikarpide sisuga täidetud panged ning tormasid välikatla juurde.

Kartulid keesid juba täie auruga. Kui neid lihaga segama hakati, läksid nad kulbi all puruks.

«Veel üks minut, ja oleks hilja olnud.»

«Andke maitsta... Pole viga. Kiskuge nüüd kähku tuli alt välja. Ei tohi kartuleid unustada, isegi kui Poolast räägitakse. Pealegi siis, kui kokk istub kartsus.»

Janek tahtis küsida, mis kokaga edasi saab, aga jäi hiljaks. Kindral sammus juba minema, muldonnide poolt aga tuli nooremleitnant Zenek, kes neid täna oli värvanud, oma nekrutite salgaga, kes marssisid kahekaupa ravis.

Jeleń jooksis kapi juurde ja tuli tagasi põleva lambiga. Lambivalgel oli näha, kui kohmakalt mehed ravis sammusid, käes uhiuueid tumerohelised katelokid.

«Kas õhtusöök on valmis? Siis välja jagada.»

Janek asus väliköögi astmele, kulp käes. Esimesena astus ette Lidka. Janek ei teadnud kuigi hästi, kuidas toidujagamine käib, aga ta tõstis kopaga pealtpoolt, sealt, kus rohkem rasva ja liha. Valas kulbi sisu aeglaselt katelokki. Äkki tundis ta, et on sel hetkel samasugune kui kokk. Mitte kokk üldises mõttes, vaid kapral Lobodzki, kes on kartsu pandud. Sest kuigi kapral võttis enda jaoks, Janek aga teise jaoks, on vahe siiski väike. Võtan endale see-eest vähem, paljaid kartuleid. Ta ei jõudnud aga seda õilsat kavatsust veel teoks teha, kui Jeleń võttis tal ümbert kinni ja tõstis ta maha.

«Käi siit minema! Mis sa pörnitsed nagu vasikas uut väravat. Oled seda tööd kunagi elus teinud?»

Jeleń seisis astmele ja hakkas katelokke täitma, ühtlaselt kulbiga tõstes — esimese kateloki ulatas Janekile, edasi läks, kuidas juhtus.

Kos astus sammu tagasi, vaatas ringi, kuhu maha istuda, ja märkas puu all Lidkat. Ta astus neiu juurde ja nad sõid koos, ilma sõnagi vahetamata. Varsti pani neiu lusika käest ja hakkas oma väikesi sõrmi metalli vastas soojendama.

«Kas käed külmetavad?»

«Veidi jah.»

«Anna, ma teen soojaks.» Janek võttis neiu käed oma peopesade vahele ja masseeris pehmelt, nagu oli seda tei-

nud eelmisel talvel jahiretkel allikasse kukkunud Mura käppade küljest jääpurikaid sulatades.

Neiu tõmbas käed ära.

«Täna, nüüd on mul soe, aga varsti hakkavad käed jälle külmetama.»

«Siis teen ma jälle sooja,» ütles Janek lõbusalt.

Talle meenusid soojad — kõige soojemad maailmas — pesukarunahast käpikud, mis Šarik oli muldonnist toonud. Ta tõmbas need põuest ja kinkis neiuale.

KOLM KÜMMET

Varahommikul said nad uhiuued püssid, tumeda oksüdeeritud rauaga, kabad siledad, pronksivärvi lakiga üle tõmmatud; laki alt paistis veel puusüü.

«Janek, pea number hästi meeles. Kui sind kas või keset ööd üles aetakse, pead sa une pealt kohe numbrit teadma. Selle võid unustada, mis su tüdruku nimi on, aga püssi-number peab meeles olema.»

Jeleń vaatas oma noort kaaslast ja jäi vait. Talle meenus, et saab juba kolm nädalat, kui Lidka sõitis brigaadist minema raadiotelegrafistide kursustele. Lahkudes lubas ta Janekile kirjutada. Jeleń teadis, et ta pole seda teinud, ta oleks kindlasti märganud, kui kiri oleks toodud. Varavalgest videvikuni ja videvikust järgmise varavalgeni olid nad Janekiga ju kõikjal koos, nii õppustel, söögirivis kui muldonnis naridel. Magasid kõrvuti kahe teki all. Jeleń teadis, et Lidka pole kirjutanud ja et Janek pole teda unustanud ning õhtuti vajub aina sagedamini mõttesse.

Umbeş nädal aega või kümmekond päeva tagasi said nad mundrid. Läksid sauna, kus ajasid vanad erariided maha. Välja tulid teise ukse kaudu, igaüks nii, nagu ta maailma tulnud. Seal istus laohoidja ja andis kõigile uued riided. Janekil vedas: ta leidis mundrikuue taskust väikese, vihikust väljatõmmatud pooliku lehe. Tundmatu neiu, kes mundri oli õmmelnud, oli sellele kirjutanud neli sõna: «Польскому солдату на счастье.»¹ Ei midagi muud, ainult need neli sõna.

On tal heledad või tumedad juuksed, püüdsid nad mõistatada, on ta noor või kõlbaks neile emaks? Polnud all-

¹ Poola sõdurile palju õnne. (Vene k.)

kirja ega aadressi. Janek muutus nukraks — sai kirja, aga aadressita. Sellel aadressil aga, mille ta nimme Lidkale märkmikku kritseldas, kirju ei tule.

Ta oleks parema meelega tahtnud teist aadressi saada, seda aga oli tal häbi valjusti tunnistada, sest siis oleks ta solvanud toda naist, kes õmbles vabrikus kümme või kahteist tundi, kellel oli kindlasti vend või poeg rindel, kuid siiski leidis ta aega, et saata õnnesoov tundmatule poola sõdurile.

Laohoidja otsis neile tipp-toppp mundrid: Jeleńile õlgadest laia ja Kosile väikese. Ainult saabaste sääred olid Janekile ilmatuma laiad. Kolme paki mahorka eest tegi kingsepp need kitsamaks.

Tol päeval, kui nad relvad said, ei olnud pärast hommi-kueinet õppust. Kella kümne paiku rivistusid kõik üles ja marssisid lagendiku suunas. Seal lebas valge kohev lumi. Sellist lund sajab ainult öösiti. Päev oli imetlusväärsest soe. Ohvitserid paigutasid hobuserauakujuliselt järjest uusi üksusi. Esimest korda märkasid sõdurid, kui palju neid vahepeal siia kokku on tulnud. Kahte rivvi kogunes üle viiesaja mehe, terve soomusväe polk. Vesteldi vaikselt naabritega, oodati.

Kokk, kapral Lobodzki, kellega nad esimesel päeval lahingut olid lõõnud, seisis otse nende ees.

«Kas lasti vabaks, pan kapral?»

Mees piilus taha, aga ei vastanud. Jeleń asetaski oma raske käe talle õlale. Siis pöördus kokk ümber ning vidutas silmi.

«Mis vaja?»

«Kuidas see võib olla, et teid vabaks lasti?» Gustlik ei võtnud kätt ära.

Kokk läks näost punaseks, sai aga endast jagu ja vastas rahulikult:

«Ma töötasin kindralile...»

«Ega sa ei luiska?»

«Sulle ma ei mõtlegi sõna anda.»

«Noh, olgu, kamraad,» ütles Gustlik kätt õlalt võttes ja tema toonist oli raske mõista, oli see hoiatus või jäi ta uskuma.

«Mina ei oleks talle seda kinkinud,» sosistas Janek.

Jeleń pööras pead, kummardus ja ütles samuti vaikselt:

«Peab siiski uskuma. Inimesel võib elus kõike ette tulla. Võib-olla on keegi tema tagant varastanud ja nüüd ka tema... Kuidas tohib mitte uskuda. Ja näe, usutaksegi.»

Ohvitserid astusid rivi ette, seisisid poolpöördes üksuste poole ja andsid komando:

«Valvel! Püss ülalt... võtt! Tervituseks... võtt!»

Sealtpoolt, kuhu hobuseraud avanes, saabus kindral. Ta sammus rahulikult piki rohelisi, liikumatuks tardunud kompaniisid, tähelepanelikult nägusid jälgides. Siis peatus, tõstis käe kõrva äärde ja tervitas:

«Tervist, poisid!»

«...vist... danik... ral!» vastati kooris karjudes ja esimesi silpe neelates.

Kui kindral Jeleńist ja Kosist möödus, näis neile, et ta nad ära tundis ja et ta näost jooksis üle naeratusvari. Hõiked kandusid järjest kaugemale, liikusid koos brigaadikomandöriga hobuseraua teisele tiivale. Jeleń ja Kos jälgisid, kuidas kindral tagasi tuli, otse ringi keskele astus, nende ees valvelseisangu võttis ning oma madala, tugeva häälega komando andis:

«Püss... jalale võtt! Vandeaks valvel!»

Püssid lõgisesid, kui neid vasaku käe kõrvale jalale langetati, mütsid võeti peast. Paljad, kinnasteta paremad käed, kaks sõrme välja sirutatud, tõsteti õhku.

«Vannun Poolamaale ja poola rahvale...» ütles kindral selgel häälel lauset osakaupa ette, ja mehed kordasid kooris:

«Vannun Poolamaale ja poola rahvale...»

Ootasid komandöri suust uusi sõnu nagu lihaselt isalt ja kordasid edasi:

«...ausalt täita oma sõdurikohust õppustel, rännakul, lahingus, igal ajal ja igas kohas... pidada sõjasaladust, täita ustavalt ohvitseride ja komandöride käske...»

Novembriõhus tõusis hingeaur kerge uduvinena rivide kohale.

«Töotan hoida liitlasetrudust Nõukogude Liidule, kes andis mulle kätte relva võitluseks meie ühise vaenlase vastu, töotan hoida relvavendlust meie liitlase Punaarmeeaga.»

Kõrgel põhja pool taevast liikus lennuk nagu hõbedane kiil. Mootorisurin kandus maale ühtlaselt ja selgelt otse kui herilase pirin. Nii kaugelt ei suutnud silm märke seletada, aga nad kõik teadsid, et lennukil on tiibadel viisnurgad, et ta patrullib karges õhus maa kohal, mis on nende jalge all.

«Vannun trudust oma brigaadi lipule ja meie esiisade

deviisile, mis on lipu peale kirjutatud: «Meie ja teie vabaduse eest»...»

Vandetöötus oli lõppenud, aga komandör ei andnud uut käsklust ja nad seisisid tükk aega vaikselt kuulatades, otsekui lootes, et kaugelt, võib-olla otse Visla kaldalt, jõuab tagasi kaja. Okaa poolt tuli tuulehoog ja puistas männiokstelt lumetolmu.

Keegi ei küsinud neilt, kas nad ka sõna peavad. Vist sellepärast, et nad pidid vastama tegudega, mitte sõnadega.

*

Päev oli lõpuni pidulik, õppustest vaba. Lõunasöögi alla sai igaüks plekktopsikus sada grammi viina. Janekil oli himu proovida, mismoodi see maitseb, aga Jeleń peatas ta käe:

«Mis sa sellest lirtsutad. Kui piima antakse, annan oma jao sulle, ära seda puutu. Mina ise joon sinu terviseks.»

Pärast lõunat läks enamik jalgpallimatši vaatama, mis, nagu kuulutusel seisis, pidi toimuma korpuse staadionil Henryk Dąbrowski nimelise jalaväediviisi ja Józef Bem nimelise suurtükiväebrigaadi meeskondade vahel. Teised, kasutades ära vaikust, kirjutasid muldonnides kirju.

Janekil ja Gustlikul polnud kellelegi kirjutada. Koos Šarikuga, kes polnud tähtede rittaseadmist veel selgeks õppinud, läksid nad hulkuma Okaa kaldale. Koer oligi muide meelelahutuse ära teeninud, sest kogu hommikupooliku oli ta veetnud muldonnis kaelarihma külge seotud nööri otsas. Kaelarihm oli uus, heledast nahast ja neete täis, selle valmistas sama kingsepp, kes Janekil saabaste sääred kitsamaks tegi. Selle eest tuli jälle kolm pakki mahorkat anda. Neil polnud sellest kahju, sest kumbki neist ei suitsetanud, ent oma portsu said nad nagu kõik teisedki.

Nad jõudsid madalale lumisele kaldale. Šarik kihutas nagu pöörane edasi-tagasi, püherdas lumes, nemad aga seisisid ja vahtisid halli vett, mis oli veel jääkirmest vaba, kuigi kaldad olid juba kinni külmunud. Sellest jõest lauldi, et «Okaa voolab, voolab, lai kui Visla Poolas, sügav kui Visla Poolas». Vist meenus see korraga mõlemale, sest Janek ütles:

«Visla on laiem, märksa laiem. Võib-olla kui ainult üht haru arvestada...»

«Mis sa räägid,» sai Jeleń pahaseks. «Minu kodust on Vislani niisama palju maad kui tolle maanteeni. Terve suve käisin Sepikotta üle jõe mööda kive, sest silla kaudu tuli suur ring. Võib-olla kevadel, pärast vihmasid, aga ikkagi nii lai ei ole.»

Neil oli meeles kummaldi omamoodi Visla, kummagi silmis isesugune, aga laulus oli siiski terake tõtt. Võib-olla männid, võib-olla momendil lumega kaetud liiv või kõrge, voolust uuristatud vastaskallas. Või lihtsalt maa ise püüdis Poolat meenutada, sestpeale kui siia olid tulnud sõdurid, kellel oli peas kotkaga müts.

«Nii et me oleme nüüd juba soomusväelased, vanne on antud.»

«Sõdurid küll, aga soomusväelased... Millal me lõpuks tankid saame?»

Pärast järjekordset kukerpalli lumes jäi Šarik järsku kangetel jalgadel seisma, ajas karva turri ja kikitas kõrvu.

«Mida sa seal haistad?»

Koer uratas ja seisis liikumatult paigal.

«Oota, ole tasa,» ütles Jeleń, kummardas pea ette ja tõstis käe kõrva juurde.

Kusagilt kaugelt kandus nendeni esiteks maapinna kerge värin, mis üha lähemale tuli, siis kuulsid nad juba üsna selgesti mürinat, millesse põimus hele, sädelev metallilõgin. Nad keerasid jõe juurest künkale, kus oli kõrgem. Koer käis nende kannul, karv turris, ettevaatlikult jalgu asetades.

Mürin läks üha selgemaks, see tuli metsa poolt, kust kulges tee laagrisse, ja mõlemad nägid korraga, kuidas tüvede vahel vilkus madal, ümarjas, ettepoole kühmus kogu. Samas hüppas lagendikule tank, mida külgedelt varjasid pöörleva pori ja lume pritsmed. Esimese kannul liikus teine, kolmas, viies. Nad lähenesid lühikeste vahemaade taga, mootorid sillerdamas, meenutades elevante, kes kalalætungil londi ette sirutavad.

«Tankid...»

«Tankid!»

Vahetanud selle originaalse mõtte, pistsid nad liduma otse laagri poole, koer nende ees. Märg lumi jäi saabaste alla tükki ja tõkestas liikumist, nii et nad lausa hingeldasid, kui lagedast väljast üle said. Seejärel aeglustasid nad tempot, läksid jooksmisest üle kiirele sammule, sest nägid eemalt, kuidas liikumatust kolonnist keegi kindrali juurde astus

ja talle raporteeris, siis tagasi tuli ja teel seisvatele sõidukitele lippudega signaliseeris.

Tankid hakkasid taas põrisema, liikusid nüüd aeglaselt, roomasid nagu sõnakuulelikud loomad puude vahele, keerasid kohapeal ümber ja seadsid end üksteise kõrvale ühtlasesse rivi.

Kui Janek ja Gustlik kohale jõudsid, liitus riviga viimane masin ja lülitas mootori välja. Oli tunda metalli, õli, teravate heitgaaside ja porise lumesegu lõhna. Siin-seal tankide ümber seisis mehed sinistes tunkedes, mis olid tõmmatud vattkuubede peale ja nahkrihmaga kinni vee-
tud.

«Tankid,» ütles Janek.

«Tankid jah!» kostis seepeale Gustlik nagu kaja.

Šarik, kes polnud elus midagi seesugust näinud, seisis mõni samm eemal, varjates end igaks juhaks männi taha. Karv seljal turris, nuusutas ta vastumeelselt oma musta liikuvat ninaga. Kos ja Jeleń astusid lähima tanki juurde, uurisid seda tähelepanelikult, puudutasid soomuskatet.

«Ettevaatust, teed katki.»

Sõjamasina tagant astus välja sihvakas tõmmunäoline, heledate lokkidega mees, käes must kolmeharjaline tankistimüts, mille küljes oli pikk, stepsliga lõppev kaabel. Lahtise kaelusega tunkede all märkasid nad Nõukogude ohvitseri mundrit.

«Kas jääte meie juurde, tovarištš?» küsis Gustlik. «Kas teie tööte need tankid siia?»

«Töime, ja kui hästi läheb, siis viime nad Berliinini välja. Selline on käsk. Tulin haiglast, tahtsin oma väe-
ossa tagasi minna, aga järsku teatatakse mulle: «Teie, Vassõl Semen, hakkate liitlasi õpetama.» Ta puhkes ootamatult naerma, lõbusalt ja kõlavalt, ning sirutas neile kae, et tutvust teha.

Kui mees oma nime ütles, märkasid nad imestusega, et leitnandil on üks silm helesinine, teine aga pigimust.

«Hakkan teid õpetama. Kui te vaid ise minust paremini ei oska.»

Masina sisemusest kostis klobinat, midagi kääksatas ja eest luugist hakkas välja ronima mehaanik. Esiteks nägid nad pead, siis määratud nägu ja viimaks kaht kätt. Samal hetkel haugatas Šarik rõõmsalt, jooksis lähemale, toetas esikäpad soomuskattele ja tõmbas tankistil keelega üle näo.

«Mis kord see on, kurat võtaks. Vastuvõtuks annavad mulle Poola armees musi koerad. Meil Gruusias...»

«Grigori!» hüüatas Janek.

Tankist jäi paigale ja silmitses teda kõhklevalt.

«Jah. Minu nimi on Grigori Saakašvili. Aga kes sina oled?»

«Koer tundis su ära, tal on meeles, kuidas sa temale suhkrut andsid, aga kas sina mind ei tunne?»

«Janek! Seltsimees leitnant, ma tunnen teda. Ta on minu sõber. Me kaklesime, hirmsal kombel kaklesime, enne kui selgeks tegime, et see sõda on meil ühine, nii tema kui minu oma.»

«Mägi ei saa mäega kokku, aga inimene...» ütles ohvitser, puhkes jälle rõõmsalt naerma ja lisas: «Aga mina ei saa millestki aru.»

«Ka mina mitte,» nõustus Jeleń.

Janek seletas lühidalt, seejärel kordas sedasama üksikasjalikumalt ja ilmekamalt Saakašvili, jutustades lisaks, kuidas teda sõjaväkke võeti, siis vabrikusse saadeti, et ta seal tankide juhtimise ja remondi selgeks õpiks, kuidas lõpuks tehti nii haruldaselt ilus masin, et kõik otsustasid, et seda ei või kellelegi teisele usaldada kui ainult mehaanikule-juhile Saakašvilile. Kui nähti, kuidas ta selle tankiga sõidab, siis ütlesid inimesed: «Kamtšatkast kuni Tbilisini ei leidu kedagi, kes nii ilusti tanki juhiks. Las meie Grigori sõidab sellega poolakate juurde ja näitab neile, mida ta oskab.»

«Grigori, tahad, ma tulen sinu meeskonda?»

«Ja mina ka,» lisas Jeleń.

«Aga minult, tanki komandörikt, te luba ei küsigi?» poetas leitnant vahele. «Ma ei tea, kas te meeskonda sobite, kas vastate minu maitsele. Peate näitama, mida te oskate. Saakašvili ütles teile juba ise, et ta on esmaklassiline juht. Grigori, näita neile, mida sa oskad.»

«Nööpnõelaga?»

Leitnant noogutas pead.

Mehaanik hüppas masinasse. Hetk hiljem ulatas ta Semenile luugist tohutu suure roostetanud naela. See oli poole sõrme jämedune ja peopesa pikkune. Leitnant võttis naela. Jeleń ja Kosi imestunud pilkude all astus ta lähedase männi juurde ja surus naela otsapidi koore sisse.

«Lähme veidi kõrvale,» ütles ta oma uutele tuttavatele,

tanki poole aga hüüdis: «Valmis. Ära unusta torni ümber keerata.»

Luuk prantsatas kinni. Silmapilgu vältel oli vaikus, siis kiunatas käiviti ja mootor hakkas tööle. Nähtamatule käele sõnakuulelik torn pöördus sujuvalt ja peatus tahasihitud toruga. Pöörin kasvas pisut, roomikud väratasid ja tank hakkas hoogu võttes liikuma otse puu peale.

«Murrab maha!» karjatas Jeleń.

Ei murdnud. Paar jalga enne tüve tank pidurdas, lõi soomuskattega otse naela pihta ja kolmekümne tonni võimsusega litsus selle puidusse otsekui sulavõi sisse. Seejärel õõtsatas ja eemaldus tagurpidikäigul viisakalt teiste kõrvale rivvi tagasi.

Mänd võbises veel, okstelt varises maha lumelatakaid ja pruunikaid okkaid. Kui nad lähemale astusid, nägid nad, et koor oli puutumata ja roostetanud pea veel viis millimeetrit väljas.

«Mis te kostate?» küsis leitnant.

Grigori lükkas luugi lahti, hüppas kärmesti maha ja jooksis nende juurde.

«Tiiger tuleb maha lasta nii, et nahk jääks terveks. Vaat niimoodi tuleb sõita,» suurustas ta õnnest särades.

«Vahvasti tehtud! Olete vanad sõjamehed,» kinnitas Jeleń tunnustavalt.

«Grigori — ja vana sõjamees? Rindel pole olnud. Pole veel aastatki täis, kui ta mundri selga sai,» naeris Semen.

«Aga teie, seltsimees leitnant, olete vist sündimisest peale tankist?» küsis Janek.

«Sünnilt oleme kõik ühesugused — ema ja isa pojad. Ma ei ole elukutseline sõjamees. Alles kui sõda lahti läks... Mina...» ta jättis lause pooleli ning puhkes taas nakatavalt ja kõlavalt naerma, kissitades isevärvi silmi. «Vaadake taevast, toda pilve... Seal kõige kõrgemal, see valge, otsekui piima seest välja võetud, millest päikë läbi tungib. Kas teate, kuidas selle nimi on? *Cirrostratus*. Ja ma võin teile ütelda, et päeva, kõige rohkem kahe pärast toob ta meile ilamuutuse ja lume. Näete, milline tankist ma olen, pilvede alalt...» Ta vaikis hetke, vaatas üllatunud mehi ja lisas siis: «Noh, olgu, meie näitasime, mida oskame. Grigori oskab tanki juhtida, mina ennustan pilvede pealt, aga teie?»

Jeleń uuris veel korra tähelepanelikult naela ja võttis selle pea siis sõnagi lausumata näppude vahele. Ta käsi

hakkas rütmiliselt nõksuma, vasakule, paremale, vasakule, paremale. Nahapinnale ilmusid sinakad sooned. Kõrvalt vaadates näis, et väriseb ainult käsi, aga mõne aja pärast hakkas nael järele andma ja oli varsti puust väljas. Jeleń võttis selle nüüd peopesade vahele ja keeras ta suuremat pingutamata rõngaks.

«Meil Gruusias oli kord mees, kes võttis hobuse turjast kinni ja tõstis õhku. Kas sul ei ole sugulasi Gruusias?»

Leitnant hoidis naela viivu peos ja viskas selle kergelt õhku.

«Kes teab, sina ehk kõlbaksid meeskonda, aga sinu sõber... Oled alles liiga noor,» pöördus ta Janeki enda poole. «Parem oleks kusagil staabi juures. Tankis on elu raske. See pole põldudel traktoriga ringikärutamine.» Ta puhkes jälle naerma ja lisas: «Sul oleks kergem kolm korda kümnet tabada kui meie meeskonda pääseda.»

«Hästi. Aga kui taban? Homme on just laskmine. Kas tulete kaasa?»

«Tulen.»

«Aga kas võtate?»

«Eks me näe.»

«Seltsimees leitnant,» poetas Saakašvili vahele, pilgutades Kosile silma. «Ütlesid sõna, see lendas sul suust välja, ära aja seda nüüd taga nagu kass varblast...»

*

Brigaad oli hommikust peale laskeharjutustel ja mets kajas kuivast püssipraginast. Ometi jõudis alles keskpäeva paiku järg Janeki kompanii kätte. Alustati rivi peast, kõige pikematest. Jeleń sai kakskümmend neli silma kolmekümnest võimalikust ja ta pandi kõige paremate laskurite kirja nooremleitnant Zenoni järel, kellel oli kümme, üheksa ja kaheksa.

Leitnant Semen ja seersant Grigori Saakašvili, mõlemal seljas juba uued poola mundrid, ootasid kannatlikult hommikust peale, kuigi metsas oli röske ja külm. Nii nagu eile sai ette kuulutatud, katsid taevast tinakarva lumepilved. Kui järjekord Janeki kätte jõudis, astusid nad lähemale ja jälgisid, kuidas poiss asendi sisse võtab. Grigori oli jõudnud oma komandörile jutustada juba kõik, mida ta poisist teadis, ja Semenil hakkas eilsetest naljadest kahju. Ta

kahetses, et ei olnud seda asja lihtsamalt lahendanud... Aga nüüd oli juba hilja.

Janek pani püssiluku kinni. Šarik, kes oli samuti hommikust peale siin ja lakkamatust raginast ärevil, ootas kärsitult hetke, millal tema peremees relva võtab ja ta võib tuua metslooma, mida ta küll ninaga pole haistnud, aga mille olemasolus ta oli kindel: kus püssi paugutatakse, seal peab olema saak.

Janek surus põse külma kaba vastu. Üle lukuharja ja kirbu nägi ta musta ringi kilbi keskel. «Rahulikult, rahulikult,» mõtles ta. «Kujutle, et see on tiigri silm. Sisse hingata, välja hingata, pehme vajutus päästikule, pärani avatud silmad.» Lask kõmatas nagu kord ja kohus — ootamatult, ja Janekil oli hea meel, et relv oli rahulik, mitte äge, et tagasilöökk oli nõrgem kui Vana jahipüssil.

Ta viskas padruni välja, sulges taas luku. Üksteise järel tegi teise ja kolmanda lasu. Ootas lamades, kuni naabrid lõpetavad, siis vaadati püssid üle ja nad liikusid kilpide poole.

Šarik jooksis kõige ees. Tema kannul astus Semen, seejärel Jeleń ja Saakašvili. Kõik püüdsid eemalt näha musti kuuliauke valgel taustal. Janek jäi mõne sammu tahapoole. Kui ta kohale jõudis, olid teised juba kilbi ees ja kummardusid vaatama.

«Maladets,» ütles leitnant püsti tõustes. «Sul on kaks kümnet. Kui kolmandat poleks metsa saatnud...»

«Peab kolm olema,» väitis Janek.

«Upsakust täis,» mõtles ohvitser, tundes südames kerget torget, et poiss, kes talle esimesest hetkest tundus sümpaatne, osutub nüüd liiga enesekindlaks.

«Kaks kümnet on ka tubli,» püüdis Grigori leevendada.

Janek uuris märklauda — mustal ringil oli kaks auku: üks keskel, teine paremal all. Sõnagi lausumata läks ta teisele poole kilpi, kus kerkis järsk muldvall kuulide pütumiseks. Ta laskus põlvili ja hakkas mulda sõrmede vahel sõeluma, raputades peopesa, nii nagu kullaotsijad raputavad sõela. Liiv pudenes maha, sõrmede vahele jäid lapergused tinakuulid. Suurema osa viskas poiss eemale, valis välja ainult mõned üksikud.

Šarik püüdis teda aidata: ta kandis keppe kokku, nuusutas maapinda ümberringi, tal õnnestus koguni varastada paberkilpide rull, mille üle ta oli väga uhke ning ei tahtnud seda kuidagi sõduritele ära anda.

Lõpuks tõusis Kos püsti ja ulatas peopesal kolm kokkuliitsutud metallkuuli. Leitnant võttis need pihku, puudutas sõrmeotstega järjest läbi ja ütles viimaks:

«Anna andeks, sul on õigus, kõik on soojad. Tähendab, kaks kuuli tabasid ühte ja samasse kohta. Ma ei teadnud, et oled sihuke snaiper.»

«Kas võtate?»

«Võtan.»

«Koos koeraga?»

«Koos koeraga. Aga enne pead laulmise selgeks õppima.»

«Mis laulmise?»

«Sinu koht tankis on all paremal, mehaaniku kõrval. Meil on vaja laskurit-radisti. Pead ära õppima laulmise raadio teel: taa-ti-taa, taa-taa-taa, ti-ti-ti...» Semen laulis poisil nime morsesignaaliidega.

Seitsmes peatükk

PETETUD LOOTUSED

Kiri oli kaua teel. Kolmnurkne, vihikulehest kokku murdud, nagu poisid tuvisid teevad. Käest minemalennutatud tuvi ei jõua kaugemale kui teisele poole tänavat, kirjaga aga oli teisiti: saanud margi ja postitempli, rändas ta raudteel paar tuhat kilomeetrit kuni Moskvan.

Siin aga tuli stopp. Kiri pandi kõrvale, sest peale nime seisis seal ainult kaks suurte trükitähtedega kirjutatud sõna — POOLA ARMEE. Siis oli keegi Moskva postkontoris sirvinud pakse, väga saladuslikke mappe ja kirjutanud alla viiekohalise arvu — staabi väliposti numbri.

Nüüd rändas kiri Sielcesse Okaa kaldale, ent jõudis päralt hetkel, kui sõjavägi oli juba muldonnid maha jätanud ja mehed marssisid jaama, kaasas püssid, kahurid, tankid ja autod. Kiri võeti kaasa vagunisse, kus oli palju muudki posti, ja viidi lume alla mattunud külasse Smolenski lähedal. Siin luges noorsõdur nime ja ütles kaaslastele:

«Kes seda teab, kus säärane teenib. Kodanik seersant, ehk saadame tagasi?»

Seersandil olid hallid juuksed ja ta oli oma mundri, millel olid ristatud pasunad krael, esimest korda selga ajanud juba palju aastaid tagasi. Ta oli mõndagi näinud ja teadis mõndagi, raske oli teda osavõtmatuks teha.

«Tagasi saata? Kirju paugupealt tagasi ei saadeta, pealegi nii kaugel, päris Vaikse ookeani kaldale. Kerge on kirjutada «adressaat tundmatu», aga oma hinge peale võtta inimese mure ja postile usaldatud mõtted — see on raske. Tuleb otsida.»

Õhtul silindrita bensiinilambi valgel kirjutas vana kirjandja palju kaarte: esimesele jalaväediviisile, teisele

jalaväediviisile, esimesele suurtükiväebrigaadile, esimesele miinipildurite üksikpolgule, neljandale tankitörjepolgule, viiendale raskesuurtükiväe polgule ja paljudele teistele. Loomulikult ei kirjutanud ta peale nimesid — see on sõja ajal keelatud —, vaid väliposti numbrid. Ja igal kaardil küsis ta üht ja sedasama: «Kas teie juures teenib...»

Kolmnurkne kiri rändas riiulile ja ootas. Kui lõpuks saabus kõige tähtsam, jaatav vastus, oli kogu post juba pakitud, kotid visati autodele, sest Esimene armee, mis oli kasvanud diviisist ja korpusest, hakkas liikuma Ukrainasse, kus rinne oli Poola piirile kõige lähemale jõudmas.

Sellepärast jõudis kiri kohale alles kevadel, kui puud ja põllud olid rohetama löönud. Kolmnurkne ümbrik paljude templitega nägi välja kui veterani munder, mis on kaunistatud ordenitega kümnete lahingute eest. Tankiväebrigaadi kirjakandja pööras kolmnurka imestades sõrmede vahel, pidi juba sellega minema hakkama, kui ette juhtus soodne võimalus.

«Kodanik seersant, oodake pisut, teile on post.»

«Minule? Pisike kiri, suur rõõm,» rõõmustas Saakašvili ja viskas kütusepumba, mille ta oli saanud tehnilise varustuse kompanii laost, vasakusse kätte.

«Peaaegu, teile. Kapral Kosile, aga teie meeskonnas on ju ükskõik, kellele. Olete koos arvel — neli tankisti ja koer.»

«Avaldan teile tänu sangarliku meeskonna nimel.» Grigori kummardas, võttis kirja, pistis selle rinnataskusse, et mitte ära määrada, ja sammus oma tanki suunas.

Leitnant Semen ja kapral Jeleń lamasid puu all rohul ja vestlesid.

«Täna teid — *dziękuje, bardzo dziękuje*.»

«Dzjenkuju teid, bardzo dzjenkuju,» kordas usinasti Vassõl.

«Mitte dzjenkuju, vaid dzjenkujen.»

Šarik lebas nende kõrval, käbi väljasirutatud käppade vahel, ja näris seda hammastega. Kes teda ei tundnud, oleks arvanud, et see on täiskasvanud koer, nii tugev ja suur oli ta, aga meeskond teadis, et Šarik alles äsja oli kutsikas ja et talle meeldib vallatleda.

Lähenevat mehaanikut silmates tõusis Jeleń istukile ja hüüdis:

«Mõtlesin, et oled maa alla vajunud. Kas said?»

«Sain küll, aga mitte uut. Uusi pumpi pole. Kõige kehvem ta ka just ei ole. Monteerin kohale, ja masin on valmis.» Saakašvili vaatas sügava kaeviku kõrval seisva tanki taha, ja et Kosi seal polnud näha, hüüdis tervesse metsa: «Janek!»

«Tasa, mis sa kisendad. Koer on, aga peremeest pole. Ta on kinni,» leitnant viipas käega enda taha.

Metsaservalt paistis kesapõld, selle taga künkal salu, kus kõrgus brigaadi staabi raadiojaama pikk metallist antenn. Salu serval sinise taeva taustal oli kaks silueti: noormees ja neiu.

«Kui nii, siis on kõik selge,» noogutas Saakašvili pead. «Mina parem valvan tanki; kui sa tema eest hoolitsed, ei peta ta sind ega reeda nagu tüdruk. Nagu poolakad ütlevad: masin on alati kasin.»

«Tõsi, säärane ütlemine on olemas,» kinnitas Jeleń professorliku tõsidusega ja tegi ettepaneku: «Grześ, kui sulle on abi vaja, eks ma aita. Las poiss ajab rahulikult oma jutud maha, tuleme ilma temata toime.»

*

Janek ei kuulnud hüüdmist. Vist sellepärast, et oli kaugel, või tegi meelekohtades tuikav veri ta kurdiks, või oli ta liiga ametus sõnade otsimisega, mida ei leidnud. Lidka seisis temast paar sammu eemal ja vaatas talle küsivalt otsa. Ta ei meenutanud enam endist vattkuues tüdrukut — seelik oli mõõdu järgi, jalas elegantsed, üleni kroomnahast ohvitserisaapad, säärikutest paistsid siidsukkades põlved.

«Sa tahtsid mulle midagi ütelda. Ma kuulan.»

«Sa olid kaua ära, ka meil on kursused juba läbi. Meie meeskonnas on Vassõl ja Grześ. Sa ei tunne neid, nad tulid siia, kui sa juba ära olid. Vassõl on meie leitnant. Õudselt tore, üks silm on sinine, teine must, ja ta ennustab pilvede pealt ilma, eraelus oli ta meteoroloog... Aga Grześ ei ole Grześ, tegelikult on tema nimi Grigori Saakašvili, meie aga hüüame teda nii, on kergem. Kolmas on Gustlik Jeleń, see, kes meiega koos sõitis, mina olen neljas. Tahame, et meie meeskond... Sest vaata, tank kuulub brigaadi komandörrile, kindralile...»

Ta rääkis üha kiiremini, otsekui järsust mäest allajooksev inimene, keda ei tõuka tagant enam oma tahe, vaid hoog. Ta ei teadnud, kuidas pidama saab, kuigi rääkis

hoopis muud kui seda, mida ütelda kavatses, ja tundis, et neiu kuulab ükskõikselt.

«Sa olid väga kaua ära...» lisas Janek äkki ja jäi vait.

«Raske kursus, peale selle on tähtis vilumus,» ütles Lidka hooletult. «See pole see mis tankil. Staabi raadiojaam on terve brigaadi peale ja tuleb ette kanda ka armee juhtkonnale. Sa ei oska pooli asjugi, mida meile on õpetatud.» Ta piilus silmanurgast oma kolme paelaga seersandiõlakut.

«Sa ei kirjutanud üldse.»

«Emale Siberisse sain ka suure vaevaga ainult kaks kirja saadetud. Polnud aega. Nädal läbi õppused, igal laupäeval ja pühapäeval tants. Sul pole aimugi, missugune menu mul oli.» Lidka kohendas käega juukseid. «Miks sa nii raskesti ohkad?»

Neist viimastest sõnadest võis välja lugeda nii vastumeelsust kui soojust. Nagu roheline ühendab endas kollast ja sinist värvi, võis ka siin aimata mõlemaid toone. Janek pidas ehtsaks seda tooni, mida ta ihaldas. «Olen kuueteistkümnene, kuusteist täis,» mõtles ta. «Aga tema ei tea, mõtleb, et olen kaheksateist.» Ta võttis tüdruku käe, aga Lidka tõmbas peopesa tagasi.

«Ilma familiaarsusteta.»

«Ma niisama... Mäletad, kuidas ma su käsi soojendasin... Seal kõögi juures. Olid tookord teistsugune.»

«Oota,» ütles neiu, jooksis raadiojaama auto juurde ja tuli tagasi kinnastega. «Võta oma kingitus tagasi. Need olid soojad küll, aga praegu on kevad, ja üleüldse... teised ajad. Võta nad endale.»

«Aga ei, miks? Mina ju... Lidka, oota.»

Neiu oli talle selja pööranud ja sammus salu poole. Janek astus mõne sammu talle järele, aga äkki hakkas laagri pool undama sireen: lühike — pikk — lühike — pikk.

Häire!

Janek keeras end kannapealt ringi ja jooksis tulistjalu laugjast künkast alla tanki poole. Kui ta puude vahele jõudis, kadus Jeleń juba torni sügavusse. Mootor käivitus, väljalasketorudest pahvatasid esimesed suitsukobarad. Janek puges, pea ees, luugist sisse ja ronis üle Grzeši põlvede oma kohale.

Masina ja signaalidega harjunud Šarik lamas nurgas vanal vattkuuel, oma peremehe parema jala juures. Janek

võttis istet, tõmbas tankistimütsi pähe, ja tundes, kuidas masin liikuma hakkab, litsus end soomuskatte vastu. Ta kinnitas kähku kuuldeklapid ja lülitas nad kontakti. Raadiojaamast voogas kohin ja viled. Nuppu kergelt liigutades häälestas ta aparaadi brigaadi lainele.

«Ti-ti-ti-ti-ta, ti-ti-ti-ti-ta, ti-ti-ti-ti-ta,» piiksusid morsesignaalid.

Ta ei teinud vahet üksikute helide vahel, püüdis vaid meloodia ja tõlkis selle otsekohe inimkeelde. Nööpis kurgu alla kõrimikrofoni. Kaks musta tibatillukest ketast liibusid kõri külge — nemad «ei kuulnud» mootori vurinat, roomikute ragistamist, kuid andsid hoolikalt edasi iga heli, haarates seda otse kõrist enesest. Ta lülitas ümber sisetelefonile ja meldis komandörile:

«Nelisada nelikümmend neli.»

«Saan aru, kolm nelja,» vastasid kuuldeklapid Semenil häälega. «Mehaanik, tank juhtida metsaalusele tee; peatuda silla kõrgusel.»

Luugid olid suletud, tank liikus jõorjaks sõidetud teel, vappus ja õõtsus aukudes. Terasest vastu liibunult õõtsusid ja vappusid nad koos masinaga, moodustades ühtse teraviku. Mitte paugupealt ei harjunud nad selle ainukese meetodiga, mis võimaldas vältida kokkupõrkeid tanki sisemuses leiduvate kõvade esemetega. Selle õpetas neile selgeks Semen. Kõige raskemini läks see Šarikul, kellele nad ei osanud selgitada. Koer oli sunnitud kogemusi omandama koos muhkudega, ta isegi urises tanki peale, haavus, püüdis hammustada, kuid nüüd püsis ka tema otsekui kogunud tankist sõiduki esinurgas soomuskatte vastu liibununa.

Vaatlus oli tornis olevate meeste asi — ülevalt oli paremini näha. Harilikult kasutas Kos oma visiiri, et teada, kus nad on, aga täna ta ei vaadanud. Midagi tegi sees valu, muide, ta ei oleks osanud ütelda, mis see on, vaid kõris krampi tundes mõtles, kas sõnaga saab lüüa.

Tank veeres lõputul, üha uuesti rataste alla pöörduval, roomikute lapergustest raamidest ülesküntud teel, seistas, hakkas taas liikuma, keeras kõrvale, aga Janek ei näinud midagi. Tal ei olnud tööd, sest kõrvaklapid vaikisid.

Häire väljakuulutamise järel, niisama kui lahinguolukorras, valitses raadios vaikus. «Vaenlane» ei tohtinud neid kuulda, ei tohtinud teada, et tema kaitseliinile lähe-

nevad soomustankid, igaühe pardal 76-millimeetrine suur-tükk ja sada mürsku. Käsud anti marsil edasi ühest masi-nast teise lipukestega, nii et kõrvaltvaatajale võis paista, nagu vestleksid metallmürakad omavahel žestide abil.

Janek ärkas mõtteist alles siis, kui nad peatusid lepa-võsas kasetüvede vahel madalate okste all ja mootor jäi vait. Komandör ja mehaanik läksid uurima maastikku, kus nad pidid ründama. Gustlik kükitas tornis laskemoo-nakastide peal, mis asendasid põrandat, vaatas alla, et mis Janekil seal ees kuulda, ent ei ütelnud sõnagi, võttis püs-tolkuulipilduja ja ronis tanki valvama, ehkki täna ei olnud tema vahikord.

Väljudes lõi ta ülemise luugi kinni. Nüüd nägi Janek ainult eesmise luugi kaudu puude oksid. Noored lehed ei olnud veel kaotanud kollakat varjundit, nende vahel sada-deks tillukesteks rõngakesteks pudenenud päike tantsiskles mehaaniku istmel tuule taktis.

Saakašvili tuli tagasi. Veidi hiljem saabus ka leitnant, käskis tankikella osutid tema kellaga ühte seada ja tegi lühidalt ülesande selgeks.

«Me tungime peale koos jalaväega. Ettevaatust, need mehed pole meie pataljonist, ei ole kogenud. Kaevikute läbikäigud on märgitud valgete lintidega. Signaal antakse raadio teel. Asi seisab selles, et liikuma tuleb hakata ühe-korraga, sujuvalt ja kergelt.» Aega oli veel kümme minu-tit. Vassõl võttis taskunoa, lõi maha peene kaseoksa, mille tank oli puruks murdnud, pööras näo Jeleñi poole ja hakkas oksalt lehti rebima, hääldades hoolikalt poola keeles:

«Armastab... ei armasta...» Ta peatus, puhkes naerma ja küsis: «Kuidas edasi?»

«Armastab vähe, mitte sugugi... Aga kui ka ei armasta, ikkagi ei nõiuta kaseoksaga, peab olema karikakar.»

Nad läksid oma kohtadele tagasi. Saakašvili käivitas mootori ja seadis selle väikestele tuuridele. Janek tõmbas kuuldeklapid pingumale: ta ei kuulnud peaaegu üldse silindrite vurinat, klappides eksles otsekui kauge tuule vilin. Ta teadis, et peab valvel olema, et peab käsu otse-kohe kinni püüdma... Ta tahtis kuulda ainult üht häält, mida ta igatses. Ja äkki sai igatsus teoks: siinsamas tema kõrval, ta kõrva juures, kostis Lidka hää, laulev nagu kõigil radistidel maailmas.

«Vaher, Tamm, Pöök, edasi!»

«Pöök» oli neile.

«Vaher, Tamm, Pöök, edasi!»

Ta kuulas võlutuna ja talle tundus, et seda viimast puu-nime, komando tankiderühma peitenime, lausub neiu peh-memalt, soojemalt ja südamlikumalt.

«Vaher, Tamm, Pöök...» — alles nüüd võpatas ta ja lülitas vastuvõtu kogu meeskonna kõrvaklappidesse; kõik neli kuulsid viimast sõna: edasi!

Grześ lahutas siduri, lülitas sisse esimese käigu ja hak-kas jalgu siduripedaalilt sujuvalt ära võtma. Janek tun-dis, kuidas roomikud pingule tõmbusid, kuidas koos nen-dega väratas terasene mass. Visiiri kaudu nägi ta kõige-pealt lehtede rohelist, millest päike läbi kumas, siis val-guse vilkumist ja lõpuks täitus rõngas üleni särava — tank sõitis nurmele.

Teised masinad olid neist ette jõudnud, nende all kobru-tas hakitud tolm. Nad liikusid kiiresti, et teistele järele jõuda. Mehaanik vahetas käike, lisas gaasi. Üleskeerutatud peene liiva pilve sõites oli nende kiirus juba nelikümmend tunnis. Vasakul küljel tuli nähtavale kolm sõdurikogu, kes vedasid kuulipildujat. Saakašvili tõmbas teravalt pidurikangi, et neile mitte otsa sõita, ja pidi aina pakse-nevas tolmus kiirust veelgi maha võtma.

«Paks tolm, väike kiirus,» kuulsid nad tema lühikest informatsiooni.

«Tähelepanu, linnid on paremal,» hoiatas Semen hää.

«On paremal, näen,» vastas Grześ.

Tank võpatas üle kaevikute sõites, jõudis rohumaaale ja alles nüüd nägid nad teisi masinaid oma tubli kakssada meetrit eespool. Nende vahel liikus hüpetega jalavägi. Rünna-k käis pisut vasemal.

Grześ tahtis suunda parandada, aga aas oli kraaviga läbi lõigatud. Seepärast liikus ta otse edasi ja otsis pööra-miseks sobivat kohta. Vahepeal keeras kaevik nagu kiuste kaarega paremale, tõugates neid rünnakuteljest aina kau-gemale madala tumerohelise, kalmustega kaetud niidu poole. See roheline oli kahtlane, liiga vesine ja ennustas muda.

«Tähelepanu, meie ees on vesi,» teatas komandör rahu-likult. «Kas saad vasakut kätt kraavist üle?»

«Pean kinni ja uurin järele.»

«Pole aega.»

«Anna nõusolek forsseerimiseks,» palus Grześ.

«Nõus.»

Masin hakkas vasakule pööret tegema. Parempoolne roomik lõi kas muru, tõukas rohuga läbikasvanud mulla hunnikusse. Mootori mõirgamine tugevnes, murdes külgmist vastuseisu, ja kui nad otsesuunas kaeviku peale pöörasid, oli kiirus väike. Enne kui nad roomikuga vastaskallast puudutada said, hakkas sõiduk vajuma, pörkas esiotsaga vastu pinnast ja lükkas enda ette mullakuhja. Nad liikusid hoo mõjul veel veidi, aga roomikud kiskusid mätast ning tank laskus kõhuli, jäi liikumatuks. Veel hetke tiirlesid rattad jõuetult, roomikud kraapisid siledates teerööbastes.

Semen andis käsu:

«Mootor stopp. Mehaanik jääb, teised maha tulla.»

Alumine luuk oli blokeeritud, nad hüppasid üksteise kannul ülemise luugi kaudu välja ning libistasid end mööda tanki rohule ja porri. Olid õppused, keegi ei tulistanud, aga Vassõl oli neid algusest peale õpetanud niiviisi masinast lahkuma, ei lubanud teisiti.

End tankikere taha varjates päästsid nad lahti terasest puksiirtrossi. Jeleń tõstis maha jämeda tammepalgi, mida nad porilaua küljes kaasas vedasid, ja lohistas selle tanki ette.

Nad ei vahetanud sõnagi, mõistsid üksteist lennult. See polnud esimene kord, kus nad pidid masina porist välja tõmbama. Nüüd tuli palk trossiga risti kahe roomiku külge kinnitada, nii et ta kolmekümnetonnise raskuse all ei liigataks. Seda tegid nad rohus lamades. Kui nad olid lõpetanud, tõusis leitnant püsti, astus mehaaniku visiiri ette ja näitas mõlema käega, et võib liikuda.

Mootor hakkas pörisema. Nad hüppasid kõrvale ja jälgisid, kuidas roomikud aeglaselt liikuma hakkasid, litsudes palki pori sisse ja tõmmates enda alla. Hetkeks näis, et sellest pole mingit kasu, aga siis väratas antenn tornis, seejärel terve torn, mootor pani bassihäälel undama ja terasest loom hakkas aina kiiremini ja kiiremini üles ronima.

Jeleń jooksis masina ette ja ootas Semen märguannet, kunas tammepalk roomikute alt välja ilmub, siis ristas peopesad ja tank peatus.

Käärinud käised üles, lobistasid nad nüüd küünarnukideni püdelas turbasodis, päästsid trossi lahti, võtsid palgi maha ja kinnitasid nii ühe kui teise tagasi soomuskerele.

«Sõidukisse!»

Takkudega nühkisid nad pori kätelt maha ja ronisid tagasi oma kohtadele. Vaevalt oli Janek jõudnud oma slemmi raadiojaama lülitada, kui kuulis klappides peitenime:

«Pöök-üks, Pöök-üks, kas kuulete mind?» Vaevata tundis ta ära kindrali bassihääle.

Sellel lagedal luhal paistis tank kaugele ja brigaadi nähtamatu komandör sirutas neile järele raadiolainete «pika käe».

«Mina, Pöök-üks, kuulen teid.»

«Selle lahingu olete kaotanud,» teatasid klapid. «Jääge paigale. Meie omad on õppused lõpetanud, kohe on nad tagasi. Võib masinast välja tulla.»

Kos lülitas ümber sisetelefonile ja samal hetkel, kui mehaanik tahtis liikuma hakata, andis leitnandile üle kindrali käsu.

«Mootor välja lülitada,» ütles Semen ja avas ülemised luugid.

Nad võisid masinast lahkuda, end rohule päikese kätte pikali visata, ent ükski neist ei kiirustanud sellega. Vassõl ja Gustlik kükitasid laskemoonakastidele kahurialuse kõrval. Grześ pööras end istmel ümber. Janek võttis alles nüüd vöö vahelt välja täiesti kasutud kindad, mis olid talle tüliks, ja viskas need nurka Šariku juurde. Ta ei pööranud end, lükkas ainult mütsiklapi üles, et kuulda, mida teised räägivad.

«Kuradi pihta! Kaotasime. Kindral ise ütles: Pöök-üks, kaotasite. Selle kuradi kraavi pärast,» oli Gustlik tige.

«Otsekui oleks haput veini joonud. Kui nõnda oleks lahingus juhtunud, oleksime ilma ühest kahurist, kahest kuulipildujast ja ühest tankist... Halb, kui hobune lahingusse minnes džigiti all kukub, halb, kui tank porri kinni jääb.» Grześ kitkus oma musti juukseid. «Kraav on paha, perved püdelad nagu tainast. Sõidad teise tanki taga, tolm silmade ees. Kui seda tolmu poleks olnud, oleksime kraavist vasakult poolt välja tulnud ja kõik oleks korras olnud. Ükskama kõik: räägid või ei räägi, süüdi on seersant Saakašvili.»

«Tasa, tasa. Ülestunnistus ei ole veel süütõend,» ütles Semen ja küsis, pooleldi nagu endalt, pooleldi meeskonalt: «Aga kust see tolm siia sai?»

«Nood matsid kargasid liiga vara välja, justkui tulekahjule.»

«Kas nemad liiga vara või meie liiga hilja?» küsitles leitnant edasi.

«Nemad õigel ajal, meie liiga hilja, sellepärast see tolm,» ütles mehaanik, mõtles viivu ja küsis siis: «Kas raadio on korrast ära? Vastuvõtja kehv?»

Alles nüüd pöördus Kos istmel ringi.

«Ei ole, mina kuulsin, kuulsin algusest peale hästi...»

Leitnant nagu ei pööranudki sellele tähelepanu, mida radist ütles, võttis põuetaskust suure laperguse ketiga uuri, keeras selle numbrilauaga allapoole, pistis küüne kaane vahele ja tegi kapsli lahti. Ilusate tähtedega oli sinna uuristatud nimi TATSINSKAJA ja kuupäev: 24. XII 1942.

«Kas näete?»

«Nimeline kell,» ütles Janek ja kummardas pead, et lugeda.

«See pole tähtis. Asi pole selles.» Semen kattis graveeringu sõrmega.

«Mis siin vaadata? Kell nagu kell ikka,» kehitas Jeleń õlgu.

«Kirovi kell,» kinnitas Saakašvili. «Hea kell.»

Leitnant võttis kuuekäänise alt nõela, lähendas selle õrnalt mehhanismile ja pani sekundiratta seisma. Võnkuv hõbedasest metallist rattake suri välja, koos sellega ka kõik teised üksteise külge hammastunud suuremad ja väiksemad rattad. Alles nüüd, kui rütmiline tiksumine vaibus, kuulsid nad vaikust. Nad silmitsesid veel viivu, ilma midagi mõistmata. Jeleń avas suu, sulges uuesti ja ütles lõpuks:

«Seisab.»

«Seda n'd küll,» kinnitas Semen. «Piisas ühe väikese rattakese peatamisest, ja seisab terve kell.»

Saakašvili lõpetas pea kratsimise, silmitses käsi ja pööras oma mehhanismide juurde tagasi, otsekui oleks teda seal äkki miski huvitama hakanud.

Jeleń taipas veidi hiljem, milles asi on, ja et talle tuli meelde Kosi lõpetamata lause, nõudis ta:

«Sa ütlesid ennist, et kuulsid algusest peale hästi. Noh, räägi siis edasi, mis me muidu vaidleme.» Ta läks korraga närviliseks. «Rahusta peni, mis ta seal asemel vähkreb ja kisub hammastega.»

Ta lükkas Janeki vasaku käega kõrvale, surus koera pea alla ja rebis tal kinda lõugade vahelt. Seejärel laskus tagasi oma kohale, kuhu lahtistest luukidest paistis valgust.

«Need andsid sa ju Lidkale talveks, või on sul teised?»

«Ei, need on needsamad.»

«Mismoodi needsamad?»

«Aitab istumisest,» ütles Semen. «Meeskond maha minna.»

Luugiriiviga lõgistades pugus mehaanik, pea ees, välja ning laskis uperpalli rohule. Tema kannul läksid Kos ja Sarik, kes oli rahul, et õppused on läbi.

Komandör ja Jeleń hüppasid välja ülemise luugi kaudu. Gustlik ei saanud aga kuidagi endale andestada, ta tegi ringi ümber tanki ja alustas siis:

«Kuidas see...»

Saakašvili müksas teda ribide vahele ja näitas kätega, et ta ometi suu peaks. Siis meenus talle äkki midagi, ta pistis käe tasku ja hüüdis:

«Ai-ai! Kuule, Janek, nüüd tuleb sul tantsida. Mul on midagi sinu jaoks. Kas tead, mis see on? Mul on sinu jaoks kiri.»

«Lidkalt?» Kos lõi näost õhetama ja mõtles, kui ülekohtuselt ta oli neiega pahandanud, et see ei kirjutanud. Lidka võib-olla isegi solvus.

«Võid tantsimata jätta,» tõmbus grusiinlane korraga süngeks. «Säh.»

Janek nägi kägardatud, välipostitemplite ja -numbritega märgistatud kolmnurka. Palju kordi käest kätte käinud paber oli hall ja narmendav. Tundnud ära käekirja aadressil, mõtles ta, et postitemplid on otsekui porikamakad jahimehe saabastel, kes taigast tagasi on pöördumas, nende kaudu võib ära arvata, mis kohtades ta on jahil käinud. Janek läks masina taha, istus roomiku kõrvale ja harutas paberilehe lahti. Seestpoolt oli kiri palju heledam ja puh-tam. Ning ta luges:

«Jan Stanislavovitš! Soovin sulle õnne uue, 1944-nda aasta puhul, küsin su tervise järele ja soovin õnne. Meil on sügav lumi, tuiskab palju. Minu pojalt Ivanilt tuli haiglast kiri, ta on jalast haavata saanud. Niipea kui terveks saab, läheb rindele tagasi. Ehkki sa pole minu lihane poeg,

aga mõtlen, nagu oleksin teid kahte sõtta saatnud, kus lendavad kurjad kuulid meie vaenlase, saksa fašisti Hitleri poolt, et kurat teda võtaks. Kirjuta mulle enesest ja Šariku-nimelisest koerast, Mura pojast. Kirjuta ka, kas ta on sinuga, või pidid sa ta kusagile maha jätma. Hoia ennast, et tuleksid koju tagasi tervise juures ja mitte sandina.

Jefim Semjonõtš.»

Kos pani kirja kokku, peitis tasku, tõusis püsti ja läks meeskonna juurde, et mõtteid vahetada, jutustada, kuidas teda on petetud ja kuidas ta ise teist inimest on petnud, on ta unustanud, ehkki oleks tulnud meeles pidada.

Agä enne kui ta nende juurde jõudis, muutis ta kavatust. Juhtub nii, et midagi läheb hinges keerdu, ängistab, siis pead selle ise lahti harutama, ei aita siin ka kõige paremad sõbrad. Nii ta mõtles, aga juba järgmisel hetkel ei teadnud ta, kas tal on õigus.

Gustlik ja Grześ lamasid teineteise kõrval rohus. Saa-kašvili pinnis Jeleñit.

«Ära ole laiskvorst, mõtle mulle mingi koht välja, et ma teaksin, kust pärit olen. Jõuame Poolasse, inimesed küsivad: «Kus sa oled sündinud, sõdurpoiss?» Mida ma neile vastan? Selgitada, et kust ja kuidas — liiga pikk, ei jätku aega. Mõtle mulle omal maal mõni hea koht välja ja ütle, kuidas seal on: kas mäed või jõgi, mis mets, missugused majad. Kui minult küsitakse, oskan vastata.»

Aasal vallatlev Šarik jooksis Kosi juurde ja pressis end sääre ligi.

Vassõl seisis tanki kõrval, toetudes eesmise soomuskatte vastu, tuhnis käega püksitaskus, lõpuks võttis välja veidi määrdunud suhkrutüki ja ulatas selle poisile.

«Võta, pista suhu, kibe maik kaob. Oled pilves nagu enne äikest.»

Janek võttis suhkrutüki, naeratas kõhklevalt ja küsis: «Kas kell käib juba? Lükkasid rattakese käima?»

Leitnant tõmbas parema lau pilukile ja tema pilk muutus üpris siniseks.

«Jah. Näib, et jah. Nüüd hakkab käima nagu vaja.»

Polügooni poolt roomasid silmapiiri tagant välja tankid. Nende kõrval sammus kolonnis jalavägi, kes pöördus pärast õppuste lõppu laagrisse tagasi.

Kaheksas peatükk

RÄNNAK

Juhtus nii, et esimene tõeline, mitte õppeotstarbeks antud lahinguhäire, mis soomusväebrigaadi rindele viis, anti 15. juulil, Grunwaldi lahingu¹ aastapäeval. Muidugi oli see paljas juhus, aga vahel tähendab ka juhus midagi.

Marss kestis terve päeva. Okstega kaetud, põõsasteks maskeeritud tankid liikusid pikas kolonnis ja kõrvaltvaatajale võis paista, nagu oleksid metsad oma juured maast välja kiskunud ja suunduvad nüüd lääne poole. Seda ei näinud soomuskilpi suletud tankistid, keda kattis tolm otsaku rüütlimantel. Üleval, valgeid lillkapsaid meenutavate pilvede all valvasid seda rivi hävituslennukid.

Rindele ei läinud mitte üksnes nemad.

Vanasti, täpselt 534 aastat tagasi, sammusid Grunwaldi poole poola ja leedu sõjamehed, koos nendega ka Smolenski polgud. Nüüd, suures Nõukogudemaa meres, võis aimata, ehkki mitte eristada rahvaid, kes asustavad tohutut maa-ala Läänemerest Vaikse ookeanini. Hitlerlaste diviiside vastu läksid tumedajuukselised, ümaranäolised ukrainlased tuhaks põletatud nisuväljadelt ja Donetsi basseini veega täidetud kaevandustest. Läksid heledapäised ja pikakasvulised valgevenelased põletatud rukkipõldudelt, tumerohelistest metsadest ja varemeteks muudetud linnadest. Läksid sõjaka Kaukasuse maad — Gruusia, Armeenia, Aserbaidžaan. Läksid pilusilmne tatarlane, tõmmunahaline usbekk ja kasahh. Läksid kõige arvukamad selles peres, esimesed võrdsete seas — venelased.

¹ Grunwaldi e. Tannenbergi lahing toimus 1410. aastal Poola—Leedu—Vene ja Saksa ordu vägede vahel. Saksa orduväed purustati. Tõlkija.

Otsekui jõgi või hoovus, mis ei erine suunalt, vaid ainult värvi poolest, voolasid selles meres poola suurtükiväe patareid, diviisid ja brigaadid, kes pidid esimestena häält tegema.

Mida lähemal rindele, seda rohkem koomale nihkusid korpused ja armeed. Vedru tõmbus pingumale, kuhjates jõudu okastraattõkete, mitmekordsete kaevikuliinide ja betoonpunkrite läbimurdmiseks.

Selles massis on võimatu leida üksikut tanki, millega sõidavad neli tankisti ja koer. Aga hüüda «Pöök-üks» on keelatud: eetris valitseb range vaikus. Ainult suurtükid mürisevad rindeliinil, saadavad välja mürske, et summutada eemalt lähenevate mootorite surinat, ähvardava juurdevoolu müra.

Veel kolm päeva üha kasvavat, üha ähvardavamalt vaikust, ja viimaks, otsekui kaugelt merelt mandri poole liikuv vahuharjaline laine, mis murdub kalda ääres, möiratab ründav lainemurd. Aovalgel, üheainsa märguande peale, kaardiväe miinipildujate — raketisuurtükkide kogupaugule vastavad Valgevene I rinde tuhanded kahurid — sellest rindest peab muide varsti kujunema Poola rinne —, ja kõik hakkab liikuma lääne poole. Ei, mitte kõik. Ainult need diviisid, mis moodustavad esimest lööki andva nooleotsa.

Kui kõik teed, kõik rajad ja nurmed, mida need teed-rajad jagasid, kattusid inimeste, suurtükkide ja tankidega, andis raadio soomusväebrigadile edasi teate Poola Rahvusliku Vabastuskomitee loomisest ja selle komitee esimesed sõnad otsekui lähedase isamaa hinguse. Tankid asusid siinsamas rindejoone taga inimtühjal, maatasa tehtud alal, kus oli raske leida jälge külast või tarest, harva torkas silma ahervare või üksik püstijäänud korsten. Seevastu oli kõikjal mürsulehtreid otsekui arme pärast sõjarougeid; kõveraks paindunud ja mustaks tõmbunud metalli; väljasurnud kahureid, torud upakil maa poole. Siit pidid nad löögivalmilt edasi liikuma nende kannul, kes esimestena forsseerisid Bugi, oodates, kuni nende relvad nürinevad ja nad lahingutes kokku sulavad.

Juba asuvad nad liikvele. Jõõrdlikuks sõidetud teel roomab seesama soomusväekolonn, ainult oksad on tankidel vahetunud, need on ikka värsked ja rohelised. Mehed seisavad luugiavades, näod tolmust hallid, ent sellest hoolimata võib ära tunda Semenit, Jelefi ja Kosi, kes on vööst

saadik tornist väljas. Saakašvili istub all, juhib tanki, jälgides luugi kaudu teed. Parajasti mööduvad nad põlenud «Tiigritest», mis nähtavasti üritasid vasturünnakut ja sattusid kahuritorude ette.

«Küll on seda rämpsü puruks pekstud!» karjub Kos üle mootoripöörina.

Semen noogutab pead, mõne aja pärast näitab pilguga teisele poole. Tee kõrval, varisenud kõrstna lähedal, seisab mürsuga peatatud T-34. Allalastud kahuritoruga torn on otsekui elutu inimese käsivarrele langetatud pea, soomuskate on kaetud halli tahmakorraga ja ainult viisnurkne täht on veidi tumedam.

«Samasugune kui meie oma,» mõtleb Janek, tundes ootamatult rinnas külma hirmulainet. «Kes olid need, kes siin hukka said?»

Semeni eeskujul tõstab ta käe kõrva äärde, annab au.

Vasakul, tankidega rööbiti, astub jalaväekolonn. Siin seal meeste vahel vilksatavad kahureid vedavate autode rohelised presendid. Juulipäike kõrvetab. Valged kobrutavad pilved ripuvad taevas ridamisi, koonduvad vööti-deks, mis on risti marsi teljele.

Äkki tõuseb kusagil eespool püssitule ragin. Kuulipilduja tärin roomab tiidsasti vastu otsekui leek mööda tõrvikut. Selgesti ja kõlavalt klähvivad tankitõrjepüssid. Undavad tankide signaalid.

«Masinasse, luugid!»

Nad libisevad välkkiirelt alla, luugid prantsatavad kinni. Janek hüppab torni, tõukab periskoobipideme kõrvale, et taevas läbi klaaside näha oleks.

Esitaks täidab tervet püstkülikut sina, siis ilmub pilve valge kobar, selle tumedam alus ja lõpuks — seal nad on: üks ja selle kannul teine, pisut külje peal. Lendavad madalalt, otse tee kohal, suurenevad välkkiirelt silmade ees — kere ovaalid, propellerite ringid, lameda V kujuliseks murtud tiivad, all küüsi meenutavad rattad, kängitsetud voolujoonelistesse viiskudesse. Isegi siin, tanki sees, on kuulda nende undamist, siis kõrval ja taga pommide plahvatusi. Äralend, vaikuse taassaabumine ja rõõm, et hädasoht on möödas.

Oma mootori pöörin, roomikute lõgin tundub nüüd vaik-sena ja armsana nagu jaheda allika vulin. Ent just nüüd tõuseb masin õhku, vappub, valgus periskoobis muutub punaseks, läbi naha, otse ajudesse tungib plahvatus. Janek

paiskub alla mehaaniku peale ja teadmata viisil maabub nende põlvedele ka Šarik. Mootor kustub, tank tardub liikumatuks.

«Kas terved? Ma küsin, kas te olete terved?» hakkavad kuuldeklapid leitnandi häälega muret tundma.

Jah, kõik on elus ja terved, ainult pörutatud ja koer hirmu täis. Janek vaatab looma ja lakkab imestamast, temasse poeb samuti hirm.

«Masinast välja vasakule pardale,» — käsk ei anna aega mõtlemiseks.

Alles nüüd, maapinnal seistes, näevad nad oma liikumatut tanki tee kõrval ja maharebitud roomikut, mis lebab taga nagu pikk uss, hambad seljal turris.

«Söitsid välja, Grześ. Käsi värises,» kinnitab Semen rahulikult.

Tõsi, masin seisab tubli kolm meetrit väljaspool punaste lipukeste rida, mis tee paremat serva tähistavad. Üks neist on pikali tõmmatud ja paistab maharebitud roomiku alt.

«Nägin, et lendavad, vaatasin üles...»

«Ei tohi. Õnneks ei olnud see tankitõrjemiin, vaid mingi väiksem. Janek, masinasse kuulipilduja järele! Ära jõllita, see pole õppus. Grigori, oma kohale, meie sinuga, Gustlik, tööle.»

Kahest mehest on vähe raske terasroomiku pealetõmbamiseks. Kümned masinad, tuhanded inimesed ruttavad neist mööda. Igaüks oleks võinud appi tulla, aga kolonnil on keelatud peatuda. Üks tank ei või teisi kinni pidada. Kui nad midagi vajavad, võivad nad abi kutsuda: haavata saanud meeste eest hoolitsevad sanitarid, vigastatud tanki eest tehnilise varustuse kompanii, mis liigub kolonni sabas. Kui nad ise toime tulevad, ei tohi nad kedagi kinni pidada.

Terastross on juba veoratta ümber keritud, selle ots on roomiku külge haagitud ja Semen jookseb tanki ette mehaanikule näitama, et võib aeglaselt parema pardaga liikuma hakata. Tunked, mundrikuub ja särk seljast visatud, on Jeleń poolpaljalt metallussi saba külge klammerdunud, ja kui lülid võbisema hakkavad, suunab selle paigale. Kos, kes oma kuulipildujaga on tegevuseta, paneb relva vasakule käele, et teda aidata.

Samal ajal kõlab eestpoolt, läänest, sealt, kuhu nad päripäikest liiguvad, teist korda tulistamisragin. Janek

jookseb tanki taha, toetab kuulipilduja jalad soomuskattele ja vaatab silmi kissitades taeva poole. Rünkpilve sagarate tagant ilmuvad otsekui redust välja kaks lennumasinat ning sukelduvad järsult alla. Võib-olla on need samad mis enne, võib-olla teised.

Janek surub jalad liivasse, litsub kaba põse vastu, saadab lennukeid toruotsaga. Kui need on jahikulli suurusks kasvanud, valib välja esimese, lähema, asetab kirbu kõrgemale propelleri hõbedase ringi keskpunktist, sinna, kus voolujoonelise kilbi taga istub inimene.

Nooruk tunneb, kuidas otsaesiselt nõrguvad põskedele higipiisad. Mootori undamine ja tuule vihin tiibadel lähivad aina kiledamaks, kisuvad kurgu krampi. Lennuki koonust hakkavad välkuma kuulid. Samal hetkel surub Janek päästikule, näeb punast trassi, nihutab selle veidi madalamale.

Vasakult ja paremalt ristuvad Nõukogude jalaväe tule tikandid. Tanki metall ägiseb mürsukildude all, ümber ringi pritsib liiv. Sekundi mürdosa vältel on näha pikeeriva lennuki kollast kõhtu ja kaht musta risti. Lennuk murrab lennuliini, teeb spiraali ja äkki, paarsada meetrit nende taga, teest kõrval, kõmatab plahvatus, kerkib must suitsupilv.

Janek jookseb Semen juurde, kuulipilduja käes, sikutab leitnanti käisest ja küsib:

«Kas mina?»

Too lükkab teda kõrvale ja ütleb rahulikult:

«Tööle, aeg lendab.»

Otsekui välgu siksakid vilguvad kolonni kohal terava koonuga hävituslennukid, tiibadel viisnurgad.

Taas põriseb tanki mootor, roomik liigub liival edasi, libiseb veoratta alla ja lõpuks haakub esimene hammas. Semen tõstab teise käre üles ja karjub:

«Mõlemaga, mõlema pardaga!»

Tanki kere hakkab liikuma, ronib roomikule. Nüüd on vaja veel purunenud raam välja vahetada ning rebitud koht kokku haakida. See on Jeleńi töö. Vassõl hoiab tangidega polti, Gustlik aga taob seda raske vasaraga.

Kos seisab tanki juures, ja uskumata oma silmi, puudutab sõrmedega arme ja kriimustusi soomuskattel.

«Kriimustas ainult pealispinda. Alguseks jätkub, aga hiljem tuleb neid märke juurde,» seletab leitnant.

Nad kinnitavad trossi tagasi, korjavad riistad kokku ja taas kõlab komando:

«Masinassel!»

Nad ei seisnud küll kaua, aga kolonn oli neist juba mööda jõudnud. Kui nad liikuma hakkavad, peavad nad end külitse pressima transportööri vahele, mis veavad raskeid, pikkade torudega suurtükke. Nad sõidavad nüüd ükski suurtükiväelaste hulgas ja vist sellepärast näib neile, et nad liiguvad aeglasemalt.

Kos monteeris kuulipilduja oma kohale tagasi, nüüd sakutab ta parema käega Šariku karva ja nukrutseb pime-das nurgas. Ta mõtted pöörduvad ikka ühe ja sama juurde: kas mina või mitte? Kui isa oleks seda näinud...

Vist terve tund on möödas, kui Jeleñ tonksab talle jalaga vastu selga ja viitab ette kummardudes, et ta tuleks teisele poole torni, kus istub komandör.

Vassõli nägu on kaetud tolmutega, milles higinired uuristavad loogelisi radu. Leitnant võtab poisil kätest kinni, tõmbab enda vastu ja ütleb otse kõrva sisse:

«Ma ei tea, kas see olid sina. Saad aru? Ei tea. Teda pritsiti üle kõikjalt, aga tähtis on, et sa silmi kinni ei hoia. Sa meeldid mulle.»

Nüüd ei hoia Vassõl teda enam kätest, vaid kaelustab, surub rinna vastu, suudleb põsele ja karjub siis:

«Pühi end puhtaks, määrasin su ära.»

Jeleñ, kes on välja torni roninud ja istub jalgu kõigutades, trummeldab soomuskatte vastu ja hüüab:

«Poisid, jõgi ja sild paistavad. See on vist too Bug, või kuidas ta nimi oligi?»

Nad ronivad kolmekesi märke. Jõgi ei ole kuigi suur, kaldad on kaetud paju- ja leppapöösastega.

«Tõsi jah, vist ikka Bug.»

Nad on juba juurdesõiduteel, mitte rohkem kui viiskümmend meetrit sillast eemal, kui sinise baretiga neiu tõstab hoiatavalt punase lipukese, kollasega aga näitab kategooriliselt kõrvale. Saakašvilil ei ole tuju kõrvale keera ja tank liigub otseteed liikumist reguleeriva neiu peale. Kuid too ei karda seda: ta teab väga hästi, et siin on tema kõige kõrgem komandör. Ta astub paar sammu neile vastu ja koputab lipuvarde soomuskattele, otsekui tipiks kaelakeed elevandi nahale. Proportsioon on muidugi teine — tank kaalub vähemalt kümme elevanti.

Nad on sunnitud kõrvale pöörama ja vaatavad kahetsu-

sega, kuidas suurtükid üksteise järel teisele kaldale sõidavad.

«Miks ta meid rivist välja ajas?»

«Pole meie järjekord,» seletab Vassõl. «Seisame siin, kuni nemad on üle jõudnud. Või ehk kui sina, Gustlik, temaga räägiksid. Ütle, et vennad poolakad ja veel midagi niisugust.»

Jeleñ ronis maha, astus liiklust reguleeriva neiu juurde, võttis valvelseisangu ja tõstis käe kõrva äärde.

«Kallis neiu, lase meid läbi.»

«Ei saa, pole lubatud. Kui nemad on üle läinud, ehk leiab siis vaba koha.»

«Meie omad on juba teisel kaldal. Me oleme ju poolakad, tuleme tagasi koju. Kellel on siin eesõigus?»

«Sinul. Kui tahad, võin sind suudelda, aga tanki läbi lasta ma ei tohi.»

Jeleñ tõmbus näost punaseks ja tuli tagasi. Ronis tanki otsa ja laotas käsi:

«Kange eit, sihuke lambakarjus, kes ainult omad uted läbi laseb.»

Saakašvili ronis alt välja ja astus vahele:

«Äh sina, džigitt, tüdrukut löid kartma, panid ajama, aga mis nüüd saab? Kas seisame siin õhtuni?»

«Kuulge! Minul on mõte,» ütles Janek, kummardus teiste poole ja seletas midagi sosinal, kuigi neid nagunii keegi pealt ei kuulnud.

«Noh, Vassõl, oled nõus?»

«Nõus, olgu peale.»

«Kodanik leitnant,» teatas Kos teenistusvalmilt, «kannan ette, et suundun lahinguülesande täitmisele.»

Ta ronis tanki ja hetk hiljem hüppasid mõlemad Šarikuga masina ette välja. Janek vaatas ringi, äsja saadud kogemuse põhjal uuris ta, kas kusagil läheduses pole punaseid lipukesi, mis tähistavad miinivälja serva, ja valis siis endale väikese künka remmelgasaluga, paar meetrit teest eemal.

Tornist võisid ka tankistid algavat etendust jälgida. Esiteks tõi Šarik paar korda tagasi minemavisatud pulga, siis otsis üles liiva sisse maetud rätiku. Selle liiga tumeda värvi tõttu oli raske öelda, kas see on ninarätik või ei.

Paar punaarmeelest, sapöörid sillaehituselt, vaatasid selja taha. Rääkisid omavahel, näitasid midagi sõrmedega ja viimaks tulid lähemale, et paremini näha. Vaatajate

salk kasvas tiidsasti. Keegi hõikas, et ega nad ei ole klaasist, astugu kõrvale. Mehed lõbustasid end, pildusid märkusi, andsid Janekile nõu, mis ta peab ette võtma, kui koer korrapealt ei taipa, mida vaja teha. Siis tõi keegi «kombitsa» — pika traadiga lõppeva toki, millega otsiti miine, ja Šarik demonstreeris hüppeid.

Raadiojaamast, mille mast kõrgus pöösastest kaugemal, astus välja lennuväepolkovnik ja jäi samuti vaatama. Liiklust reguleeriv neiu pööras aina sagedamini pead tolles suunas ja naeratas.

Keegi ei pannud tähele, et juba tükk aega purskavad tanki väljalasketorudest heitgaaside valged kobarad. Mootorit polnud kuulda — selle summutasid suurtükiväe transportöörid, mis ikka veel üle silla veeresid. Otsekui varblased okstel kükitasid suurtükilafettidel sõdurid. Nad vaatasid samuti Janeki poole ja viipasid taga sõitvatele kaaslastele künka suunas. Ühe transportööri juht jäi vahetima, aeglustas käiku, ja seda oligi tarvis.

Nelisada viiskümmend hobujõudu mõiratasid täie jõuga, tank tõusis muldvallist üles, litsus enese ülesõiduteele ja oli peagi silla juures. Neiu märkas seda liiga hilja, jooksis paar sammu lähemale, kuid lõi käega ja tuli tagasi. Janek lidus tema selja taga ja jõudis sörkides tankile järele, tema kannul ootamatust mängust vaimustatud, rõõmsalt haukuv Šarik — viies, aga niisama tähtis meeskonnaliige.

Üheksas peatükk

RÕÕMU JA MURET

Paar kilomeetrit teisel pool Bugi jõudsid nad külavahele teelt maanteele. See oli lai, tahutud kividega sillutatud, serval kasvasid pajud. Puude taga laotusid kirevad põlud, mis olid hakitud kitsasteks, värvilise paberi triipusid meenutavateks ribadeks. Sõda oli siit nii kiiresti üle läinud, et polnud jõutud põlde maha tallata ega põletada.

«No on alles nali,» hüüatas Saakašvili, kes oli harjunud Nõukogude Liidu mitme kilomeetri laiuste põldudega. «Lähed sammu — kartulid, teise — rukis, kolmandaga astud juba kapsastesse.»

Ta ei väsinud uut maastikku imetlemast, andis pikalt signaali ja lisas gaasi. Nende ees sõitev transportöör keeras kiiruga paremale ning haakes suurtükk veeres päris kraavipervele, andes tee vabaks.

Kõik teavad, et tank pole mingi pehme asi, tal on küllalt kõva nahk, nii et iga teine veok maanteel peab tema ees aukartust tundma. Nad olid suurtükist peaaegu möödas, kui kõrvaklappides praksatas ümberlülitaja ja mehaanik kuulis Semen'i häält:

«Džigitt, võta jalg gaasilt maha ja oma kohale tagasi kolonni. Ära aja marsikorda segi.»

Ehkki vastumeelselt, aeglustas Grześ korrapealt käiku ja sõitis roomikutega jahvatades viisakalt transportöride tempos. Ent ta ei suutnud end pidada, nõõpis kõrimikrofoni lahti, et keegi teda ei kuuleks, ja hakkas iseendaga rääkima.

«Marsikord, koht kolonnis... Sõida nagu vana eesel turule. Mõni ime, et nad nende torude vedamisega ei kiirusta, meid aga võib rünnakuks vaja minna. Suurtükivägi vantsib alati tagalas. Mina pean siin higistama, nemad aga on tornis, tuuleke puhub neile näkku, vaatavad ümbrust.»

Loomulikult ei käinud need viimased sõnad mitte suurtükiväelaste, vaid oma meeskonna kohta — kõik istusid luugiavadel, Janek Kos kaasa arvatud.

«Vaatavad ümbrust, mina aga istugu kui loll siin all ja passigu ainult seda kahuritoru...»

Kuigi kahuritoru ei näinud ega saanud ka midagi ütelda, näitas mehaanik talle keelt.

Elus juhtub nii mõnigi kord, et me ei julge igaühele alati tõtt otse näkku öelda ja eelistame end üksinduses tühjaks karjuda. Kõige sagedamini juhtub seda siis, kui inimesel ei ole õigus. Grzešil ei olnud õigus, kui ta suurtükiväge ja selle liikumistempot sõimas, aga tema arvamise teine pool oli põhjendatud — see, kes istub tanki tornis kahe ja poole meetri kõrgusel maapinnast, näeb tõepoolest rohkem kui mehaanik läbi visiiri.

«Vaadake sinna paremale,» näitas leitnant käega.

Kaugel nende ees, suurtükiväe kolonni peas, oli midagi lahti. Transportöörid käänasid teelt kõrvale, suurtükid veeresid kraavist üle ja hargnesid lehvikukujuliselt põldudele, tallates rukist ja kartuleid. Mõnisada meetrit maanteest eemal pöörasid transportöörid otsekui käsu peale ümber ja keerasid kahurid teisipidi. Meeskonnad kargasid suurtükkidelt maha, pöörasid torud üles, haakisid eelikud lahti ja seadsid patarei lahinguks valmis.

«Mis nad seal teevad? Milleks?» küsis Janek.

«Mets. Vaata metsa seal kaugemal,» karjus Jeleń talle.

Silmapiiril löikus põldude vahele laane sinine keel. All tüvede vahel sähvisid tulukesed ja suurtükkide ees hakkasid järsku tuiskama tolmutpilved, mis meenutasid kasvama lõõnud põõsaid. Suurtükiväelased askeldasid suurtükkide ümber, patareide komandörid seisis veidi taga-pool, käed üleval. Siis võis näha, kuidas üks käe alla löi, kõige lähem suurtükk sähvatas, kõmatas lask.

«Mis lärm see on?» küsis Saakašvili, lülitades end taas sisetelefoni võrku.

«Mingi ümberpiiratud üksus,» vastas Semen. «Suurtükivägi materdab neid.»

Tank roomas endise kiirusega, tankistid istusid nagu liikuvast teatriloožis. Nad jälgisid, kuidas järgmised suurtükid lahingusse veeresid, nägid eemal patareid, mis oli juba tulistamist alustanud. Ohvitser oli andmeid korrigeerinud ja nüüd purskas tuld kõigist neljast torust, põllu kohal kaikusid mürskude kõmakad.

Vastaspoolelt metsast peksid miinipildujad, nihutasid tule suurtükkidele aina ligemale. Korraga nägid mehed plahvatust otse suurtükkide vahel, nägid, kuidas kaks suurtükiväelast kukkusid ja ratta pealiskumm heleda leegiga põlema löi. Teised hakkasid seda kustutama, pildudes labidatega mulda peale. Oma masina pöörin mattis karjatused, kõik toimus otsekui tummfilmis.

Viimane nende ees liikuv transportöör keeras kõrvale ja korraga oli maantee tühi.

«Kas sõidame nende juurde, aitame?» küsis Kos.

Otsekui vastuseks tema sõnadele hakkas ka tank aegamisi teelt ära keerama, sihtides kahe remmelga vahele, kus oli pisut laiem läbipääs.

«Endine suund tagasi võtta, kiirust suurendada,» ütles Semen rahulikult ja lisas siis Kosi poole pöördudes: «Ilma käsuta ei tohi. Ümberpiiratud kaitsevad end selleks, et pealetungi tempot maha võtta. Nende likvideerimiseks on ette nähtud erijõud. See pole meie asi, meie peame edasi liikuma.»

Nad sõitsid nüüd üle neljakümne kilomeetri tunnis, soe tuul paitas nägu, kiskus tankistimütsi alt välja juuksekiharaid ja mängis nendega. Päike kõrvetas ja pimestas silmi.

Nad möödusid suurtükipositsioonidest, tee hakkas laskuma, suubus kaevendisse ja silmapiir sulgus. Üksnes kõuekärgatused ja kõmin kaikusid nende kannul otsekui eemalduva tormi kaja. Taevas oli selge, seda tähistasid harvad kerajad rünpilvekesed.

Kiiresti jõudsid nad brigaadi kolonnile järele, möödusid motoriseeritud jalaväe autodest, miinipildujate kompaniist, tankitörjepatareist, jätsid eneste taha ründesuurtükkide grupi ja leidsid lõpuks üles oma koha rivis. Madalalt künkalt nägid nad nüüd enda ees ja taga sõitjaid, maanteel viie kilomeetri pikkuselt venivat kolonni.

Eest anti lipukestega signaal peatumiseks. Lahinguveokid lühendasid veidi vahemaad, pidurdasid ja võtsid paremale tee kõrvale. Õnnelik juhus tahtis, et Semen tank jäi peatuma küla kohal. Valgeks võõbatud, õlgkatustega majade tagant, aedadest ja pistandtarade vahelt jooksid inimesed vaatama. Vaevalt olid tankistid peatunud, kui nad igalt poolt sisse piirati, trügiti isegi tankide serva alla.

Sõidukist välja hüpatas kukkusid Janek ja Gustlik kohe tervitajate embrusse. Sihvakas päevitunud, valges lillelises

kleidis neiu võttis Kosil kaela ümbert kinni, andis talle mõlemale põsele musi ja ulatas kimbu jorjeneid. Mõlemad punastasid ja astusid pool sammu tagasi.

Keegi naine haaras Janekil varrukast.

«Vaadake, inimesed! Nii noor ja juba sõdib...»

«Poisid, kust te pärit olete?»

«Mina olen Ustrońist, sealt, kust Visla algab...»

Jeleń tegi oma tööd ausalt, võttis järjest tiheda inimsumma läbi, ei valinud ega jätnud kedagi vahele, vaid nii, nagu nad seisisid — olgu noor tütarlaps, naine või mees — embas igaüht ja andis musi.

«On veel keegi, keda ma pole tervitanud? Kõik?» Ta tõmbas hinge ja pühkis otsaesiselt higi.

«Aga see must seal, too tahmanägu, miks tema midagi ei ütle?» Keegi vanem mees osutas tanki suunas, kus luugist vaatas välja vööni paljas poola sõdur Grigori Saakašvili. «See pole vist meie kandist?»

«Meie oma, Sandomierzist,» seletas Jeleń veendunult. «Ainult et isa on korstnapühkija, sellepärast on ta nii must. Aga wait on ta meeleliigutusest, kurk on lihtsalt kinni.»

«Masin on kasin,» tuli Grześ välja ütlusega, mille ta oli korralikult poola keeles ära õppinud. Igaks juhuks tõmbus ta tagasi sõidukisse ja kadus soomuskatte varju.

«Kas nüüd siis tuleb Poola?» küsis vanamees.

«Rahva-Poola,» selgitas Janek.

«Missugune see rahva-Poola on?»

«Töölised võtavad enda kätte vabrikud, mõisamaa aga saavad talupojad.»

«Raha eest või?»

«Tasuta.»

«Kas tõesti? Kaheksateistkümnendal aastal räägiti sedasama, aga panid ajasid sõjaväe abil nõukogud laiali.»

«Nüüd on sõjavägi meie endi oma, ei aja laiali.»

«Võib-olla ei aja, võib-olla ajavad.» Talumees kratsis pead.

«Kas piima tahate? Külma, otse kaevust võetud.» Naine pistis täkkelise, rukkililledega kaunistatud kruusi pange, ja ulatas tankistidele.

Jeleń jõi ühe täie, teise ja palus kolmandat.

«Võib-olla olete kuulnud...» võttis Janek julguse rinda.

«Kas teie kandist ei ole läbi läinud leitnant Stanisław Kos?»

Inimesed palusid, et ta nime kordaks, arutasid omavahel, püüdsid meelde tuletada, aga keegi polnud sellisest mehest kuulnud.

«Kus ta sõdis, see leitnant?»

«Westerplattel.»

«Kallis poiss, sealt ei tulnud ükski eluga tagasi. Seitse tuhat meie meest sai otsa, viimane kui üks...»

«Ei või olla,» vaidles Janek vastu. «Westerplattel polnud kokku viitsadagi.»

«Nõnda räägitakse, aga kui täpsemalt arvutada, tuleb välja teisiti...»

Aiamulgust ronis maanteele lühikestes pükstes nooruk, sikutades enda kannul murtud kirsioksa, mis punetas kobaratena rippuvatest küpsetest marjadest. Ta viskas selle tanki torni. Vassõl haaras oksa lennult, lehvitas poisile käega ja ütles:

«Täna teid väga, pani!.»

«Meie komandör mõtles kohe perenaise peale, kelle aiast poiss oksa murdis,» selgitas Jeleń viga.

Mehaanikuluugist ilmus nähtavale uudishimulik karvane koon.

«Issand, koer ka kaasas. Kas tema ka teenib sõjaväes?»

«Kuidas muidu. Szary, siia,» — Janek näitas käega ja rõõmus lambakoer hüppas teele.

«Isegi koera töid kaasa... Poola koera,» liikus uudis suust suhu. «Kuulete, kuidas haugub? Täpselt nagu minu Azor.»

«Andke Marcinowale teed, andke teed.»

Rahvamurd tõmbus aeglaselt kõrvale. Tagantpoolt talutati kättpidi kortsunud näo ja kaega kaetud silmadega vana naist. Ta sammus aeglaselt, käed ristatult ette sirutatud. Inimesed jäid wait. Oli kuulda, kuidas naine sosinal kordas:

«Meie poisid, sõdurid, pojakesed...»

«Ta on pime,» seletas vana talumees, seesama, kes ei tahtnud uskuda, et Saakašvili on pärit Sandomierzist. «Seal küla otsas, teine maja servalt, oli tema tare, aga praegu pole seal enam midagi. Hitler põletas maha. Andke talle midagi puudutada, siis ta saab aru, et poolakad on siin.»

Vassõl viskas alla sõdurimütsi. Kos püüdis selle kinni

¹ Pani — proua; pöördumine naisterahva poole. Tõlkija.

ja ulatas naisele. Vanaeideke libistas peopesad üle riide ja mütsinoka, ta sõrmed trehvasid metalli.

«Kotkas... Armuline jumal... Meie sõdurid, jumal andis jõudu ära oodata...»

«Julia!» hüüdis naine, kallates viimase piimatilga pangest kruusi. «Too koerale kartuliputru, seal ahju juures kausiga. Aga tee kähku.»

Julia tegi kärmesti, Šarik veel kärmemini, ja õigeks ajaks, sest peatus oli läbi, eest vehiti lipukestega ja kolonni peas algas käivitavate mootorite mürin, mis liikus nagu laine tahapoole.

«Masinasse!»

Hakati liikuma ettevaatlikult ja pikkamisi, et mõni müksu ei saaks. Talumehed tõstsid oma lapsed soomusmasinatega maha, tirisid nad kõrvupidi, ja juustest roomikute vahelt välja.

Kolonn liikus taas läände. Eemalt, silmapiiri tagant hakkasid juba paistma Lublini lossi ja kirikute päikeses sädelevad tornid.

Janek Kos istus mehaaniku kohal ja juhtis tanki. Ta ei uskunud juttu seitsmest tuhandest langenust Westerplattele, kuid muutus siiski nukraks. Norutav Saakašvili mängis nurgas tema istmel koeraga. Vassõl libistas end tornist kahurialuse kõrvalt nende juurde ja kükitas istmete vahele.

«Mehaanik, miks sul nina norus on?»

«Koerale on ükskõik, kas suur rõõm või väike mure. Oli Šarik, nüüd poola moodi Szary, ja korras. Aga mis minust saab? Ma ei oska poola keelt, mis minust saab?»

«Need lilled ja kirsid ei ole ainult meie jaoks. Samasuguseid visatakse ka Nõukogude tankidele.»

«Ma tean, aga minu pea ei võta. Isa on Sandomierzi korstnapühkija... Missugune Saakašvili on parem, kas tõeline või see väljamõeldud?»

«Ole rahul, praegu pole aega igatsele tee peal selgitama hakata, aga inimesed saavad ise aru,» jätkas Semen venitamisi ja rahulikult. «Opetame poola tankistid välja, lõpetame sõja ja sõidame tagasi... Kindlasti saavad aru.»

«Saavad aru, kui me ära sõidame? Siis on hilja.»

«Varem või hiljem, pole tähtis. Nüüd on ükskõik, asi ei seisa selles, praegu läheme rindele.»

*

Ent brigaad ei läinud kohe rindele. Nad jäid teisele poole Lublini peatuma ning hakkasid linna vabrikuid ja ladusid kaitsma, patrullides päeval ja ööl tänavatel. Lublinis oli inimesi, kes ilmusid kohe tööle, ilma tasu küsimata, töid kodunt tööriistad kaasa, panid käima jõujaama ja tööpin- gid. Neid tuli aidata. Oli ka selliseid, kes murdsid ladu- desse sisse, võtsid seda, mis alles eile kuulus sakslastele, täna aga näiliselt polnud kellegi oma. Neid tuli takistada. Pimedas ristusid taevast reflektorid, otsides vaenlase len- nukeid. Ööd läbi uitasid patrullid tänavatel, püüdes omi, ent võõra hingega inimesi.

Pärast esimesi tervitusi, kus olid ainult lilled, kirsid- murelid ja piim, naeratused ja väljasirutatud käed, sai inim-murd tagasi oma erisugused näod. Ühed ütlesid: «Uus sõjavägi, uus võim, talurahvale antakse maad.» Teised: «Uus sõjavägi, uus võim, röövib omanikelt maa.»

Mõni tund enne linna vabastamist, kui Nõukogude üksus- sed olid juba esimeste majadeni jõudnud, olid hitlerlased mõrvanud Lublini lossis vangid ja pantvangid. Tankibri- gaad saatis nende matustele auvahtkonna. Janek tahtis kaasa minna, palus, et teda teenistusest vabastataks, kuid leitnant ei andnud luba. Ta väitis, et masina juures on hädalist tööd, et kõik tuleb kõige paremasse korda seada. Hiljem selgus, et midagi erilist polnudki, leitnant lihtsalt ei tahtnud teda sinna lasta.

Nii oli laagris igasuguste tööde saginas möödunud paar- kolm päeva, kui Kos, kes muide kõigest esimesena teada sai, pärastlõunal oma meeskonna juurde jooksis ja teatas:

«Auto sõidab Majdanekki, kõõgi veoauto. Kes tahab, võib kaasa sõita.»

«Pole huvitatud,» vastas Semen. «Olen selliseid asju juba näinud, pärast ei saa paar päeva suutäitki kurgust alla.»

«Siis ärge sõitke, mina tahan küll minna. Seal oli palju inimesi, võib-olla... Tagasiteel käiksin ka kalmistul.»

«Ei, üksi sa ei lähe. Kui juba, siis kõik koos.»

Sõitsidki. Vaatasid traataeda, valgeid saksakeelsete kir- jadega, pealuu ja ristatud kontide kujutisega silte. Traat- aia sees seisid pikad madalad barakid, need olid räpased ja haiesid imelikult. Silmitsesid tohutu suuri, mitme talli suurusi ladusid inimeste juustega, virnadeks kuhjatud prille ja nukke. Kõige õudsema mulje jätsid nukud — mõned elegant- sed, hoolikalt õmmeldud kleitides, pealelii-

mitud kulmudega, teised tavalised, kaltsudest, silmad ja suu söega pähe joonistatud. Kõige tipus istus plüüšriidest karu, sellel puudus parem käpp ja üks silm oli välja tor-gatud. Need nukud olid isegi hirmuäratavamad kui ahjud, kus laipu põletati.

Nad käisid mööda laagrit mitu head kilomeetrit, vaa-tasid, kuid ei rääkinud sõnagi.

Kui keegi võõras heitnuks praegu pilgu Janeki näole, ei oleks ta välja lugenud, et see on sõdur, kelle paberites sei-sab kirjas kaheksateist aastat, tegelikult aga on neid veelgi vähem — kuusteist.

Jeleń pigistas oma päratud peopesad rusikasse, kuni sõrmed valgeks läksid, Grigori sosistas midagi gruusia kee-les, Vassõl aga kissitas vasakut silma, tema pilk muutus tumedaks nagu pilvine öö.

Laagri kantsleil juures kohtasid nad triibulises rüüs meest, seljal number suurel riidelatakal.

«Kas olite ka siin?» küsis Janek.

«Jah, olin.»

«Tundsite paljusid inimesi?»

«Palju, aga harva nime järgi, peamiselt ainult numb-reid.»

Poiss ei küsinud enam midagi. Nad pöördusid tagasi värava juurde, kust kostis kaeblik hundiulumine — auto-ukse käepideme külge seotud Šarik ilmutas oma rahulole-matust ja ängistust, haistes õhus surma.

Kui nad autokasti ronisid, silmasid nad nurgas kokka, kapral Lobodzkit. Siia oli ta sõitnud sohvrikabiinis, nüüd aga oli laagrist enne teisi tagasi pöördunud, istus presendi all, nagu vastu seina, ja nuttis.

«Mis sul viga on?» küsis Jeleń.

«Jäta järele,» ütles keegi vanem sõdur motoriseeritud jalaväest ja sikutas Gustlikut käisest. «Ta on Lublinist, leidis eest tühja maja. Oieti mitte tühja, vaid veelgi hal-vema — võõraste inimestega. Tema peret pole enam ole-mas. Olevat ammu kinni võetud ja just siia toodud...»

Auto hakkas liikuma, sõitis siledat maanteed mööda tagasi linna poole, ja mida kaugemale nad okastraataiast jõudsid, seda rohkem päikest pääses sisse ja seda energili-semalt ning julgemalt sasis tuul puldankatet. Lublinis oldi juba harjutud sõjaväega, aga mõned inimesed jäid ikka veel seisma ja lehvitasid autole järele. Teised sammusid ükskõikselt, tehes oma tegemisi.

Linn polnud kuigi suur, varsti jäi ta seljataha. Algas külavahetee. See viis mõisasse, mille parkides ja puh-mastikus paiknesid tankid.

Kui nad möödusid helerohelisest kasesalust, mis ilutses otse tee kõrval, küsis Jeleń:

«Noh, kas peame kinni? Oleme kohal.»

«Ei tasu,» keerutas Kos pead.

«Ise ju tahtsid,» imestas Gustlik.

Nagu tavaliselt, otsustas nende eest Vassõl. Ta trummel-das energiliselt sohvrikabiini plekkseinale. Juht pidurdas, jättis masina seisma ja Semen andis komando.

«Meeskond maha tulla.»

Kõik hüppasid maha — neli tankisti ja koer. Veoauto sõitis edasi, nemad aga sammusid kasesalu serva mööda sinna, kust paistis madal kiviaed lahtise raudväravaga. Neile tuli vastu vimmas mees, tikkriidest kuub saviga koos.

«Kelle juurde?»

«Kes sa oled?» küsis Jeleń temalt niisama ametlikult.

«Mina olen hauakaevaja,» muutis teine tooni.

«Otsime neid, kes kolmekümne üheksanda aasta sep-tembris siia jäid.»

«Noh, siis otse alleed mööda. Ärge kuhugi kõrvale pöö-rake, minge keset aeda kuni kalmistu lõpuni, nemad on seal müüri kõrval kahes reas.»

Ta märkas Šarikut, kes kaskede alt välja kargas ja tan-kistide ümber hüples.

«Kas see koer on teie oma?» muutus mees rahutuks. «Koeraga on keelatud, see on ju kalmistu.» Ta silmad vila-sid, nagu läks kas vihast või nõrdimusest punaseks. «Ini-mesed puhkavad seal pühitsetud mullas. Issand andku neile igavest rahu...»

«Hästi, jätame siia,» ütles Kos, viis Šariku värava kõr-vale müüri varju ja käskis: «Valva!»

Võtnud mütsid maha, astusid nad kalmistule ja hakkasid keskelt kulgevast alleed mööda tahapoole sammuma. Siin oli vaikne ja rahulik, ainult linnud häälitsevad aralt puu-okste vahel ja tuul sahistas lehtedega ning kiiksutas plekk-pärgi. Päike oli juba madalal, tungis silma ja värvis hele-damad kivistid roosaks.

Poolal teel märkasid nad vana kaske, mille mürsk oli paari meetri kõrguselt maha löiganud. Puu oli vildakile kukkunud, võra vastu kalme, lehed olid kuivanud, siiski

veel koltumata. Eespool valendas kollases liivas lehter, müüris paistis kõver sakk.

Septembris langenud sõdurite hauad olid väga madalad, märkamatud, ühtlastes ridades nagu rühmakoondusel. Kariidid olid lihtsad, üksteisega sarnased, laasimata roigastest kokku klopsitud.

Nad käisid kogu rea läbi, kummardusid ja lugesid puutahvlitelt vihmast kustunud kirja, kaitstes peoga silmi punase päikese eest. Kiri oli igal pool lühike: «tundmatu», «tundmatu», siis mingi nimi, taas «tundmatu», taas nimi. Viimase risti juures ajas Janek enese sirgu ja ütles vaikselt:

«Ei ole.»

«Kui oleks olnud, oleks halb, kui ei ole, siis on hea,» tunnistas Saakašvili. «Ära muretse. Kui ei leidnud isa siit, siis leiad ta elusana. Kuule, Janek, ma räägin sulle, kuula tähelepanelikult mõlema kõrvaga...»

Ta tõmbas Kosi kättpidi müüri äärde, istus selle varju jalgadele, nagu istuvad auulides grusiinlased, ja hakkas rääkima:

«Meil Gruusias on selline jutt: elasid kord neiu ja noormees, nad armastasid teineteist. Noormees andis neiule sõrmuse. Nad kõndisid kõrgel mägedes. Vasakul käel kalju, paremal sügav kuristik, rada oli kitsas. Neiu toetas käe kalju vastu, sõrmus libises sõrmest, veeres üle raja ja kukkus kuristikku. Neiul oli sõrmusest kahju, poisil oli neiust kahju. Jooksis kitserada mööda päris kuristiku põhja, kus voolas allikas, oja põhjas üksteise küljes kinnid, veest peeneks jahvatatud nagu kruubid. Otsis jonnakalt, kannatlikult. Otsis aasta, otsis teise, otsis kolmanda...»

Kuna tankistid ei teadnud, kui kaua gruusia poiss Saakašvili oma jutustuses sõrmust otsib, istusid nad tema kõrvale liivale. Saakašvili aga jätkas:

«... Otsis palju aastaid. Kuristik oli suur, sõrmus väike. Lõpuks leidis üles, sest kes visalt otsib, see leiab. Ta viis sõrmuse neiu koju. Neiu ootas teda, aga ta pea oli juba halliks läinud ja selg küüru vajunud. Kahetsedes ütles ta noormehele: «Mis meil nüüd sõrmusest, kui elu on nagu ojake kaugesse merre voolanud, kui ajavoolu on juba vähe vett jäänud.» Nii ta lausus ja pistis sõrmuse aeglaselt sõrme. Kui ta selle oli sõrme saanud, läksid mõlemad korraga nooremaks. Noormees vaatas neiule otsa, imetles tema

huuli, mis olid punased nagu lõhkenud granaatõun, tema juukseid, mis olid mustad nagu kaarna tiib lumel.» Saakašvili tõusis püsti, võttis Janekil ümber õlgade ja lisas: «Kes visalt otsib, see mitte üksnes ei leia, vaid tasuks lükkab tal saatust ka tunde aastate numbrilaua tagasi.»

«Aeg on minema hakata, öhtu varsti käes,» ütles Vassöl, puhkes harjunud kombel lõbusalt naerma, ja kiirel sammul hakkasid nad neljakesi tagasi astuma.

Värv oli paakil, hauakaevaja oli kuhugi kadunud. Imelik, ka koera polnud.

«Kuhu meie Šarik jäi?» läks Grzeš rahutuks. «Võib-olla see mees varastas ta ära?»

«Mis veel, ennem varastab Šarik hauakaevaja kui hauakaevaja teda,» pomises Jeleń.

Janek kükitas maha ja silmi päikese eest käega varjates uuris kalmistut.

«On täiesti olemas,» ütles ta rahulolevalt, «pole kuhugi kadunud. Aga seisab seal liikumatult, just nagu oleks midagi haistnud, mingi looma välja nuuskinud.»

«Vilista,» andis Gustlik nõu.

«Oota,» hoidis Vassöl teda tagasi. «Pange relvad valmis.»

Komandöri ja mehaanikul olid püstolid, Janekil ja Gustlikul automaadid. Nad lükkasid need rinnale, vabastasid kaitseriivist. Jeleń torises rahulolematult:

«Kas hakkame koolnuid kõmmutama?»

«Eks näe. Ettevaatus pole kunagi kurjast,» vastas Semen rahulikult ja käsutas: «Teie kahekesi alleest vasakul pool, meie Janekiga paremalt. Varjake end haudade taha, pidage vahemaad. Kui annan märku, ässitad koera kallale.»

Mehed olid käsu üle imestunud, aga hakkasid siiski ettevaatlikult liikuma, maad ligi hoides ja kiiresti ühe puu tagant teise juurde ning hauast hauani joostes.

Šarik seisis liikumatult ja vahtis suurt tahutud liivakiviplaatidest hauakambrit, mis meenutas kabelit. Selle tipus seisis küljest löödud käega ingel. Müürides olid mõlemal pool väikesed aknad, ees jämedatest varbadest võre, mis arvatavasti oli tellitud külasepa juurest. Võre tagant paistis kullatud kirja jäänustega plaat.

Vassöl andis käega märku, aga Kos ei kuulanud sõna. Selle asemel et koer kallale ässitada, sosistas ta: «Valva!» Šarik laskus vastumeelselt laia kääpa taha maha. Janek roomas komandöri juurde ja ütles sosinal:

«Võre on paakil ja kivil on värsket mulda. Seal on inimene sees.»

Otsekui nende sõnade kinnituseks vilksatas hauakambri vari, roostes hinged kääksusid. Hauakaevaja astus välja, tõmmates silmad päikese käes kissi. Ta nägi koera ja sõdureid ning vangutas pead.

«Olete siin, aga pidite ju müüri juurde minema. Näha, et koer juhtis teid siia. Hea koer. On teil veel midagi vaja?»

Šarik ajas kihvad irevile ja urises.

«Kui pole, siis lähme, öö on tulemas, aeg on värav kinni panna.»

Koer urahtas uuesti, vaatas selja taha Janeki poole ja haugatas kaks korda hauakambri suunas.

«Kes seal veel sees on?» küsis Kos.

«Sees? Ei kedagi.» Hauakaevaja hakkas ilma ümber vaatamata keskallee poole astuma.

Jeleń astus kõhklevalt talle vastu.

«Seal on veel keegi,» kordas Janek.

Ta tegi sammu võre poole ja samal hetkel kõmatas hauakambri aknakesest lask. Kuul vihises ligidalt mööda ja virutas lähimalt ristilt plekkpärja maha.

Kõik neli viskusid instinktiivselt pikali. Vassõl tulistas esimesena ja karjus: «Tuld!» Kaks automaati ragistasid, ent ootamatult vastas neile kuulipilduja ja litsus nad oma valangutega vastu maad.

«Ettevaatust!» karjus Jeleń.

Ta heitis granaadi. Tugev plahvatus pani õhu vappuma, põrutades vigase ingli alla. Enne kui suits jõudis haihtuda, tõstsid nad pead, et taas tulistada, aga sees olevad mehed pistsid läbi võre välja täägi otsa kinnitatud valge riidetüki.

«Ronige välja, raus!» karjus Jeleń.

Komandost saadi aru ja üksteise järel väljusid hauakambri relvi maha visates seitse sakslast.

«Kas kõik? Alle?» küsis Gustlik.

Käsi üles tõstes noogutasid nad jaatavalt.

«Korras,» ütles Vassõl. «Ainult et hauakaevaja on meil käest läinud.»

«Pole ta kuhugi läinud,» ütles Kos. «Šarik, otsi, otsi!»

Lambakoer tormas jälitama. Sakslased olid vahepeal alleele kogunenud ja ootasid rahulikult. Jeleń korjas relvad kokku, võttis rihmapidi pihku ja viskas nagu puu-

sületäie seljale. Nad astusid väravast välja ja nägid hauakaevajat põllul lamamas. Šarik istus kõrval, kihvad paljastatud, ja urises vaikselt.

«Šarik, siia!» käskis Kos. «Aga sina aja end püsti!»

«Ega ta ei hammusta?» küsis mees kartlikult.

«Ei.»

«Noh, sina põrgu hauakaevaja, või hoiad sakslaste poole?» Jeleń astus lähemale ja virutas mehele vaba käega vastu nägu.

Hauakaevaja kukkus pehmelt maha.

«Mis sa teed?» käratas Semen järsult ja tema silmad tõmbusid tumedaks. «Relvitut vangi...»

Janek kahvatas. Ootamatu löömine, komandöri niisama ootamatu korralekutsumine viisid ta tasakaalust välja.

«Milleks neid kõiki kaasa vedada?» hüüdis ta kileda, katkeva häälega. «Need on ju nemad, kes juukseid ja nukke korjasid. Aga see lurjus, mispärast ta nende poolt on? Miks? Ta on ju poolakas.»

«Poolakaid on igasuguseid. Mina tapaksin ta esimesena,» pomises Gustlik.

«Kapral Jeleń, kapral Kos,» ütles leitnant teravalt, kuid ei andnud ühtegi käsku. Küsis vaid pehmelt, oma tavalisel viisil: «Tahate saada nende sarnaseks?»

Hoides kasetuka servale, läksid nad tagasi maanteele ja keerasid mõisa poole. Ees üksteise kannul ühtlases rivis astusid sakslased ja hauakaevaja, käed risti kukla taga, ilma et neile seda kästud oleks. Šarik jooksis nende ümber, kord vasakul pool, kord paremal nagu karja valvav lambakoer. Ainult temale oli asi selge ja lihtne.

Vassõl sammus, revolver käes ja pilk jalge ees liival, ning mõtles sellest, et viha on niisama nakkav kui katk või rõuged. See poiss siin peaks võrkpalli mängima, tänaval lonkima, tundides ette ütlema, õppima ja õhtuti tüdrukuid koju saatma, hoidma nende käsi oma pihus ja varastama puude varjus suudlusi. Aga temaga on teisi. Ei ta mängi võrku, ei õpi, tahab vaid püssi lasta ja tappa.

Ka Janek kõndis langetatud päi. Silmitses ees astuvate sakslaste saapaid, ja nähes, kui pehmelt ja ettevaatlikult nad jalga maha panid, mõtles, et nüüd on nad teistsugused kui tollal Gdańskis, kui nad saapakontsadega vastu sillutist trampisid, ja trummipõrina saatel karjusid: «Die

Strasse frei den braunen Bataillonen»¹. Praegu sarnane-
sid nad inimestega, aga ometi...

«Võib-olla nemad tapsidki minu ema ja isa?» sosistas
ta vaikselt, Semeni poole vaatamata.

«Võib-olla tapsid nad ka minu isa,» vastas Vassõl selle
peale.

Kos jäi vait. Esimest korda kuulis ta, et Vassõlil pole
enam isa, ehkki nad olid juba nii kaua koos olnud, nii palju
päevi ühes tankis veetnud, nii palju öid teineteise kõrval
maganud. Aga Vassõl oli mees, kes andis nõu ja lohutas
kõige südamelähedasemates asjades. Nii kujunes välja, et
nemad lasksid tal jutustada ainult sõjaseiklusi või uurisid
talt pilvede kuju ja nimetusi ja mis ilma need toovad ega
tulnud selle pealegi, kust ta kirju saab ja kellelt ei saa.

Nad lähenesid mõisale. Inimesed olid neid juba märga-
nud ja majade vahelt karjuti:

«Švaabe, švaabe tuuakse!»

«Kos vasakule ja Grigori paremale,» käskis leitnant.
«Vaadake, et nad peksta ei saaks.»

Hetke kõndisid nad vaikides. Siis andis Semen veel ühe
käskluse:

«Kiirem samm. Näib, et täna liigume edasi. Veokeid
seatakse tee peal kolonni.»

Kõik pöörasid pea ja märkasid tolmupilvedes tankide
lapergusi siluette, mis loojuva päikese kumas näisid roos-
tega kaetud olevat.

¹ Fašistlik laul: «Tänav vabaks pruunidele pataljonidele».
(Saksa k.)

Kümnes peatükk

LÄÄNEPIIR

Öösiti liikus kolonn ilma tuledeta ja suuremate vahemaa-
dega. Jämeda möirgamise ja terassoomuste lõgina saatel
kihutasid nad läbi pimeduse otsekui muinasjutust välja-
võlutud viie kilomeetri pikkune lohemadu või õigemini
nagu raudrüüsse needitud ratsanikud, kes sõidavad maad
vabastama selle eluka käest.

Nad möödusid pimendatud, väiksemagi tulevilksatuseta
küladest, kus siiski ei magatud, vaid jälgiti neid aedade
varjust, lehvitati peast haaratud mütside ja rätikutega.
Kuigi inimesed tankiste ei näinud, visati neile justkui
tuttavatele ja omastele lilli, mis ööpimeduses paistsid küll
värvitud, kuid seda rohkem lõhnasid ja reetsid oma toone.

Kuni keskööni juhtis tanki Saakašvili. Janekil käskis
Vassõl magada. Kos allus korraldusele naeratamata. Algu-
ses ei saanud ta aru, kuidas võib mürisevas tankis und
näha, kuidas saab käsu peale magama jääda ja üles ärgata.
Ent peagi õppis ta selle ära. Ja mis veel tähtsam — talle
sai selgeks, et ei tohi ärgata enne, kui on äratus; et paras-
tise kiirustamise ärahoidmiseks ei tohi tõusta varem, kui
ette nähtud; et ei tohi õhtuti avasilmi pimeduses unistada,
sest iga hetk ja iga jõuraas on arvel. Need ei kuulu sinule,
vaid on kogu meeskonna, tanki, soomusväebrigaadi päralt.

Nüüd ta magas, ühtelugu ärgates ja taas tukastades.
Pooleldi ärkvel, pooleldi unes nägi ta oma unistuste Poo-
lat, nägi ka reaalselt, tegelikku Poolat. Esimene näis talle
kaunim, seal puudusid niisugused inimesed nagu hauakae-
vaja ja nood, kes Lublinis pea kõrvale pöörasid, kui sõdu-
ritele vastu juhtusid. Teine oli karmim, ebasõbralikum.
Ta ei saanud endast jagu ega osanud otsustada, kumb neist
parem on. Kui ta uinus, näis unistuste maa talle läheda-

sem; kui ta ärkas ja seljal metallrüpja ning istme all nahkpolstrit tundis, kui puudutas käsikuulipilduja siledat kaba, kui läbi avatud luugi haistis põllulõhna, siis näis talle parem see teine, kurjem, aga tõeline.

Unes kangastus rõõm, et nad lähevad rindele. Seal tõmbavad kaevikud selge piiri sõprade ja vaenlaste, hea ja kurja vahele. Sellesse rõõmu oli põimitud hirm, hirm mitte enda, oma kleenukese keha pärast, vaid hirm selle üle, kas ta suudab olla meeskonna vääriline, kas ta ei kuku läbi nagu õppuste ajal, kui kindral ütles, et «olete lahingu kaotanud», ja Vassõl demonstreeris kella.

Lagedamal luhal tehti väike peatus. Justkui laasitud ja kooritud puutüükad tõllitasid õhutõrjepatarei torud taeva poole. Saakašvili tegi tiiru ümber tanki, kobas roomikute mähised läbi, kas need pole hõõrdunud, ronis siis tagasi ja sõit jätkus.

Janek istus nüüd roolikangide taga, Grześ oli hõivanud tema koha ja end kerra tõmmanud. Vattkuub pea all, magas ta magusasti. Otsekui tema maja uksest Kaukasuse mägedes vilksatasid luugist tanki sisemusse ja magaja unne tähed.

Mootor töötas ühtlaste pööretega, maantee oli vaba ja sile. Tuli ainult passida punast tulukest eessõitva tanki päras. Kos istus peaaegu tegevusetu. Aeg-ajalt õgvendas vaid suunda, kuid kurve tuli ette harva.

Talle turgatas meelde üks väga kauge õhtu. Ta tuli koos ema ja isaga mootorpaadiga lõbusõidult. Nagu praegugi, kostis mootori rahulik podin ja mahe tuul paitas tema kuuma otsaesist. Nad istusid ninas, silmitsesid lähenevaid Gdański tulesid. Korraga lendas mingilt sõjalaevalt õhku rakett. Janek ehmus ja võpatas. Ema surus teda tugevasti enda vastu: «Ära karda. Niikaua kui oled meie juures, ei juhtu sinuga midagi.» Isa ütles: «Ära hellita teda. Alati-seks ei saa ta meiega ühte jääda. Ta ei tohi karta ka siis, kui on üks.»

Äkki täitis rinda igatsus. Ta teadis, et ema on surnud, isa aga sõjas kaduma läinud. Seni polnud ta vähimatki jälge leidnud, ei osanud umbkaudseltki arvata, mis võis olla temaga juhtunud. Ta on üks, eksleb ööpimeduses. Juhib tanki rinde suunas, vastu lahingutele. Kui ta peaks hukkuma, siis mitte keegi, absoluutselt mitte keegi...

«Mis sinul uudist, Janek?» kostis kuuldeklappides Semeni hääl.

«Kõik on korras. Vee ja õli temperatuur normaalne...»

«Ma ei küsi seda. Aga peale selle?»

«Täna. Kõik on hästi.»

Kui koidu eel pimedamaks läks, vahetasid nad taas kohad. Nüüd vajus ka Janek sügavasse ja raskesse unne, tajudes vaid tööst kangeks jäänud käe- ja jalalihaseid.

Aoajal jõudsid nad metsa, ja enne kui taevast tumesinisest helesiniseks suutis minna, enne kui puud said tagasi oma ööseks minemaviidud lehed, surusid nad endid männitüvede vahele, jäid liikumatuks ja vait. Ka kaugemad mootorid kustusid, kõik vajus hääletusse vaikusse; läänest aga, üsna ligidalt, hakkas kostma suurtükkide ja miinipildujate närvilist mürinat. Vaheaegadel püüdis kõrv kinni valangute kuiva ragina. Aeg-ajalt möödus pea kohalt mootori laineline urin, kukkudes plahvatavate pommide undamise saatel järsku alla. Isegi neid pomme Kos ei kuulnud. Ta magas, nagu Šariku karva sisse peidetud. Koer, kartes teda äratada, hoidis üht käppa kramplikult püsti.

«Janek... Janek, ärka üles! Magad nagu vana sõdur. Tõuse üles ja roni välja. Kindral tuli.»

Seekord toimus kogunemine teisiti kui tavaliselt — rivi ei tehtud, mehed võtsid salguti varjus istet, toetades selja vastu puutüve. Kindral seisis sirge jämeda männi all, pahvis piipu ja vaatas rahulikult pealt, kuni kõik kohale jõudsid.

Metsa alla varjunud tanke vaadates, oma tankiste jälgedes kaalus ta mõttes seda ähvardavat jõudu, mille moodustavad kaheksakümmend kaks lahingumasinat ja rohkem kui kaks tuhat relvastatud meest, keda ta juhatas.

Peaaegu nelikümmend aastat on tagasi sellest, kui tsaarisandarmid arreteerisid Łodzi barrikaadidel tema isa. Ta saadeti koos perekonnaga välja kaugesse Siberisse. Vane-mad ei jõudnud kojusaamist ära oodata, aga poeg pöördub nüüd tagasi, ja mitte just tühise kaasavaraga.

Tugialalt Visla läänepoolisel kaldal on Varssavini kuuskümmend kilomeetrit, sada kilomeetrit veel edasi on Łódź. Loomulikult ei saa paugupealt lööki anda, tuleb jõudu koguda. Nüüd käib mäng selle maalapi säilitamiseks, mis on tähtis kui hüppelaud. Aga pärast, kui rinne liikuma hakkab, sooviks ta oma brigaadiga soomuskiilu tipus müristada roomikutega sillutisel, mida mööda isa käis kudumisvabrikusse ja millest ta revolutsioonipäevil muna-kaid kangutas.

Kui viimane meeskond oli kohad sisse võtnud, koputas kindral tuha saapakontsa vastu välja ja astus pool sammu ette. Längus, juba niisama ere kui keskpäeval, mitte aga veel kõrvetav, otse kastest võetud päikesekiir langes ta õlgadele ja juustele.

Alles nüüd märkas Janek, et komandöril on uhiuus, värskelt pressitud, võib-olla isegi esimest korda selgaaetud munder. Hõbedased tressid käistel ja õlakutel sätendasid ilma suitsja tolmuks. Nagu pühade puhul, mõtles Janek endamisi.

«Täna on pidupäev, poisid,» ütles kindral. «Me läheme üle Visla...»

Äkki kuulsid nad vilinat, see kasvas üha, siis rebenes õhk vihisedes peade kohal. Metsa taga, sellel samal teel, mida mööda nad siia olid tulnud, välgatas tuli ja kõmatasid plahvatused. Ohusurve haaras puude kohal lendava varese, tõmbas ta üles, keerutas teda seal ringi otsekui musta risti ja viskas siis tapetult maha.

Kindral ei vaadanud ümber, vaid jätkas:

«Teisel pool Vislat hõivas jalavägi sillapea. Hitler paiskas seejärel sinna üksteise järel kaks diviisi. Need löödi tagasi. Saatis kolmanda soomusväediviisi, mis kannab Hermann Göringi nime. Praegu on seal raske, väga raske, poisid.»

Ta katkestas hetkeks, sest ei tahtnud ütelda, et tollel diviisil on kolm korda rohkem tanke ja seitse korda rohkem mehi kui nende brigaadil.

«Sakslane pommitab vahetpidamata ülesõidukohti, materdab suurtükitulega, paiskab aina uusi jõude rünnakule ja surub jalaväge jõe poole. Väejuhatuse oleks kindlasti võtnud abiks mõne Nõukogude soomusväeüksuse, aga ei ole ühtegi käepärast. Rindejuhataja saadab meid sinna. See on õige, nii peabki olema, sest sealt läheb tee Varssavisse... Ma tean, et paljudele on see esimene lahing elus. Aga ma usaldan teid. Tean, et te ei vannu alla jalaväele, ei tee endale häbi. Pange tankid valmis, varsti hakkame liikuma ülesõidukohale.»

Juba mõnda aega lähenes ülevalt rahutu madal mootorisurin, siis hakkas taguma õhukaitse suurtükivägi ja tankistide pea kohale ilmusid pommituslennukid, mis järjalt oma rivi harvendasid. Vastassuunast, päikesepoolsest küljest libisesid nende poole kullinokalist hävitusslennukid. Maapinnale ulatus raksatus, mis meenutas linase riide

rebestamist, üks lennuk lõi suitsema, teised, ilma et oleksid sihile jõudnud, hakkasid korratult pomme alla loopima.

Metallipiisad välkusid päikese käes, tihenedes aina ägedamaks. Mehed viskusid maha, surusid näo samblasse ja tundsid samas, kuidas kõik ümberringi võpatas ja vappus. Pommid kukkusid veidi kaugemale, metsa taha. Kuum õhuline paiskas nende peale plahvatuse- ja trotüülivingu, seejärel hakkasid längus päikesekiirtes tantsisklema tolmu ja mullakamakad.

«Varsti liigume ülesõidukohale,» kordas kindral samal kohal seistes. «Lähme teisele kaldale. Pidage meeles, et tagasiteed ei ole. Isamaa piir on seal, kus oleme meie. See on kõik.»

Ta raputas käiselt tolmu, läks mõne sammu edasi, peatus siis veel korra ja kutsus leitnant Semenit enda juurde.

«Komando tankid sõidavad üle jõe pärast esimest kompaniid. Teie lähete Ostrówi küla juurde, kuhu asub brigaadi staap, jääte reservi. Ma ei hakka teid luuresõituteks kasutama, me ei saa seda lubada. Kui tuleb vaja, sõidate appi.»

«Just nii, seltsimees kindral.»

«Hästi... Kuidas Janekil läheb?» küsis kindral. «Allatulistatud lennukist ma tean ja vangidest ka. Kelmusest sillal pole ma huvitatud. Hoiu poissi, ta on roheline, aga kihupea, kahju oleks temast. Ja veel üks asi: tule minuga korra kaasa, annan tema jaoks slemmi. Kandsin seda ise, aga mul on teine. Selles on head kuuldeklapid, tahaksin, et teiega oleks parem side kui õppustel.»

Paar minutit hiljem passis Janek kindrali kingitust pähe. See istus nagu valatud, ent tal polnud mahti selle üle rõõmu tunda, sest terve meeskond oli ametis tanki ümber. Pikkade marsside ja seisakute ajal oli sõidukisse kogunenud hulk igasuguseid esemeid, nagu purke, nartse, toose. Nüüd visati see rämps välja, et ei koliseks, ei segaks võitluses, et oleks vabam ja hubasem ning tule jaoks vähem toitu. Ainult Šarikule jäeti pärast pikemat vaidlemist nurka vattkuub.

Kontrolliti veel kord relvi, laskemoona ja mootorit. Isegi vana kütusepump, mille nad olid õppuste eel ajutiselt monteerinud, töötas hästi. Vassõl valvas korra ja tööde järjestuse järele, seepärast lõpetasid nad kiiremini kui teised.

Pärast lõunat ei olnud neil enam midagi teha. Nad roni-

sid tanki alla ja heitsid rohule pikali. Väljas oli augusti-kuu leitsak, mis keskpäeva paiku oli pugenud ka puude vahele, siin aga oli jahedam: roomikute vahel liikus kerge tõmbetuul.

Selili lamades silmitses Janek tanki lamedat põhja, mida katsid mullakamakad. Ümmarguse avariiluugi ümber uitas imestunud põrnikas.

«Tuhande üheksasaja neljakümne teise aasta lõpul, täpselt 17. detsembril, forsseeris 24. soomusvägede korpus, kus ma teenisin, Doni jõe Verhni Mamoni küla all ja murdis vaenlase rindesse,» alustas Vassõl, hammustades rohukõrre küljest kollaka magusa otsa.

«Oota,» katkestasid teda kõik kolm meest, keerasid end kõhuli ja roomasid lähemale, et näha tema nägu ja kuulda iga ta sõna. «Nüüd jutusta.»

«Läksime ägedalt edasi ja lõime puruks kõik, mis meie teed takistas. Viie päeva jooksul sõitsid tankid maha kakssada nelikümmend kilomeetrit. 23. detsembril püüdsid hitlerlaste tugevad grupeeringud meid kinni pidada, aga me paiskasime nad tagasi ja vallutasime öhtul Skossorskaja asula. Palju masinaid purunes pihuks ja põrmuks, kaotasime palju inimesi; motoriseeritud jalaväebrigaad jäi taha, polnud kütust ega laskemoona...»

«Teil oli õigus puhata, jõudu koguda. Masin ei ole inimene, ilma kütuseta ei hakka liikuma,» poetas vahele Saakašvili.

«Ka meie mõtlesime niisamuti,» muigas Semen, «aga komandör, kindralmajor Badanov, otsustas teisiti. Kell kaks öösel liikusime edasi, sõitsime maha tervelt kolmikümmend kilomeetrit, ja kell pool kaheksa hommikul ründasime kaardiväe miinipildujate diviisi kogupaugu peale ootamatult Tatsinskaja asulat. Saime jaamast trofeeks ešeloni kütusetsisternidega ja viiskümmend lennukit, tohutud toiduainete laod, lennuväljalt aga kolmsada viiskümmend lennukit: pommitajaid, hävitus- ja transportlennukeid, mis polnud jõudnud startida. Samal päeval jõudsid sakslased meie tagalasse.»

«Oi-oi!» ohkas Jeleń. «Oleks pidanud kõik puruks peksma, tule otsa panema ja põgenema.»

«Oli vaja käes hoida, mis saavutati,» vangutas Semen pead. «Tatsinskaja asub raudteeliinil, mis viib läänest Stalingradi. Kaevusime maa sisse ja kaitsesime ennast. Hitlerlased paiskasid meie peale üksused, mis pidid lää-

nest Paulusele appi minema, ja ründasid järk-järgult. Kolmandal päeval murdsid viie T-34 kaitsel meie juurde läbi kolm autotsisterni kütusega ja kuus veoautot laske- moonaga, jõudis kohale ka motoriseeritud jalaväebrigaad. Lahingud läksid ägedamaks, aga kui maast on väljas ainult tanki torn, siis pole kerge hammustada. Pidasime seal vastu neli päeva ja alles viienda päeva öösel murdsime armee staabi kutsel järsu löögiga piiramisrõngast välja kui kaardiväe soomuskorpus. Selle nimetuse saime Tatsinskaja vallutamise eest...»

«Nimetuse ja kella,» meenutas Saakašvili. «Sul on ju nimeline kell...»

«Niisugune korpus on jõud,» lausus Janek mõtlikult.

«Jõud,» nõustus Vassõl, «aga mitte sellepärast, et meid oli palju. Tatsinskajas oli meil ainult nelikümmend neli keskmist ja üheksateist kerget T-70 tanki, see on pool meie praeguse brigaadi koosseisust... Jutustan teile sellepärast, et võib-olla juba täna tuleb meil anda esimesed paugud vaenlase pihta.»

Leitnant tõstis pea rohust ja vaatas oma erivärviliste silmadega meeskonnale otsa.

«Poisid, pidage meeles kaht asja, mis on tankistile kõige tähtsamad,» rääkis ta tõsiselt, iga sõna hoolikalt hääldades. «Pealetungil otsustab kiirus. Niipea kui oled paigast liikunud, pöruta kõigest jõust, ära vaata külje peale, ära viivita. Otsi vaenlast sealt, kust ta sind ei oska oodata... Kaitsel aga — kaeva end kõrvuni maa sisse, lasse lähedale ja tulista kindla peale...»

Mehed silmitsesid teda tähelepanelikult, Jeleń liigutas kergelt huuli, otsekui korrates neid nõuandeid.

«Muide, kõike seda proovime praktikas,» puhkes Vassõl kõlavalt naerma. «Nüüd aga kasutame juhust ja püüame silma kinni lasta. Kes teab, millal meil selleks jälle võimalust on.»

Ta sulges silmad ja hakkas ühtlaselt hingama. Ülepääsukohtadelt kostsid mürskude plahvatused, teisel pool Vislat kõmistas suurtükivägi. Janek Kos püüdis mõelda kord ühest, kord teisest, aga sõprade norina ja hingamise rütmis läks tal kõik segi ja ta uinus.

Nad ärkasid videvikus, panid pangest vett näole, ajasid tunked selga, tõmbasid rihma pingule. Kaskjalad, kes jooksid ühe tanki juurest teise juurde, tõid peale käskude ka teateid:

«Sild purustatud... Esimene kompanii sõidab üle praamil. Kaks telefonisti haavatud... Tuld juhib raadio teel üks saksa vaatlaja, kes olevat kusagil peidus... Komando tankid ülesõidukohale!»

Päevavalguse viimased kiired langesid veel mändide punaka koore vastu, allpool aga läks aina pimedamaks, signalisatsioonilaternad välkusid rohelise ja punase tulega. Esialgu sõideti metsaserva pidi, siis üle sillakese, kus tee jooksis pajuvõssa tuiskliiva sisse. Siis laskusid nad nõlvakult alla, möödudes põletatud auto skeletist ja purustatud, küljeli vajunud, ratasteta suurtükist. Sõõrmetesse tungis jõe rõskus ja Vassöl andis käsu:

«Masinast maha!»

Nad astusid laasimata propsidest platvormile, nende taga käis sapöör, selg ees ja latern käes, näidates mehaanikule teed. Saakašvili juhtis kindlalt, tank roomas ettevaatlikult palkidele ja sealt praamile. Nooremleitnant Zeneki tank seisis juba ees vasakul, nende masin paigutati paremale taha — otsekui kaks musta märki poti kahel. Vaevalt oli mootor vaikinud, kui mootorpaat hakkas podisema ja tõmbas terastrossi pingule. Paar korda sulpsatas tross veel võbisedes vastu vett, siis hakkas veetriip platvormi ja parda vahel järjest laienema.

Praami moodustasid kaks kokkuhaagitud paati. Peale tankide oli praamil rühm automaatureid ja tankitõrjepüsside üksus, peale hüppas ka paar nõukogude sõdurit, kes tassisid kaste laskemoonaga. Kõik vaikisid, otsekui reedaks kõnelemine neid vaenlasele, vaikimine aga päästaks.

Idakallas oli juba pimedusse hääbumas, läänekallast võis ainult aimata paplite tumedate kroonide põhjal, mis joonistusid tulekahjudest punase taeva taustale. Pea kohalt vihisesid üle kaks mürsku, lõikusid vette, aga neist tükk maad ülespoole, lõunakaares. Nad nägid ülespurskavaid veejugasid, mida plahvatus hetkeks valgustas.

Läänest hakkas Vissale lähenema pommituslennukite mürin. Lainelise undamise järgi tundsid nad ära, et need pole omad.

«Et neil niiviisi rinnus koriseks, patused antikristused,» vandus Jeleń.

Mõlemalt kaldalt avas suurtükivägi tule. Nagu kanad pärast munemist, pistisid kaagutama 37-millimeetrised kiirlaskekahurid. Nad saatsid õhku rohelisi ja punaseid

helmeridu, mis jooksid algul järsult sirgjoonel, pärast aga, lennust väsinuna, painutasid trassi looka ja kustusid lühikesse sähvatusena. Bassihäälel, otsekui rasked koodid rehe all, peksid 85-kaliibrised õhutõrjesuurtükid. Nende mürskude teed ei saanud jälgida, ainult nüüd juba nähtavate lennukite ümber hakkasid äkki karglema okkalised tulekerad ja mustad suitsusagarad.

Vislal ujuv praam oli neis valgusetriipudes ja müras nagu puuri suletud. Selle puuri tipust kostis äkki vilin, see langes alla, ja veel enne, kui kõmatas plahvatus, purskas vesi praami taga õhku, paiskus täie raskusega pardale, kus pritsmetena laiuli lendas. Janek haaras kätega õhku nagu ujuja, kellel laine ootamatult üle pea lööb, parras jalge all hakkas kõikumama, ta haaras kogu jõust roomikutest, et mitte vette kukkuda. Tanki juurest tormasid kohale Vassöl, Gustlik ja lipnik Zenek.

«Oled elus?»

«Olen.»

«Nagu märg kana,» naeris lipnik. «Niisuguste poisikluttidega on alati häda. Küll ma jutustan Lidkale, ta saab naerda. Tulime temaga koos armeesse, ühes salgas...»

«Said pahmaka kaela, Janek,» katkestas Zenekit Semen. «Meieni ei küündinud. Viska kõik seljast... Kõik, kõik. Jeleń, pigista välja, aga ettevaatlikult, et katki ei vääna. Pane mootorirestile, kuivab ära. Grześ!»

«Mis lahti?»

«Anna tagavaratunked siia. Luftwaffe tegi meie Janekile kümbluse. Ammu enam pole ta nii puhas poiss olnud.»

Lennukid olid pommid maha visanud ja eemaldusid. Purdelt, mida sapöörid lakkamatult parandasid, kostis hüüdeid ja kirveste klopsimist. Ereda tulega lõomas idakaldal tabamuse saanud veoauto. Oli näha, kuidas mõned sellele labidatega liiva loopisid. Praamil läitis keegi paberossi, keegi pahandas temaga, mees aga õigustas end sellega, et ega lennukid teist korda nii ruttu jälle ei tule.

Mootorpaat tõrtsutas usinalt, vedades pingul trossi. Põikivoolu liikusid nad aina kaugemale. Ees liival hakkas paistma põõsamüür ja tume püstkülikukujuline platvorm — sadam, kuhu nad tüürisid.

Üsna kalda ääres aeglustati veidi käiku. Ninast ja aht-rist visati ette kõied. Kaldal seisvad mehed haarasid neid lennult kinni ja kinnitasid vaiade külge.

«Valmis, edasi marss!»

Esimestena tormasid maale jalaväelased, siis roomasid üksteise kannul aeglaselt tankid, nende kõrval sammusid või lonkasid vastassuunas haavatud, kiirustades, et jõuda enne mahalaadimise lõppu praamile. Sanitarid tassisid kandraame, paigutades need tihedalt üksteise kõrvale pardale. Nägusid polnud näha, ainult käed, jalad või pea valendasid, vahel ka laia larakana kinnimähitud rind. Roomikute lõgin summutas jutuajamise, kuuldus vandesõnu, oigamist, lausekatkeid.

«See maha jätta. Juba surnud. Matame siia.»

«Fritsud ronivad otsekui ogarad, ei vaata üldse ette...»

«Pidasime keskpäevani vastu, aga siis oli kõik läbi.»

«Ettevaatust, liitlased, et nad teil sõrme ei hammustaks.»

«Meie kompaniist on järel ainult neliteist...»

Meeskonnad istusid masinatesse, soomuskattel võtsid aset automaaturid, tihedalt üksteise vastas.

«Ettevaatust, munder kuivab seal.»

«Vaata ise ette, et sa meid märjaks ei tee.»

Praam oli randunud saarel. Selle põiki läbinud, jõudsid nad madalale leetseljakule ja sõitsid vette, mis ulatus pea-aegu mehaaniku luugini. Siis ronisid suurvee kaitseks kuhjatud järsule vallile. Sellelt sõitsid teisele poole alla ja peatusid vanade paplite vahel.

«Kas oodata siin?»

«Oodata.»

Jeleń tõmbas kuivanud tunked maha ja Janek vahetas uuesti riideid, väljumata masinast. Võib-olla sellest riie vahetamisest, aga tal hakkas kõhe, üle naha jooksid judinad. Võib-olla oli see ka hirmust.

Kogu silmapiir nende ees oli täis tulekahjukoldeid. Ühed võtsid alles tuld, nägid välja kollased nagu kaeraõled, teised, kirsipunased, olid hääbumas. Näis, nagu kostaks laskude müra igast küljest, nagu tulistataks ümber ringi, nagu oleksid nad saabunud maalapikesele, mis pole suurem, kui läheb vaja kahele tankile teineteise kõrval seismiseks, selja taga on aga jõgi.

Korraga tormasid pimedusest välja perutavad hobused, vedades vankri küljest rebitud esirattaid. Nad kappasid mööda, jäid tiisliga tüve taha kinni, takerdusid rakmetesse ja kukkusid vingudes maha.

Mitte kaugemal kui sada meetrit eespool välgutasi

suurtükitorud tuld, rebides pimedusest välja veidraid, kummargil liikuvate suurtükiväelaste siluette. Patarei andis neli kogupauku, ja kui ta vait jäi, tundus pimedus veel pilkasem kui varem.

Ootamatult kuulsid nad lähedal tuttavat häält.

«Kelle tankid?»

«Komandorühm, kannab ette leitnant Semen,» vastas Vassöl kindralile.

«Hästi. Sõidate otse eesliinile, mitte Ostrówisse. Saate saatjad, kes teed juhatavad. Marsi ajal olete vastuvõtu-aparaadil. Automaaturid ja tankitõrje minu juurde.»

Tanki soomuskattele ronis pikk sihvakas sõdur, kiiver peas ja telkmantel õlgadel, üle rinna rippus põiki automaat. Ta tõstis peopesa kiivri juurde ja kandis ette, karjudes üle mootorimüra: «Kaardiväeseersant Tšernoussov. Kas hakata liikuma?»

Läheduses kõmmutas patarei uuesti kaks kogupauku.

«Leitnant Semen. Tulge siia torni. Kui kästud, siis sõidame.» Lülitanud sisse sisetelefoni, andis ta käsu: «Mehaanik, täiskäik edasi.»

Enne kui Grześ kangi tõmbas ja käigu sisse lülitas, kuulsid nad veel seersandi vastust:

«Kähku, tääk on kõril. Kui ei jõua õigeaks ajaks, sõidetakse minu omadest roomikutega üle.»

Sõnad kõlasid ähvardavalt, aga mõlemad hääled, nii kindrali kui seersandi oma, olid nii asjalikud ja otsustavad, et Janekil kadus külmatunne, kui ta kuuldeklapid tihedasti kõrvadele kinnitas. Talle näis, et ta ei tunne mitte üksnes brigaadikomandöri, vaid ka toda teist, nõukogude sõdurit. Talle näis, et ta on seda häält kusagil juba kuulnud. Aga polnud aega uurida, ta pidi valvama raadiojaama, kuigi samal ajal tungis tema kõrva ajuti ka Tšernoussovi hää, kellele Semen oli andnud tagavaraslemmi. Paistis, et saatja tunneb teed peast, otsekui oleks sündinud siin, Visla kaldal.

«Aeglasemalt, tuleb väike sild. Nüüd gaasi... Tähelepanu, paremal on sügav kraav... Kaks pommilehtrit, esimene paremal, teine vasakul... Võid uuesti gaasi lõpuni suruda.»

Komandorühma masinad kihutasid ööpimeduses ilma tuledeta. Nad paistsid silmapiiril soomuskatte punakate sähvatustena või siis, kui Semen tank madalamale sõitis. Aga nende osaks ei saanud koos võidelda. Kui nad metsa

sõitsid, võtsid teised saatjad kaks tanki üle, seersant aga juhtis Vassõli meeskonna künklikule teele ja sealt sirgele metsasihile. Paar korda hoiatades: «Aeglasemalt, tasa, tasa,» viis ta nad valmis kaevatud kaevikusse. Muldvallil nägid nad sõdurite siluette, labidad käes. Seal valmistati neile positsiooni.

«Lülita mootor välja.»

Tekkis vaikus. Seersant võttis slemmi peast, ronis tornist soomuskattele ja ütles poolkuuldavalt:

«Jõudsite parajal ajal. Siin olete nagu isakodus. Kaardiväe automaaturid kaitsevad teid külgedelt. Võite kindlad olla, et ükski grenader *panzerfaust*¹iga ei pääse. Teisel pool metsasihti, kus helgib pehastunud puu, seisab meie suurtükk. Taga, künka harjal on kaks miinipildujat. Aga meie ees ei ole peale fritsude enam kedagi...»

Teejuhti kuulates tulid Janekile meelde brigaadikomandöri sõnad: «Kus oleme meie, seal on isamaa piir.» Alles nüüd mõistis ta nende sõnade mõtet — vaba Poola ulatub metsasihil pehastunud puuni, mille kõrval seisab Nõukogude suurtükk, ja nende tanki kaevikuni. Ees on ahtake riba eikellegimaad ja kaugemal läänes hitlerlased. Kui nad neid kas või saja meetri võrra tagasi löövad, siis vabastatud pind suureneb, kui nad aga ise taganevad, jääb isamaad veelgi vähemaks. See ongi vastutus, mida nad kannavad kui peli tankikaaslast. Talle tuli äkki pähe, et võib-olla mitte neli, sest ka Šarik on meeskonna liige. Ta naeratas ja silitas koera turja.

¹ Panzerfaust — tankitõrjegranaat. (Saksa k.)

Üheteistkümnes peatükk

VALVETÕKE

Sügav täisnurkne kaevik varjas tanki eest ja külgedelt kuni tornini. Suurtükitoru ulatus vaid paari peopesa võrra üle rinnatise. Vassõl pööras seda küll vasakule, küll paremale, kontrollides laskepiirkonda. Janek võttis sangadelt kuulipilduja, viskas õlale kotitäie tagavarakettaid ja libistas end välja.

«Ma lähen välja. All masinas pole mul midagi teha, katan teid parem väljast.»

Vassõl mõtles, et tankis oleks poiss rohkem kaitstud kui kusagil mujal. Ent tal polnud õigust teda tagasi hoida, polnud õigust jätta jalaväge ilma lisakuulipildujast ja täpse silmaga laskurist.

«Oota,» ütles ta, «sa ju ei tea, kuhu minna. Ma kutsun Tšernoussovi.»

Seersant pani käe Janeki õlale, juhtis ta pimeduses tanki taha ja siis ühenduskäiku pidi kaevikusse tanki vasakul pardal. Positsioon oli hoolikalt ette valmistatud, kaevik poolkuuna ette pööratud ja üsna sügav. Rinnatisel asus kuulipildujaalus, põhjas seisis puust kast, millele võis istuda või tagavarakettaid asetada.

«Ära esimesena tulista. Oota, kuni ma märku annan või kui teised alustavad. See valvetõke on lõks. Laseme nad hästi lähedale ja alles siis alustame.»

Ta tõstis käe kiivri varjus oleva näo juurde ja silus vurre. Ka see liigutus tundus Janekile hämmastavalt tuttav. Ta astus pool sammu ette, et meest täpsemalt uurida, aga ei jõudnud, sest samal hetkel ütles kusagil siinsamas kaevikupõhjas istuv telefonist:

«Volga kuuleb... Sain aru, annan üle null neljale.»

Seersant pöördus ümber, laskus kummargile ja võttis kuuldetoru:

«Null-neli kuuleb... Jah, kuldid on metsas... paigal... Jah, valmis.»

Kos asetas oma «degtjarjovi» paigale ja vaatas välja. Silm ei seletanud kuigi palju, sest pimedus oli pilkane. Alt üles vaadates paistsid taeva taustal kummaldi pool metsasihti ainult kõrged männid, moodustades justkui müüri, otse ees vaevalt kolmekümne meetri laiune lahk ja edasi tühi ala, vististi raielank, sest siin-seal valendasid heledamad liivalaigud. Edasi, raielangi taga, vastas asuva puudemüüri kontuurid nagu hambuliste servadega järsk kaljusein.

Tulepesad asusid laugjal künkanõlval, maapind langes vastase poole. Otse ees metsa taga lõomas tulekahi, säde-med paiskusid kimpudena üle puude ja sellepärast oli all pimedus veelgi süngem. Kaevikus oli tunda närbunud rohu ja läbilõigatud puujuurte mõrkjat lõhna, paremalt, tanki poolt, kandus metalli ja õli haisu.

Ta ootas üksinduses küllalt kaua. Terav, kitsaservaline noorkuu ilmus välja ja hakkas vaevaliselt metsasihist vasakul seisvate mändide okste vahel roomama. Suurtükid ja miinipildujad mürisesid tiibadel ja selja taga, aga kuidagi loiult ja tõttamata.

Äkki üllatasid teda vilin ja plahvatused raielangil. Ühekorraga paiskus õhku kuus või rohkem tulesammast, nende järel veel üks, juba lähemal. Janek vahtis ehmatusest tardununa ega teadnud, mis ette võtta, telefonist haaras teda tagant käest ja tõmbas kaeviku põhja. Janek jõudis veel haarata oma kergekuulipilduja, kaitstes peoga selle toru, et sinna liiva ei satuks. Mürsuplahvatused tampisid maad nende ümber, õhus vingusid ja turtsusid killud. Varsti aga kandusid plahvatused kaeviku taha, künkaharja poole.

«Tõuse püsti! Kandsid tule tahapoole,» müksas teda taas telefonist.

Õhus levis trotüüli- ja kõrbelehka, metsa all samblas hõõgus tuli.

«Vaata,» — nõukogude sõdur osutas käega rinnatise taha.

Janek kissitas silmi ja puuris pilgu pimedusse. Taamal, kus kuupaiste oli juba raielangile jõudnud, märkas ta tillukesi ähmaseid inimkogusid liikumas. Need kadusid ja ilmusid jälle nähtavale. Neid tuli aina juurde, nad tulid aina lähemale.

Janek asetas kuulipilduja endisele kohale tagasi, lõigatas lukku ja lükkas padruni torusse.

«Ära veel lase!» sosistas telefonist.

Janek nägi, et mehel oli telefonitoru paelaga pea külge kinnitatud ja kiivririhma vahelt läbi pistetud, vaba käega laadis ta püssi.

Suurtükid materdasid ikka veel künkaharja nende taga, kileda vilinaga lendasid mürsud otse üle kaevikute. Kosile näis, et ta tunneb näol mürskude hingust. Ta ei saanud hirmust jagu, kükitas iga kord maha ja tõmbas pea õlgade vahele.

Vasakul pool metsas tõusis äge tulevahetus — Janeki kõrv eristas kuiva püssipraginat, automaatide tärint, «maksimite» asjalikku lõginat ja Saksa kuulipildujate kiireid valanguid. Heliseval kõrgel toonil kõmatas tankitõrjesuurtükk.

Peaegu samal hetkel paiskus metsast, teiselt poolt raielanki, längu üles rakett ja ere, pimestav valgus kallas ümberringi kõik üle. Mõlemad kükitasid kaeviku põhja, aga ka seal sai kooljalik valgus nad kätte.

«Jolki-palki!» hüüatas äkki telefonist. «Või sina oled? Andis tulla, aga lõpuks jõudsid ikkagi rindele. Kuhu sinu sobaaka jäi? Kas mäletad, kuidas ta mul sinelihõlma küljest tüki ära võttis? Pean silmad lahti hoidma, praegu pole mul ju sinelit, jään veel tükist säärest ilma.»

«See oled sina, Fjodor?» rõõmustas Janek. «Vaata kus imel!» Ta silmitses naerunäolist, punnis põskedega sõdurit, sama meest, kellega ta Siberis vagunis koha pärast oli kokku läinud.

Õhku jäi rippuma teine rakett ja hakkas siis aegamisi langema. Fjodor rääkis tõttavalt, otsekui kartes, et ei jõua enne raketi kustumist lõpetada.

«Jolki-palki, küll on alles kokkusaamine, eks? Mäletad, kuidas sa mulle peaga kõhtu virutasid? Mul hakkas kohe süda puperdama, kui su ära tundsin... Meie omi on siin vähe järel. Komandör sai Visla ületamisel surma, selles kompaniis oleme ainult mina ja seersant, on sul meeles, too vuntsidega mees...»

Valgus kustus ja korraga kuulsid nad ähvardavat, madalat mootoripõrinat.

«Eks me pärast räägi. Nüüd hakkavad fritsud kohe rünnakuga peale.»

Möödus tükk aega, ilma et midagi näha oleks olnud,

ainult mootorid undasid üha valjemini. Siis sööstis üles punane rakett, puude võrad silmapiiril löid õõtsuma ja kuupaistesse hiilisid mustad kandilised karbid, mis kiiresti edasi liikudes kõrgemaks ja laiemaks venisid. Nende vahele ilmusid jooksvad inimkujud, kiivrid sügavasti silmadel.

«Tuld!» hüüdis rahulikult Tšernoussov.

Mets virgus. Puude vahel ja kaeviku rinnatise kohal sähvatasid lasud. Oma kuulipildujale sihti valides kuulis Janek laskude vihinat, siis kadusid nood helid ja ta tajus kogu kehaga lühikeste valangute tärinat, oma «degtjarjovi» värelemist, mis meenutas veest tõmmatud kala siplemist. Nägi torusuus sähvatusi ja trasseerivate kuulide punaseid joonekesi; noid oli ta täna hommikul hoolikalt viiekaupa salvedesse toppinud. Niipea kui ta märkas, et trasseeriva kuuli punane traat läbistas inimkuju ja märk kadus, vedas ta toru kergelt kõrvale ja surus taas päästikule.

Nende selja taga oiatasid teineteise järel kaks miinipildujat ning paiskasid taeva poole vile, mis vaibus kaare tipus. Miinid näisid hetkeks paigale tarduvat, võtsid siis suuna alla ja langesid maa peale veelgi tigidama vilinaga, lõhkesid ning puistasid raielangi tulepitsmetega üle.

Saksa tankide suurtükitorudel süttisid tulukesed. Katkev vilin ja plahvatused täitsid metsalagendikku, pooleks lõigatud puu laskus algul nagu vastumeelselt kaldu ja varises siis raginal maha.

Sakslaste tankid lähenesid visalt, ronisid aina kõrgemale. Enam polnud tegemist vormitute karpidega. Janek nägi esimesel soomusmasinal periskoobi küüru ja seent suurtükitoru otsas. Käte vahele pigistatud kergekuulipilduja tõrtsatas ehmunult närvilise valangu, heitis viimase padruni välja ning jäi vait. Ruttamisi ketast vahetades mõtles Janek: «Miks meie omad vaikivad?»

Samas kõmatas vasakul Nõukogude suurtükk ja hetk hiljem vastas talle kaevikusse peidetud T-34. Metsasihile roomava Saksa tanki soomusele ilmusid kaks tulukest ja kustusid. Tank liikus edasi, aga nüüd materdasid seda lakamatult kord kaardiväelased, kord Vassõl oma tornist. Ei tea, mitme lasu järel, aga viimaks lahvas tanki kohal kõrge leek, keerduks tipus kobarasse ja kattis soomusmasina musta tahmakupliga. Purustatud kütusepaagist purskas naftat, tank lõomas tulelontides justkui põlema läinud rehealune.

Kogu raielank oli nüüd valge. Nad nägid kaht tagasi-pöörduvat masinat ja nende kannul järkjooksul põgenevaid jalaväelasi. Janek kihutas neid tulega takka, tegi lühikeste kuulipildujavalangutega nende jooksule lõpu. Põlevas tankis hakkas lõhkema laskemoon, lõpuks lõi torn vaaruma ja varises maha.

Seersant pressis end Kosi kõrvale, pani käe talle õlale ja karjus:

«Davoljna, hoia laskemoona kokku!»

Siis jooksis ta tanki juurde ja kloppis automaadikabaga soomuskattele.

«Tagasi!»

Tank rõomas kaevikust tagurpidi välja ja Tšernoussovi näpunäidete kohaselt tõmbus sadakond meetrit tagasi. Samaaegselt taandusid ka jalaväelased, aidates suurtükiväelastel kahureid tirida. Päriskühkajal jõudsid nad kaevikutesse ja võtsid taas positsioonid sisse.

«Miks me taganeme? Mina küll ei taipa,» küsis Janek punnpooselt Fjodorilt.

«Oota natuke, küllap varsti saad aru.»

«Janek, Janek!» kuulis Janek enda kõrval Grzeši häält.

«Olen siin. Mis lahti on?»

«Ei midagi, Vassõl käskis vaadata, kus sa oled. Šarik otsib sind, niutsub, kargab mulle säärede. Tule tanki tagasi.»

«Ma jään siia.»

«Seda ma arvasin. Tõin sulle uusi kettaid. Anna tühjad siia, laen nad ära, mul on muidu all igav, kui teised lahingut löövad.»

Vaevalt oli Saakašvili pimedusse kadunud, kui sakslaste suurtükivägi uuesti alustas. Tuli ei ekselnud nagu ennist metsas, ei otsinud, vaid langes otsemaid kiirtevihuna nende eelmistele positsioonidele. Mürsud puurisid sügavaid lehtreid, juurisid välja puid, löikasid maha mändide latvu.

See kestis neli-viis minutit, võib-olla ka kümme (lahingus on raske aja kulgu määrata), ja metsaseinale ilmusid taas tankid ning nende kannul jalavägi, külvates enda ette kuulirahet. Kui vaenlane oli jõudnud eelmistest kaevikutest mõnekümne meetri kaugusele ja nende esimesed granaadid lõhkema hakkasid, avas valvetõke oma uuest asukohast tule. Tankistid ja suurtükiväelased tagusid taas

vaheldumisi justkui vasaraga alasi pihta ning süütasid veel ühe tanki.

Korraga pimestas Janekit leek ja lähedane plahvatus paiskas ta kaeviku põhja. Kui ta püsti tõusis ja silmad liivast puhtaks pühkis, oli kaardiväelaste suurtükk vait jäänud, kostsid vaid Semeni kahuri kõmakad. Metsasihi ja raielangi piiril liikus pika suurtükitoruga tank. Janek märkas seda ja tundis ära «Pantri». Lühikese kuulipildujavalanguga niitis ta maha kaks tanki kõrval sibavat inimkogu. Samal hetkel välgatas «Pantri» esisoomusel tuluke, aga kustus sealsamas. Tank pööras äkitselt kohapeal ringi, kuid sai Vassõlilt uue tabamuse ning tardus paigale.

Kos ootas, millal tank põlema lööb, aga leeki ei tulnud. Selle asemel nägi ta, kuidas luuk kerkis, sealt hüppas välja inimepe ja peitis enese tanki taha. Janek taipas, mis tuleb teha, ja surus põse vastu kuulipilduja kaba. Teine ja kolmas mees ilmusid välja üheaegselt ja niideti samas automaadivalanguga maha. Neljas pugus välja alumise luugi kaudu, peitis enda kännu taha, ent ei kärsinud oodata, pistis jooksu ja varises Janeki lasust. Viiendat meest Kos ei näinud. Võib-olla oli ta varem jalga lasknud, võib-olla jäi tanki.

Rünnak vaibus. Nad nihkusid taas ettepoole, endistele positsioonidele; algul jalaväelased, seejärel tank. Sissevarisenud ühenduskäigud kaevati lahti, jämedad puuksad, mis varjasid vaatevälja, tassiti ettevaatlikult eemale. Kolm sõdurit jäid purustatud suurtüki juurde, et matta langenud suurtükiväelasi.

Kuu tõttas, kaldus läände, laskudes aina madalamale. Jahedad õhujoad voogasid maapinnale ja kastemärja rohu lõhn teatas Janekile, et koit ei ole kaugel.

Raielangi vastasservalt täristas kuulipilduja, kusagilt vasakult sähvatas tankitõrjesuurtükk, siis sügenes jälle vaikus. Isegi lennukid tukkusid lennuväljadel: taevas oli tühi ja helitu. Metsa taga hingitses tulekahi.

Seersant tuli Janeki juurde, toetus vastu kaevikuseina ja pahvis suitsu, jämeda plotski tulukest peopesaga varjates. Kui ta sisse tõmbas, langetas ta pea ja Kos nägi paberossikumas tema nägu.

«Pimedas ei tundnud ma sind ära. Munder teeb inimese teiseks. Alles telefonist Fedja ütles mulle, et olevat tuttavat trehvanud. Noh, kuidas on? Said oma tahtmise kätte. Oled rindel.» Seersant silus harjunud kombel vurrusid.

«Ma ju rääkisin, et hoia silmad lahti, on sul meeles? Mägi ei saa mäega kokku, aga mees mehega küll... Noh, kas isa leidsid üles?»

«Ei, ei ole leidnud... Aga teid ei osanud üldse otsida, sest ma ei teadnud nimegi.»

«Tšernoussov. See jääb kergesti meelde. Vaata, vurrud on mul näos heledad, aga nimi ütleb, et mustad. Räägi, kuidas sinul läheb. Kuidas sõjameheelu meeldib?»

Janek jutustas oma tankimeeskonnast ja brigadist.

Taevas nende ees tõmbus tumesiniseks, selja taga ei olnud veel roosatunnet märgata, ent värvid läksid selgemaks ja soojemaks. Valgust oli küll veel vähe, nii et ta pigem kuulis kui nägi, et tanki luuk tehti lahti ja keegi hüppas maha. Ta laskis pea kummargile, altpoolt on paremini näha.

«Kodanik leitnant, siia,» — ta tundis Vassõli sammudest ära.

«Janek? Kus seersant on?»

«Ma olen ka siin.»

«Olge valvel. Me vaatame järele, kas «Pantris» midagi võtta ka on. Ehk läheb vaja.»

«Selge, seltsimees leitnant. Ma ütlen meestele, et nad teid kogemata ei tulistaks.»

«Tubli... Janek, sina tuled kaasa. Roomame lähemale. Mina ees, sina minu kannul.»

«Mina lähen esimesena. Metsas olen nagu kodus.»

«Nõus, aga ettevaatlikult.»

Nad suundusid ümber tanki ja astusid puude vahele, hiilides ühe puu juurest teise taha. Raielangi serval heitsid nad maha ja kuulatasid tükk aega.

Tanki vare mustendas liikumatult sadakond meetrit nende ees. Tagumine ots oli tõllakil taeva poole, torn äraspidi, selle kõrval vingerdas roomik nagu uss. Veidi lähemal mustendasid kaks väljajuuritud kändu ja valendas mürsulehter.

Kergelt pead tõstes uuris Janek ümbrust. Ta kaalutles, kust on hõlpsam tanki juurde roomata — kas mitte sõnajalapuhmaste varjus, mürsulehtritest ja puudest vasakult. Ta pöördus ümber ja andis Vassõlile märku. Leitnant noogutas pead edasiliikumise märgiks.

Algas vaevaline teekond. Kuulipildujatoru vasakus peos, tõmbas Janek parema jala põlve ette, sirutas siis ka parema käe välja ning kallutas aeglaselt kogu keha raskuse

neile. Edasi jälle sama, aga ümberpöörduvalt: vasak jalg kronksus, vasak käsi relvaga välja sirutatud, raskuse järkjärguline kallutamine vasakule küljele. Sel viisil kattis ta poole meetri kaupa seda sadat, mis tal läbida tuli.

Ta roomas pikkamisi, aeglase liigutustega, ent rütmiliselt ja visalt, nagu teda oli õpetanud Jefim Semjonovitš, kui nad Seedrimäe nõlvadel loomi küttimas käisid. Ta liibus kogu kehaga vastu maad, valis tasaseid kohti, vältis reetlikke kuivi oksi, millest mets kubises ja mis öösel lausa püssipauguna praksusid. Janek püüdis maaga ühte sulada, pea oli tal kogu aeg rohus. Rohukõrred limpsisid kastemärgade libledega tema nägu.

Madalal, otse nende pea kohal vihises kuulivalang, plagises vastu puutüvesid selja taga. Paigale tardunud kuulatas, Janek, kuidas kuivanud kooretükke alla pudenes. Kas oli neid märgatud või oli see juhus? Mõne aja järel tõstis ta pea, sirutas käe ja õõtsutas sõrmeotstega kuivanud leetpõõsast. Kõdrad sahisid. Vaikus — tähendab, ei märgatud. Plõksutavad niisama enese julgustamiseks, une peletamiseks.

Saapatallal tundis ta Vassõli käe puudutust — leitnant andis märku edasiroomamiseks. «Tõsi,» mõtles Janek, «loom oleks küll märganud, aga inimene ei ole nii valvas.» Ta roomas taas, möödus sõnajalapuhmast, siis puudest ja jõudis lõpuks tanki varju, otsaesine higist nõretamas. Ta puhkas veidi maas turritava roomiku taga, tõmbas hinge ja liikus edasi, et leitnandile ruumi teha.

Janek tõstis pea, et vaadata, kui kaugel on Semen, ja märkas teisel pool teraslüüsid, otse oma näo kõrval siruli inimest. Mees lamas selili, parem käsi ebalooslikult keha alla keeratud, pea vastu roomikulüüsid, heledad juuksed metallil harali. Oli juba küllalt valge, et mõnekümne sentimeetri kauguselt seletada tema noort nägu, vereniret suunurgas ja tumedat triipu põiki üle rinna.

Janek tundis, kuidas kuum verelaine pähe löi, tal läks äkki süda pahaks. See polnud enam märklaud või siluett ega ka kirbule võetud jooksev jalaväelane, vaid inimene. Võõrasse mundrisse rõivastatud inimene.

Kolme sammu kaugusel ilmus nähtavale Vassõli vari. Ta oli roomanud päris tanki alla ja kuulatas, kõrv vastu soomust surutud. Siis pöördus ta ümber ja sosistas:

«Tee katet!»

Janek võttis kogu jõu kokku, lükkas kuulipildujatoru

ette ja hakkas jälgima vastaspoolset metsamüüri. Silmanurgast nägi ta, kuidas Vassõl pussi välja tõmbas ja hammaste vahele võttis, ennast käte najal tanki kõrgele pardale vinnas, torni varju hüppas ning, pea ees, lahtisesse luuki sukeldus. Leitnant oli neid kõiki õpetanud sel viisil tanki pugema: keha soomuse külge liibunud otsekui tigu puulehe vastu.

Peale vere tuikamise oimudes ja südamelöökidest ei kuulnud Janek mitte kui midagi. Ümberringi valitses vaikus. See tundus väga kaua kestvat, kuigi oli möödunud võibolla ainult 30—40 sekundit, kui äkki tanki sisemusest koputati soomuse vastu: üks-kaks-kolm, paus, üks-kaks-kolm, paus, üks-kaks-kolm.

«Roni sisse,» kuulis ta leitnandi sosinat. «Ulata kuulipilduja siia!»

Janek lükkas lukule kaitseriivi ette, hiilis tanki juurde ja tõusis püsti, olles varjatud vaenlase eest soomusega; siis upitas ta kuulipilduja üles ja ronis ka ise järele.

«Hüppa!»

Komandöri eeskujul sukeldus ta, pea ees, luugist sisse, otse Vassõli käte vahele, kes ta lennult kinni püüdis ja enda kõrvale püsti aetas.

«Mitte kedagi. Tühi, soe alles...»

Janek lõi taaruma ja toetas selja suurtüki vastu. Külmal higil voolas üle ta näo, nõrgus mööda selga alla.

«Mis sul viga on?»

«Sakslane.»

«Kus?»

«Tapetud, roomiku kõrval.»

«Siis on korras. Surnud ei tee kellelegi halba,» pomises leitnant.

«Aga mina ju olin see, kes talle kuulipildujaga üle rinna... Nüüd on seal pikali, noor, heledad juuksed.»

«Saan aru,» ohkas Vassõl ja vaikis hetke. «Pole meie seda sõda alustanud ega teie ka mitte. Nemad alustasid. Pea meele oma ema, Majdanekit, ärarebitud käpa ja väljatorgatud silmaga plüüskaru... Küll meile kord meelde tuleb, et ka nemad on inimesed, aga alles siis, kui sõda on läbi ja neil relvad käest võetud. Praegu ei tohi sellele mõelda,» selgitas ta maheda häälega, ent siis lisas järsult ja karmilt: «Otsi alt juhiistme kõrvalt üles dessantluuk ja tee see lahti. Ütle, kui oled valmis.»

Pimeduses kätega kobades hakkas Kos otsima. See võttis

aega. Ta kuulis, kuidas Vassõl suurtükilukku lõgistas ja selle korrasolekut kontrollis.

«Korras,» pomises leitnant. «Noh, kui kaugel oled?»

«Kohe.»

Lõpuks sattus ta käsi klambrile. Ta lükkas ümmarguse teraskilbi kõrvale, pistis pea luugist välja, et uurida, kas väljapääs on vaba ja kas siit üldse välja ronida saab.

«Valmis.»

«Pane nüüd mürsud valmis, et nad sul käepärast oleksid.»

Tank oli nähtavasti tükk aega lahingus olnud, sest kõikidest mürsupesadest ja põrandal lebavatest kastidest leidsid nad kokku ainult kaksikümmend üks mürsku. Nad lugesid veel kord üle, kaitsekapsleid maha rebides.

«Kaksikümmend üks.»

«Noh, proovime siis. Aga vaata enne, kuidas ta pihta sai, sest pärast pole enam aega.» Vassõl näitas Janekile kaht mürsuauku.

Mürsk oli läbistanud mõlemad pardad. Üks avaus oli sinine, teises, sissemineku avas, eretas roosa idataevas. Sakslaste poolelt täristas uuesti kuulipilduja ja jäi vait. Mõlemad litsusid end periskoopide vastu. Hetke püsis vaikus, siis aga sähvatasid puude vahel peaaegu üheaegselt kaks tulekeelt ja kaja kandis suurtükimürina mööda metsa laiali.

«Meil vedas, tulid nagu tellimise peale,» ütles Vassõl ootamatult valjusti ja käskis: «Laadida!»

Nüüd polnud enam mõtet end varjata. Üheaegselt mõlemad ajameid — pöörd- ja tõstemehhanismi keerates pööras leitnant pika suurtükitoru äsjaste tulesähvakate suunas, surus näo sihiku vastu ning ootas luku klõpsatust.

«Valmis,» ütles Kos riivi alla lükates ja soomuse vastu hüpates.

Raud pörkas tagasi. Tagasipörkemehhanism lükkas ta uuesti kohale, lahtisest salvest kukkus kolksatades välja suitsev mürsukest.

«Laadida!»

«Valmis!»

«Laadida!»

«Valmis!»

Nad pörutasid järjest, mürske säästmata. Pärast järjekordset tagasipörget piilus Janek hetkeks periskoopi ja nägi ees puude vahel pikki tulekeeli.

«Kas sai pihta?»

Kui jälle tühi kest kolksatas, vastas Vassõl:

«Sai pihta.»

Janek luges mõttes laske: kuusteist... seitseteist... Pärast üheksateistkümnendat tankivare võpatas ja ägises. Raputus oli nii tugev, et Kos oleks äärepealt mürsu käest pillanud.

«Saime pihta. Aga soomus on vägev, läks rikošetti!» karjus Semen. «Lae kiiremini!»

«Eelviimane.»

Vassõl tulistas, surus siis kuulipildujapäästikule ja andis pika valangu, laskis kogu lindi tühjaks.

«Lae viimane ja tee altkaudu sääred, aga kähku.»

Janek riivistas luku ja hüppas alla, ootamata lasku. Talle tuli meelde eesmise laskuri kuulipilduja, ta kobas pimesi käepidet, lükkas raua nii palju kui võimalik paremale, surus päästikule ja külvas pimesi enda ette kuulirahet, nii kaua kui laskemoona jätkus.

Siis tõmbas ta end kronksu nagu poiss, kes kavatseb uperpalli visata, toetas õlad avatud luugiplaadi vastu ja libistas end selle kaudu maapinnale. Keeras kõhuli, roomas kähku masina alt välja ja peatus alles roomikute vajutatud sügavas rööpas. Pööranud pead, vaatas ta enese taha. Ta hingas pärani suuga, neelates ahnelt niisket ja puhast õhku; puhkis välja püssirohulehka, mis «Pantri» sisemuses tahtis ära lämmatada.

Korraga tardus ta hirmust: ülemise luugi kaudu ja torni alt pragudest hakkas igritsema tumedat suitsu. Nii et ikkagi süütasid põlema! Ta tahtis appi tormata, aga juba ilmus tanki alt välja Vassõli pea ja seejärel käed. Leitnant kukkus tema kõrvale maha.

«Kah mul sõjamees! Või mina pean sinu kuulipildujat kandma!» Semen ulatas talle relva. «Teeme vehkat.»

Sakslaste poolel oli mets suitsusse mattunud. Nõukogude jalaväelased täristasid automaatidest ja kuulipildujatest. Jelen ja Grzes katsid tulega tankist kaaslaste tagasiteed. Nii ei tulnud neil roomata, vaid pikkade hüpetega sööstsid nad üle tühja maa-ala ühe varje juurest teise juurde ning jõudsid puude alla, mille tüvede varjus said joosta kaevikusse.

«Puhas töö,» tervitas neid seersant Tšernoussov. «Teil oli õnne, et nad just eesliinile ronisid. Teie arvel on juba kolm tanki ja meie suurtükiväelaste arvel üks.»

Semeni süüdatud «Panter» hakkas aina tihedamat suitsu ajama, kattis mustade kobaratega raielangi ja lahvatas lõpuks ereda leegiga põlema. Justkui selle signaali peale soikus laskmine rinde mõlemal poolel.

Kõrgemal oli taevast juba selge, idas oli puna kahvatanud, ent päikesekiired murdsid visalt läbi suitsupilvede.

«Vassõl, ega sa kuulipildujast ei räägi?» sosistas Kos.

«Ei räägi,» vastas leitnant niisama vaikselt.

«Ära räägi jah.»

Janek luges kaevikus nende kõrval seisva seersandi silmadest tunnustust, aga sellest oli talle vähe. Ta tahtis kiidelda teise sõduri ees, kes mäletas teda möödunud aasta sügisest, ajast, mil ta vattkuues, pesukarunahast kindad käes, sõjaväkke sõitis, kui tal oli ainukeseks saatekirjaks ajalehest rebitud tükk ja ainukeseks soovitusena rinnatasku peidetud tiigrikõrvad. Tahtis kiidelda punnpoškse Fedja ees, kellega tutvus oli alanud kaklusest, tahtis temalt küsida, kas ta ka nüüd arvab, et Janekil pole rindel midagi teha, et ta tuleb koju tagasi saata. Üle seersandi öla piilus ta kaeviku ühenduskäigu poole.

«Kuhu telefonist läks?»

Seersant ei vastanud. Ta astus paar sammu tagasi, kus kraavipõhjas rohetas mingi kogu. Laskus põlvili ja kergitas presendist telkmantlit. Janek nägi Fjodori kaamet nägu, siniseid varje silmade all. Tšernoussov ütles selgituseks:

«Kui te suurtükist põrutama hakkasite, upitas ta enese rinnatisele. Ütlesin talle, ronigu maha, tema aga vastas: «Ma vaatan, kuidas see poiss sõdib, kes mulle peaga kõhtu virutas.» Sakslased vastasid teile ja ta sai killu südame alla.»

Janek vahtis pärani silmi ja näis, et ta sõnade tähendusest aru ei saanud.

«Mismoodi?» küsis ta.

«Niisama, lihtsalt.»

Tundes pisaraid silmadesse valguvat, pööras poiss näo kõrvale.

«Kapral Kos masinasse,» käskis Vassõl ja temast kaevikus möödudes sosistas: «Pühi põsed kuivaks, kaardivägi vaatab pealt.»

Kaheteistkümnes peatükk

UUS ÜLESANNE

Ajalooraaamatu järgi on lahing selge ja arusaadav nagu malepartii või veel lihtsamgi. VIII klassi õpilasel on kerge Hannibalile ette ütelda:

«Aeg on elevandid käiku lasta, saata ratsavägi ümber haarama.»

Oleks Napoleonil võimalik olnud X klassi õpilaste nõuandeid kuulata, oleks ta vaevata võitnud Waterloo lahingu. Niipea kui on mõni aasta sõjast möödas, teatakse täpselt kummagi poole jõudusid ja liikumist, patareide asukohti ja välju läbilõikavaid reetlikke orgusid.

Ent sellal, kui lahing alles käib, tuletab see rohkem meelde poksimatši, kus vastastel on silmad seotud. Rinnete ja armeede staabid võivad vaid umbkaudu aimata vastase diviiside liikumist. Vahetpidamata töötab maa- ja õhuluure, langevarjurid maanduvad raadiojaamadega vaenlase tagalas ja jälgivad tema manöövreid, partisanid annavad edasi teateid, raadiolokaatorid dešifreerivad saladusi. Nende andmete täiskindluse aga saavutame ainult suurte üksuste tegevuse jooksul. Ent raske on õigel ajal avastada kompaniide ja pataljonide liikumist.

Kuidas teada saada, kas metsamüüri taga, maskeeritud tulistavate patareide müraga, ei liigu rindejoone poole tankide kompanii või ei hiili vargsi lähemale jalaväelaste pataljon? Kes teab, kuhu on antud hetkel sihitud sajad suurtükitorud ja millise objekti poole suunduvad lähenevad pommituslennukite eskaadrid, kuskohale antakse löök ja millal? Võib-olla vaenlase komandöri kellal ligineb juba rünnakuks määratud tund, võib-olla on selleni jäänud mõni minut või ainult mõni sekund.

Ühte kohta püüab vaenlane kindlaksmääratud ajal koon-
dada purustava ülekaaluga väed, rünnata tule ja terase-
massiga, rindejoone läbi murda ja tagalasse pääseda. Samal
ajal, kui soomusrusikas kusagil kokku tõmbub, tehakse
mujal petterünnakuid või valitseb vaikus, kui vaikuseks
võib nimetada olukorda, kus pea kohal lendavad mürsud
ja iga teatava ajavahemiku järel kratsivad kaevikurinna-
tist kuulipildujavalangud justkui kavala tiigri küüned. Ja
ometi kirjutatakse sellisest olukorrast sõjakommünikeedes,
et rinde selles ja selles lõigus ei toimunud midagi olulist.
Ning sõdurid nimetavad neid päevi vaikuseperioodideks.

Just selline vaikus saabus pärast ärevat ööd metsaga
kaetud künkale, mida leitnant Semen tanki ümber kait-
ses kompanii kaardiväeseersant Tšernoussovi juhtimisel,
kes asendas langenud komandöri. Nende ees metsa varjul
hingitses tulekahi. Nende pea kohal lendasid jõe fors-
seerimise paigale pommituslennukite eskadrillid ja heitsid
oma trotüülilaadungi Vislasse. Kihutasid vilinal mürsud
ja lõhkesid selja taga, blokeerides teeristid. Nende taga,
kusagil metsasügavuses, klähvisid ägedalt kuulipildujad
ja mürisid suurüki. Sealtpoolt raielanki tulistati aeg-
ajalt, tulistamisele vastasid meie automaaturid ja kuuli-
pildurid, aga üldiselt valitses vaikus.

Hommikueineks võeti konservliha ja leiba ning rüübat
paar lonksu vett peale. Vett oli vähe — üksainus tankis
kaasatoodud kaheliitrine termos. Ilm läks lämmatavalt
palavaks. Augustipäike kõrvetas, tungis puuvõrade alla
ja ulatus isegi maapinna ligi. Taevas oli kahvatu, suitsu-
vines, pilvitu, nii et isegi Vassõl ei sõandanud neile vihma
lubada, ehkki meeskond temalt seda palavalt palus.

Tanki jäi ainult Jeleñ, valvesse suurüki ja periskoopide
juurde, teised ronisid välja ja istusid masina alla roomi-
kute vahele kaevatud sügavasse auku. Aeg-ajalt vahetati
mõni sõna, kord meenutati õist lahingut, kord muretseti
kaaslaste saatuse pärast. Tšernoussovilt saadi niipalju
teada, et komandorühma teised kaks tanki seisavad naab-
ruses metsasihtidel, nad on öö vastu pidanud ja üks neist,
mida juhatab lipnik Zenek, toosama, kes omal ajal Sielces
nekruteid brigaadi värbas, on purustanud vaenlase soo-
mustransportööri ja süüdanud sakslaste keskmise tanki
T-IV.

Keskpäev oli juba lähedal, kui Janek korra peidikust
välja piilus. Ta viipas seltsimeestele käega, haaras kerge-

kuulipilduja kõvemini pihku — seda ei lasknud ta nüüd
hetkekski käest — ja teatas ärevalt:

«Vaadake, seal hiilib keegi...»

Nad nägid mingit siledat rohelist eset, justkui plekk-
kasti, piki ühenduskraavi künkaharjalt alla libisevat. Kui
ühenduskraav otsa sai, seisis seal sõdur, kiiver peas ja
termos seljas, ning hakkas ühe puu tagant teise taha
jooksma.

«Hei, liitlased, ettevaatust, ärge meie supipada tühjaks
laske!» hüüdis seersant. «Zdraavstvui, Marusja!»

Sõdurid vaatasid kaevikuist välja ja hüüdsid samuti:

«Zdraavstvui, Ogonjok!»

Neiu hüppas osavasti kaevikusse, võttis termose seljast
ja automaadi kaelast. Lähemad mehed liikusid juba tema
poole, katelokid käes, saapasäärest lusikaid välja tõmma-
tes. Neiu aga peatas neid:

«Oodake, ega te nälga sure. Kas haavatuid on?»

Ta läks muldonni, kus tukkusid öösel haavata saanud
automaaturid. Nende hulgas oli ka meeskonnast ainu-
kesena ellu jäänud suurtükiväelane, kes hoolimata purus-
tatud õlavarrest oli keeldunud hospitali minemast. Neiu
harutas ajutised mähised lahti, desinfitseeris haavad
ning sidus need kiiresti ja osavasti uuesti kinni. Kui
kõik oli valmis, kruvis ta termose lahti ja hakkas toitu
jagama.

«Tankistid, kas teie ei tahagi süüa? Jätkub ka teile.»

Jeleñ kutsuti tankist välja, ta seisatas ja silmitses tähe-
lepanelikult Marusjat, tema musti, mongoli vibuna kaar-
dus kulme ja ohkas:

«Kui teine kord teaks, et sihuke tüdruk tuleb mehi
siduma, siis torkaks kas või ise endale kuhugi kereesse.»

Saakašvili sirutas käe puujuurte ligi, mille ümber kas-
vas lillasid kellukaid, noppis neist mõne ning laskus põl-
vele, katelok ühes käes ja lilled teises:

«Kaunile neiule kaunid lilled.»

Marusja ei kostnud selle peale midagi, naeratas vaid,
aga ilmselt oli Grzeši kompliment talle meeltemööda, sest
kui kogu puder ja liha olid välja jagatud, istus ta tankis-
tide süvendisse, Jan Kosi kõrvale. Šarik, kes tavaliselt oli
võoraste vastu umbusklik, pani pea ta põlvedele ja lubas
end silitada. Võib-olla meelitas teda toidulõhn.

«Oodake, ärge koerale oma jaost andke. Küll me talle
termose põhjast midagi kokku kraabime.»

Marusja pakkus koerale lihaga putru ja imestas, kui too vastu ei võtnud.

«Võta,» ütles Janek.

«Ta on pealekauba ka tark koer, mitte üksnes ilus.»

Neiu istus jälle Kosi kõrvale, tegi rihma lõua alt lahti ja võttis kiivri peast. Ta lühikesed kastanivärvi juuksed langesid laubale.

«Tere, kuulipildur, mehed ei jõua sind ära kiita. Minu nimi on Marusja, aga hüütakse Ogonjokiks, Tulukeseks, sest mul on punane pea. Mis sinu nimi on?»

«Janek.»

«Janek? Tore. Aga mis see tähendab?» — neiu katsus sõrmega Janeki õlakupaelu.

«Kapral.»

«Aga meie armees?»

«Nooremseersant.»

«Selge. Nagu ma näen, ei ole sa üksnes nooremseersant, vaid ka päris noor seersant.»

Grześ ohkas, loovutas lahinguvälja Janekile ja ronis tanki. Kaevikust pistis pea välja sidemes käega suurtüki-väelane.

«Tüdrukud tahavad ikka vaheldust, iga uus tõmbab. Marusja, miks sa ainult poolakatega juttu ajad?»

«Ma ei räägi poolakatega, vaid ainult poolakaga.»

«Kas hakkas meeldima?»

«Hirmsasti.» Marusja silitas Kosi põske ja lisas: «Mul on aeg minna. Nägemiseni.»

Neiu viskas tühja termose selga, riputas automaadi kaela, kergitas poisikese kombel tikkriidest pükse ja tegi minekut. Mehed saatsid teda pilkudega, kui ta ühe puu tagant teise taha hüppas. Siis kargas neiu ühenduskraavi ja kadus silmist.

Ei möödunud poolt tundigi, kui vaenlase poolelt hakkas kostma tankimootori mürinat ja kõmatas kaks suurtükilasku. Mürsud lendasid kõrgelt mööda ja lõhkesid künka-harjal.

«Kas anname vastu?»

«Ei. Nad tahavad, et me neile oma tulepunktid kätte näitaksime. Kas mäletad, mis ma teile eile kaitsest rääkisin?» meenutas Kosile Vassõl. «Aga lähme tanki, muidu hakkab Saakašvilil seal üksi igav.»

Juba enne keskpäeva olid mehed mundri maha ajanud ja tunked palja ihu peale tõmmanud, kuid soomuse all oli

põrgulikult palav, ehkki kõik luugid olid pärani. Šarik keerles, lõõtsutas, pani siis esikäpad luugiservale ja vaatas Janekile küsivalt otsa, oodates, et teda lastakse metsa alla.

«Kus mul tark! Kui kõik on masinas, jääd ka sina siia.» Janek kartis, et mõni juhuslik kuul võib koera tabada. «Heida pikali.»

Grześilt valvekorra üle võtnud, istus Janek oma kohal, kindrali kingitud slemm peas, ja lülitas raadiojaama iga veerand tunni tagant kuuldele. Brigaadi lainel valitses vaikus. Häälestust kontrollides liigutas Janek veidi skaalanuppu ja võpatas äkki — otse kõrva juures kähises hää!

«Achtung! Drei... zwei... eins... Bomben!¹»

«Справа противник, иду в атаку, иду...²»

Kostis vilet, siis tuli robinal piiksuvaid morsesignaale ning taas ütles hää vene keeles:

«Põleb.»

Janek ei teadnud, kust need helid ja hääled tulevad, kas kusagilt kaugelt või siitsamast lähedalt, ega saanud aru, kes või mis põleb, kas rääkiv ründaja ise või mõni pommilennuk.

«Keera tagasi oma lainele!» käskis Semen.

Vastumeelselt hääleestas Janek aparaadi oma lainele, kus püsis vaikus, mingi kahin ja peenike piiksumine. Šarik uratas, keeras end paar korda ühe koha peal ringi, pani pea Janeki sülle, lõõtsutas, ripakil keel meenutas värske singi viilu. Talle oli raske otsa vaadata, sest siis hakkas janu veel rohkem piinama. Semen oli käskinud vett kokku hoida, aga koer ei teadnud seda, ja ei olnud just kerge talle asja selgeks teha.

«... Viis, Kask-viis. Kask-viis. Siin Okaa.» Brigaadi raadiojaama valveradisti Lidka hää! oli suure kauguse tõttu sume. Ta kordas veel korra: «Siin Okaa, asun kuuldele, asun kuuldele.» Ning taas valitses vaikus.

Pärast seda, kui neiu talle labakindad tagasi andis, oli Janek teda vaid paar korda eemalt näinud, ja alati staabi-ohvitseride või lipnik Zeneki seltskonnas. Sellest ajast peale ei olnud nad omavahel ühtki sõna vahetanud. Nüüd ei olnud tankis enam kindaidki, mida neiu oli kord kandnud, need oli Janek koos teiste tarbetute esemetega staabikompanii vanemale andnud. Kutsung «Kask-viis» ei olnud

¹ «Tähelepanu! Kolm... kaks... üks... Pommid!» (Saksa k.)

² «Vaenlane paremal, lähen rünnakule, lähen...» (Vene k.)

neile adresseeritud, aga ta võttis selle vastu kui hoiatuse. Ta äigas käeseljaga üle silmade, raputas otsaesiselt higi-piisku ja kohendas end istmel.

Jälle valitses eetris mõni minut vaikus, siis algas taas ragin ja piiksumine. Kostis mehehäääl, aga sõnadest ei saanud aru. Keegi kutsus teist kuuldele. Janek keeras kergelt nuppu ja hakkas nüüd selgemalt kuulma.

«Siin Kask-üks, tähelepanu...»

«Kuulen, Kask-kolm...»

«Kask-kaks kuuleb.»

«Siin Kask-üks... vasakult tiivalt edasi... Vasak esimene kiirem... Sinu ees...»

«Näen... Valmis.»

«Mehaanik aeglasemalt... Tuld!... Valmis.»

«Siin Kask-kaks, sain pihta.»

«Aeglasemalt, laadida!»

«Kaks tükki põlevad.»

«Kolmas valmis.»

«Tabamus roomikusse, paagid põlevad!»

«Masinast välja!»

«Laadida, laadida... Tont võtku!»

«Siin Okaa, siin Okaa, Kask-viis, kas kuuled mind?...»

Hääled vaibusid, kandusid kuhugi eemale ja korraga kostis üsna selgesti:

«Kurgid peenral, metsaserv, korstnast paremal viis...»

Keegi klõppis soomusele ja hüüdis:

«Poisid, vett tahate?» Luugi kohale ilmus Tšernoussovi nägu.

Kahe käega ulatas ta masinasse pilgeni täis kiivri.

Vassõl tänas, võttis kiivri vastu, see käis käest kätte, mehed jõid järgemööda, igaüks viis sõõmu, piinlikult luges, et oleks õiglane. Vesi oli leige, laukamaitsega, mis jäi kurku ja suulakke. Põhi anti Šarikule, kes selle kibe-kiiresti puhtaks lakkus, ise tänulikult urisedes. Kiiver anti tagasi.

«Vassõl, kas kuulsid?»

«Kuulsin küll. Kask on kolmas kompanii.»

«Olid lahingus. Mis neist sai?»

«Ei tea, aga äge tundus olevat.»

«Meil on vaikne. Vahest oleks meid seal vaja läinud?»

«Võib-olla.»

Justkui vastuseks sellele märkusele vaikusest kuulsid nad otsekui tohutu suure vana kella krigisemist, mille

roostes hammasrattaid pole enam aastate kaupa üles keeratud. Laskemoonakastidel istuv Jeleñ kargas püsti ja sulges välkkiirelt luugid. Oli viimane aeg, sest kohe löi õhk kohisema ja nagu kõuekärgetused hakkasid üksteise järel reas mürisema plahvatused.

«Nebelwerfer¹,» ütles Gustlik. «Seda kolumatsi ma tunnen, olen oma silmaga lähedalt näinud. Tal on kuus rauda puntras, ja kui põrutab, siis nii, et tolm taga!»

Esimene kõmakas, mille mürsud nende ette kukkusid, oli vist ainult signaaliks. Nüüd panid Saksa miinipildujad haukuma nagu koerad külas möödasõitva vankri peale. Klähvisid kord vasakult, siis paremalt, ässitasid üksteist vastastikku, aga nende tuli, mida nähtavasti vaatleja juh-tis, otsis kaevikuid metsas ja mürsud hakkasid üha lähemale kukkuma.

Alguses kõlksatas tanki soomusele üksikuid kilde, siis aga rabises neid üha tihedamini, nad peksid klirinal ja lendasid nagu kimalased põrinal eemale. Ninna löi mulla ja tolmu lõhna, äkki vappus terve tank ja hirmus mürin löi meestel kõrval lukku.

«Saime pihta,» ei mallanud Saakašvili suud pidada ja lisas ühe vähestest talle tuntud poola sõnadest: «Et sarviline neid...»

«Juhtub,» lausus Vassõl rahulikult. «Pole viga. Meie hobul on paks nahk.»

«Ma lähen vaatan,» muretses mehaanik. «Äkki on midagi mootorikatetega!»

«Kas olid kinni?»

«Panin kinni.»

«Oota siis, las jääb vaiksemaks.»

«Tubli hobu,» arutas Janek. «Õieti peaks meie tankile nime panema.»

«Võib-olla kõlbab Kõrb,» soovitas Jeleñ. «Minu vanal oli kõrb hobune, üsna väike, aga tubli ja visa tööloom...»

«Kus sellega... Kõrb tankile ei sobi,» vaidles Kos vastu.

«Aleksander Suurel oli kuulus hobune Bucefalos,» ütles Vassõl naeratades, «ja Roland ratsutas lahingu ajal Roncevaux' legendikul Veilantifil, väledal kimlil...»

«No vaata, ka meie masina võiks ära ristida, panna mõni pidulik või inimese nimi.»

¹ Nebelwerfer (saksa k.) — uduseitja, liik miinipildujaid Saksa sõjaväes. Tõlkija.

«Sina muidugi ristiksid ta Lidkaks või Marusjaks,» salvas Jeleń.

«Jäta järele,» katkestas teda Vassõl. «Üldse pidage suu ja kuulake.»

Miinid lõhkesid nüüd harvemini ja rohkem vasakul. Plahvatuste vahel kuulsid nad ebamäära mürinat.

«See pole tank.»

«Oota, praegu ei kuule midagi. Äkki meile viirastus?»

Paremal pardal, metsa pool, koputas keegi soomusele.

«Mis vaja?» möirgas Jeleń. «Ärge koperdage miinipildujate tule all.»

«Tehke lahti!» kõlas tuttav meloodiline bariton.

«Sa pergel!» oiatas Jeleń ja avas kärmesti luugi. «Pan kindral, siisuguse tulega...»

Brigaadikomandör seisis soomuspardal, lahutamatu piip peos, ja naeratas.

«Pole miskit, mind kuul ei võta. Aga ma pole ükski. Tahaksin teiega, üht asja arutada, ehk lasete meid sisse. Kas kaks külalist mahub veel? Üks paks, teine kõhn.»

Oma tüsedusele vaatamata ronis kindral krapsakalt tornist sisse, aga teist, kõhetut kuuevael talumeest, olid nad sunnitud tagant aitama, sest too jäi luugiavasse rippuma ega leidnud jalgadele tuge. Lõpuks said nad temagi sisse ja luuk suleti.

«Kiidetud olgu issand,» tervitas talumees neid pimedusest.

«Igavesti,» vastas viisakalt Gustlik, valgust sisse lülitades.

Nüüd nägid nad, et talumees oli hallipäine ja paari päeva pikkuse habemega. Hallinevad habemetüükad katsid lõuga ja kõhna kaela, mida märkisid sõlmised sooned.

«Küll teil on siin kitsas,» sõnas ta.

«Oma tuba, oma luba. Kas hakkate koos meiega sõidma?» Jeleń patsutas taadile soosivalt õlale.

«Oi, ettevaatust, pan, ärge nii kõvasti. Vaadake, kui venelased meie moonakate juurde tulid ja ütlesid, et hakkavad taganema, siis olid meil parasjagu leivad ahjus. Kahju oli sinnapaika jätta, nii et ootasime veel pisut, seni kui nad küpseks said, ja kui sakslane põmmutama hakkas, toppisime kuumad leivapätsid kotti, kott selga, eit võttis lehma oheliku otsa, ja panime plagama. Hirmust ei tundnud ma esiti midagi, aga pärast, kui me omade juurde saime, kui ma pan kindralit trehvasin ja pan kindral käs-

kis eide koos lehmaga veomasinale võtta, sellele, mis teisele poole Vislat mürskude järele sõitis, andsin ma leivakoti eidele kaasa, ja alles siis tundsin, et terve selg on kupatatud. Üks sõduriplika määris mul selja sisse ja ma oleksin võinud ka Visla taha sõita, aga tänuks, kui siin abi vaja läheb...»

Kindral ei katkestanud taadi jutulõnga, tegi vaid vahepeal kaarditasku lahti, seadis selle nii, et valgus langeks kaardile, ja ütles:

«Tulge kõik siia. Tahan, et orienteeruksite, mis lahti on.»

Mehed litsusid end ümber kindrali, kummardasid pea ja jälgisid nõelteravat pliiatsiotsa.

«Sakslased tahavad seda tugiala iga hinna eest likvideerida. Nad koondasid siia Varssavi alt värskeid jõude. Eile keskpäeval murdis Hermann Göringi nimeline õhudesantdiviis rinde läbi. Vaat siin, selles kohas. Nad tungisid läbi metsa, kiilusid end kahe Nõukogude diviisi positsioonide vahele, vallutasid Studzianki küla, mõisa ja tellistehase...»

«Mina just mõisast olengi, seal me küpsetasime leiba,» poetas vahele talumees.

«Seejärel grupeerisid sakslased öösel oma väed ümber ja andsid löögi ida suunas läbi metsa,» jätkas kindral. «Aga põrkasid teie valvetõketele ja esimese kompanii tankide otsa. Kuidas teie nad kinni pidasite, seda teate isegi. Hommikul liikusid nad piki oja, vaat siit, Radomka kallast mööda, vallutasid Chodkowi, aga meie teine kompanii paiskas nad uuesti tagasi. Öhtupoolikul hakkasid nad siis Studziankist põhja poole liikuma. Neid ründas tiivalt kolmas kompanii.»

«Seda me kuulsime,» elavnes Janek. «Kuulsime raadiost.»

«Jah. Läksid ilma luureta, ilma jalaväeta, aga ettevalmistusteks polnud aega. Sõjas ei kuku alati nii välja, nagu määrustikus seisab. Tarajmowicz, Gajewski, Dackiewicz, Guslawski said surma. Kõikide langenute nimesid ma veel ei tea. Kaotused olid suured, aga nad pidasid «Göringi» kinni. Homme hommikul on siin kaldal juba teine polk. Siis võime asuda pealetungile.»

Šarik oli juba pikemat aega meeste ümber tiirelnud, nüüd leidis ta viimaks pilu, pugus Jeleńi ja Kosi vahelt läbi ja pistis koonu kaardi kohale. Üks kõrv lontis, teine

kikkis, vahtis ta kindralile näkku ja kuulas tähelepanelikult.

«Selline oleks üldine olukord. Aga teile on mul teine ülesanne. Vaadake siia.»

Kindral näitas punase pliiatsiga joonistatud ovaali Saksa rinde kaitseliinide taga lõunas. Ovaali sihtisid kõikjalt sinised nooled.

«Seal peab ümberpiiratuna lahingut kaardiväekapten Baranovi pataljon. Lahing kestab teist päeva, kuna neile anti käsk mitte taganeda. Nüüd, kus nad on oma ülesande täitnud, peab neid aitama omade juurde läbi murda. Lahingukära kostab veel, aga laskemoona on neil vähe ja side polguga puudub. Kui nad sinna jäävad, hukuvad kõik. Neid tuleb aidata. Mis te mõtlete?»

Kindral uuris meeskonna nägusid, ta pilk peatus igaühel üksikult. Väike elektrilamp heitis ülevalt teravaid piklikke varje. Janek noogutas. Jeleń ütles: «Just nii.» Saakašvili kratsis pead ja teatas: «Selge.»

«Tuleb nende juurde läbi murda,» ütles Semen lõpetuseks.

«Plaan on järgmine,» jätkas kindral. «Kaks komandorühma tanki teesklevad seda metsasihti pidi rünnakut, teevad võimalikult suurt lärmi ja tõmbavad tule endale. Samal ajal liigute teie ilma dessandita läbi metsa. Sakslased sõdivad kaardi järgi, aga meie oleme omal maal ja teame rohkem teid, kui neid kaardile saab märkida... Nüüd on sõna teil, pan Czerešniak, aga tasapisi.»

«Tasapisi, tasa...» Talumees kratsis oma karvast lõuga, nii et habemetüükad peo all krabisesid. «Nii et siis sedasi: rada läheb mööda kolmest pöögist, mis seisavad metsasihi serval, edasi tuleb kohe sarapik. Kui otse minna, siis tuleb vastu üks legendik, seejärel teine ja veel kolmas, aga see kolmas on pehme, tuleb vasakult poolt ringi minna. Kohe on väike mägi, sellel seavabarnapuhmad. Mäe taga mets lõpeb, algavad põõsad, kadakanõmm. Üle nõmme paistab männimets, mida Ewinowoks hüütakse, ja kolm popsitaret ridastikku. Seal see ongi.»

«Korrake veel kõike,» palus kindral.

Talumees kordas.

«Metsas näite küll nagu kodus olevat,» kiitis Jeleń. «Kas olite siin metsavahiks?»

«Ei, ma olen mõisast. Aga metsa tunnen küll, sest nii-kaugele kui vanemad inimesed mäletavad, sai ikka metsas

puude järel käidud, ainult et pan krahv, see tähendab, Stanislaw Zamoyski, rahu tema põrmule, sellest saab juba seitseteist aastat, kui ta aeroplaaniga surma sai... Nii et pan krahv ei lubanud, meie aga käisime ikka metsas puude järel, mitte et vargil, vaid võtsime, mis seaduse järgi meie oma. Aga mööda sihte me ei käinud, vaid ikka kolmest pöögist mööda ja läbi sarapiku, et metsaülemale mitte silma alla sattuda...»

«Leitnant Semen, kell on praegu 17.27.»

«Just nii, 17.27.» Semen tõstis käe lambi alla ja nihutas minutiosuti kriipsu võrra edasi.

«Siia tuleb meie tankitörjerühm kaardiväelastele appi, teie tõmmake künka taha ja minge 112. langi servale. Seal legendikul tangitakse teie masin, võtate laskemoona peale ja sõidate otse kolme pöögi juurde, millest siin räägiti. Kaks tanki hakkavad siin tegutsema kell 18.50. Oodake ära, kuni märul täies hoos, ja siis pörutage edasi. Kiirus, tage, et valgega kohale jõuda, sest muidu võivad teid kui mitte sakslased, siis ümberpiiratud kaardiväelased pimedas hitlerlaste pähe maha kõmmutada. Meil puudub võimalus hoiatada kapten Baranovit.»

«Nii et kui hiljaks jäävad, kõmmutatakse muudkui maha?» küsis talumees kohkunult.

«Just nii, pan Czerešniak.»

«Ja ei tunnegi omi ära?»

«Ka sakslased võivad sõita vene tankidega, kui mõne kätte saavad,» selgitas Jeleń.

Sel hetkel kuulsid nad, kuidas keegi soomusele astus.

«Tankistid!» Hääle järgi tundsid nad ära Tšernoussovi ja tegid kohe luugi lahti. «Teie tankitörjemehed on kohal. Sakslased on äsja ees viljapõllu põlema pannud, terve metsasiht on suitsu täis. Kasutage juhust, kuni midagi näha pole. Suur tänu abi eest. Nägemiseni.»

Kõik surusid järgemööda Tšernoussovi kätt. Viimasena jättis temaga jumalaga kindral. Seersant hüppas kaevikurinnatisele ja jäi sinna seisma, käsi kiivri ääres. Alles siis, kui tanki mootor käivitati, langetas ta käe ja silus harjumuse kohaselt vurre.

Sõideti tagurpidikäigul, jälgides suitsu läbi sihikute ja periskoopide. Edasi jõuti pikkamisi, valmis iga hetk tuld avama. Alles siis, kui künkaselg neid rindejoone eest varjas, pöörasid nad metsasihi suunda ja lisasid kiirust. Nende

kannul sõitis kindrali maastikuauto sohvri ja kahe automaaturiga, raadiojaama hõbedane antenn madalaid oksid riivamas.

Keerati vasakule metsavälule, kus paistis üks kütust laadiv tank ja puude vahele maskeeritud veoauto laske-moonaga. Tangitava masina komandör, kõhetu lipnik Zenek viipas neile käega, osutades, kuhu parkida.

Janek silmitses teda mingi vastumeelsusega. Esialgu ei suutnud ta kuidagi unustada, et Zenek polnud tahtnud teda brigaadi vastu võtta, hiljem aga oli ta mossis, et mees Lidka ümber keerutab, talle ohvitseri lisaportsust võid ja biskviite tassib. Semen meeskonnas jagati see lisaports kõikide vahel võrdselt. Ja pealegi oli Zenek noriv, nõudis piinliku täpsusega, et teda tervitatakse, et talle raporteeritaks, ehkki määrustikust kinnipidamine oli tankistide hulgas sunduslik ainult pidulikel juhtudel.

Tank peatus, Semen hüppas esimesena maha.

«Ei tea, mis asja temal on?» pomises Kos Grzešile, osutades lipnik Zenekile, kes astus leitnandi juurde, võttis valvelseisangu ja tervitas Semenit.

Nad ei saanudki seda teada, sest tuli otsekohe tööle asuda, ohvitserid aga vestlesid mõnikümmend sammu eemal.

«Mina olen juba kõigega kursis,» ütles lipnik. «Sul on raske ülesanne. Hoian sinu masinale ja meeskonnale põialt.»

«Sõda on üldse raske. Ega sinagi saa kiidelda oma ülesandega. Pead vaenlase tule enda peale tõmbama.»

«No aga siiski ei saa võrreldagi! Meie teeme pisut kära ja tuleme tagasi, teie aga peate tagalasse murdma, otse «Tiigrite» ja «Pantrite» lõugade vahele... Pool tundi tagasi sai minu mehaanik ühe eksinud kana metsast kätte. Andsin selle automaaturitele. Las kitkuvad sulgedest puh-taks ja viskavad patta. Mina peaksin puljongi ajaks tagasi olema. Kuule, Vassõl, mul on suur palve: vahetame osad ära. Ma ütlen kindralile, palun teda.»

«Mine nüüd! Mis põhjusel?»

«Raske seletada. Vaata, sina tulid siia selleks, et meid õpetada, sõda aga käib meie maal.»

«Ma ei taha olla seda sorti ujumisõpetaja, kes jalutab kaldal ja kardab jalga märjaks kasta, aga õpilasi sunnib sügavas vees sulistama. Ei tule kõne allagi.» Viimased sõnad lausus Semen karmilt ja kindlalt, ent naeratas seal-

samas, võttis lipnikul käest kinni ja lisas: «Täna sind, Zenek.»

Meeskond ei hoidnud vahepeal käsi rüpes. Jeleń kui kõige tugevam tassis tankisuurtüki jaoks mürske ja ümber-piiratud jalaväelastele määratud padrunikaste. Grzeš upi-tas need tanki pardal seisvale talumehele, too omakorda laskis need ettevaatlikult luugist alla, kus Janek laadungi vastu võttis ja paigale pani. Tehnilise hoolduse kompanii mehaanikud varustasid tanki kütuse ja õliga, tehnik käis tanki ümber, kontrollis roomikulülisid ja veorataste mähiseid.

Nähes Vassõlit tanki juurde tagasi tulevat, hüüdis kindral:

«Nüüd on kõik koos, ja teie, pan Czereśniak, olete kindlasti väsinud. Sõidame, meil on aeg.»

Talumees ronis kohmakalt maha, läks kulunud kuube kinni nõõpides brigaadi komandöri juurde, jäi temast kahe sammu kaugusele seisma ja kordas:

«Meil on aeg, pan kindral.»

Ent ta ei liikunud paigast, sügas vaid kämblaga oma habetunud põske.

«Me asume tee. Mille üle te veel mõtlete?»

«Ma mõtlen, et kas nad ikka leiavad need pöögid üles. Nad pole ju siinkandis olnud.»

«Küll nad leiavad.»

«Aga kui ma teejuhiks tuleksin?»

«Kas siis selg enam ei valuta?»

«Oi, valutab, ja kuidas veel! Aga ükskama kõik, kas ma seisan siin või käin seal ära.»

«Kes teab, võib-olla on teil õigus, oleks vist tõesti parem, kui ise kätte näitate.»

«Aga teie, pan kindral, ehk kirjutate mulle pärast paberi puude saamiseks. See tähendab, uus tare tuleb püsti lüüa, vanad moonakamajad põlesid maani maha.»

«Paberi annan. Ja maad saate ka.»

«Venelased, kes meie pool käisid, rääkisid sama juttu. Mis viga võõrast maad lubada. Kas siis krahvinna neid kuulda võtab?»

«Mitte venelased ei räägi nii, maad lubab meie valitsus. Kõik moonakad saavad maad.»

«Või nõnda? Kui see teine sõda käis, lubati kah, aga pärast ei saanud tuhkagi.»

«Nüüd aga saab. Kindel see.»

«Äkki ongi kindel... Nii et kui selle paberi saan, siis saadan teid kolme pöögini, ainult et edasi...»

Ta laskis parema käe alla ja hakkas nüüd vasakuga teist põske hõõruda.

«Mis edasi, pan Czerešniak?»

«Ma mõtlen, et edasi eksivad nad ikkagi ära. Ei jää muud, kui saata nad kadakanõmmeni.»

«Seal on juba sakslased.»

«Tean, et sakslased, aga sõidaksin masina sees. Ainult et peaksite mulle veel midagi andma.»

Šarik oli vahepeal tuttavaid kohanud ja jõudnud kõhu täis süüa, ka janu oli ta kustutanud mürsulehtri põhja kogunenud veega. Nähes, et tema meeskond töötab, jooksis ta kindrali juurde ja hakkas tema ümber lipitsema, olles rõõmus, et ei pea tankis kükitama. Kindral hoidis jalge ees tiirutava koera pead tagasi, vasakut kätt kõrvale küünitades. Ta hüüdis ühe automaatori lähemale:

«Võta piip. Koer ei salli suitsu.»

Nüüd olid tal mõlemad käed vabad, ta silitas Šarikut ja ütles:

«Ah et teile tuleks midagi juurde anda? Mida siis? Põrsas või raha?»

«Ega ma laadal ole, et raha või põrsast kauplen,» solvus Czerešniak. «Püssi võiksite mulle anda.»

«Kas te lasta oskate?»

«Kuidas muidu. Eelmise sõja aegu olin minagi noor, tsaar Nikolai all sõdisin. Aga ka ilma sõjata oskan. Meie siin, metsaelanikud, põlislaane jahimehed, nagu meid kutsumakse, oskame ka ilma sõjaväes olemiseta püssi käes hoida.»

«Hästi. Te sõidate nendega koos kadakateni, aga kuidas te sealt tagasi saate?»

«Harilikult, kahel jalal.»

«Ja mis sakslased selle peale ütlevad?»

«Kui mind ei näinud metsaülem, siis ei näe sakslased ammugi. Aga kui näevadki — mul on püss. Sakslane ajab hirmu nahka, kui temal on püss, aga minul pole, nagu teil praegu, kindral, on paljad käed. Aga kui teil, pan kindral, oleks ka püss, siis ei ole sakslane nii hirmus. Pealegi on mul sakslastega arveid klaarida...»

Ta ei lõpetanud, sest talle tuli parajasti meelde, kuidas sakslased sama aasta kevadel temalt sea ära võtsid. Ning teda haaras selline viha, et ta ei saanud enam sõnagi suust.

Kolmeteistkümnes peatükk

VAENLASE TAGALASSE

«Kas need ongi need pöögid?»

«Justkui oleksid, aga läbi klaasi ei seleta hästi.»

«Tulge üles, taat.» Jeleń paotas luugi ja upitas vana-mehe üles, et tal väljavaade vaba oleks. Ta küsis veel kord: «Kas needsamad või mõned teised?»

«Needsamad jah, aga enne klaas segas, nüüd nägin oma silmaga.»

«Lahingu ajal, taat, ei hakka ma teid välja upitama, sest võid pihta saada. Tuleb harjuda periskoobi läbi vaatama.»

«Mille läbi?»

«Selle klaasi läbi, seda akent nimetatakse periskoobiks. Ja nüüd siis on meil kindlasti teada. See on tähtis, sest kui alustame patseerimist kiriku ukse eest, siis edasi läheb iseenesest.»

Okstega maskeeritud tank seisis metsasihil, mis jooksis risti, idast läände. Tankis oli kitsavõitu. Kõik riisad olid kinni mürskude all, jalgade all seisis serviti padrunikastid jalaväe jaoks, neile lisaks kaks kasti miine, mis brigaadi sapööriohvitser otse enne ärasõitu neile kaela määris, kinnitades, et neid läheb vaja.

Peale selle oli tankis Czerešniak. Ta seisis Jeleńi ees paremal pool torni. Tema hallidele juustele topiti slemm, et ta kuuleks ja võiks ise rääkida, kui nad teel eksima peaksid. Sellega oli tegemist: esiteks ei saanud vanake aru, et ei pea karjuma, vaid rahulikult enda ette õhku rääkima, ja mootorimürast hoolimata kuulevad teda suurepäraselt kõik ja tema kuuleb kõiki «justkui raadio kaudu». Pärast, kui ta oli juba sisetelefoni kasutamise selgeks saanud, tuli ütlemist püssi pärast. Czerešniak oli kõik taskud padruneid täis toppinud ja püssi põiki üle selja riputanud ega tahtnud seda nurka püsti panna.

«Isake, oma püssitoruga torkate mul silmad peast,» pahandas Jeleń. «No olete mul alles kangekaelne!»

Lõpuks laskis taat püssi torni ühe mürsuriisa külge kinnitada, et see «käepärast oleks». Nüüd seisis ta rahulikult, kõlistades padruneid kuue- ja püksitaskuis. Hoolimata sellest, et tankis oli kuum ja lämmatav, ei tahtnud Czereśniak kuube seljast võtta. Higi voolas tal üle näo ja pani põsed leemendama.

Kõige rängem oli tegevuseta ootamine. Nad istusid vaikselt soomuse all haudavas pimeduses, tunked kleepusid higise naha külge, kopsudel oli õhust puudus. Ent luugid seisisid kinni. Ventilaatorid ei töötanud — akusid tuli kokku hoida. Tank sarnanes metsade mere rohelisse põhja peitunud allveelaevaga.

Saakašvili müksas Kosi küünarnukiga ja pöialt üles tõstes osutas, et kõik läheb hästi. Janek noogutas pead ja kohendas kuulipilduja kaba, mis asus riisas paarikümne sentimeetri kaugusel tema õlast. Kummardus siis paremale ja sikutas koera karvadest. Šarik pööras koonu tema poole ja näpsas hammastega õrnalt ta sõrmi. Ainult Vassõl istus rahulikult oma sadulal ja uuris periskoopide kaudu ümbrust.

Tundes, kuidas kurk kuivab, puudutas Gustlik Czereśniakit käega.

«On teil hirm, isake?»

«Kuidas siis. Sina ära togi mind, mul selg valutab. Ma ju rääkisin, et põletasin ära, kui leibu kandsin.»

«Tean, pean meeles, juba neljandat korda räägite sedasama... Hakkame vist kohe pihta...» Jeleńi häälest ei saanud aru, kas oli see kinnitus või küsimus komandörile.

Saakašvili heitis pilgu armatuurlaual pimeduses helendavale tankikellale. Kell hakkas saama kuus ja viiskümmend.

«Meeskond, tähelepanu,» sõnas Vassõl rahulikult. «Minuti pärast läheb lahti. Gustlik, lae kildmürsk.»

Nagu teatris gong, mis kuulutab eesriide kerkimist, kõmises rauda lükatav mürsk ja klõpsatas lukk.

Kui käsk oli täidetud, surus Jeleń otsaesise külgmise periskoobi vastu. Ta nägi kõrval kükitavaid automaatreid, kes pidid neid lähtepositsioonil kaitsma üllatuste eest. Eemalt kahe kase vahelt paistis lipnik Zeneki tanki suurtükk. Võõras silm oleks seda õõtsakil roikaks pidanud, aga Gustlik teadis, et see on toru. Nüüd see nõksataski,

Janek ja Jefim Semjonõtš jahil — Janusz Gajos, Zdzisław Karczewski

Rõngid liiguvad läände — Janek Okaa ääres

Gustlik Jeleń — Franciszek Pieczka

Esimene komandör Vassöl Semen — Roman Wilhelmi

Grigori Saakašvili

«Punapea» meeskond
Tšernoussov, Czereśniak ja Janek

«Tulukest» päästmas

Marusja — Pola Raksa

Seersant Grigori Saakašvili — Włodzimierz Press

Lipnik Jan Kos
Lahingu käigus Varssavi eeslinnas

Seersant Gustlik Jeleń

Haiglast lahkudes

Teelahkmel
Lidka ja Marusja

Komandöri hauai

Mereranna

Sõja lõpp Poola pinnal

kerkis pisut kõrgemale ja nihkus sihtmärki kobades paremale. Kolmandat tanki polnud näha, see seisis kusagil kaugemal paremat kätt puutüvede varjus.

«Isake, on teil hirm?» alustas Jeleń taas, ent samal hetkel kostis kuuldeklappidest vile ja seejärel kähisev hää:

«Pöök-kolm, tähelepanu.»

«Pöök-kolm kuuleb. Olen valmis.»

«Alustame, aga särtsakalt. Tuld!»

Ühtaegu kõmatasid kahe tanki suurtükid, täristasid kuulipildujad, klähvisid miinipildujad ja kusagil taga-pool põrutas haubitsapatarei.

«Mootor käivitada!» andis Vassõl käsu.

Kokkusurutud õhk vilises, puhkeasendist väljatõugatud hooratas hakkas mürisema ja pöörlema. Veorattad krigisesid, kui Grześ inertsjõu mootorile ümber lülitas, ning äkki hakkasid korraga mängima nelisada viiskümmend hobujõudu, summutades puhkenud lahingukära.

«Meie omad hakkasid liikuma,» teatas Jeleń.

Esimesena ronis kaevikurinnatisele kõige kaugemal seisnud tank, mida enne üldse näha polnud. Nina püsti, lükkas ta ümber vibaliku männi, ronis mõnikümmend meetrit edasi ja peatus ägedalt tuld süljates. Järgmisena veeres minema lipnik Zeneki tank ja kadus Jeleńi silmist puude taha. Samal hetkel kostis läbi laskude ragina tankisoomuse alla jalaväe vägev «hurraa». Sakslaste tõrjetuli läks ägedamaks. Tiheda varbaia kujuliste männitüvede vahel märkas Jeleń eredat tulelööma.

«Põleb!»

«Mis põleb?» küsis Vassõl.

«Ma ei tea, puude taga.»

Nende kõrvu tungis taas rünnakule minevate kaardiväelaste hurraahüüd, mürsuplahvatused hüplesid juba metsasihil. Janek mõtles, et oleks vist paras aeg, ning kuulis samas Semeni rahulikku häält:

«Edasi, Grześ.»

Nad hakkasid liikuma. Männi- ja kasetihnik paindus nende ees kahele poole, tank litsus enda alla põõsaid, murdis puutüvesid ja oksid, veeres metsasihile otsekui tohutu puhmaste kobar ja kiilus kiirust lisades sarapikku. Soomusmasina alt läbikäinud nõtked sarapuuvitsad tõusid taas püsti, varjates tanki automaatrite silma eest.

*

Nad sumasid pimesi, otsekui ujuja lemlega kaetud paksus seiskvees. Põõsad varjasid vaadet ette. Roheline vari tundus olevat niiske ja kleepuv. Kui valgus vilkuma hakkas, pilutasid nad periskoopide taga silmi. Nad nägid lagendikku, mille keskel ilutses metspirnipuu.

«Kas oleme õigel teel?» küsis Vassõl.

«Õigel ikka,» vastas Czerešniak. «Nii täpselt, nagu oleksite meie metsas seenil käinud. Nüüd tuleb tasane maa, võib kihutada.»

«Gaasi juurde,» käskis leitnant ja tema häälest püüdsid nad rõõmsaid, rahulolevaid noote.

Grześ surus jala gaasipedaalile ja tõmbas käsipidurit — teele olid ilmunud jämedad puud, harvad küll, aga tuli passiida tüvesid, et õigel ajal kõrvale põigata, otsekui rahvarohkes pulmas kitsas tares tantsides.

«Miks me nõnda jõnksume, ikka vasakule ja paremale?» hakkas teejuht rahutust ilmutama.

«Peame,» selgitas Jeleń. «Me ei hakka ju tervet metsa maha võtma, pärast tulete ise kirvega siia...»

«Suu kinni,» käskis Vassõl.

Mootori põrisedes murdis tank läbi metsa. Paremal välgatas hele laik, nad nägid teist lagendikku.

«Kuhu sa, pele!» röögatas Czerešniak.

«Misasja?» ei saanud Saakašvili aru.

«Hoia paremale,» selgitas Jeleń. «Taat peab sind hobuseks. Ära sa ainult komista, muidu kõrvetab sulle veel puitsaga üle turja.»

Nad sõitsid lagendiku serva pidi ja sukeldusid siis taas metsa. Siin olid põõsad harvemad ja madalamad. Roomikute vahelt jooksis kitsas, vaevalt märgatav rada. Vassõl märkas tornist kollakaid mürsuauke ja andis käsu:

«Kiirus maha!»

Grześ võttis gaasi maha, manööverdades aukude vahel, aga paraku ei õnnestunud tal neid kõiki vältida. Tank takerdus, hakkas õõtsuma ja küljele vajuma.

«Küll kargleb! Nagu paharet pühitsetud veest,» tähendas Czerešniak.

«Kolmas lagendik.»

«No näe, kolmas jah, ma ju rääkisin. Nüüd siiapoole, sealpool on soo.»

Nad sõitsid tühjale lagendikule, mis oli eelmistest suurem. Selle vastasservalt metsatukast puude vahelt paistis ümmargune kuivanud lehtede kuhi.

«Seda puhmast seal varem polnud,» imestas Czerešniak. «Kes selle hunniku siia kokku on ajanud?»

«Täiskäik edasi!» katkestas Vassõl teda energiliselt. «Rammida!»

Närbunud lehtede kuhja lähemalt uurides oli ta märganud selle varjus metalli helkimas, kõrval rohus aga kolme jalaväelast, pantri moodi laigulised maskeerimismantlid seljas ja kiivrid laubale tõmmatud. Tulistamiseks oli vahemaa liiga väike.

Märganud vaenlase tanki, jäid sakslased viivuks nõutuks, ja see kõhklusehetk neid hukutaski. Kuni nad suurtüki juurde söötsid ja mürsu rauda said, oli tank juba paarikümne meetri kaugusel. Mehed ei jõudnud isegi lukku kinni lükata, vaid panid kabuhirmus põgenema, kuhu keegi sai. Tanki kõhu all ragises, masin vappus ja viskles. Vasakust periskoobist nägi leitnant Semen hetkeks ohvitseri puude vahel signaalraketti üles laskmas.

«Paremal on teine PAK¹, pööravad, pörgulised, siia-poole,» teatas Jeleń. «Kõrvetavad meile tagumikku nagu niuhti.»

Tank kihutas täiskäiguga, mootor möirgas suurtel pöoretel. Siis pani undama elektrimootor, ülekandemehhanism krigises ja torn pöördus välkkiirelt 180 kraadi võrra. Vassõl püüdis vaenlase tankitõrjesuurtükki kirbule võtta, aga sakslased olid kärmemad. Nad olid juba oma suurtükitoru ümber pööranud ja heitsid end selle kilbi taha. Leitnant nägi sähvatust ja ootas sekundi murdosa vältel abitult plahvatust. Ent õnneks lendas mürsk tankist mööda ja Vassõl tulistas peaaegu pimesi põõsastesse vastu.

Samas olid nad jõudnud künkaharjale ja hakkasid mööda laugjat nõlva alla sõitma. Torn tegi uuesti välkkiire pöörde, käsklust ootamata laadis Jeleń suurtüki.

«Jumala eest, nagu laadal karussellil. Pea käib ringi.»

«Oleme kadastikus, vana. Kas ronite maha?»

«Kus sellega, tulen teiega koos.»

Nad väljusid harvade sinakasrohelist kadakatega kaetud nõmmele. Roomikute alt paiskusid ette kõrged liivajoad, nad mattusid tolmutpilve.

«Ees on kaevikud, Janek, silmad lahti!»

Seda öeldes Vassõl tulistas ja lähedane plahvatus näitas Kosile sihtmärgi kätte. Kuna kuulipilduri kohalt oli hal-

¹ PAK (saksakeelsest sõnast 'Panzerabwehrkanone') — tankitõrjesuurtükk. (Autori märkus.)

vem väljavaade kui ülevalt tornist, siis nägi Janek alles nüüd läbi tolmu siksakilist kaevikurida, mille ühes kohas kõrgusid kolm kiivrit ja paistsid kuulipilduja ümbertõstmisega ametis olevate jalaväelaste käed.

Tank hüples, nii et raske oli sihtida, ja Janek andis pika valangu umbropsu, et vaenlasi vähemalt maadligi suruda. Samal hetkel märkas ta vasakul pikakasvulist loikamit, tankitõrjepüss kaenla all. See oli neile nii lähedal, et Janek pööras vaid toru ja vajutas päästikule. Ta ei teadnud, kas ta tabas, sest tank upitas end kaevikurinnatisele ja kihutas edasi üle nurme.

«Kus majad on?» küsis Vassõl.

«Pole, aga korsten justkui paistaks kahe männi vahelt.»

«Mehaanik, vasakule. Veel vasakule. Küllalt.»

Lühike vile ja plahvatus. Liivasein varjas korstna ja männid. Kohe kärgatas teine plahvatus.

«Raskemiinipildujad,» pomises Jeleñ.

Äkki tundsid nad, kuidas mingi hiiglaslik käpp tanki esiotsale vajutas, selle hetkeks peatas ja siis õhku tõstis. Vali raksatus pani kõrvad huugama ja valutama, tolm ja suits täitsid tanki sisemuse. Šarik ulvatas, kuid jäi kohe vait.

«Sa püha neitsi, mu selg!» röögatas Czerešniak.

Tank ei jäänud seisma, aeglustas vaid kiirust ja jahvatas endistviisi roomikutega liiva.

«Kütusepump ütles üles,» hüüdis Saakašvili kähinal. «Töötan käsipumbaga.»

«Kas jõuad kohale?»

«Jõuan küll.»

«Gustlik, raketid.»

Luugi lukk krigises. Jeleñ askeldas tükk aega selle kalal, sikutas edasi-tagasi ja hüüdis lõpuks:

«Ei anna järele, sunnik, luuk on kinni jäänud!»

«Tähelepanu, ees on omad. Aeglasemalt. Paremale, veel paremale. Pidurdada!»

Ent oli juba hilja. Vassõl nägi kaevikust tõusmas turjakat sõdurit lõhkirebitud pluusis. Heledad juuksed kiivri alt tolknemas, röökis see midagi pärani sui ja virutas tanki alla kimbu käsigranaate.

Plahvatus vapustas soomusmasinat. Czerešniak kukkus laskemoonakastidele, Gustlik omakorda tema peale. Mootor vakatas, tank jäi seisma. Levis suitsuhaisu. Saakašvili lõi pea valusasti vastu soomust ja vigastas paremat põlve.

Pöörases vihas — ka tema oli läbi visiiri näinud, kes neid ründab, — avas ta luugi ja karjus täiest kõrist:

«Tola, kus su silmad on? Põrutab omadele, lõhud masina!» ja lisas siis veel paar sõna, mida siin ei saa korrata.

Vassõl surus lülitile. Elekter voolas piki juhtmeid tanki pärasse ning säde süütas soomuskatte külge kinnitatud suitsuküünla. Tihedad suitsukobarad purskusid külgedele ja üles, kattes masina haisva kollase pilvega.

«Mehaanik, mootor käivitada ja pööretel hoida. Gustlik, roni luugi alla, katsu see lahti kangutada.»

Jeleñ tõstis kastid üksteise otsa, ronis nende peale, toetas selja vastu ümmargust metallketast ja hakkas end sirgu ajama, pead aina madalamale lastes ja raskesti hingeldades. Lõpuks andis luuk järele. Klapp kargas raginal lahti.

«Mehaanik ja Czerešniak, paigale jääda. Kõik teised tankilt maha!»

Nad hüppasid alla. Rebenenud roomik lebas pika siuna rohus. Tänu väikesele kiirusele ei olnud nad õnneks sellest välja sõitnud. Läbi tiheda suitsu paistsid sealsamas kõrval punaarmeeleaste siluetid, automaadid neile suunatud.

«Бы кто?» küsis ähvardavalt äsjane granaadiviskaja, seistes teistest eespool ja pigistades peos saksa snaiperipüssi.

«Kapten Baranovi juurde, kirjaga.»

Suitsupilvest ilmus nähtavale kõhn lüheldane mees, pea kinni seotud, luitunud ja määrdunud pluusil ohvitseriõlakud. Ta nägu oli tolmust must, punetavad silmad jooksid kas suitsust või magamatusest vett.

«Mina olengi Baranov.»

«Leitnant Semen poola tankibrigaadist. Siin on teile komandöri käsk. Aga kui me siin kaua seisame ja roomikut peale ei tõmba, kuni suits veel varjab, siis sakslased toibuvad ja kõmmutavad meid kõiki maha.»

Kapten ei lausunud sõnagi, võttis ümbriku ja andis oma sõduritele käega märku. Need hüppasid tankistidele appi. Kui tank roomikule libises, ühendati lülid, läkastades, suitsust lämbumas. Heledapäine snaiper teejuhiks, veeres masin aeglaselt kaevikute taha.

Liivale heidetud suitsuküünal tossas veel, varjates neid vaenlase eest. Umbes viiskümmend meetrit positsiooni

sügavusse sõitnud, pööras tank mahapõlenud talutare varemete taha ja peatus tellisehunniku varjus. Päike oli juba silmapiiri taha vajunud, tanki torn mähkus hämarusse, ent sakslased olid liikumist märganud ja tulistasid paar korda umbropsu. Mürsud lendasid üle ja lõhkesid kaugel tagapool.

Grześ seiskas mootori, kõrvades lõi undama vaikus. Põhjust, sealtpoolt, kust nad olid läbi murdnud, kandus nendeni veel lahingukära, siin aga valitses vaikus.

«Mehhanismid üle vaadata ja masinast välja!»

Tankistid väljusid ükshaaval ja pikkamisi, otsekui kaheldes oma lihaste jõus ja liikumisvõimes. Istuti rohule, suutmata jagu saada käte värisemisest. Alles nüüd, pärast lahingu lõppu, andsid end tunda hirm ja väsimus, närvipinge, ja magamata öö.

Laskmata püssi käest, heitis Czereśniak kõhuli ja seadis vasaku käe otsmikule toeks. Saba jalge vahel, heitis Šarik Janeki kõrvale, lõotsutas ja niuksus. Mehed silmitsesid oma tanki nii, nagu poisikesed vaatavad surmavalt haavatud hobust. Masin kõõmendas põlenud, mahakoorduvast värvist, küljed olid tahmased ja kriimulised. Sellisena olid nad küll kohale jõudnud, aga see oli lahinguülesandest vaevalt pool. Kuidas vigastatud tank tagasi viia? Kas nad ise pääsevad eluga?

Nõukogude pataljoni komandör istus veidi kaugemal mürsuplahvatusest purustatud laega keldris ja luges vihmakeebi varjus käskkirja, kõrvutades seda kaardiga. Nooruke rōugearmiline automaatur, niisama kõhetu nagu ta komandörgi, näitas taskulambiga valgust. Snaiperipüss käes, nõjatus heledapäine hiiglasekasvu siberlane mahalõigatud männitüve vastu ja silmitses vaikides tankiste.

«Poisid,» ütles vaikselt Vassöl. «Poisid!» kordas ta valjemini.

Tankistid püüdsid käte värisemisest jagu saada, tõusid ja vaatasid küsivalt Semenile otsa.

«Kandke ette, mis kellelgi on.»

«Mul on kõik korras,» teatas Jeleń. «Luuk tõrkus, aga nüüd on ka see korras.»

«Kütusepump on rivist väljas,» alustas Saakašvili kaeblikult. «Ma palusin juba õppuste ajal, et andke uus. Anti vana, lubati välja vahetada. Ei vahetatud. Käsipumbaga saab sõita paarsada meetrit, mitte rohkem. Ja põlv on ka

puru, valutab, sunnik. Oleks see punapea Marusja siin, nagu öisel positsioonil...»

«Viimase plahvatuse ajal läksid lambid puruks,» katkestas teda Janek. «Side brigaadiga on katkenud ega saagi enam korda.»

Nad mõistsid nüüd, et on lahinguks kõlbmatud, otsekui kurt ja lonkav inimene.

Väike kapten tuli keldrist välja ja istus Vassöli kõrvale.

«Saite pihta?»

«Saime.»

«Lollisti, et omade käest, aga eks te tea isegi.»

«Teame. Tahtsime endast raketiga märku anda, aga üks kild kiilus luugi kinni.»

«Hommikul püüame läbi murda. Ma ainult ei tea, kas me niikaua vastu peame. Sakslased muudkui ronivad peale, aga minu meestel on kümme padrunit püssi peale.»

«Me tõime teile laskemoona.»

«Targasti tehtud. Ehk saate ka suurtüki jaoks paar mürsku anda? Üks seitsmekümne kuuene raud on mulle jäänud.»

«Anname. Tank tuleb nagunii siia jätta. Kohapeal võib küll lahingut pidada, aga liikuda ei saa. Lähme koos teiega jala. Kaks kergekuulipildujat on maasikmarjaks.»

Baranov saatis virgatsid välja. Saabuvast pimeduses hakkas tanki ümber kogunema jalaväelasi. Jeleń jagas neile padrunikaste. Suurtükimürske sai igaüks kaks, neid kandis nad kaenla all.

«Jalaväemiine on meil ka.»

«Praegu pole kedagi, kes need paika paneks, mehed magavad. Kaevame need maasse hommikul, enne äraminekut. Praegu on igas jaos ainult üks korrapidaja, äratav teised, kui sakslased peale tulevad.» Ta vaatas kella ja lisas: «Neil valitseb Ordnung — kord. Sõdivad ka kella järgi. Küll te näete, viieteistkümne minuti pärast alustavad rünnakut.»

«Kas teil pole millegagi mürske suurtüki juurde vedada? Läheks kärmemalt.»

«Mul on kaks hobust, aga neid on vaja hoida. Haavatud tuleb ju kaasa võtta.»

Baranov rääkis venitamisi, justkui iga sõna rinnast rebides. Ta oli osavõtmatu nagu surmani väsinud inimene. Alles püsti tõustes elavnes ta vähehaaval.

«Ma hakkan astuma, kohe läheb lahti. Ärge pahandage,

et narristi välja kukkus. Oleme südamest täpulikud, nüüd murrab ehk osa mehi läbi, muidu oleksime kõik siia liiva sisse jäänud.»

Nagu kapten oli ennustanud, asusid sakslased tööpoolest rünnakule. Pimeduses eraldas silm nende ahelikku ainult tuhmilt helkivate püssiraudade järgi. Nad lähenesid aina kiiremini. Neid toetasid miinipildujad, materdades tillukest Nõukogude saarekest. Kaardiväelased ei andnud endast elumärki ja avasid tule alles hästi lähedase maa pealt.

Leitnant Semen meeskond oli tankis. Vassõl ütles:

«Meie padrunitest on neil igatahes abi, justkui värsket verd oleksime neile soontesse valanud.»

Siis avasid nemadki suurtüki- ja kuulipildujatule, säästmata laskemoona, mis tuli nagunii koidikuks ära kulutada.

Kui lahingukära vaibus, kuulsid nad tanki kõrvalt veel kaht püssipauku. Nad piilusid soomuskatte varjust: tulistajad olid siberlane ja Czerešniak, seistes külg külje kõrvalt.

Pärast laskude sähvatusi ja plahvatuste mürinat saabus taas pimedus ja vaikus. Baranov tuli tagasi ja istus uuesti Vassõli kõrvale.

«Jah, narristi kukkus välja,» kordas ta jälle.

Ta ei lõpetanud lauset, laskis pea põlvedele ja jäi magama.

Kõhetu sõdur kükitas tema kõrvale ja surus mõlema käega automaadi vastu rinda. Valvates komandöri und, nõksatas vahetevahel ka tema pea, nii et lõug käis vastu relva kaba, mille peale ta taas ärkas.

Tankistid vaikisid. Janek hoidis Šariku pead põlvede vahel, silmitses teda, sügas ta kõrvatagust ja sosistas midagi.

«Üks jääb valvesse, teised heitku magama,» kamandas Semen. «Mina alustan.»

Gustlik ja Grzeš kuulasid sedamaid sõna. Kos jäi ärkvele.

«Vassõl...»

«Mis on?»

«Kirjuta kindralile raport, et meile on pumpa vaja.»

Leitnant ei taibanud korraga, milles asi. Hetke mõttes vaikinud, ütles ta kindlalt:

«Sina ei lähe kuhugi!»

«Pan leitnant, ehk võiksin mina,» segas end jutusse oota-

matult Czerešniak. «Selg küll valutab, aga läheksin ikka. Üksi on mul isegi kindlam kui trobikonnaga. Püss mul on, padrunid ka...»

«Läheb keegi kolmas, mitte mina ega ka taat,» katkestas teda Kos ja Šarikut karvast sakutades kordas jonnakalt: «Kirjuta.»

Vassõl taipas. Tal polnud küll usku, et see ettevõtte õnnestub, aga ta ei tahtnud Janekit kurvastada, teiseks polnud tal õigust jätta kasutamata ka kõige pisemat võimalust tanki ja selle meeskonna päästmiseks ning pataljoni abistamiseks piiramisrõngast läbimurdmisel. Ta läks tanki juurde ja kirjutas märkmikust rebitud lehele taskulambi valgel paar sõna.

Vahepeal võttis Janek masinast oma salli ja slemmi. Ta murdis salli hoolikalt pikuti pooleks ja ajas käsikaudu pimeduses tükk aega niiti nõela taha. Tema kõrval tanki all magasid rahulikult laskur ja mehaanik, end teineteise vastu surudes.

Vassõl tuli tagasi ja ulatas Janekile neljaks kokkumurtud paberilehe. Janek keeras selle salli sisse, mähkis salli-riba koera kaela ümber ja õmbles selle mõne pistega kinni. Hammustas niidi katki.

«Šarik, kuule, sa oled tark, väga tark koer; nuusuta, nuusuta korralikult!» Janek toppis talle nina alla kindralilt lahingu eel kingituseks saadud slemmi. «Suur, tark koer.» Ta silitas Šariku pead ja selga, tõukas ta siis kergelt endast eemale ja käskis: «Vii kohale.»

Mängust vaimustatud koer keeras kannapealt ringi, ja olles veendunud, et on aru saanud, mida temalt tahetakse, jooksis tanki juurde ning hüppas luugist sisse. Ta tuli otsekohe tagasi, peremehe pluus hammaste vahel. Oodates kiitust ja tasu, seisis ta rõõmsalt saba liputades.

Aga peremees polnud rahul. Ta ütles mitu teravat sõna ja hakkas siis uuesti maheda, rahuliku häälega selgitama. See oli Šarikule meeltemööda. Jälle annab ta nuusutada sama eset. Šarik ei taipu, mida temalt tahetakse. Lõhn on hästi tuttav ja tavaline, tema peremehe oma. Võib-olla seguneb sellesse pisut teist lõhna, mis tuletab meelde terasmaja, kus nad elutsesid. Aga ei või ometi olla, et tema peremees, kõige targem ja kõige parem inimene kogu maailmas, nõuaks Šarikult, et ta terve tanki kohale tooks. Milles siis asi on?

Koer nuusutas eset hoolikalt ja põhjalikult. Koos musta

niiske ninaga tõmblesid ka ta huuled, saba oli jäik ja liikumatu. Lõpuks eraldas ta sügavamal, päris põhjas ka kolmanda lõhna, nõrga, aga täiesti kindla ja kergesti eristatava. Selles oli tubakasuitsu ja ühe teise mehe, hea ja sõbraliku inimese lõhna. Sellelt mehelt oli ta paar korda liha saanud, oli seda oma peremehe luba oodates ettevaatlikult hammaste vahel hoidnud. Nii et vist ikka on tegemist selle mehega, kes alati, kui Šarikut silitas, eba-meeldiva, suitsu ajava eseme kõrvale pani. Tolle meheni on tükk maad, aga kui vaja, siis võib tema juurde lipata jälgi mööda, mis nende liikuv elumaja maha jättis...

Šarik liputas paar korda saba ja tõmbas siis keelega üle peremehe näo. Ta keelele jäi mörkjat ja soolast vedelikku. Tubli, tubli... Loomulikult läheb ta meest otsima ja leiabki üles, milleks need pisarad? Ta tahtis kohe liduma panna, aga peremees hoidis teda kõvasti kätega kinni.

«Valmis,» ütles Janek Vassõlile.

Vassõl raputas kapten Baranovit õlast.

«Sakslased?»

«Ei. Andke käsk, et teie mehed koera pihta ei tulistaks.»

«Misasja?»

«Et nad koera pihta ei tulistaks.»

«Ahaa, selge.» Ta oli nüüd täiesti ärkvel ja nägi Janekit, kes istus maas, käed koera kaela ümber.

«Гвардейцы, по собаке не стрелять!», — nende valduses oli nii vähe maad, et teda kuulsid kõik, keda uni polnud maha murdnud.

Tundes, et peremehe haare oli lõdvenenud, limpsas Šarik Janeki kätt, võttis üles roomikute jälje ja kadus pimedusse.

«Pilvi vist ei tule?»

«Ei,» vastas Vassõl.

«Kahju küll.»

«Aga enne kui kuu taevasse tõuseb, kulub veel tükk aega.»

Kapten Baranov lamas nüüd selili ja magas jälle.

«Võta mu kell,» ütles Vassõl. «Ma tukun veidi, sina valva. Sul ei tule nagunii und. Aja mind kell üksteist üles.»

Kui leitnant oli läinud, ilmus pimedusest välja siberlane,

istus Kosi kõrvale ja ulatas talle vaikides pehmest põdranahast tubakakoti.

«Spassiibo. Ma ei ole suitsumees.»

Snaiper pistis koti tagasi tasku ja ohkas. Janekil hakkas sellest hiiglasest kahju. Ta võttis tema optilise sihikuga püssi, kaalus seda peopesal ja ütles:

«Vahva värk.» Relva kabal jäid ta sõrmede alla väikesed, teravate servadega sälgud. «Mis sälgud need on?» küsis Janek.

«Nood,» lausus täpsuslaskur lühidalt ja viipas käega vaenlase kaevikute poole.

¹ Kaardiväelased, koera mitte tulistada. (Vene k.)

KOERA KÜÜS

Roomikud olid liivasse pressinud ühtlase sügava jälje, mida ääristasid kaks vallikest ja lõikasid täisnurksed põiktriibud otsekui raudteeliiprid. Šarik jooksis piki neid jälgi, mis teda osaliselt isegi varjasid. Ta laskis ühtlast, väsimatut ja sujuvat hundisörki, mis meenutas ussi looklemist.

Ta pea oli püsti, pilk kaugele ette suunatud.

Esialgu polnud tal vaja ninaga vedada. Lõhna, mida ta otsis, võis leida alles sealt, kust tuleb tugevat bensiinihaisu, kus ta oli hiljuti rohul lõbusalt ringi tuulanud. Koer mäletas, et selle lõhna omanik oli teda silitama asudes teise mehe kätte andnud ebameeldivalt suitseva eseme. Loomulikult ei olnud Šarikul aimu asjade nimetustest, ta ei teadnud, mida tähendavad bensiin ja piip. Tema haistmismeel jagas esemed meeldivateks ja ebameeldivateks, mittemidagiütlevateks ja isuäratavateks. Ta tundis ka lõhnadega seostuvate esemete kuju. See oli rikas, mitmevärviline ja vahelduv maailm. Kõigele lisaks olid selles maailmas veel sõprus ja vaenulikkus, armastus ja viha, väsimus ja musklite mängimise meeldiv reipus.

Praegu oli ta väsinud, ärritatud ja näljane. Kõik, mis tal tuli läbi teha plahvatusest vappuvas, tolmu, suitsu ja haisuga täidetud teraskastis, oli väga ebameeldiv. Aga kus oli Janek, seal pidi viibima ka tema, Šarik. Koer oli näljane, aga ta katsus sellele mitte mõelda. Praegu oli tal üksainus soov: täita oma peremehe käsk või palve. Sellepärast jooksis ta roomikujälgedes, väsimatult rada talates.

Ees välgatas midagi, kõlas vile ja plahvatuse müra. Šarik ei kartnud seda. Tulistamisega oli ta harjunud juba kutsikana. Vintpüssi pauk oli isegi jahipüssi omast rahu-

likum, mitte nii räige. Peale selle tundis koer, et teda varjavad külgedelt liivavallid. Kehvem lugu, et eestpoolt, sealt, kuhu ta ruttas, hakkas tulema üha teravamalt võoraste inimeste lõhna. Päris võoraste inimeste oma, mitte sellist lõhna, mis tuli neilt meestelt, kellega ta oli seni sõjaväes tutvunud. Teine riie, teine toit ja teine nahk — kõik lõhnas võoralt.

Hundikoer aeglustas jooksu, venitamisi keha ühelt jalalt teisele kallutades. Astus veel sammu, kõverdas jalad ja hakkas kõhuli liival roomama. Lõhn tuli kusagilt altpoolt, otsekui maa alt. Juba paistis kaevikurinnatis, mille kohal vilkusid teraskiivritesse peidetud pead.

Šarik tardus paigale. Ta ootas tükk aega kannatlikult, kuni inimeste pead kadusid ja hääled eemaldusid. Nüüd traavis ta edasi, võttis hoogu ja vägeva tõukega keha ette paisates hüppas üle kaeviku.

Paari hetke pärast kuulis ta hüüdeid ja püssiluku metalset klõbinat. Kadakapõõsad olid otse kõrval. Ta tormas nende vahele ja muutis otsekohe suunda. Raksatas lask, terav vihin käis vasaku kõrva äärest läbi. Pikkade hüpetega kihutas koer kadakapõõsaste vahel, tehes haake vasakule ja paremale.

Taas kaks lasku, kaks vihinat ja vaikus. Liiv rudises käppade all, pritsis külgedele, maapind muutus üha plin-gimaks, ilmus rohutuuste. Tumeda tuule käes kohisev metsasein polnud enam kaugel. Šarik läks jälle üle sörgile ja lipsas põõsaste vahele. Lehed silitasid ta külgi, oksaraod kriipisid selga.

Roomikujälg oli nüüd madalam ja selles oli raske joosta, sest mulla sisse pressitud sarapuu- ja kasevibalikud olid end üles ajanud ja turritasid vastu jooksusuunda. Koer pööras kõrvale ja sörkis nüüd jäljega rööbiti. Ta hüppas üle mürsuaugust, siis teisest, ja äkki veeres talle koonu ette täiesti ootamatult karvane, toidu järele lõhnav kera.

See oli juba liig. Signaal oli niivõrd tugev, et Šarik unustas oma peremehe ning sõbra ja tema palve. Üks hüpe, haare hammastega, hirmust ogaraks läinud jänese lühike vabisemine. Kihvade alt voolas keelele värske, soe veri. Šarik ronis tiheda põõsa alla, laskus kükakile ja hakkas aplalt konte ragistama. Ta kustutas nälga. Liikmetest ja kogu kehast voolas läbi meeldiv küllastustunne. Ärritus, mis ennist oli karvad turri ajanud, kadus, ent samal ajal kasvas rahutus. Ta jättis hetkeks söömise, ent jätkas siis,

viimaseid palasid kiiruga alla kugistades. Jänesekarva tuustid olid kleepunud koonu külge ja kõditasid ta nina-sõormeid. Ta pühkis lõuad vastu rohtu puhtaks, käppadega kaasa aidates. Samal hetkel ärkas mälu ja häbitunne. Tal oli ju käsk joosta ja otsida.

Šariku kõrvad laskusid lonti ja saba sorgu, ta tundis end ebalevalt. Ta hakkas kiiresti edasi liikuma, ent korraga aeglustas taas jooksu.

Jälle haistis ta sõormetega inimese ja kalevi ebameeldivat lõhna, niisama võorast kui hüppel üle kaeviku, kust tema pihta tulistati. Ta hakkas varjamisi hiilima, pistis koonu lehtede vahelt välja ja jäi piiluma. Maa sisse pressitud kõvera rauakolu kõrval, viltu taeva poole kerkiva suurtükitoru juures lamas rinnuli liikumatu mees, kes lõhnas surma järele. Kurgupõhjas ärkas huile, aga ta summutas selle otsekohe — ükski ta vendadest, siberi hundikoertest, ei reeda end jälgede ajamisel.

Otsekui kummeline öölind vilistas ja rullus õhus miin. Koerale oli see heli hästi tuttav ja ta tõmbas end maa-pinna vastu. Plahvatus rebestas õhku, kohkunud kaja pörkas pimesi tüve juurest tüve juurde. Kauge suur kild löikas sumisedes puudelt lehti ja kiilus maa sisse koera käpa kõrvale. Šarik tundis seda kuuma ja liikumatut vaenlast. Ta kraapas selle küüntega eemale, tõusis püsti ja tagurpidi liikudes tegi metsatihnikus suure kaare.

Ta tahtis jälge kätte saada, aga rõskus, märg ja libe rohi meelitasid enda juurde. Pärast söömist ajas janule, ettevaatlikult jalgu porist välja tõstes leidis ta kahe osjapuhma vahel väikese veeloigu. Ta lakkus ettevaatlikult pealispinnalt, et vett mitte sogastada. Kummargil, nina rohu sees, kaotas ta tuulelõhna. Alles viimasel hetkel, kuulnud sabinat ja püüdnud silmanurgast kinni liikuva varju, märkas ta võõra olendi lähedust. Ta tõstis koonu.

Paari sammu kaugusel nägi ta omataolist koera. Tollel teisel olid küll pikemad jalad, ta oli tuiakam, karv oli lühem ja põetud, kaelal aga helkis needipeadega rihm. Koer hiilis vaikselt lähemale, aga nähes, et teda oli märgatud, tardus ta liikumatuks ja seisis nüüd pori veerel, kihvad paljastatud.

Šarikul polnud tuju võitluseks. Ta oli pärast jänese söömist lõtvunud, vett oli ka joonud ja tundis nüüd, et tal on vähe väljavaateid võidule. Teda ärritas ka see, et ta oli end haneks püüda lasknud, ta teadis, et peab edasi

jooksma, aga igaks juhuks ajas ta hambad irevile, nagu koertel kombeks, ka tema pidi näitama, et tal on kihvad.

Aga see oli paljas demonstratsioon. Ta hakkas kangetel jalgadel kõrvale hiilima, mis aga ei läinud sugugi ladusasti, sest pori lirtsus jalgade all ja käpad libisesid. Taganemata tegi ta võõra koera ümber laia kaare. Too pööras end paigal, vahemaa oli ikka seesama — vaid paar hüpet. Manöövri lõpul, kui Šarik oli jõudnud teha tervelt pool ringi, seisis ta seljaga sinnapoole, mis suunas ta jooksmat pidi. Nüüd lootis ta, et koer ennast paigast ei liiguta. Kui ta oleks rünnata kavatsenud, oleks ta pidanud seda varem tegema. Urisenud tasa hirmutamise mõttes, tegi ta poolpöörde, et edasi liikuda. Ent samal hetkel hüppas saksa lambakoer ette ja ründas Šarikut.

Šarikul ei olnud enam ümberpööramiseks aega, ta viskus vaid vastu maad, ja vaenlase hambad tungisid ta kõrva. Pead läbistas valu ja vapustas kogu keha, ent nüüd oli vaenlane otse ta ees. Suur ja tugev pealetungija paljastas kihvad ja urises vihaselt. Ta arvas, et oli vastast küllaldaselt jahmatanud, ja otsustas teist korda rünnata. Aga hüpe oli laisk ja kaitsetu, poksijate keeles lahtine hüpe.

Mura poeg tegi kehaga petteliigutuse, ja niipea kui ründaja esikäpad olid maad puudutanud, rammis ta välkkiirelt, hundi moodi, kogu keha raskusega külje sisse. Ta paiskas lambakoera pikali ja haaras hammastega tal kõrist. Vaenlane hakkas heleda häälega ulguma ja appi karjuma. Šarik tahtis hambaid kokku pigistada, aga löikehammaste all krigisev kaelarihma metall takistas teda. Samas kuulis ta metsas inimhäält, okste praginat ja nende suunas ruttavaid raskeid mehesamme. Ta ajas lõuad pärani, haaras kihvadega ülevalt poolt kaelarihma ja hammustas kõigest jõust. Jälle tundis ta vere maiku koonul. Vastase keha lödvenes ja vajus rohule. Šarik ei jäänud ootama, kuni ta kangestub ja värinad lakkavad. Ülima pingutusega sai ta jagu instinktist lõpuni võidelda, sest silmanurgast nägi ta juba juurderuttava inimese kogu, kes hoidis käes relva.

Kahe hüppega jõudis ta metsa ja roomas välkkiirelt põosaste vahele. Üle ta keha hüppasid punased tulemesilased ja löikasid oksti. Rohupuhmaste vahelt paiskusid õhku mullatükid. Koer kuulis automaadivalangu raginat ja tundis valusat hammustust seljal. Aga ta ei jäänud seisma ega kukkunud maha, vaid jooksis väsimatult edasi, aina sügavamale metsa sisse peitudes. Tema kannul kõlas vali hõige,

veel üks valang, kuid sädemed vilksatasid paar meetrit kõrval, need olid kahjutud.

Šarik sörkis nagu automaat. Kui ta puude vahel lahku nägi, ei aeglustanud ta jooksu, pani isegi kiirust juurde ja paari hüppega ületas rohtukasvanud metsasihi. Nüüd sattus ta hõredamasse metsa, kus puud olid kõrgemad. Põõsaste vahel haake tehes valis ta pimedamat rada.

Lõpuks avanes talle põlismetsavälu, mis haises bensii-
nist ning oli risti-rästi roomikute ja veoautorataste jälge-
dega läbi lõigatud. Siin peab olema mees, keda ta otsis. Ta jooksis mitu korda edasi-tagasi üle lagendiku, aga ei leidnud kedagi. Lõpuks leidis ta puude alla heidetud kasti. Kasti kõrval märkas ta rohul tuhahunnikut. See tuhk oli osake lõhnast, mida tema otsis, kuid ainult osa, ja mitte kõige tähtsam.

Šarik istus tagumistele käppadele ja pidas lõõtsutades aru, mis edasi teha. See ei võtnud palju aega. Ta jooksis ümber lagendiku, kadus siis metsa, tegi seal teise, suurema ringi, siis kolmanda, veelgi suurema...

Nõnda oli teda õpetatud tegema siis, kui jäljed on kadunud. Ühel neist ringidest peab ta jälle sattuma õigele jäljele, leidma katkenud lõngaotsa. Otsingud kestsid õige kaua, aga koer ei jätnud järele, vaid kordas väsimatult üht ja sama — jooksis ühe ringi teise järel.

Lõpuks, juba kaugel välust, kuulis Šarik inimhääli, aeglustas sammu ja nägi sõdureid seismas pika antenniga auto ümber. Oma askeldustes ei märganud sõdurid koera, nad kohmitsesid ülestõstetud kapotiga mootori kohal.

«Tee kähku,» ütles üks neist. «Koidikuks peab masin korras olema, muidu keerab kindral meil kaela kahekorra. Kõik selle hädise killu pärast.»

Šarik ei saanud aru, mida sõdurid rääkisid, aga ta pidas paremaks mitte lähedale minna. Nende hulgas polnud meest, keda ta otsis, seepärast läks ta neist suure kaarega mööda ja süüvis taas metsa, murdis läbi tihnikute ja tormas üle väikeste lagendike.

Kulus päris palju aega, kuni koer jälle ringi täis sai ja samu sõdureid nägi. Nüüd möödus ta neist teisest küljest, tublisti paremalt, valvsalt piiludes, kas mehed teda ei näe.

Korraga peatus Šarik nii järsult, et ta käpad mööda okasvaipa edasi libisesid. Talle tundus, et ta oli tabanud tuttava lõhna. Ta pöördus pikkamisi tagasi, nuusutas hooliga õhku ja pidi joovastusest äärepealt ulguma hakkama.

Käes! Rohus vedeles saabaste küljest pudenenud mullakämpe, jälg oli selge, lõhnariba sile ja lai nagu maantee.

Koer kiirustas enesekindlalt edasi. Jäljed viisid otse metsa äärde. Siin oli valgem, läbi puude helkis ülevalt hõbedane kuma — kuu oli tõusnud. Jäljed kulgesid teed mööda piki metsaserva. Nad olid selgesti nähtavad, aga Šarikul tuli paar korda põõsastesse pugeda ja end varjata ning oodata, sest teel liikus edasi-tagasi meeste salku. Kui nad mööda läksid, võttis koer taas jälje üles ja jooksis edasi, pööramata tähelepanu valutavale kõrvalestale ja kuulihaavale seljal.

Põlenud veoauto kõrvalt, mille elutu kere teel vedeles, keeras metsa jalgrada, mis viis Šariku peagi autode ja tankide vahele ning puude all magavate meeste juurde. Lõhn juhatas koera madala künka nõlvakusse kaevatud muldonni juurde. Ukse kõrval seisis tunnimees, automaat kaenlas. Šarik peatus hetkeks puu taga ja haistis õhku. Lõhn oli sõbralik ja meenutas millegipoolest tema pere-meest. Koer astus rahulikult puu tagant välja ja liputas leplikult saba. Aga sõdur ei olnud sugugi heas tujus. Koera märgates hüüdis ta summutatud häälel:

«Mida sina siit otsid? Käi minema!» ja tõstis automaadi-kaba.

Šarik hüppas kõrvale, läks vagusi ja urisemata metsa ning jäi ootama, kuni sõdur ta silmist kaotab. Nüüd hakkas ta tagasi tulema, roomates kõhuli rohus, ettevaatlikult ühest varjulaigust teiseni hiilides ning kuuvalgeid kohti vältides.

Lõhn läks aina tugevamaks, seda hoovas madalal maa kohal paiknevast pimedast aknaavast. Akna alla oleks võinud jõuda paari hüppega, aga Šarik teadis oma kogemustest, et relvaga mehed ei tee nalja. Ehkki ta nahk kärsitusest värises, liikus ta edasi aegamisi, pikaks ajaks paigale tardudes.

Lõpuks oli ta akna all. Ta pistis koonu sellest sisse, veendus kohe, et on eesmärgil, ja käppadega pimeduses kobades hakkas end muldonni libistama. Ent ta ei leidnud tuge ja maandus millegi peale, mis tema all ümber paiskus. Umberringi lendasid kolinal mingid esemed. Šarik ajas end põrandal jalule ja haaras hammastega tekist, mille all lamas otsitav mees.

«Tunnimees! Mis siin sünnib, tont võtku? Tehke valgust!»

Hääl oli vali ja järsk, ent Šarikule tundus see otse muusikana. Ta leidis käe, mis püstolit hoidis, ja tõmbas keelega rõõmsalt üle selle.

Uks prantsatas lahti ja muldonni tormas sõdur, taskulamp peos.

«Kohe ajan selle pädiku välja. Kodanik kindral, kindlasti pääses aknast sisse... Kasi välja!»

Valguse käes silmi kissitades uuris brigaadikomandör koera ja peatas siis sõduri energilise käeliigutusega.

«Oota! Pane aken kinni, jätta taskulamp siia ja mine ise välja.»

Jälle kääksus uks. Kindral istus pükste ja särgi väel koikuserval ning poetas paljad jalad põrandale tõmmatud tekile. Ta uuris koera hämmastunud pilguga, pärani silmi. Ta oli veendunud, et uinus alles hetk tagasi. Aegamisi pöördus ta sügavast unest tagasi tegelikkusse.

«Oled see tõesti sina, Šarik? Kust sa siia said? Tule siia, kutsu.»

Rõõmus hundikoer tõusis tagumistele käppadele, pani esikäpad kindrali põlvedele, küünitas koonu kindrali näo poole ja püüdis otsekui purjus inimene talle musi anda.

«Oota, oota... Ma näen, et oled pihta saanud.»

Koera pead käte vahel hoides uuris kindral tähelepanelikult tema kõrva ja kompas kaela, kus karv haava ümber oli hüübinud verrega koos. See tegi Šarikule valu ja ta niutsus hoiatavalt.

«Tasa, tasa. Oota.»

Alles nüüd märkas ta koera kaelas Janeki salli, võttis laualt põrandale kukkunud noa üles, löikas musta niidiga tehtud kõvera õmbluse läbi ja harutas villase riidetüki lahti. Ta leidis paberilehe, silus selle kärsitult laiali ja hakkas lugema. Paar korda selle läbi lugenud, hõikas ta:

«Tunnimees!»

Sõdur ilmus silmapilkselt lävele.

«Kas kihutan ta välja, kodanik kindral?»

«Rumal. Staabi korrapidaja-ohvitser minu juurde, joostes marss!»

Automaatur kadus ukse taha. Kindral otsis riiulilt konservipurgi, löikas selle pussiga lahti, kummutas kogu sisu taldrikule ja lükkas koera ette.

«Söö, Šarik, söö. Miks sa ei taha?»

Šarikul oli häbi. Talle tundus, nagu olnuks inimese hääl vihaseid noote, vist teadsid juba kõik sellest jänesest,

kes talle teele sattus ja teda kinni pidas. Inimese hääl aga muutus jälle lahkemaks:

«Sa ei taha süüa ilma Janekita? Truu, tubli koer.»

Staabi korrapidaja-ohvitser jõudis lõõtsutades kohale ja tardus ebatavalise pildi ees soolasambaks: brigaadikomandör istus särgiväel ja paljajalu põrandal, tema kõrval koer, keda kindral embas, rääkides:

«Sa ei tea isegi, rumal loom, kui tark sa oled.»

«Just nii, kodanik kindral!»

«Ära sega vahele, ega ma sinuga räägi. Nüüd pane tähele: saada otsekohe siia arst ja las võtab mähiseid kaasa, ja siis veel minu asetäitja tehnilisel alal. Asetäitja võtku kaasa tanki T-34 kütusepump. Pane valmis soomusauto, kaks kergetanki ja kaks jagu automaatureid. Korrake, leitnant, mis ma ütlesin.»

Hämmastunud ohvitser kordas käsku, mis oli tema meelest kummalisemaid, mis sõjaväes eales antud, tõstis tervituseks käe ja tahtis juba minema hakata, kui kindral ta tagasi kutsus:

«Oodake! Tulgu siia ka rätsep ja võtku kaasa niiti, nöel ja tükk present. See on kõik. Asuge käsu täitmisele!»

Ei tea, mida staabi korrapidaja-ohvitser viimast korraldust kuuldes arvas, aga ta täitis käsud täpselt ja veerand tunni jooksul oli kõik valmis.

Sõnum sellest, et Janek Kosi koer on kindrali juurde ilmunud, et sinna on kutsutud arst, tehnik ja rätsep, levis kulutulena muldonnist muldonni, sai aina uusi üksikasju juurde ning jõudis lõpuks automaaturite kõrva, kes olid kogunenud tankide ja soomusauto ümber. Und peletades kastsid nad peopesi kastesesse rohtu, hõõrusid nägu ja vaidlesid omavahel. Ühed väitsid, et Semeni tank pole ümberpiiratud pataljoni üldse leidnud ja on tagasi tulnud. Teised teadsid rääkida, et kogu meeskond saanud otsa, ainult koer olevat eluga pääsenud, aga ilma kõrva ja sabata, mis olevat kildudega puhtalt maha löigatud.

Kui kindral muldonnist väljus, sõduririhmadest improviseeritud oheliku otsas Šarik, sattus ta kohe uudishimulike salga keskele. Brigaadikomandöri nähes jätsid mehed sosistamise, jäid wait. Ainult raadiotelegrafist Lidka astus rivist sammu välja.

«Kodanik kindral...» pöördus ta komandöri poole.

«Ma kuulen teid.»

«Lubage küsida, mis on saanud leitnant Semen tanki meeskonnast?»

«Ega minagi tea midagi ütelda. Nende saatust ei ole enam minu kätes, vaid selle koera küüntes.»

Kindral läks edasi. Varsti asus rinde suunas liikvele väike üksus: ees ja taga madalad tankid T-70, pardal automaaturite dessant, tankide vahel soomusauto, kus istus brigaadikomandör, koer süles.

Šarik ei olnud rahul, ta teadis, et peab Janeki juurde tagasi jooksuma, aga miskipärast ei lastud tal seda teha. Koer urises ega lasknud end silitada.

«Kannata veidi, rumaluke, mu nutikas tobu! Sa jõuad ju niimoodi lähemale.»

Üksus peatus metsalagendikul, automaaturid sukeldusid ahelikus metsa, nende kannul sammus kindral koeraga. Jõuti kohani, mida Czereśniak oli nimetanud «kolme pöögi rajaks». Kindral kükitas rohule, vaatas veel kord järele, kas Šarikule selga kinnitatud presentpambud istuvad ikka kindlalt, nii et neisse ömmeldud kütusepump koera jooksul segama ei hakkaks. Siis päästis ta koera oheliku küljest valla ja patsutas tagumikule:

«Otsi Janekit, otsi!»

Šarik teadis niigi, kuhu ta peab minema. Mitte üksnes ei teadnud, vaid isegi ihkas jooksu pista, sest ta igatses oma peremehe ees uhkustada, et leidis otsitava mehe üles. Vabadust tundes tuiskas ta metsasihile ja kadus puude vahele koos oma varjuga kuupaistes.

*

Kaardiväe laskurdiviisi staabi muldonnis valitses vaikus. Viiekordne männitüvedest lagi, mis oli pealt kaetud mulla ja maskeerimismätastega, summutas kõik üleval käiva lahingu hääled. Avaras ruumis seisis seinte ääres narid, keset tuba asetses pikk laud, millele olid laotatud kaardid. Punase ja sinise pliatsiga olid sinna märgitud positsioonid. Rünnauid märkivad nooled, suurtükiväe sõõrid ja ruudud tähistasid komandöri kavandeid, homseks lahinguks, mis pidi algama paari tunni pärast. Lõuna poolt, alates kolmest mustast ruudust, mis tähistasid Ewinowo elumaju, jooksis põhja poole üle sakslaste kaevikute kahekordse sinise joone viirutatud nool, mis märkis suunda, kuhu kapten Baranovi ümberpiiratud pataljon pidi läbi murdma.

Kummalegi poole sellest noolest olid suurtükiväelased joonistanud tõkettule, mis pidi kaardiväelasi kaitsma löökide eest tiibadelt.

Kaardi peal seisis kaks paksude rohelist seintega klaasi ja poolik viinapudel. Taldrikutel lõhnas piklikeks ribadeks lõigatud, sibulaga praetud sealiha. Nende kõrval katelokikaane sees lebasid leivaviilud.

«Võib-olla lähme vaatama,» ütles brigaadikomandör.

«Seltsimees kindral, parem jääme siia,» vastas seepeale jässakas, tugev polkovnikumundris ohvitser, kelle rinda ehtis kaardiväemärk. «Raadio ja telefon kannavad ette. Sinna on meie mehed meisterdanud vaatluspunkti, mis on kõrgel nagu linnupesa. Üles ronida on raske, alla sadada aga naljaasi. Pealegi tulistavad sakslased šrapnellidega ja oleks lollus lasta ennast pardi kombel sõelapõhjaks põmmutada. Narrid matused.»

Kindral ei vastanud selle peale midagi. Võib-olla sellepärast, et siia ei kostnud mürsuplahvatust, jäi ta mõtlema juba käeulatusse jõudnud hetkele, kui sõda lõpeb ja inimesed pöörduvad tagasi oma tavaliste rahuaegsete tööde tegemiste juurde. Rindemehi ootavad ees raskused. Mis sellest, et nooruk oskab tulistada, tabab kolm korda järjest kümnesse, ei karda tule all pead tõsta. Kui aga tuleb selgeks teha Newtoni binoom, funktsionaalvõrrandid, pähe tuupida, et algloomad jagatakse juurjalgsedeks, vibur-, eos- ja ripsloomadeks, siis näeb ta vaeva rohkem kui teised. Huvitav, kas inimestel püsib mees, mis nad rindel on korda saatnud? Kas keegi kirjutab või jutustab kord laskurist radisti nupukusest ja sangarlikust koerast, kes kannab Šariku nime?

Ta tabas end ebausklikult mõttelt, et ei maksa ette tõtata, et ei tohi alles elava karu nahka jagama hakata. Kes teab, kas Šarik üldse päralt jõuab? Siia hiilis ta õhtuvidevikus, pimedas. Tõi endaga kaasa lõhkirebitud kõrva ja kuulijälje seljal. Ta ei osanud jutustada, mis temaga teel juhtus. Tagasiteele asus ta kuuvalgelt ja koormaga... Muide, isegi kui ta kohale jõuab, kui mehaanik kütusepumba välja vahetab ja tanki liikuma saab, aitab ühestainsast täpselt sihitud mürsust, ja tank muutub tõrvikuks ning neli meest tuhahunnikuks. Vaenlane ju teab, et nad rindest läbi murdsid, seab nende tee valvetõkkeid ja miine. Kas neil õnnestub kahekordsest piiramisrõngast läbi murda?

Nõukogude diviisi komandör valas klaasid täis ja lõi kokku. Nad jõid ja hammustasid sealiha peale.

«Ehk lähme siiski vaatama,» tegi kaardiväepolkovnik kõheldes ettepaneku. «Oma silm on kuningas.»

«Seda küll,» nõustus kindral imeks panemata, silmad endal naerul.

Nad tõusid püsti ja hakkasid järske trepiastmeid mööda läbi kitsa kaeveni üles astuma, kobades kätega seinu kindlustavaid palke. Valguse käest jõudsid nad pimedusse. Mitte midagi polnud näha, enne kui nad palkide sõrestiku alt ümber nurga maapinnale jõudsid. Üles vaadates nägid nad taevas heledaid tähti. Kui nad treppi mööda veel kõrgemale tõusid, hakkasid ka tähed järk-järgult kustuma.

Tunnimehed kummalgi pool muldonni tardusid valvelseisangusse. Kolm automaaturit, laskevalmis relvad käes, liikusid ohvitseride kannul — eesliin oli lähedal, kõigest paarisaja meetri kaugusel.

Polkovnik juhtis nad kitsukesele rajale. Saabaste alla jäi siledaks tambitud maapind. Läbi sarapuutihniku tõusid nad künkale. Selle tipus seisis üksteise kõrval neli tohutu kõrget mäнди. Ühe männi külge oli kinnitatud redel. Nad hakkasid aeglaselt üles ronima, kobades ettevaatlikult jalgadega pulki.

Varsti olid mõlemad väsinud, ja kui astusid jämedatest palkidest kokkulöödud platvormile, hingasid kergendatult. Platvorm seisis paarkümmend meetrit maapinnast kõrgemal, pealt ja külgedelt oli ta varjatud maskeerimisvõrguga, mille sisse luurajad olid torganud värsked, vaigust lõhnavaid oksid. Käärpikksilmade taga istusid kaks vaatlejat ja prillidega suurtükiväeleitnant. Tulijaid märgates astus leitnant sammu ette, et raporteerida, ja andis vaatlejatele märku, et nad käärpikksilmade juures oma kohad loovutaksid.

«Jätta,» ütles polkovnik. «On veel pime. Me kuuleme niigi enne, kui midagi näeme.»

Metsa kohal, platvormi kõrgusel, puhus Visla poolt värsked niiske tuul. Juba hakkas hahetama, aga läänetaevas sõudis alles kuu, nii et nähtavus oli küllalt hea. Paar meetrit allpool lõppesid madalamate puude ladvad, nende sagrais võrad meenutasid kohevat vaipa. Kõrgemale ulatusid ainult üksikud männid, varjates siin-seal väljaväidet. Idakaares helendas kohati jõepeegel. Lõunas, kaugel vaenlase tagalas sähvatas raskesuurtükiväe patareid, alles

tüki aja pärast veeres üle vaatluspunkti kogupaugu kõmin. Otse nende pea kohal piiksatas lind. See oli nii kummaline ja ootamatu, et nad vahetasid pilke ja naeratasid üksteisele.

Kindral istus madalale järile ja toetas käe vastu tüve. Sõrmede all tajus ta teravahambulist metallitükki. Ta kaapis selle koorest välja ja vaagis peopesal. Mõtles seejuures kahetsevalt: selles metsas on puud haavatud. Pähe tulid tal puud, mitte inimesed, sest ligines päev, mille jooksul teatavasti samasugused killud sõdureid haavama hakkavad, alguses kusagil siin lähedal, hiljem aga, kolm tundi pärast päikese tõusu, paiskab tema ise Studzianki peale tankide kompanii.

Ta teadis, et nad lähevad, pörkavad tulele ja tõmbuvad tagasi. See kujuneb ainult luureretkeks, aga tankistid ei tohi sellest teada. Nad peavad löögi andma täies usus võidusse ja juhtima masinaid kogu võimsusega. Vastasel korral saaks vaenlane aru, et see on alles lahingu algus, ega reedaks oma tulepesi. Võib-olla kaotavad nad ühe või paar tanki, mõned mehed, ja pistavad vanduma: «Miks mitte täie jõuga?» Täis jõud tuleb välja panna veidi hiljem.

Kindralit hakkas rõhuma vastutuse, inimeste hirmu ja vapruse, väsimuse ja valu koorem. Üksus oli justkui tema enda käsi, millega ta peab tuhas sorima, et tulekolle kindlaks teha ja leegid kustutada. Korraga tundis ta end väsinuna, üle aastate vanana. Rasket kildu käes hoides meenus talle, et tema enda kehas oli selliseid neliteist, et arstid näppisid need pintsettidega välja, kaks aga, mis olid kõige sügavamale tunginud, jäidki sinna. Olen nendega pikitud nagu see puugi, naeratas ta endamisi.

«Pole kuulda ega näha, aga aeg peaks olema niikaugel,» katkestas vaikuse Nõukogude diviisi komandör.

«Jah, aeg on niikaugel...»

Idas lõi lõõmama punane kuma, seniidis tõmbus taevas heledamaks ja nüüd oli kogu Puszca Kozienicka nende all selgesti näha. See laius idast läände, lõunas oli ta hakitud põldude ja välude siiludest, madalam ja heledam seal, kus kasvasid noored puudesalud. Eespool liivalagendikul, kus metsast olid alles jäänud vaid üksikud puudesalgud, asus sissepiiratud pataljon. Ning seal valitses vaikus.

Esimesi laske oodates vaikisid nad edasi, kuid aina rängemaks muutus see sõnatus. Lootusrikkalt jälgisid nad

nüüd prillidega suurtükiväeleitnanti, kes käärpikksilmalt pilku pööramata sirutas käe telefonitoru järele.

«Elevant kaks, üle kanda paremale viisteist, laadida, ette kanda.»

See kõlas parandusena, tõkketule nihutamisenä veel enne esimeste laskude andmist, nii et kindral küsis:

«Kas te näete neid?»

Leitnant ei jõudnud vastata. Madalas metsatukas, tükk maad lähemal, kui oli osatud arvata, sähvatas äkki sületäis sädemeid. Need jooksid ühtlaselt justkui tulelonti mööda ja samas kostis nende kõrvu kuiv rabin, nagu oleks keegi peotäie kruusa vastu akent virutanud. Rabin kordus teist, kolmandat, neljandat korda...

Polkovnik haaras kindralil käest ja ütles rõõmsalt, ehkki miskipärast sosinal:

«Kogupaukudega pörutavad.»

«Aga tanki pole kuulda.»

Suurtükiväelane andis käsu:

«Esimene, tuld!»

Nad ei näinud sähvatust, ainult nende selja tagant tuli vilinal haubitsamürsk. Tulesammas kerkis ümberpiiratud pataljonist paremal.

«Patarei, kolme mürsuga kiirtuld!»

Vilinal lendasid nüüd karjas, raksatasid metsa sisse ja paiskasid üles tolmuiseina, mida läbisid tulekeeled.

Alles seejärel kuulis kindral tankisuurtüki iseloomulikke raksatusi ja naeratas endamisi: «Šarik on kohale jõudnud...»

Kõmasid kogupaugud, vaheaegadel täristasid kuulipildujad, materdasid rütmiliselt 76-millimeetrised suurtükid, küll divisjoni, küll tanki omad. Mürin ja sähvatused, mis tõusva päikese säras muutusid aina kahvatumaks, liikusid ühtlase, muutumatu tempoga vaatluspunkti poole. Üllatatud sakslased tulistasid vastu harva ja kaootiliselt, kartes tabada omi.

Vahepeal oli pataljon kadunud kõrgmetsa puuvõrade varju, peagi vaibus laskmine ja kastesest rohust kostis vaid mootori rütmilist surinat.

Silmapiiri tagant ilmus nähtavale päikeseketta serv ja samal ajal astus aväräle legendikule vaatluspunktist vaskul jalaväelaste salk. Nende kannul veeres kahehobusevanker, vankri järel roomas tank, vedades terastrossi otsas suurtükki. Mõlemat veokit ja suurtükki ümbritses kaar-

diväelaste ahelik. Tanki kõrval märkas kindral pikka kasvu, laiaõlgset, ilma kiivrita sõdurit, hele juuksesalk tuules lehvimas. Sõdur toetas käe alt hallipäist, rābaldunud kuuega vanameest. Kindral tundis ära Czerešniaki, laksatas endale rõõmu pärast käega vastu põlve ja näitas meest kõrval seisvale polkovnikule.

All sörkisid mehed inertsil mõjul veel lahingukorras, automaadid laskevalmis, suud pärani otsekui karjeks. Kuid siis pudenes ahelik järsku laiali ja mehed piirasid tanki sisse. Kui luukidest ilmusid nähtavale mustad slemmid ja tunked, sööstisid mehed tankistide juurde, tõmbasid nad kättpidi välja ja hakkasid õhku loopima. Vaatluspunkti kostis rõõmuhüüatuste kaja.

«Läbi murdsid,» ütles polkovnik. «Aga surmast olid ainult juuksekarva võrra eemal.»

«Koera küüne võrra,» parandas kindral ja lisas: «Noh, mul on aeg minna, sõidan Studziankisse. Vaadake järele, polkovnik, et mu poistele liiga ei tehtaks, ja pidage nad mõni aeg staabi juures, las tõmbavad hinge...»

Nad surusid teineteisel kätt.

Kindral astus esimesena redelile, ta laskus pikkamisi, rahutult kuulatades, kuidas pulgad tema raskuse all kääksuvad. Selg ees ja puuvõradest juba madalamal, ei näinud ta enam, kuidas kapten Baranov esimesena Jelefi juurde astus, tal ümber kaela kinni võttis, mõlemale põsele suud andis ja ainult «spassibo, bratsõ» lausuda jõudis. Järgmisel hetkel vajus ta maha ja jäi paugupealt magama. Kindral ei näinud ka kaardiväelasi, kes tiheda rōngana Šarikut piirasid ja teda vähemasti puudutatagi ihkasid.

Kui ta viimaselt redelipulgalt maha hüppas, astus tema juurde kaitsesalga automaat ja teatas:

«Kodanik kindral, siin ootab teid üks mees.»

«Kes see on?» Kindral vaatas ringi.

Temast paar sammu eemal seisis Czerešniak, püss vaskul käes. Parema peopesaga hōõrus ta kriimulist habetunud pōske ja pomises hämmeldunult:

«See olen mina, pan kindral, selle puude saamise kvii-tungi pärast.»

PUNAPEA

Kui kóerad on metskuldi sisse piiranud, siis kult võitleb, saab lööke ja annab ise vastu; ta nõretab verest, kuid jääb viimase hetkeni ohtlikuks. Kui tal aga õnnestub tagaajajatest lahti saada, jälitajad teisele teele petta ja metsa rōs-kesse tihnikusse pugeda, siis langetab ta valust ja väsimusest pea, heidab pikali ja lakub haavu.

Sama lugu oli leitnant Semen tankiga. Kui Šarik oli kütusepumbaga kohale jõudnud ja mootor käima läks, ei puudunud neil enam midagi. Nad olid rõõmsad, et on taas võitlusvõimelised. Alles siis, kui nad olid kahekordsest piiramisrõngast läbi murdnud ja omade juurde tagasi jõudnud, märkasid nad, kui raskesti oli soomusmasin raske miini tabamusest ja roomikute alla heidetud granaadikimbust kannatada saanud. Tank vajab põhjalikku remonti.

Ka inimesed olid samasuguses olukorras. Alles omade juures märkasid nad lillakaid laiike Jeleñi kaelal — nähtavasti oli seal rebenenud veresoon, kui ta tanki kinnikiilunud luuki kõigest jõust lahti surus. Semen laupa läbis sügav kriimustus, ehkki ta ise ei mäletanud, millal ja kuidas ta selle oli saanud. Saakašvili lonkas paremat jalga, mille ta oli vigastanud otse Ewinowo juures. Janekil ei olnud küll kehal mingeid vigastusemärke, aga tal surisesid luud-liikmed, nii et ta esimesel päeval vaevu jalul püsis. Tankistid lamasid koos Šarikuga oma masina kõrval. Koeral veritses kõrv ja haav seljal ajas mäda.

«Tema veel tahtis meiega vahetada,» pöördus Semen juba kolmandat korda sama teema juurde tagasi. «Arvas, et tema ülesanne on liiga lihtne. Ja ometi meie oleme elus, seal aga terve meeskond läinud...»

«Nägin küll tuld puude vahel, aga ei osanud selle pealegi tulla, et nende tank põleb,» täiendas Jeleñ.

«Olgu ülesanne kerge või raske, surm on ikka ühte nägu,» tähendas Grigori filosoofiliselt. «Sa ei tea kunagi, kus ta sind just varitseb. Ka meie olime surmasuus. Sakslane tulistas, oma mees viskas granaate, ainult koer päästis meid...»

Janek vaikis. Eriti masendas teda teadmine, et ta polnud lipnik Zeneki vastu kunagi sümpaatiat tundnud. Keda me rohkem taga nutame, kas neid, keda armastame, või neid, kelle vastu oleme olnud tunnetega tagasihoidlikud?

Naeratus kadus meeskonnaliikmete näolt ega tulnud pikemat aega tagasi.

Siiski võitis noorus. Pärast esimest ööd, mille nad olid veetnud suhteliselt rahulikes tingimustes, said nad jõu tagasi ja asusid tööle, et võimalikult kiiresti masin korda seada. Endast hoolisid nad vähem, sanitari seotud mähised visati peagi minema. Ainult Šariku eest hoolitsesid kõik neli ja koer käis ringi kahe sidemega, mis olid plaastriga karva külge kleebitud.

Kolmanda päeva hommikuks oli põhiliselt kõik valmis. Mehhanismid kontrolliti veel kord üle, Janek aga saadeti varavalgel Ostrówisse, brigaadi töökotta uut raadiojaama tooma, sest vana oli täiesti rivist väljas. Loomulikult sörkis ka koer peremehe sabas.

Ootamine võttis seal kauem aega, kui Kos oli arvanud. Alguses puudusid tehnikud, need olid sõitnud rindejoonel lahinguväljal vigastatud tanke remontima või kõrvale toimetama. Siis tuli oodata lampe, mille järele saadeti Visla teisele kaldale. Et tal ei läinud korda midagi kiirendada, lonkis ta pisut staabi ümber ja päris isegi Lidka järele, ent talle vastati, et tüdruk magab pärast öist valveteenistust ja teda ei taheta äratada.

Ta ei nõudnudki väga Lidka äratamist, sest ei teadnud isegi täpselt, kas ta tahab neiule teatada lipnik Zeneki surmast või soovib lihtsalt näha, kuidas neiu välja näeb ja mida mõtleb. Staabi kirjutajad palusid teda koos Šarikuga kööki ja pakkusid lõunat, pärides samal ajal, kuidas valvetökkes oli, kuidas nad ümberpiiratud pataljonile abi viimas käisid ja kuidas koer teate tõi ning kütusepumbaga tagasi jõudis.

Päike seisis peaaegu seniidis, kui ta lõpuks pärast mitmeid vastuvõtu- ja edasiandmiskatseid võis raadiojaama

seljakotti pakkida ja tagasiteele asuda. Päike kõrvetas hommikust peale, aga alles nüüd, kui ta lagedale väljale jõudis, tundis ta tõelist leitsakut. Maa kohal hoovas kärsahaisu, õhus hõljus peen tolm, näis, nagu põletaks õhk nahka ja puhuks iga hingetõmbe juures kopsud hõõgvele.

Ta kääris tunkevarrukad üle küünarnuki ja tegi kaeluse lahti. Käes kandis ta optilise sihikuga püssi, mille talle oli kinkinud heledapäine siberlane kapten Baranovi pataljonist.

Siberlase kaaslased olid sel puhul imestust avaldanud. «Nii kaua aega otsisid seda ja nüüd annad käest. Sulle läheb seda tarvis, neile üldse mitte.» Vähese jutuga sõdur pidas selle peale maha pika kõne: «Kingituse väärtust mõõdetakse sellega, kui kallid ta on sellele, kes kingituse teeb. Mõnikord tähendab leivatükk rohkem kui ülemuste kell. Ma ei taha, et poolakatele jääks minust ainukeseks mälestuseks segilöödud roomik. Ma annan selle, mis mulle on kõige kallim.» Püssi väärtust tõstsid selle kabale lõigatud noatäkked. Neid oli üheksa. Nad tähendasid siberlase täistabamusi Ewinowo all.

Janek sammus üle nurmede, püssitoru vastu maad nagu jahil. Tema kannul sörkis Šarik, keel ripakil ja lõõtsutades. Eestpoolt kostis miinipilduja- ja suurtükimürskude plahvatusi, ent harva, justkui viivitava tulega. Lahing oli oma ägeduse kaotanud: sakslastel polnud enam jõudu edasitungimiseks, meie löögid aga ei olnud veel vajalikkude jõudu saanud. Mürina järgi otsustades võis arvata, et pigem on käimas laskude vahetamine, võib-olla luure, kuid mitte päris rünnak. Kos oli isegi pisut imestunud, sest ta teadis, et kogu brigaad oli üle toimetatud läänekaldale, et eilsest peale on initsiatiiv nende käes ja et lahing algas Studzianki külast lääne pool. Kõige ägedam oli see vististi eile ja alles täna, pühapäeval, on vaibunud.

Ta ületas rahulikult põllu ja jõudis metsa. Varjust hoolimata polnud ka siin tühjagi jahedam. Rada lookles puude vahel, aga üsna palu serval, ja ta nägi paremal avarat lagedat mäekühmu. Läbisegi pillatuna mustendasid seal purustatud ja põlenud sõidukid, silm ei seletanud eemalt, kas need on meie või sakslaste omad.

Mäeseljandiku nõlval telliskivitehase korstna ümber rohetas puudesalk. See kõrsten oli juba ammu suurtükiväelastele märklauaks, ta oli paarist kohast läbi lastud ja rusustatud, ots oli maha lõigatud, kuid sellele vaatamata

püsis ta püsti. Pisut kaugemal, silmapiiril, kasvasid tee äärt pidi ühtlases kahekordses reas papiid, vasakul mändide taustal valendasid kased. Mahapõletatud metsavahimaja lähedal, kus maa oli kaevikutega üles tuhnitud, torakas silma kuuskede vöönd.

Rada, millel ta sammus, tegi koos taganeva metsaservaga kaare, aga Janek teadis, et see pöördub hiljem taas endisesse suunda. Ta ei tahtnud ringi teha ja otsustas otse üle põllu minna. Eks see olnud täiesti ükspuha, kuum oli nii seal kui siin.

Seni polnud ta kedagi kohanud, aga kui ta nüüd lagedikule astus ja piki põllupeenart hakkas sammuma, vältides karuohakatuuste, kuulis ta, kuidas keegi metsast heleda häälega hõikas:

«Младший сержант!»

Ta ei pööranud sellele hüüdele tähelepanu, vaid läks edasi, ainult Šarik ajas kõrvad kikki ja käänas oma pea hääle suunas.

«Janek!»

Nüüd pööras ka Kos pead ja nägi vasakut kätt pöösastes Tšernoussovi kompanii punapäise sanitarineiu tuttavat kogu. Neiu hüüdis talle midagi ja viipas käega. Kos noogutas talle rõõmsalt vastu, et tuleb kohe sinna, kuid nähtavasti ei saanud neiu temast aru: ta jooksis pöösastest välja ja andis ägedalt märku, et Janek metsa tagasi läheks. Kuivanud pinnaselt tolmu üles paisates tormas Šarik üle vagude sanitari poole.

Janek lisas sammu. Samas kuulis ta püssipauku. Neiu kukkus maha, vist püüdis ennast varjata. Aga ei, mitte sellepärast. Kiiver veeres tal peast vaovahesse, paljastades kastanivärvi juuksed. Enne kui Janek taipas, mis oli juhtunud, kandsid jalad ta iseenesest lamaja poole. Ta kihutas pikkade hüpetega, komistas vaole — ja samal hetkel vihises üle ta pea kuul.

Asi oli tõsine. Ta taipas, et need polnud juhuslikud laskud, et siin on tegemist kusagil redutava täpsuslaskuriga. Ta tegi veel kaks hüpet, viskas end vagude vahele ja litsus pea vastu maad. Ta lõõtsutas, süda kloppis jooksmust, otsaesiselt veeresid higipiisad. Ta tahtis otsemaid taas jalule karata ja neiu juurde joosta, aga sai kohe oma

¹ Nooremseersant. (Vene k.)

arutust soovist jagu. Abi võis ju anda ainult elav inimene, surnust poleks kellelegi tulu. Lagedal väljal on kuul inimesest kärmem.

Püüdes keha võimalikult maad ligi hoida, tegi ta seljakoti rihmad lahti, jättis koti vagude vahele ja roomas põllupeenra varju. Siin tundis ta end kindlamana. Rohtunud peenar oli ääristatud sügava vaoga ning varjas teda hästi vastase eest. Põllupeenart kattis kuiv, aga küllalt kõrge rohusasi, milles ilutsesid karuohakatutid. Janek tõstis ettevaatlikult pea ja nägi kümme meetri kaugusel kivi.

Rahn oli suur ja rohelise samblaga kaetud; murenenud külg oli punakas, graniidi värvi. Kivi oli siin mullas seisnud igipõlistest aegadest peale, seitsaadik kui Skandinaavia jäämäed ta Poola pinnale vedasid. Janek otsustas rändrahnust endale kindluse teha. Kähku roomas ta kivi juurde. Kahetses mõttes, et pole käepärast sapöörilabidat. Snaiperi vaatluspunkt oli kusagil temast paremal, ja sinna poole pööramiseks oli ta sunnitud nüüd kätega maad kaevama, sõrmede abil kaevikut uuristama. Oleksid tal Šariku küüned! Kuhu koer kadus?

Paraku polnud aega koerale mõtelda. Minutid kadusid, aga vähem kui saja meetri kaugusel lamas künnivagude vahel kuulist tabatud punapäine neiu. Janek tahtis vähemalt tema poole vaadata, ent hoidis end tagasi, pigistas huuled kokku ja liibus vastu maad. Tal oli nüüd positsioon. Ta pistis püssiraua ettevaatlikult rohu ja karuohakate vahelt välja, tõukas liiva jalgadega laiali ja piilus rohkõrte vahelt. Kõrgendik oli kõle ja inimtühi, midagi polnud vahepeal muutunud.

Tunkede alt võõrihma küljest tõmbas ta välja pika kitsa teraga jahimehenoa, pani slemmi selle otsa ja küünitas seda vähehaaval kivi tagant välja. Slemm kerkis sentimeeterhaaval, et liigse rutakusega Kosi kavalust mitte reeta. Slemmi tume nupp piilus kivi tipust paari sentimeetri võrra üle, kui snaiper õnge läks — kõlas lask.

Janek tundis kõrvetavat valu põsel, teda torkisid peened graniidikillud. Kuulist riivatud slemm kukkus maha. Paraku oli kõik luhta läinud — ta ei näinud sähvatust. Päike seisis kõrgel, keskpäevane valgus pimestas silmi. Puude siluetid metsaserval olid mustad. Talle näis, et kõmakas tuli sealt, kus seisis esimene kuusk metsavahimaja poole viival alleel, selle kõrval kasvas üks kask ja

kaks mändi. Aga suuna täpsustamine ei aidanud suurt midagi, sest laskurit ta ei näinud.

Janek kordas oma manöövrit, jälle raksatas lask, aga sedakorda polnud kuul sihitud slemmi pihta. See lõi säde-meid välja kivi teisest otsast, tõstes kuiva liiva sisse tungides väikese tolmutpilve. Janek tõmbas pea mätta varju, tundes, kuidas üle selja nõrgub külm higi. Hirm nõõris kõri.

Tema vastane oli kaval ja kogenud täpsuslaskur. Saanud aru, et slemmi väljaupitamine oli pettus, tulistas ta kivist veidi kõrvale. Aga kui ta poleks tulistanud rahnust vasakule, vaid paremale?...

Kos ei kahelnud enam üldse, et püssiraud on sihitud otse tema peidupaigale. Ta oli abitu. Nähtamatu vaenlane oli tema paljastanud, oma positsiooni reetmata. Nooruk ei teadnud, mida ette võtta. Ta oleks võinud piki põllupeenart metsa roomata. Selleks oleks kulunud vähemasti veerand tundi, ja pealegi polnud küsimuses ta enda naha päästmine. Põllul lamas Marusja, kes sai tabamuse sel hetkel, kui tahtis Janekit hoiatada.

Korraga kostis sealt, kust tulid kuulid, kauget haukumist. Esimesel hetkel mõtles Janek, et ta kuuleb viirastusi, aga haukumine kordus kohe. Janek nihutas end kivist pool meetrit paremale, et rahnust veidi eemal olla, ja vaatas ettevaatlikult välja. Päike, mis tal seni oli vastu silmi, aitas sedapuhku. Täiesti selgesti nägi ta Šariku silueti, kes end männi taha varjates haukus kase peale, koon taeva poole. «Mu kallid kutsu!» mõtles Janek hardunult.

Kase ladvas vilksatas midagi, oksad värelesid. Janek litsus näo püssipära vastu ja hoidis silma sihikul. Läätsed tõid puu lähemale, võimaldasid näha lehtede vahele peitupugenud ebamäärast inimkogu. Ta hingas sisse, ja kui sihtmärk oli niitide ristumiskohale püütud, vajutas rahulikult päästikule.

Kõmatas lask. Koer jättis haukumise järele. Üürikest aega ei juhtunud midagi, Janek kavatses juba pea peitu tõmmata, kui lehestiku vahel midagi vilksatas. Okste vastu põrgates kukkus alla püss ja jäi rihmapidi madala tüüka külge rippuma. Alles nüüd lõi vari puu otsas vabisema ja mees prantsatas maha.

Ei tohtinud hetkegi kaotada. Kui neid on seal rohkem, siis enne kui nad taipavad... Ta hüppas jalule, haaras seljakoti saatejaamaga ja oli mõne hüppega neiu kõrval.

Marusja tundus talle väiksem kui tookord, kui ta valve-tõkkesse termose tõi. Ta lebas küljeli, käed ette sirutatud ja pea rinnal.

Janek võttis ta sülle ja hakkas pikkade sammudega metsa poole astuma. Üle nurme minnes oli tal kogu aeg tunne, et võõras silm jälgib teda, et mingi püss sihib talle selga ning kohe tabab teda ränk hoop ja ta kuuleb püssi-pauku.

Ent ümberringi valitses vaikus. Ta jõudis puude vahele, peitis enese varju ja asetas kandami rohule. Alles nüüd märkas ta, et neiu mundripluus on parema õlavarre kohalt märg ja verine. Ta löikas riide noaga lõhki, rebis taskust tõmmatud sideme lahti ja mähkis haava kinni.

«Valus,» sosistas neiu silmi avades. «Ah sina oled, Janek? Hea, et ta sulle pihta ei saanud.»

«Miks sa lagedale jooksid?»

«Ma teadsin, et ta tulistab. Ta oleks su tapnud. Kahju hakkas siisugusest noorest seersandist. Kuidas see poola keeles oligi? Kapral?...» Neiu rääkis lühikeste lausetega, katkendlikult, vaevaliselt hingates. «Kuidas sa mu siia said?»

«Ära parem räägi. Kuul on vist kopsust läbi läinud.» Janek tõstis sõrme huulte. «Ma kannan sind edasi, otsime sidumispunkti üles.»

Põõsad sahisid, Šarik kargas välja, väike riidetükk hammaste vahel. Ta istus tagajalgadele, kraapis küüntega Kosi säärt ja tõstis koonu peremehe poole. Janek tiris ta hammaste vahelt sini-valge käesideme, kuhu olid gooti tähtedega trükitud sõnad: «Hermann Göring.»

Marusja lamas rohul ja jälgis sõnatult seda stseeni. Alles siis, kui poiss koera poole pöördus, märkas ta täpsuspüssi Kosi seljas.

«Võtsid ta maha?»

Janek noogutas pead. «Meie kahekesi — mina ja Šarik. Ilma koerata poleks ma midagi teha saanud... Aga ära räägi, ära räägi üldse.»

Kos kummardus ja võttis neiu kätele. Marusja hoidis paremat kätt ettevaatlikult keha ligi, vasaku pani Janekile ümber kaela. Läbi õlilõhnaliste tunkede kuulis ta, kuidas poisi süda lööb.

«Kuhu sa mu kannad?»

«Kannan niikaua, kui jõudu jätkub.»

Ta jõudis puude vahelt välja metsasihile ja peatus, et

hinge tõmmata. Tal oli õnne: eesliini poolt hakkas kostma mootorimürinat ja kurvi tagant keeras nende poole «Studebaker». Auto peatus järsult Janeki kõrval ja paiskas neile näkku tiheda tolmutpilve. Kabiini avatud aknast vaatas välja Wichura-Tuisk, Kasahstani maantee kuningas.

«Kos, mis sina siin teed?»

«Neiu on haavatud, snaipeer sai talle pihta.»

«Tõsta ta kabiini. Mine teiselt poolt.»

Wichura avas ukse, Janek ronis astmelauale ja seadis Marusja istmele, pea autojuhi põlvedele.

«Vii ta ruttu hospidali.»

«Muidugi viin, aga ühel tingimusel. Ütle mulle ükskord, kuidas sa seal Sielces selle mootoriga hakkama said?»

«Ah tühja. Toppisin salli väljalasketorusse.»

«Aga pärast?»

«Pärast võttis koer selle välja.»

«Ah sind sunnikut, tore niiv. Nii et ma siis muudkui vihun edasi, jälle mürske tooma.»

Neiu kuulas vestlust pealt, kuid räägiti temale võõras keeles ja tundmatust asjast. Jalad konksus, lamas ta kabiinis istmel ja naeratas häbelikult Kosile.

«Anna mulle oma välipostinumber.»

Kos kritseldas numbri rutakalt paberitükile ja toppis selle neiu püksitaskusse.

«Sõitke jubä minema, tehke kiiresti.»

«Ma kirjutan sulle. Kas vastad?»

Janek noogutas pead, pigistas neiu vasakut kätt, hüppas astmelt alla ja lõi ukse kinni.

«Studebaker» hakkas aeglaselt liikuma, ettevaatlikult ja aukudest hoidudes. Janek vaatas hetke auto sabas venivat tolmutpilve ja mõtles: tuleks kirjutada veel kord Jefim Semjonõtšile, vist paar kuud on möödas, kui eelmine kiri sai teele läkitatud.

Ta seisis tee ääres, vaatas veoauto jäljele järele ja tundis suurt rahulolu, mitte sellepärast, et ta terve nahaga raskest olukorrast oli pääsenud, vaid sellepärast, et oli päästnud neiu, kes temale võib-olla kirjutab. Rindesõdur, kellel pole kodu ja kes ei saa kirju, on teistest vaesem. Igas inimeses elab vajadus soojade sõnade järele, igatsus kellegi järele, kellele võiks mõelda lahingu rasketel hetkedel. Alles nüüd tundis Janek, kui väsinud ta on, ja istus maha.

Puhkuse õigustuseks löikas ta püssikabale uue tükke, mis sarnanes eelmistega. Ta luges need üle, iga märki

sõrmega kombates. Kokku oli neid kümme. Ta tegi pöidla märjaks, pistis tolmu sisse ja tõmbas siis viimase tükke süljega üle, et see värskena ei paistaks ega teiste hulgast silma ei torkaks.

Šarik lamas ta kõrval, lõõtsutas palavusest ja jälgis huviga, mida tema peremees teeb. Teda rõõmustas väga, kui Janek püssi kõrvale pani, tema kohale kummardus ja tema karvast koonu mõlemale põsele suudles, kui koera hellitamist nii võib nimetada.

Nüüd tõusid nad püsti, Janek heitis seljakoti raadiojaamaga õlale ja kiirel sammul, ilma uute seiklusteta, jõudsid nad oma metsa peidetud tanki juurde.

«Sind maksab ainult surma järele saata,» torises Saakašvili. «Ei jõua ära oodata. Meil siin kõik kombes, tank nagu uhiuus. Monteeri kärmesti oma kast kohale.»

Gustlik ja Vassöl istusid paar sammu eemal, selg vastu puutüve. Alles nüüd, pärast poolepäevast lahusolekut märkas Janek, kuivõrd muutunud olid mehed, need polnud enam needsamad inimesed, keda ta paar päeva tagasi tundis. Asi ei seisnud selles, et nende silmad punetasid tolmust ja leitsakust või et nad olid veidi kõhnemaks jäänud. Raske olnuks öelda, milles see muutus seisnes. Vahest oli näkku ilmunud uusi, peenikesi, vaevumärgatavaid, aga ometi tähendusrikkaid kortse. Elu uuristab näkku kõigi läbielatud sündmuste jäljed. Sõda raiub eriti vaheda uuritsaga. Iga lahingupäev tähendab mitut nädalat, teinekord mitut kuud elu.

Janek ronis mehaaniku luugi kaudu tanki, istus oma kohale ja asus raadiojaama monteerima. Grzeš vaatas väljast sisse ja vadistas:

«Kas tead, kusagil siin lähedal tulistas snaipeer. Automaaturid käisid isegi teda otsimas. Passisid tükk aega, aga ei leidnud. Alles siis, kui keegi talle pihta andis, nägid nad, kuidas mees nagu kärvanud vares puu otsast alla prantsatas. Kui sa oleksid raadiojaamaga kiiremini tagasi jõudnud, oleksid võinud ise ka kaasa minna, ehk oleks su siberlase kingitud piibust ka kasu olnud. Muidu vead seda asjata edasi-tagasi seljas.»

«Missugusest piibust?» küsis Janek endamisi naerdes.

Ta teadis väga hästi, et sõdurid kutsuvad täpsuspüssi piibuks optilise sihiku pärast, mis täidab kirbu aset. Talle tegi nalja, et Grzeš midagi ei aima.

Saakašvili ei jõudnud vastata, kui tema kõrvale ilmus

leitnant Semen, pistis püssipära tanki sisemusse ja küsis:

«Janek, olid see sina?»

Kos võttis taskust sini-valge käesideme ja ulatas selle Vassölile. Jeleń, kes oli koos leitnandiga tanki juurde tulnud ja samuti luugist sisse vaatas, vilistas tunnustavalt.

«Tule siia,» viipas Vassöl käega. «Tule, lasse pea alla.» Ta võttis Janeki pea mõlema käe vahele ja suudles teda.

«Oh, pole kõne väärt,» lausus nooruk. «Šarik leidis ta üles nagu põldpüü. Nuuskis välja puu, mille ladvas ta istus, ja hakkas all haukuma.»

«Sel juhul on see kaksikvõit. Aga miks sa nii mossis oled?»

«Snaipeer haavas Marusjat. Mäletate, seda sanitari, keda hüüti Tulukeseks. Wichura sõidutas ta hospitali.»

«Mis sa räägid?» tundis Gustlik kaasa. «Kas raske haav?»

«Raske.»

«Küll ta paraneb. Sai ju kohe minema, tohterdavad välja.»

Janekil tõusid äkki pisarad silma ja hakkasid mööda põski alla voolama. Neid märgates eemaldusid kolm sõpra ja hakkasid otsima Šarikut, et temale tunnustust avaldada. Kos pühkis käeseljaga näo kuivaks, lõpetas raadiojaama monteerimise, võttis brigaadiga side, ja kui oli neile selgitanud, et see on kontrolliks, väljus tankist.

«Kas käib?» küsis Jeleń.

«Käib. Tead küll, kontrollimiseks tuleb side võtta, siis on iga raadiojaam korras. Ütleb üles alles siis, kui tõesti on ühendust vaja.»

Vassöl istus tanki tiival, pea kuklas, ja vahtis üle puuvõrade taevasse.

«Kas tuleb ilmapuutus?» küsis Janek temalt.

«Ei, leitsak kestab edasi. Aga ma ei otsi pilvi, vaid mõtlen ja pean endamisi aru, et mis me tankile nimeks paneme.»

«Kui te Kõrviga nõus ei ole, ei ole ka mina nõus teie Bucefalostega,» teatas Jeleń.

«Õige,» kinnitas Vassöl. «Hobuseid on meil mootoris terve kari. Peale selle on tank hobusest etem, midagi lähedasemat. Ta on lihtsalt meile nagu inimene, seltsimees... Paneme talle nimeks «Punapea.»

«Mispärast?» sai Jeleń pahaseks. «Kõrb teile ei sobi, aga Punapea küll. Ühed rusked mõlemad.»

«Ma teen sulle kohe selgeks,» ütles Grześ ja pilgutas talle silma. «Vaata siia: tank on tulest punaseks tõmbunud, küpse kastani värvi. Marusjaks ei saa teda hüüda, sest ta pole mõni neiu. Tulukeseks ka mitte, tulukese eest hoidku meid soomus. Aga «Punapea» on nagu rusikas silmaauku.»

Gustlik vaatas Janekile ja lajatas endale peopesaga vastu laupa.

«Selge, nüüd mõistan kõik. Kui selle kauni piiga pärast, olgu nii. Nõus.»

Kuueteistkümnes peatükk

RÜNNAK

Ohtul tuli laskurkompanii virgats ja juhatas tanki läbi hämaruse uuele positsioonile.

Nad seisid nüüd kaevikus kõrgete puude vahel, otse tanki eest algas noor mets tihedalt kasvavate mändidega, mis ulatusid vaevalt rinnuni. Salus asus jalaväelaste positsioon.

Õo saabudes muutus ümberringi veel vaiksemaks, kui oli päeval, igaüks oleks arvanud, et lahing on vaibumas. Seda muljet segasid vaid valgustusraketid, mida sakslased vahetevahel õhku lasksid; need joonistasid tumedale taevaotusele heledaid kaari ja kukkusid siis alla, et kusagil liivas või rohus susinal kustuda. Jeleń jäi torni, periskoobi juurde valvesse, teised heitsid all laskemoonakastidele puhkama. Kõva puu pani küljed valutama, kuid see oli siiski köömes, kuna nad olid juba harjunud niiviisi magama. Uni aga ei tulnud teisel põhjusel: nad teadsid väga hästi, et järgmisel päeval tuleb anda viimane löök Studziankile.

«Kust me teame, et just homme? Meie saame teada komandopunktist, staabist, aga mina küsin endamisi, miks komandör otsustas, et rünnak tuleb just homme, mitte täna ega ülehomme?»

Tankis olid kõik valgustuspesad kustutatud, ei põlenud isegi tilluke pirn, mis sihikut valgustas, ja Janek rääkis nagu tühjusesse, ilma et oleks näinud enda kõrval lamavate sõprade nägusid. Vaikus kestis hetke, siis tegi häält Saakašvili:

«Mina saan sellest aru nõndamoodi: näiteks keegi tuleb sulle kallale ja lööb. Sul läheb silmade ees mustaks, jalad taaruvad, aga samal ajal sa kaitsed end löökide eest, hüp-

pad kõrvale, ootad, kuni kohin peas lakkab. Siis, kui oled toibunud, hakkad tema ümber käima, tantsiskled, uurid ta asendeid, ootad, kuni ta ettevaatamatu liigutuse teeb, ennast kaitseta jätab, ja siis lööd. Said aru?»

«Aga kust me teame, et nad just homme teevad ettevaatamatu liigutuse?»

Vassõl ei võtnud vestlusest osa. Tanki sügenes vaikus, vaikne oli ka väljas, soomuskatte taga. Isegi metsasalusse peidetud jalavägi ei tulistanud.

Möödus umbes veerand tundi ja Janek, kuuldes teiste ühtlast hingamist, hakkas unne vajuma, kui veidi kaugemal, tankist vasakul pool, algas järsku äge tulistamine. Oli kuulda käsikuulipildujaid, automaate, plahvatas paar-kümmend granaati ja paar korda raksatasid isegi miinipildujad. Seejärel kostis nagu karjumist, ent varsti vaibus kõik.

Janek tõstis pead ja märkas, et ka teised kaks ei maga. Gustlik keerutas end rahutult tornis komandöri istmel, aga Kos ei tahtnud esimesena küsida.

«Tankistid!» kõlas ootamatult lähedal, otse soomuse taga kellegi jalaväelase hää. «Kas magate?»

«Magame,» vastas Jeleñ luuki paotades. «Mis siis on?»

«Räägitakse, see kära tuli sellest, et venelased panid koti kinni. Viskasid sakslased pimedas lõunapoolsest metsast välja.»

Peale telefoni- ja raadioside on igas armees olemas veel üks teadete levitamise viis, mis töötab niisama täpselt kui raadiolained. See on sõdurite telegraaf. Teateid antakse edasi suust suhu piki rindejoont, need kantakse vaatluspunktidest patareidesse, koos virgatsite ja autojuhtidega jõuavad nad rindelt tagalasse ja tagalast rindele.

Pataljonid ja polgud, diviisid ja korpused ei ole üksnes inimeste jõuk, vaid elav organism. Jõudude kuhjamine, kaitse, pealetung — need on otsekui ühe käe sõrmede liigutused, millest tänu närvidele on teadlik kogu keha. Ning nüüd, otsekui värin üle naha, jooksis läbi kogu rinde teade «Hermann Göringi» diviisi soomustankide kiilu ümberpiiramisest ja äralõikamisest.

«Saad nüüd aru, Janek?» küsis Semen. «Kui me oleksime löögi andnud eile või täna või isegi mõni minut tagasi, oleksid hitlerlased jõudnud abiväge kohale tuua või taganeda.»

«Seda ma talle just selgitasingi,» poetas Grześ rahul-

olevalt vahele. «Kui sa kirvesilmaga männikäbi vastu põrutad, siis lööb oks ainult õõtsuma, häda ei tee sa talle ilalgi. Kui tahad pähklit puruks lüüa, pead selle kõvale alusele panema, ja nüüd, kui nad on ümber piiratud...»

Semen tõusis püsti ja ajas Jeleñi tornist maha, käskides tal puhkama heita. Janek ja Grześ kargasid jalule, et komandöri asendada, aga see ei võtnud kuuldagi ja käskis neil magada. Nad teadsid, et komandörile ei meeldi, kui nad vastu punnivad, ja et vaielda tohib temaga vaid teatud piirini. Nii heitsid nad tagasi kastidele.

Semen lükkas luugi paokile, vaatas taevast, kus suitsuvinest hoolimata paistsid pilkuvad tähed. Et käsu teravat tooni mahendada, ütles ta sosinal:

«Magage, poisid, homme tuleb ilus ilm.»

«Poisid... poisid!» Nad virgusid, ilma et oleksid teadnud, kas olid maganud ainult viivu või paar tundi.

Väljas oli pime, nii et oli ikka veel öö. Avatud luugi kohal nägid nad Semenit varju.

«Tulge siia.»

Nad kargasid jalule ja seisid nüüd tornis komandöri kõrval.

«Üks auto sõitis siia ja keegi küsis tankiste. Äratasin teid, äkki on kindral ise.»

Nad kuulsid, kuidas keegi okste praksudes endale läbi võsa teed murdis.

«Hei, on seal keegi?»

«Kes sina oled?»

«Mina olen kokk, kas te mind ära ei tunne?»

«Tule siit, paremalt poolt.»

Kapral Lobodzki ronis soomuspardale, nüüd nägid nad teda enda kõrval tornis. Ta oli samasugune kui nende tutvumise aegu: pisut küürus ja lotendava nahaga. Vahest oli ta veidi kõhnemaks jäänud, aga see võis nii näida ainult ööpimeduse tõttu.

«Ahaa, need olete teie, ilmsüütud tankistid ja auline koer. Minge sinna, otseteed, võtke köögist liha, kohvi ja leiba. Kohvi võite termosega kaasa võtta. Mina tõmban siin vahepeal hinge.»

Semen käskis Jeleñil tanki jääda, teised kolm võtsid katelokid ja väljusid üksteise kannul soomuspardale.

Janek upitas Šariku luugi juurde ja ronis välja viimasena. Kokk tõmbas teda käest tagasi.

«Kos, nägin Wichurat laskemoonakolonnist. Käskis sulle edasi ütelda, kui ma sind nägema juhtun, et ta viis tolle haavatud tüdruku teisele kaldale ja andis otse sanitaarpunkti ühe tohtri kätte.»

«Aitäh edasiütlemise eest!»

«Pole tänu väärt,» kehtas Lobodzki õlgu.

Nad leidsid kõõgi hõlpsasti üles, sest neid juhtis eksimatu Šarik. Kitsukesel kujal puude vahel seisis pikap, kaks katelt üksteise järel haakes. Rebestatud korstnatorust igrisest suitsu. Sohver magas istmel, lühikeseks püगतud juustega pea avatud kabiiniuksest välja rippumas. Hämarusest hoolimata torkasid silma üle terve näo puistatud tumedad tedretähed. Grześ tahtis meest üles äratada, aga Semen hoidis tagasi.

«Las magab.»

Nad jõid kibedat viljakohvi, niipalju kui süda kutsus, võtsid kahe katelokiga kaasa küpsetatud liha, presendi alt leidsid leiva. Kui nad tanki juurde tagasi jõudsid, magas kokk mootoriplaadil, pea all rullikeeratuna Šariku magamisase.

«Pistsin talle pea alla, et ta otsaette muhku ei lööks,» ütles Jeleń seletuseks. «Põõnab nii, et kahju äratada. Algu-ses ainult hüüdis mammat.»

Grześ pritis kokale kohvi näkku. Kokk kargas püsti, hõõrus silmi ja pomises poolteadvusetult:

«Päeval keedan sööki, öösel vean laiali...»

Ta kargas tankilt maha ja tormas männitihnikusse.

«Oota,» ütles Janek. «Mine koera järel, ta viib su kohale. Šarik, vii ta kööki!»

Kokk ja koer kadusid pimedusse, hetk hiljem kuulis tanki meeskond käivitatava mootori surinat. Hundikoer tuli rõõmsalt tagasi, pirakas tükk toorest liha hammaste vahel.

Koidik oli lähedal ning nad panid ühisel jõul ja nõul Semen magama, lubades teda äratada, niipea kui midagi lahti läheb.

Ise istusid kolmekesi tornis. Jeleń hammustas leiba ja lõpetas lihavaru, Janek ja Grześ vestlesid sosinal. Ida-taevas männivõrade vahel hakkas aegamisi selginema, siis hakkas altpoolt roosaks minema. Seniidis kustused tähed, tanki soomuskattele ilmus kaste...

Leitnant pööras teist külge, ohkas, neile näis, nagu oleks ta midagi rääkinud. Janek ronis istmelt maha, vaatas alla ja kuulis sosinat:

«Ljuba, ma tulen... Kohe tulen.»

Tanki põhjas valitses pimedus, aga paakil mehaaniku-luugist igrisest valgust, hommiku halli valgust, milles Vassõli nägu ilmutas helesiniseid varje. Janek silmitses teda ja komandör näis talle palju noorem kui tegelikult. Ta huuled olid niisked, pruntis nagu neiul. Kosil oli selge, et Semen võiks olla kõige rohkem tema vanem vend. Meeskonna vanem olla — see ei tähenda veel, et oldaks vanamees.

«Mis seal on?» küsis Grześ vaikselt.

«Ei midagi, unes räägib,» vastas Janek.

Kusagil eespool, üsna lähedal kõmas tankitõrjesuurtüki lask. Mürin veeres mööda ja pörkas kajana metsamüürilt tagasi. Semen ärkas otsekohe ja avas silmad.

«Kuulen, et sakslased on päevaga pihta alustanud,» Ta tõusis istukile ja vaatas kella. «Veerand tunni pärast pead sa raadiojaama juures olema, vastuvõtul,» pöördus ta Janeki poole, «vahepeal aga, ma mõtlen, on aeg hommiku-eineks. Lubage kohvi siia poole.»

Ulatades mannergut käest kätte, jõid nad kaks liitrit kohvi tilgatumaks ja närtsid leivapalukest peale.

«Nüüd kohtadele!»

Kaevik, kus nad seisid, oli madal, rinnatis ei varjanud visiire, aga Grześ ja Janek, kes istusid maapinnast pool meetrit kõrgemal, nägid ainult tiheda salu lähemaid mände.

Päike oli just silmapiirile kerkinud ja Kos nägi selle valguses sihikul hallide niitide kimpe, millel rippusid väikesed kastetilgad. Tilluke roheline ämblik tatsas töökalts niitides, ühendas neid, punus võrku. Öö lõppedes virgunud, töötas ta usinasti ega teadnud, et see terasest kungas hakkab varsti liikuma, murrab mände ning rebib katki tema võrgu. Kosil hakkas ämblikust kahju. Ta mõtles hetke, kaks mitte tankist välja minna ja ämblik koos oksaga kuhugi mujale üle-viia. Siis aga sai ta aru, et sellel puudub igasugune mõte, et ka nemad ise ei tea oma saatusest midagi, ei tea, kas on nähtamatud.

Võib-olla just praegu, aovalgel, reetis neid päikesekiirte helk soomusel ja paarisaja meetri kaugusel varitsev «Ferdinand» on juba toru märklauale pööranud. Võib-olla on

luku sisse juba lükatud 88-millimeetrise kaliibriga mürsk ja piisab vaid kergest vajutusest päästikule...

Ei, need on rumalad mõtted, midagi selletaolist ei juhtu, Nad seisavad liikumatult, maskeerituna, päike on neil selja taga. Teine asi on nende tankidega, mis seisavad teisel pool küla ja hakkavad seda ründama läänest. Noid seal võib reeta juba tavaline periskoobi paljaksvõtmine.

Kõrvaklappides kostis ere vile ja kohe seejärel kuuldus selge hää, mis kõlas otsekui sealtsamast tema kõrvalt:

«Valgepöök, Tamm, Pöök, Mänd, Kuusk, Lehis... Siin Visla, siin Visla. Kandke ette, kuidas kuulete mind... Vastuvõtt...»

See oli Lidka. Ta rääkis unise häälega, tõttamata, nagu oleks teda nüüdsama magamise pealt äratatud.

«Visla, siin Kuusk. Kuulen. Vastuvõtt.»

«Siin Tamm. Kuulen teid...»

Üksikud kompaniid raporteerisid üksteise järel näiliselt rahulikult, võib-olla ehk pisut rutakamalt kui vaja. Janek ootas viivu ja teatas viimasena:

«Visla. Siin Pöök. Kuulen teid hästi. Vastuvõtt.»

Ta ei öelnud Pöök-1, vaid nimetas kogu rühma peitenime, kuigi sellest oli järele jäänud üksainus tank. Lipnik Zenek koos terve oma meeskonnaga põles ära, kui tule enda peale tõmbas, et kaitsta nende retke ümberpiiratud pataljoni juurde. Ta hukkus nii kiiresti, et mehaaniku püütud kanast jäi isegi puljong keetmata. Päev hiljem sai kolmas tank tabamuse mootori pihta ja veeti transportööriga staabi juurde, kus ta jätkas teenistust liikumatu tulepunktina.

«Siin Visla, kuulen teid kõiki. Ka sind, Pöök.»

Janek ei saanud hästi aru, kas need viimased sõnad olid mõeldud tema esiletõstmiseks või pilkeks. Ta kehtas rahulolematult õlgu, tundes, et see talle veel midagi loeb. Rõõmuga mõtles ta, kui lihtne ja loomulik on tema uus tutvus. Kui ma lahingust terve nahaga pääsen, ehk saan siis mõne päeva pärast hospitalist kirja. Siis kirjutan talle, et meie tankile pandi nimeks «Punapea». Kirjutan, et see pandi sinu juuste värvi järgi, Marusja...

Suurtükivägi hakkas müristama. Kuulid aga ei vihisenud üle nende pea, vaid plahvatasid kusagil lähemal, neist eespool. Ilmselt tulistati teiselt poolt, läänest. Janek ainult aimas seda, ta ei näinud midagi, sest männid varjasid vaate.

«Toksivad karjamõisa pihta,» seletas Semen. «Varsti läheb lahti...»

Tanki tornist, üle roheliste puuvõrade, mitte kaugemal kui kuussada meetrit, paistis üsna kogukas hoonete kompleks kivimüüride ja massiivsete seintega, ainult siin-seal märgistasid neid aknaruudud. Kahe ehituse vahelt võis näha hoovi, hoonetest paremal munakividega sillutatud teed, eespool aga hõredat õunapuuaeda mitmevärviliste mesipuuudega. Lautade ja talli ümber kobrutasid parajasti plahvatused, paisates õhku tolmutpilvi, üks mürskudest rebis maantee ääres seisvalt suurtükilt maskeerimisvõrgu. Vassöl pööras oma kahuritoru sinnapoole, kuid ei kiirustanud tulistamisega, võttis selle vaid sihikule.

«Kas kast on ikka vait?» küsis ta Kosilt.

«Nagu haud.»

Taamalt, karjamõisa kandist, kus mahapõletatud küla taga laius mets, kostis mootorite surinat ja tankisuurtükide laske. Semen taipas, et seal peab olema brigaadikomandör ja et rünnakukäsk on antud vahetult, mitte raadio kaudu. «Nood seal läksid juba, meie aga istume valvetökkis,» mõtles ta. «Päike paistab meie selja tagant, sakslased ei näe meid.»

Lõuna poolt tulid madalalt kolm lennukit. Karjamõisa kohal võtsid nad rivisse ja venisid üksteise kannul otsekui niidi otsa lükituna. Esimene neist pikeeris ja viskas pommid alla. Hetkel, kui ta pikeeringust väljus ning teine rünnakut alustas, paiskusid maapinnalt taeva poole kõrged liivasambad koos söestunud palgijuppide ja korstnatelistega.

«Mis seal lahti on?» küsis Saakašvili murelikult.

««Stukad» materdavad meie omi,» vandus Jeleń. «Vaata imet, üks onn hakkas liikuma.»

«Näen, passi seda ja pane tähele, kuhu ta pidama jääb,» kostis Semen.

«Kas põrutame talle?»

Vassöl ei vastanud. Rahuliku, pikaldase liigutusega keeras ta tankisuurtüki rauda ja võttis maad mööda roomava hüti katuse sihikule. Polnud raske arvata, mis selle taga peidus oli. Mõni tank või iseliikuv suurtükk oli end hüti maskeerinud ning liikus nüüd edasi, katust ja palke kaasa lohistades. Vassöl oleks võinud selle hävitada, aga siis oleks ta ka oma asukoha reetnud.

Lennukid olid pommid alla heitnud ja sõelused nüüd

nagu ülesärritatud herilased metsa kohal, torkides parda-relvavalangutega küla ja metsaserva. Õhku läbistasid maapinnani ulatuvad triibud, mürsuplahvatustest üleskeerutatud tolmutpilved valgusid aegamisi laiali; mõte sellele, mis toimus otse nende ees, mitte kaugemal kui poolteist kilomeetrit, ajas hirmujudinad üle selja.

Idast suundus üle redutavate tankide kaks paari hävitajaid. «Stukad» jätsid ründamise ja pudenesid igaüks isekanti. Viimane aga oli ohtu liiga hilja märganud, ei jõudnud minema lipsata, plahvatas kuulipildujavalangust põlema ning kukkus metsa sisse.

Meie hävitajad kadusid sakslaste lennukite jälil läände, taevast oli jälle puhas. Ainult karjamõisa hoonete tagant tulid unnates sakslaste tankisuurtükimürsud ja haukusid miinipildujad. Mürsud lõhkesid teisel pool küla, kuid siin, metsaserval ja männitukas, valitses endistviisi vaikus.

«Kas meie omad löödi tagasi?» küsis Saakašvili.

«Seda küll.»

«Mis me siin niisama konutame, kui juba...»

«Sõida seenele,» katkestas ärevil Janekit grusiinlane.

«Sa ju ise küsisid öösel,» pöördus Semen Kosi poole, «et kust me teame, millal vastane teeb ettevaatamatu liigutuse. Me teame ainult, et ta peab sellise liigutuse tegema. Ootamegi hetke, millal ta midagi unustab või valesti arvestab.»

Tükk aega valitses tankis vaikus. Soomuskatte all läks aina palavamaks, taevast visiirides tõmbus heledamaks, ennustades samasugust põuailma. Värsket liha täissöönud Šarik magas rahulikult. Jeleń, kes oli harjunud kõigesse suhtuma filosoofiliselt ega võtnud midagi liiga kauaks südamesse, tukkus samuti, jõnksatas ettepoole, lõi pea vastu soomust ära, virgus ja haigutas. Janek võttis kuulipildujast luku välja, vaatas selle üle, puhus nähtamatu tolmutkübeme minema ja lükkas luku tagasi kohale.

Ootamispiina talusid nad igaüks isemoodi. Oleksid nad kohe hommikul lahingusse läinud, poleks neile aega jäänud mõtlemiseks. Nüüd aga, teada saanud teisel pool küla asuvate kompaniide ebaõnnestunud rünnakust, maalis kujutlus neile pilte põletatud tankidest ja kildudega läbistatud inimestest. Tankikella tiksumises, kerges tuulekohinas, nende kõrval möödavoolavates minutites haigutas hirm. Grześ sirutas käe tulekustutaja poole. Vaevast seda puudutanud, tõmbas taas tagasi. Siis hakkas ümisema lau-

lukest, ent katkestas sellegi paari takti järel. Kontrollis luugi lukku, silistas soomust.

«Tubli, «Punapea»,» sosistas ta ja lisas valjusti: «Vassöl, kas paistab midagi?»

«Niipea kui näen, ütlen.»

Karjamõisa hoonete vahel haugatasid paar korda ühtlaste vaheaegade järel miinipildujad, heites metsa miini-lehvikuid. Semen nägi, kuidas meeskond positsiooni muutes enda järel rauda tiris ning selle akaatsia alla kaevikusse paigutas. Ta püüdis meelde jätta kohta, kuhu nad varjusid, kontrollis silmanurgast, kas suurtükk ikka veel teepervel seisab ja kuhu jäi katuse varjus liikuv Saksa tank.

«Ei midagi tähtsat, fritsud närveerivad ja teevad veidi kära.»

Teist korda kõmatas läänest Nõukogude haubitsate patarei. Plahvatused hakkasid kerkima hoonete vahelt, üks mürskudest purustas laudanurga. Alguses Semen luges mürske, siis aga jättis järele, sest mängu tulid uued rauad, tuli aina ägenes ja raius sakslaste positsioone üha sagedamate kogupaukudega. Lõpuks jäi suurtükivägi vait ja nüüd kostis küla tagant mootorite surinat ning pikki kuulipildujavalanguid.

Ilmselt olid sakslased otsustanud vasturünnakule asuda, sest kaks nende tanki heitsid äkki maskeeringud maha ning hakkasid liikuma, nende kannul veel neli. Tolmutpilvi õhku keerutades suundusid nad teeristi poole. Semen pigistas huuled kokku ja tõmbas käe päästikult ära. Tal oli kange tahtmine neile paar mürsku järele saata, kuid tankid kadusid juba tolmutpilvede varjus hoonete ja puude taha.

Lõunast ilmus taas kaks lennueskadrilli, seekord kõrgemalt. Vassöl jälgis neid muiates ja hõõrus isegi käsi, kui nad pikeerimiseks ümber rivistusid.

«Janek, tule siia, aga kähku.»

Kos pugus sõnakuulelikult ümber suurtükialuse ja jäi komandöri kõrvale seisma.

«Vaata periskoobist. Kas näed?»

«Lennukeid näen.»

«Pane tähele, need hakkavad kohe pommitama,» seletas Semen kiiruga. «Meie omad andsid ettevalmistavat suurtükitulda, aga rünnakule ei läinud. Sakslased kutsusid igaks juhuks lennukid välja, kuid kaotasid närvid ega läbenud

paigal istuda. See ongi see ettevaatamatu liigutus, mille üle sa ennist pead murdsid.»

Märganud ülevalt pakse tolmutpilvi, mida nende omad tankid üles keerutasid, arvasid «Stukad», et see ongi nende rünnaku objekt. Ulgudes söötsid nad alla ja hakkasid pomme heitma.

«Nad pommitavad ju omi?» küsis Kos.

«Annavad võimsalt säru,» rõõmustas Jeleń teisel pool suurtükki.

Semen müksas Kosile vastu selga.

«Mehed, kohtadele. Gustlik, pane kildmürsk rauda. Janek, kuula tähelepanelikult, aga sina, Grześ, käivita mootor ja ole valmis.»

Kui viies lennuk oli pikeeringust väljumas ja kuues parajasti rünnakule kihutas, kostis kõrvaklappidest üksuse juhtkonna raadiojaama hääl:

«Mänd, Kuusk, Lehis, tähelepanu... Edasi!»

Semen teadis, et hetke pärast kutsutakse välja ka tema tank. Ta võttis munakivitee ääres seisva tankitõrjesuurtüki sihikule. Ta nägi, kuidas pantrilaigulistest maskeerimisülikondades sõdurid selle juurde jooksid ja kohad sisse võtsid.

«Tamm, Pöök, Valgepöök, tähelepanu...»

Enam polnud vaja ennast varjata. Ta tulistas juba enne järgmise käskluse saamist. Läbi pikkamisi hajuva suitsu ja tolmu nägi ta vaenlase upakil suurtükki ja taeva poole tõllitavat ärarebitud laadimistoru.

Välkkiirelt pööras ta sihiku akaatsiapuule, otsis hetke miinipildujat, kuid ei leidnud seda. Sellest hoolimata põrutas ta kaks mürsku teineteise kannul puu alla. Süda võpatas rõõmust, kui maa seest äkki plahvatuse kõrge geiser välja purskas.

«Laskemoon läinud,» sosistas ta ja lisas valjusti: «Tankitõrjemürsk laadida!»

«Tamm, Pöök, Valgepöök, tähelepanu!» kordas juhtkonna raadiojaam ja andis siis käsu: «Edasi!»

«Mehaanik, stopp!» peatas Vassöl Grześi, kes oli juba siduri ja käigu sisse lülitanud.

Semen pööras suurtükitoru sinna suunda, kuhu oli peatuma jäänud liikuv majakatus, otsis seda hetke ja märkas, kuidas see aegamisi tagurpidi tagasi roomas, püüdes karjamõisa hoonete varjus positsioonile asuda. Ta suunas raua õlekuhja keskele ja tulistas. Katus võpatas, keeras teistpidi

ja laskis enda alt välja võimsa «Ferdinandi», mis meenutas haavatud kiskjat. Iseliikuv suurtükk liikus tagurpidikäigul ja sooritas samal ajal pöörde, keerates seejuures ettevaatamatult külje Semeni relva ette.

«Kaliibrine laadida!»

«Valmis!»

Vassöl hakkas hoolikalt korrigeerima, kuid samal hetkel jäi «Ferdinand» seisma. Leitnant kasutas juhust, põrutas mürsu torni alla ja tulemust ootamata andis käsu:

«Mehaanik, täiskäik edasi!»

Nad söötsid paigalt otsekui võidusõidutraavlid, keda liiga kaua on tallilahtris kinni peetud. Kaevikust olid nad hüppega väljas ja kihutasid karjamõisa poole.

«Janek, viruta akendesse ja laskeavadesse.»

Kos liibus sihiku külge, viivu vilksatasid seal vaid rohelised männiokkad ja madalate, sõnakuulelikult tanki alla vaalduvate puude ladvad. Siis läks natuke valgemaks — nad jõudsid karjamõisa aeda.

Oma visiiri nurgast nägi Janek edasikihutavaid ja roomikute alt liiva paiskavaid naabertanke, siis vilksatas õunapuuokste vahelt ja mesipuude tagant juba mustendavate aknasilmadega maja. Sügavamal, otsekui keldris varitsevate kasside silmad, sähvatasid valangute tulukesed. Janek vastas neile paugupealt. Lühikeste päästikuvajutustega tegi ta lõpu neile tulukestele, mis olid tankide kõrval jooksvatele automaaturitele ohtlikud. Tal õnnestus likvideerida kaks tulepunkti akendel ja üks üsna maa ligi müüri sisse raiutud ava. Ent vahemaa oli juba liiga väike, nad pöörasid vasakule ja sõitsid kahe hoone vahelt mõisa õue.

Nurga tagant kargas neile vastu jalaväelane tankirusikaga. Kos võttis mehe maha. Sakslane kukkus poolpöördes. Kuid paraku oli ta enne oma lõppu jõudnud vallapäästmisnupule suruda ja karjamõisa siledaks tambitud õuel veeres nüüd jalgpallina põrgates reaktiivmürsk ning lõhkes kivi-hunnikus.

Sealtsamast, kuhu oli kukkunud jalaväelane, kihutas täiskäigul nurga tagant välja soomustransportöör. Vaenlase tanki määrgates juht pidurdas ja hakkas ümber pöörama, samal ajal kaks langevarjurit, võrguga kaetud kiivrid peas, täristasid pardalt kuulipildujast. Semen märkas neid, ja et kümne meetri pealt oli võimatu suurtükist tulistada, andis mehaanikule käsu:

«Rammida!»

Saakašvili vajutas gaasipedaali põhja, tank sööstis nak-satusega ette ja lõi raginal metalli sisse. Ümberpaisatud transportöör kaotas rattad ja litsuti majaseina vastu. Ägedalt pidurdades sai Grigori viimasel hetkel ära hoida kokkupõrke müüriga.

Korrage kubises ümberringi sõduritest. Paremalt ja vasakult tormasid poola ja nõukogude sõjamehed, laskusid põlvili ja vihtusid puusalt automaadivalanguid, pildusid akendest ja ustest hoonetesse granaate, talutasid välja vangilangenuid. Üksikud sakslaste salgad, kellel oli õnnestunud põgeneda, lidusid üle nurme metsa poole. Janek teadis, et seal satuvad nad kaardiväelaste sülle. Ta tõstis oma käsikuulipilduja toru ja kergelt päästikule vajutas des taksis nende peade kohale valangu.

«Tata-ta-tata, tata-tata-tata, ta-ta-ta...»

«Mis ulakused need on?» torises Semen.

«Ma tulistan oma nime,» vastas Janek muiates. «Ise rääkisid Sielces, et pean selle selgeks õppima.»

Salk automaatureid suundus nende tanki poole, aga äkki pöördusid mehed ümber ja pistisid punuma, pea kohal kätega vehkides.

«Oleme oma, mida te kardate?» pomises Grześ ja lükkas luugi paokile, et neid lähemale kutsuda.

Aga enne kui ta hüüda jõudis, virutas ta luugi uuesti kinni ja röögatas:

«Issake, kurat neid võtku!»

«Mis lahti?»

«Nõelas mind.»

«Kuul?» küsis Vassõl murelikult.

«Mis kuul! Mesilane. Tank on neid üleni täis.»

Alles nüüd tundsid nad meelõhna.

Janek jälgis läbi visiiri, kuidas poola ja nõukogude sõdurid õues üksteist kaelustasid ja suudlesid, kuidas nad rünnaku jooksul vangivõetud sakslased ühte nurka ja laudast leitud lambad teise ajasid. Aga igaüks, kes nende tankile ligines, pöördus paarikümne meetri peal ümber ja pani tulistjalu tagasi.

«Mis nüüd saab?» muutus Kos rahutuks. «Istume otsekui vangis. Tuleks õige katsuda...»

«Ära püüagi katsuda, elusalt sa nagunii välja ei pääse,» poetas Jeleń vahele. «Oodake, kohe olen nendega valmis.»

Ta tõmbas mundripluusi üle pea, ajas kindad kätte, avas

kärmesti luugi ja hüppas soomuskattele. Luuk löödi küll ta kannul kinni, aga ometi olid kaks pea kaotanud mesilast sisse pääsenud. Need sumisesid nüüd hämaras ringi, ähvardades tankiste nõelata. Viimaks nad rahunesid, jätsid sumisemise ja laskusid nurka.

Uudishimulik Janek nägi läbi visiiri, kuidas Jeleń jala-väelastelt labida kauples, purustatud hoone varemetest süsi koukis ja need tuule poolt tanki lähedale viskas. Seejärel tõi ta mitu sületäit rohelisi männioksi ja heitis need tulle.

«Lahingust tulime välja terve nahaga, aga see põrguline lämmatab meid ära,» läkastas Grześ.

Läbi tihedate suitsukobarate polnud enam midagi näha, tüki aja pärast kuulsid nad Gustliku häält ja labida koputamist soomusele.

«Suitsutasin nad minema, võite välja ronida, ei nad enam torka.»

Kärmesti avati luugid. Esimesena kargas välja Šarik, tema kannul ülejäänud meeskond. Alles nüüd nägid nad, et üks tanki külg ja terve roomik olid meega koos. Nähtavasti olid nad läbi aia kihutades mesipuu pooleks sõitnud. Suitsu pärast koonu krimpsutades istus Šarik tanki kõrval ning lakkus veoratastelt tolmuuga segatud magusat kleepuvat võiet.

«Gustlik, ma näen, et oled oma ala spets. Ei teeks viga, kui sa ka teistesse mesipuudesse sisse vaataksid ja mett tagavaraks võtaksid. Kingiksime brigaadikomandörile.»

«Oleks hea küll,» Jeleń kratsis pead. «Kui saaks kusagilt mõne väikese püti...»

Liiklusreguleerijad näitasid tankidele juba uued lahingupositsioonid kätte ja juhtisid nad hoonestatud alalt välja.

Ilmselt oli ka sakslaste juhtkonda jõudnud raport juhtunust ja lõunakaarest lendas kohale mürsk, mis lõhkes hoone seina all. See ei haavanud kedagi, nad võtsid ta vastu pigem kergendustundega, otsekui tunnistuse, et karjamõis ja Studzianki küla on nüüd nende oma.

AUMÄRGID VAPRUSE EEST

Studzianki vallutamisega lahing veel ei lõppenud. Paar tundi hiljem asus brigaad teele lõuna poole, tankid võtsid positsioonid sisse, kõrvuti kaardiväe laskurüksustega piiramisrõnga välisjoonel. Öhtupoolikul löid nad tagasi jalaväe ja tankide rünnaku. Öösel pidi neid välja vahetatama, kuid vastane ei lasknud seda teha, ja alles kakskümmend neli tundi hiljem, vastu hommikut, viidi brigaad tagalasse.

Päike oli juba silmapiirile tõusnud, kui nad lahinguväljast mööda läksid. Studzianki nurmed, mis meenutasid taeva poole keeratud kilpi, olid täis elutuid, tahmaste tornide ja längus torudega tanke, purustatud, maharebitud ja keerdutõmbunud roomikutega masinaid. Nad silmitsesid neid tähelepanelikult: omi kahjutundega, Saksa nurgelisi keskmisi tanke, pikkade torudega «Pantreid» ning maadligi hoidvaid raskeid «Tiigreid» kättemaksuhimulise rahuloluga. Alles hiljem lugesid staabi esindajad need kokku ja kinnitasid, et kaheksateistkümne oma tanki vastu, mis lahinguväljale maha jäid, on poolakad põletanud nelikümmend vaenlase tanki ja tankitõrjesuurtükki.

Brigaad võttis positsioonid sisse suuremas metsasalus tugiala keskel, jäädes reserviks 1. armeele, mille diviisid olid forsseerinud Visla ja asunud kaitsepositsioonidele põhjas, piki Pilica jõge.

Sama päeva öhtupoolikul, millal toimus väljavahetamine, rivistati tankistid üles, vaatamata sellele et nad asusid raskesuurtükiväe laskepiirkonnas ja pilvitust taevast ründasid laine laine järel Luftwaffe lennukid. Päike oli juba madalas, längus kiired suutsid end vaevu läbi tihedate puuvõrade murda; kus aga mände tihedamalt oli, laotus puude all juba vari. Parevalt kõndis piki rivi kindral, tema kannul üks staabiohvitser ja sõdur, kahest lauast

kokkuklopsitud kandik käes. «Punapea» meeskond seisis vasakul tiival, üsna rivi lõpus. Mida lähemale kindral jõudis, seda selgemini kostis nende kõrvu tema hääl:

«Võitluses Saksa röövvalutajatega ilmutatud sangarlikkuse eest autasustatakse nooremleitnant Aleksander Marczukki Vapraste ristiga... Lipnik Józef Czoppi autasustatakse Vapraste ristiga... Kapral Marian Babulat autasustatakse Vapraste ristiga.»

Kindral möödus mitmest sõdurist ja seisis nüüd nende ees.

«Tanki komandöri, leitnant Vassöl Semenit autasustatakse Vapraste ristiga... Sihturit kapral Gustaw Jeleńit, mehaanikut-juhti Grigori Saakašvilit, raadiotelegrafisti Jan Kosi autasustatakse Vapraste ristiga...»

Kõigil olid vastuseks ühed ja samad sõnad: «Isamaa auks», kuid igaüks rõhutas neid isemoodi: Vassöl rahulikult, Gustlik valjusti, Grześ õhinal, Janek arglikumalt. Kindral võttis kandikult ristid ning kinnitas need vedrunõelaga õliste ja tolmuste tunkede vasaku rinnatasku kohale. Ta vaatas igaühele silma, surus kätt, embas meest, suudles mõlemale põsele, ajas enda sirgu ja tervitas.

Kui aumärk oli Janeki rinnale kinnitatud, sai kandik tühjaks. Kuid kindral jäi paigale ja nooruki ees seistes kortsutas rahulolematult kulmu. Siis pöördus ta Semenipoole ja küsis:

«Mis korralagedus see on? Miks ei ole kogu meeskond üles rivistatud?»

Uskumata oma kõrvu, kõõritas Semen paremale. Kedagi polnud puudu.

«Kõik on kohal, kodanik kindral.»

«Ma näen ainult nelja tankisti. Kus on koer?»

«Šarik!» hõikas Janek.

Tanki juurde jäetud hundikoer tundis kohutavat iga-vust ega saanud üldse aru, miks teda valvama oli pandud. Peremehe hääle peale jooksis ta sedamaid kohale.

«Käsi tal istuda.»

«Šarik, minu kõrvale. Istu!»

«Kokk, minu juurde!» hüüdis kindral.

Puude vahelt ilmus välja tundmatu sõdur, valge põll ees ja kokamüts peas. Ta sammus pidulikult, kandes kätel suurt katkiste servadega portselanvaagnat, millel ilutses mitu praetud vorstirõngast. Kindral võttis sõdurilt vaagna üle, kükitas maha ja asetask selle koera ette.

«Muul moel ei oska me temale tänu avaldada,» ütles ta seejuures otsekui endamisi, aga võib-olla ka koerale või meeskonnale.

Ta tõusis püsti ja ulatas Jan Kosile mürsukestast lõigatud messingnaastu.

«Pane see kaelarihma külge,» ütles ta.

Janek võttis naastu ja luges kirjutist, mis oli sinna suurte trükitähtedega hoolikalt graveeritud: «Šarik, tankibrigaadi koer».

«Oijaa!» sosistas Jeleń. «Kindral ise kinkis. Aga kokk ei võtnud vaevaks ise tulla, saatis abilise vorstiga.»

Ehkki sõnad olid määratud ainult kaaslastele, kuulis kindral neid ometi. Ta vaatas Jeleńile otsa ja ütles selgituseks:

«Kapral Lobodzkit ei ole enam. Hommikul eesliinilt tagasi sõites tabas juhuslik «Ferdinandi» mürsk köögi-autot ja Lobodzki sai killust surma.»

Jeleń langetas pea ja põrnitses sõnatult oma jalgade ette maha.

Kindral mõtles, kui palju on seda, mida mehed veel ei tea, alles päevade möödudes märkavad nad tühje kohti rivis ja saavad aru, et paljusid võitluskaaslast ei kohta nad enam iialgi elus. Praegu aga teab ainult tema üksi, et mööda nurmi ja metsa on laiali pillatud üle seitsmekümne haua, kuid neid tuleb veel juurde nende kahesaja hulgast, kes on hospitali viidud. Mitte üksnes elavad ei saanud Studzianki küla vallutamisel riste.

Staabiohvitser astus sammu ette, viipas käega ja ütles:

«Külalised saabusid.»

Kõlas käsklus:

«Valvel, paremale vaat!»

Armeestaabi kindralid kuulasid raporti ära ja andsid brigaadikomandörile ordeni «Virtuti Militari».

Komandör astus väljaku keskele, võttis lindi-mundri küljest ja tõstis «Virtuti» ordeni pea kohale. Päike kiiskas kirsipunaselt metallil, mängles musta-sinisetriibulisel lindil. Tugeva ja kõlava häälega hüüdis ta sõduritele:

«Tankistid! Mitte mina, vaid teie teenisite lahingutes selle risti oma komandörile ja brigaadile!»

Kui kõlas käsklus: «Laiali minna», ei kiirustanud sõdurid oma masinate juurde minekuga. Mehed kogunesid sal-kades autasustatute ümber, surusid neil kätt, õnnitlesid.

Ka Lidka astus lähemale. Tal oli seljas puhas pressitud

munder, juuksed olid värskelt pestud ja kohevad. Ta surus järjekorras tankimeeskonnal kätt, viimasena Janekil.

«Ma ei teadnud... Kartsin sinu pärast,» ütles ta. «Nüüd kõik räägivad. Raske isegi uskuda, et sina ja teie meeskond...»

Janek kuulas sõnatult ja vaatas neiule silma.

«Räägiti, et õhtul näidatakse meile siin lagendikul filmi. Tule raadiojaama auto juurde, võime koos minna.»

Janekil tuli millegipärast meelde lipnik Zenek, ta vaatas oma sõprade poole.

«Võiks küll koos,» ütles ta. «Kõik üheskoos, terve meeskond.»

Ta ei lõpetanud lauset. Märkas Šarikut inimeste taga, samal kohal, kus nad rivis seisis. Koer istus vorstikausi kohal, haigutas närviliselt, tõmbas musta koonuga õhku, suunurkadest rippus hõbedane süljenire.

«Anna andeks, unustasin,» vabandas Janek neiu ees, jooksis koera juurde ja asetaskäe talle pähe. «Šarik, võta, see on sinu oma, sinu autasu.»

Lidka tõmbas huuled mossi, pööras end kannapealt ringi ja läks minema.

Koer sõi rahulikult ja väärikalt. Janek istus tema kõrval rohul ja kuulis, kuidas Grześ vaikselt Jeleńile ütles:

«Tubli tüdruk usub džigitisse ja see innustab džigitti sangaritegudele. Halb tüdruk ei usu džigitti. Kui mees sellest hoolimata sangariteoga hakkama saab, näevad seda kõik ja usuvad kõik, tüdruk aga ütleb: «Raske uskuda»... Ütle siis, on ta tubli tüdruk?»

«Tahab ennast näidata tema Vaprata ristiga,» pomises Gustlik vastuseks.

Kos pööras pead, tehes, nagu poleks ta kuulnud. Tal polnud tahtmist koos Lidkaga filmi vaatama minna, kuid sellest hoolimata ei meeldinud talle, et teised kõike näevad ja teavad ning sellest omavahel räägivad.

Kui nad tanki tagasi jõudsid, oli päike juba loojunud ja päevavalguse viimased riismed kustumas. Grześ tõi lagedale riistadekasti, võttis Šarikul kaelarihma maha ja viiliga krigistades ning haamriga toksides kinnitas messingnaastu selle külge.

Oma rüü täienduse vastu huvi tundes keerles koer mehe ümber, toppis koonu vahele, näksis rihma hammastega ja segas tööd. Saakašvili tõrjus looma küll vasaku, küll parema käega ja selgitas rahulikult:

«Šarik, ära sega, ära ole rumal. Tahad teada, mis siia on kirjutatud? Miks sa siis ise pole lugemist selgeks õppinud? Siin seisab: «Šarik, tankibrigaadi koer». Mine ära, jäta rahule!... Medalit sulle, vennas, ei antud, medalid on inimeste jaoks. See aga istub sulle nagu rusikas silmaauku, sellega sa kuhugi kaduma ei lähe.»

Janek läks teisele poole tanki, piilus ümberringi, et keegi teda ei näeks, võttis risti tunkedelt maha ja pani selle tulest roostepunaseks tõmbunud soomuse vastu. Vaiksel, otsekui endamisi ütles ta:

«Sinule, «Punapea», oleks pidanud samuti andma. Sina ju kaitsesid meid ja töid välja.»

Läks üha pimedamaks. Läänetaevas oli kaotamas viimaseid sooje helke, selle sina läks jahedamaks ja sügavamaks. Ainult põhjas püsis sünge, kirsipunane kuma. Semen astus Janeki juurde ja osutas pilguga põhja suunas.

«See on tulest,» ütles ta. «Linn põleb, nii et hirmus vaadata.»

Kaheksateistkümnnes peatükk

SILD

Kui viljakoristajad põllul rukist lõigates vikatite kõlina saatel sammhaaval edasi liiguvad, jättes jalgade ette langenud kõrred, meenutavad nad pealetungijaid rindel. Kui nad enne uue kaare alustamist põllupeenral laubalt higi pühkides ning lõõtsutades hetkeks väsimust puhkama jäävad ja vikateid luiskavad, tuletavad nad jällegi meelde rinnet enne uut pealetungi.

Augusti algul jõudsid Nõukogude armeed Visla kaldale, ületasid selle viimast jõudu kokku võttes ning Poola diviiside toetusel asusid kaitsma tugialasid ja sillapäid edasitungiks. Et need tugialad hävitada, koondas vaenlane kõik oma käsutuses olevad, Hollandist, Belgiast ja Itaaliast kohaletoimetatud diviisid. Aga sillapäid ei loovutatud, neid kaitsiti rasketes lahingutes.

Nende selja taga olid õhkulastud sillad, mürsuplahvatusetest ülessongitud teed, raudteed, millel ilmatu terasader oli hoolikalt liiprid puruks murdnud ja rööpad kõveraks keeranud. Kõik see oli vaja taastada ja korda seada, kohale toimetada tuhanded transportöörid suurtükimürskudega, kütusetankid autode, tankide ja lennukite jaoks.

Naabruses, Poola pealinnas, maa südames, lõi ülestõusu leek, tõmmates enesele inimeste silmad, südamed ja mõtted. Esimesel võimalusel, niipea kui oli natuke jõudu kogutud, valmistati ette uus hoop. Sedapuhku tabas löök SS-vägede neljandat tankikorpust, mis kaitses end Bugi ja Narewi hargmikul, Praga eeslinnast lõuna pool.

Nõukogude 47. armee ridades läks pealetungile ka 1. Poola jalaväediviis. Selle võitlejad vallutasid Anini ja tungisid edasi, möödudes äärelinna majadest, männisaludest liivanõmmel, rünnates sügavale maa alla kaevatud punk-

reid. Nad jõudsid Grochówi ja Utrata alla. Neis lahingutes purustati sakslaste 73. diviis ja 1131. brigaad, kusjuures 19. tankidiviisi vasturünnak osutus edutuks.

Kui ilmnes, et rünnak Praga eeslinna suunas kulgeb edukalt, otsustati terve Poola armee ümber paigutada. Ühel öhtul hakkasid Nõukogude kaardiväelased asendama meie diviise Pilica kaldal ja üksteise järel hakkasid polgud tagasi liikuma Visla idakaldale ning sealt maanteele, et alustada kiirmarssi põhjakaarde. Teiste hulgas pääses Visla teisele kaldale, peaaegu samas kohas, kus nad olid augusti algul jõe forsseerinud, ka meie tankibrigaad.

Nad sõitsid sillast üle ja tankidele aina suuremat kiirust lisades saabusid öösel Stara Milosnasse. Sealselt liivakünkal nägid nad läheduses silmapiiril tulekeeli ja rasket musta suitsupilve. Varajasest koidust peale, sulgemata hetkekski silmi, hakkasid nad masinaid lahingu vastu valmistama, nagu olid teinud ka enne Studzianki vallutamist.

«Punapea» oli punane veel ainult nime poolest. Nad olid tema soomuse juba tugialal värske värviga üle tõmmanud ja kotkast tornis kohendanud. Šarik, rumal, oli värvimise ajal Janeki kätt tõuganud ning kotka parema tiiva ära mäkerdanud.

Vassõli meeskond askeldas päev otsa masina ümber, kontrollis järjest kõik mehhanismid üle ja vahetas roomikutel pragunenud teraslülid välja. Alles öhtupoolikul, olles surmani väsinud, heitsid nad tanki kõrvale puude alla pikali.

Silmad läände pööratud, osutas Semen puude latvade kohal suitsust kobrutavale taevale.

«See on kõige ähvardavam tormipilv, mida ma eales olen näinud,» ütles ta.

Šarik istus nende kõrval rahutult ja tujutult. Nähtavasti ärritasid teda suitsulõhn ja linna põlemise hais.

«Ei tea, kas me jõuame Varssavi ära võtta?» muretses Kos.

«Rumal küsimus,» poetas Grześ vahele. «Kui juba siia jõudsite tulla, siis jõuame ka Varssavi ära võtta.»

Senised kogemused olid teda veennud, et kuhu nad ka ei ilmu, võit kuulub ikka neile. Talle ei tulnud pähegi, et see kogemus oli seni paika pidanud ainult ühel juhul.

«Ma ei ole selles päris kindel,» vangutas Semen pead. «Praeguses sõjas ei ole veel ühtegi suuremat linna, mida

kaitseb jõgi, otserünnakuga vallutatud. Ikka on see enne kas põhjast või lõunast ümber haaratud. Aga kui ülestõusnud suudaksid tugiala kaitsta ega laseks end jõe kaldalt eemale tõrjuda...»

«Suudaksid kaitsta tugiala või silda,» arvas Jeleń.

«Sildadega ei ole asi nii lihtne,» jätkas Semen. «Need on kõik juba ammu mineeritud. Aga kui õnnestuks läbi murda tankidega ja jalaväega, neid üllatada...»

«Kui ma oma «Punapead» palun ja gaasi annan, siis hüppab ta üle.» Saakašvili vaatas taha ja silmitses naeratades tanki.

Mõne aja vaikisid kõik, igaüks mõtles oma mõtteid.

«Mispärast Saksa tankidel on ilusad võitlevad nimed — «Panter», «Tiiger», meie omadel aga ainult puhttehnilised: T-34, T-70?» küsis Janek.

«Küsimus on lihtne,» alustas Grześ hoogsalt. «Sellepärast et...» Kuid edasi ta ei saanud, mõtles hetke ja kordas nõutult: «Tõsi jah, mispärast?»

Kõik pöörasid näo leitnandi poole. Vassõl silmitses neid viivu ja puhkes naerma.

«Mina ka ei tea täpselt, aga mulle näib, et neile meeldib sõda. Hitler tahab surmariistu varjata kauni nimega otsekui lillekesega. Ta kasvatab elukutselisi sõjamehi.»

«Meiegi panime oma tankile nime. On see hea või halb?» tõmbas Kos kulmud kortsu.

Semen sirutas käe koera poole, sakutas teda hetke nõutult karvadest, enne kui vastas:

«Vist ikka hea. Me armastame oma tanki ja andsime talle nime, aga ainult sellepärast, et tahame temaga inimestele vabadust tuua, võimalikult kiiresti sõda lõpetada. Siis tuleb rahu, üksmeel rahvaste vahel, desarmeerimine... Ükski meist ei taha seda elukutset edasi pidada. Mina pöördun tagasi oma meteoroloogia juurde, Grześ oma traktorite peale, Gustlik sepikotta vasara taha, Janek...»

«Jah, mis siis minust saab?»

«Õige küll, sa olid kütt, tapsid isegi tiigri, nüüd paned samuti «Tiigreid» põlema, aga ära pane pahaks, oled ikka veel poisikesekohtu. Lähed kooli.»

«Lähem küll, aga enne pean isa üles otsima.»

Jälle ei vahetanud nad tükk aega sõnagi. Siis müksas Grześ Janekile ribide vahele ja osutas pilguga metsa:

«Vaata... Vist sinu juurde.»

Puude vahel rajal kõndis Lidka. Ta noogutas meestele ja istus nende kõrvale, tõmmates seeliku põlvedele.

«Staabis räägitakse, et linnas on üsna raske, võideldakse iga maja pärast.»

«Linnas on alati raske sõdida,» kostis selle peale Semen.

«Aga meie omad on juba Grochówis. Homme hommikul lähete koos jalaväega pealetungile. Olge ettevaatlikud, hoidke endid.»

«Muidugi oleme ettevaatlikud,» puhkes Grześ naerma. «Üks ema ütles piloodile: «Lenda, pojake, madalalt ja hästi aeglaselt.»»

«Pea suu, mis sa irvitad. Mina tean, mida teie mõtlete, aga teie minu mõtteid ei tea... Tulin teie juurde, sest tean, kus te tegutsema hakkate, ja tahtsin paluda: Wileńska tänaval, vaksali lähedal, servalt kolmas maja, kollaseks krohvitud, ma elasin selles majas enne sõda.»

«Kas peame vaatama, on ta püsti või?» küsis Jeleń.

«Vaadake. Sinna jäi mul vend maha, ehk elab praegugi sealsamas. Meie sõitsime emaga itta, tema aga jäi.»

Neiu rääkis mahedalt, vaikselt, teisiti kui tavaliselt. Janekil hakkas temast kahju. Talle tundus, et nad polnud küllalt viisakalt tüdrukut vastu võtnud, ta sirutas käe ja surus Lidka kätt.

«Küll me vaatame ja teatame, Lidka. Kui ma raportile lisan sõna «korras», siis tähendab see, et maja on alles. Mõistad?»

«Hästi, tänan.» Lidka võttis hõlma alt termose ja ulatas selle Vassõlile. «Tõin selle teile, sest kuulsin, kuidas te Studzianki juures janu kätte pidite surema. Võib-olla tuleb ka siin veega raskusi, meil aga on kergem. Raadiojaam seisab tagalas, alati on võimalus kusagilt kaevust vett võtta.»

Isegi Vassõl oli sellisest kingitusest üllatatud ega saanud korraga sõna suust, et «tänan» ütelda. Teised mehed tardusid soolasambaks. Lidka silitas veel hetke kõrval lamavat Šarikut, rääkis talle midagi nurades, tõusis siis püsti ja ütles valjusti:

«Näib, et tema on ainuke teie meeskonnast, kes mind armastab. Kõike head, poisid, nägemiseni.»

Nad vaatasid talle järele, kuni rada tegi kurvi ja ta kadus puude vahele. Siis võttis Saakašvili pea käte vahele ja tunnistas:

«Gruusia keelt ma loen, vene keelt loen, poola keeles

loen peaaegu kõik ära. Neiu silmade pealt aga ei suuda ma midagi välja lugeda.»

«Silmadest,» parandas teda Jeleń. «Mina ka ei taipa neist midagi. Armastab ta sind, Janek, või ei?»

«Pea suu, siin pole aeg selliseks jutuks.»

«Peaks karikakra pealt loitsima: armastab, ei armasta... Aga ma ei näe siin ühtegi sellist lille,» puhkes Semen naerma. Äkki läksid tal silmad tumesiniseks ning ta pööras helgeks tõmbunud näo Janeki poole. «Ütled, et siin pole aeg? Vale, siin on just õige aeg. Kas me peame sõda ainult vihast? Ei, ka armastuse pärast. Selleks me sõdime, et poisid saaksid tüdrukutega ringi uidata, et nad punuksid neile lilli juustesse, et nad koos pilvi imetleksid... No näete, ütlesin ju teile, et minust ei saa muud kui meteoroloog. Juba jälle pilved.»

Metsasügavusest, kus redutasid tankid, hakkas kostma signaali katkendlikku undamist, see valjenes, kandus puude vahel kajana edasi, tüvelt tüve vastu põrgates.

«Poisid, tanki. Aeg on teele minna.»

* I

Videvikus juhatasid 2. jalaväepolgu sõdurid tankibrigaadi läbi metsa, üle põldude ning kõnnumaade Praga eeslinna esimeste majade vahele. Seal peatusid nad tükk aega. Oõ hakul juhutati tankid edasi üle järsu raudteetammi alla prügitatud tänavatele, kõrgete hoonete kuristikku. Roomikud ragisesid munakivisillutisel. Kaja kümnekordistas mootorimürinat, suits ja nõi tungisid tankide sisemusse. Varjud olid teravad, mustad, eespool kumas tulekahi. Teinud paar pööret, kaotas Semen tanki hoonete labürindis suuna ja sõitis munakividega sillutatud hoovi. Vasakult ja paremalt piirasid neid kolmekorruuselised üürimajad, eest sulges läbisõidu suurema maja frontoon. Nad peatusid kõrge värava ees, mis oli laotud poolkaares ja mille kaudu pääsesid vanasti õue kõrge koormaga vankrid.

Pardal istunud teejuht hüppas maha ja läks oma komandöri otsima. Hetk hiljem kuulsid nad väravakaare alt häält:

«Tankistid, maastikku uurima.»

Jeleń ja Šarik jäid masinasse, teised väljusid õue. Müüri lääres tervitas neid kõhetu pikka kasvu jalaväehvitser, surus neil tugevasti kätt ja viis väravast sisse. Peaaegu

kobamisi astudes keerasid nad paremale koridori ja astusid siis vasakule, läbi hingedelt rebitud ukse tupp. Saabaste all krudisesid klaasikillud. Ühe hinge küljes rippuva raamiga, poolekslõigatud aknast tuli tõmbetuult.

«Ettevaatust,» sosistas jalaväelane. «Hoidke pea all.»

Ta juhtis nad aknalaua juurde, millel lebasid liivakotid, ja osutas Semenile laskeava kitsast pilu.

«Vaadake lähemalt.»

Nende ees avanes üsna suur väljak, mida teisest küljest sulgesid majamüürid. Katused olid maha põlenud, sarikad ja talad tõllitasid taeva poole, punase taeva taustal näisid nad kirsipunased.

«Olete valmis?» küsis jalaväelane taas. «Nüüd pange tähele. Vastasmaja keldrites on laskepesad. Kohe katsun nad elama panna.»

Ta vilistas pikalt, mispeale ülemistelt korrustelt kõlasid valangud, provotseerides sakslasi vastama. Sähvatused näitasid tankistidele kätte nende tulevased märklauad. Kui vaiksemaks jäi, istus jalaväelane põrandale ja osutas käeliigutusega, et nad tema kõrval aset võtaksid.

«Tahaksin, et kui hakkab valgeks minema, siis kokkulepitud märguande peale te lammutate värava ja likvideerite suurtükitulega need tulepesad. Siis hakkame meie edasi liikuma ja teie meie kannul.»

«Milleks lammutada. Piisab värava paotamisest, et suurtükitoru sisse pista,» ütles Semen. «Katsume teha, mis meie kohus, aga kui te liikuma hakkate, võime värava pärani teha.»

«Olete ettevaatlikud,» muigas jalaväelane.

«Oleme ettevaatlikud ka, aga kõige tähtsam on see, et inimesed tulevad jälle siia elama, milleks siis nende väravat lõhkuda.»

«Nagu soovite. Nõus.»

Kui nad õue tagasi jõudsid, jäid nad hämmastunult seisma. Terve tank kubises inimestest: nad seisisid või istusid soomusel ja piirasid tanki igast küljest.

«Kes need on?» küsis Semen. «Need pole ju teie sõdurid.»

«Kus sellega,» vastas ohvitser. «Eraisikud. Ma ei saa neist kuidagimoodi jagu. Noh,» hüüdis ta häält tõstes, «milleks te välja ronisite? Palusin ju teid, et jääksite keldritesse.»

«Masinaid vaatama, härra leitnant. Üpris lai lahmakas, ei ole midagi ütelda.»

«Meie lugupidamine, härrad tankistid. Kas te juhuslikult Przepiórkowskit ei tunne? Ta elas meie tänaval, lühikeseks püगतud vuntsidega, Hitleri moodi.»

«Sellist vuntsidega me ei tunne,» vastas Jeleń, kes istus tanki tornis.

«Võib-olla ajas vuntsid maha, aga nimi on tal Przepiórkowski. Kas te pole kuulnud?»

«Kahjuks mitte.»

Inimesed piirasid neid kõikjalt, keegi ulatas sigarette, keegi lubas otsida joogipoolist, kui oleks midagi peale hammustada.

Südamlikust õhkkonnast ja pimedusest julgust saanud Janek küsis omakorda:

«Aga ehk on keegi kuulnud leitnant Stanisław Kosist?»

«Pole kõrva puutunud. Kes see on? Sugulane? Kas Varsavist?»

«Ei, Gdańskist, sõdis Westerplattel.»

«Või Westerplattel,» kordas korraga mitu isikut.

Tüse naine ohkas ja pöördus nende poole veidi kähiseval häälel:

«Kas teil on pisut aega? Helcia, loe panidele salmi.»

Inimesed tõmbusid veidi kõrvale poolringi ja selle keskele astus väike, umbes kaheksa-aastane tütarlaps. Ööpi-meduses ei seletanud nad ta näojooni, vaid ainult lühikeseks lõigatud juuste heledat laiku ja valget seelikut, mis ei ulatunud põlvini. Helciat ei tulnud kaks korda paluda. Ilmselt ei kandnud ta salmi ette esmakordselt, sest ta tegi viisakalt niksu ja alustas kohe:

«Kui loetud said kõik päevad need
ja suvi järsult katkes,
läksid nelikuis taevasse otseteed
sõjamehed Westerplattelt.
(Kuid sellel suvel kirendasid aasad...)
Ja mehed laulsid: «Mis sest, et
kord piina tegid haavad,
kui kerge nüüd on meie retk...»

Kusagil läheduses tärises kuulipildujavalang, siis teine, plahvatas käsigranaat. Tütarlaps ei hakanud ruttama, vaid deklameeris edasi:

«...sinna taevaväljadele.
(Aga maa peal suvi oli hele,
kanarbik sai kalmukatteks.)
Gdańskis seisime just nagu müür,
vilega kahureid tappes...»

«Härä, tema igat kuulipritsi ei karda,» selgitas mamma valju sosinaga. «Ega puhke ka iga pommi peale nutma.»

«...Pilvede keskel me kõrgume nüüd,
sõjamehed Westerplattelt.
Kel silmad, kõrvad alles on,
võib kuulda ajast aega,
kuis mereväepataljon
rivikorras marsib taevast.»

Janek kuulas pisarsilmil. Edasised sõnad laskis ta kõrvust mööda, helisema jäid esimesed read, et kõik on hukunud ja et surma mindi neljakaupa reas. Vahepeal tegi tütarlaps jälle niksu ja ümberringi kuuldus käteplaginat.

Keegi mees oli tütarlapse emal käe alt kinni võtnud ja kiitis:

«Kui Helcia ütleb, siis on juba öeldud.»

Jeleń ulatas tankist paberisse mähitud pakikese, Saa-kašvili võttis selle vastu ja andis tütarlapsele edasi: terve meeskonnä päevase suhkrunormi.

«Noh, lõpetage see etendus,» vihastus jalaväehvitser. «Inimesed, minge keldrisse tagasi. Palusite, et ma teid siia jätaaksin, ja ma jätsin, aga ärge meid segage.»

«Noh, olgu, olgu. Milleks pahandada, juba läheme.»

Jeleńile meenus Lidka palve, ta hüppas sillutisele ja haaras ühe äramineja varrukast kinni.

«Ega te ei tea, härä, kas Wileńska tänaval kollane maja, kolmas vaksali poolt tulles, on veel alles?»

«Kaks päeva tagasi oli küll veel. Mis siis sellega on?»

«Ei midagi, üks tüdruk palus, et ma välja uuriksin.»

«Kas kellelgi on värava võtit?» päris Janek Vassõli käsul.

«Pan Ziółko, pan Ziółko!» rõõmustasid keldrisse tagasi pöörduvad eraisikud. «Sõjavägi küsib värava võtit. Teenid kümnelise nagu nāuhti, väljas on ju öö.»

«Tee kähku, pan, läheb valgeks ja sa jääd teenistusest ilma.»

Pan Ziółko, halli peaga, kõhetu ja küürus vanamees, ilmus välja ja astus rutakalt üle hoovi.

«Jätke loba. Oma meestele teen viie aasta järel lahti tasuta ja pärani.»

«Meil pole pärani vajagi.»

«Ütelge ainult, kuidas, ja saab tehtud.»

Taevast muutus kahkjameks. Suitsu ja udu tõttu oli maapinnal veel pime. Kiirel sammul läbisid ründesalkade kolonnid hoovi ja kadusid maja sisemusse. Kõhn nooruk kleepis end ühe rühma külge ja anus:

«Härä sõdur, lase ma vean seda kaarikut.» Poiss asus raskekuulipilduja ette. «Miks te üksi end asjata vaevate, kahekesi on ikka seadsam. Peale selle olen ma kohalik, siit Pragast, näitan tänavad kätte, räägin mälestusmärkidest.»

Mõlemad kadusid pimedast värava taha, kust hetk hiljem väljus ohvitser ja viipas tankistidele:

«Hakkame pihta. Niipea kui te värava vahele sõidate, avavad minu mehed tule, ja otsekohe põrutage.»

Luugid löödi kinni, liiguti ettevaatlikult ja aeglaselt edasi pimedasse süvendisse. Kokkuleppe kohaselt lükkas pan Ziółko rasked, plekiga kaetud väravapooled lahti. Värav oli nüüd paakil umbes meetri laiuselt.

Samal hetkel tärisid jalaväe esimesed valangud, neile vastasid madalalt, otse maapinnalt tõustes kuulipildujate sähvatused vastasmajast. Semen tulistas kolm korda järjest ja tabas eksimatult. Muide, vahemaa oli väike, mitte üle kaheksa meetri, ja samal hetkel kargasid esimese korruse akendest välja meie mehed. Janek nägi visiirist kuulipildujat vedavat kõhna eraisikut, aga kaotas ta kohe silmist, sest vastasmaja teiselt korruselt hakkasid sakslased jälle tulistama. Ta vastas neile oma kergekuulipildujast, hoolega sihtides, aga enne kui ta valangu lõpetada sai, põrutas Vassõl samasse kohta mürsuga ja lõi seina sisse augu.

Tank liikus jalaväelaste aheliku kannul, veeres üle platsi ja pööras ühte tänavasse. Orienteerudes sähvakute ja granaadiplahvatuste järgi, materdasid nad suurtüki- ja kuulipildujatulega keldriaknaid. Ründerühmad kadusid läbi väravate hoovidesse, tungisid sealt trepikodadesse, pistes vaid aeg-ajalt, otsekui paksul tekil teppõmblust torkiv naaskel, pea tänavale, et hurraahüüete saatel järgmisse majja tormata.

Niimoodi jõudsid nad tänavanurgale ja siin märkas Kos sedasama kõhetut eraisikut. See hoidis end majanurga

varju ja kätega vehkides näitas seina taha ning joonistas õhku seene.

«Tähelepanu, kurvi taga on punker,» hoiatas Janek.

Nad pugesis ettevaatlikult maja tagant välja ja silmasid tõepoolest vaevalt saja sammu kaugusel vastu maad liibuvat betoonkuplit.

Vassõl tegi selle kildgranaadiga nähtamatuks, kordas tankitõrjemürsuga ja uuesti kildmürsuga. Betooniräga paiskus õhku, naabermajade akendest lendasid vilkudes välja klaasid.

Janek jälgis neid pilguga ja märkas neljandal korrusel väljaküünituvat käsikuulipilduja toru. Ta pigistas «degt-jarjovi» pära vastu käsivart, pööras selle kuni pideme tipuni, nii et ulatus vaevalt sihikut nägema. Ta silmade ees virvendas mimkogu, aeglaselt päästikule surudes nägi ta hetk hiljem, kuidas sillutisele kukkus relv ja selle järel, pea ees, ka laskur.

Ründerühmad läksid liikvele, tank seiras neid ja jõudis laiale risttänavale, mille keskel haljendas muru ja jooksid rööpad. Upakil postidelt ripnesid alla sassiläinud juhtmed. Pisut kaugemal vasakul seisis trammi punane, kuulidest läbipuuritud kast.

Taas ilmus tanki kõrvale endine tuttav hoovist: poetanud pea värava alt välja, et teda paremini nähtaks, näitas ta märkide abil, et tänavat ületades peavad nad end paremalt poolt kaitsma.

Vassõl pööras kergelt torni ja käskis Grzeši:

«Sõida täiskiirusega sinna poole.»

Enne nende sinna jõudmist läks juba täiesti valgeks, ja kui nad puiesteele välja sööstisid, nägid nad paremal päikeses kiiskavaid kullatud kirikukupleid. Kiriku tagant sähvatas suurtükilask, vilin käristas õhku, kuid mürsk sattus kõrvale. Nad olid juba teisel pool tänavat.

«Jalavägi jäi maha,» teatas Jeleń.

«Mis teha? Kas tõmbume tagasi?» küsis Saakašvili.

«Püsi paigal, ootame ära. Passige ainult väravaid ja aknaid.»

«Punapea» seisis keset tänavat üksinda ja valvsalt otsekui kiskja võõras, vaenulikus metsas. Keeras torni kord vasakule, kord paremale, nuusutas toruga pimedaid, ohtu külvavaid aknaid. Nende ees oli pahupidi pööratud sillutis ning vankritest, palkidest ja ülepeakaela kokkukuhjatud liivakottidest barrikaad. Janek märkas selle taga liikumist:

nende suunas tormasid kaks meest, kiivrid peas ja tankitõrjepüssid peos. Nad kadusid muldvalli taha. Janek pidas neil silma peal, ja kui nad naaberlaskeavale ilmusid, andis valangu. Üks oleks nagu pihta saanud, teine jõudis üle tänava ja kadus värava alla. Oli pikematagi selge, et ta jookseb läbi hoovide, võib iga hetk ilmuda mõnele aknale tanki kõrval ning sealt, mõne meetri kauguselt, tankitõrjepüssist tulistada. Jalavägi, kes neid katta oleks võinud, oli tulega ära lõigatud teisel pool laia puiesteed. Kos tegi välkkiire otsuse — kaalul oli ju terve meeskonna elu: ta avas oma istme kõrval asuva dessantluugi ja koera seljale patsutades käskis karmilt:

«Võta, Šarik, võta ta kinni!»

Hundikoer haugatas, libistas enda ümmarguse ava kaudu sillutisele, hetk hiljem oli juba roomikute vahelt väljas, vilksatas korra ähmase varjuna visiiri serval ja tormas värava alla.

«Tähelepanu, Gustlik,» ütles Kos. «Passi parempoolset maja, pane granaat valmis.»

Lähirünnaku puhuks, kus pole võimalik kasutada kuulipildujaid ja suurtükki, kui vaenlane võib ronida soomusele, on tanki tornis väikesed, pirnikujuliste metallnaastudega kaetud ovaalsed avad. Nende kaudu saab granaati soomusele heita ja kutsumata külalised plahvatusega minema pühkida.

«Ära karda, hoian silmad lahti.»

Janek valvas liikumatult sihikut ja talle näis, et sellest, kui ta koera välja laskis, on möödas juba ligi veerand tundi. Ta teritas silmi, kuigi ei lootnud, et võib midagi näha, sest sakslane hiilib tanki juurde tingimata külje pealt.

Ent ta hindas vaenlast üle. Nähtavasti kartis too liikumatule, kuid siiski ähvardavale masinale liiga lähedale tulla, sest äkki vilksatas ta pea paremal ees rusuhunniku taga. Pea kadus, hetk hiljem ilmus taas nähtavale, selle kõrval raske mürsupirn, mis oli torgatud tankitõrjepüssi toru otsa.

Kos püüdis sihtmärgi võtta kuulipilduja kirbule, aga pide ei andnud end pöörata, nurk oli liiga väike.

«Grześ, keera paremale,» hüüdis ta, kuigi teadis, et Grześ ei jõua seda teha, et on juba liiga hilja, sakslane vajutab ainult päästikule ja tulistab.

Esimese korruse väljalöödud aknast vilksatas pikk, hüp-

peks väljasirutatud vari ja samas kukkus koer varitseva laskuri turjale. Käest lahtilastud tankitõrjepüss libises rusuhunnikut pidi alla ja toetas oma raske pea sillutise vastu.

Janek pistis pea luugist välja ja hõikas kõigest jõust:

«Šarik, minu juurde!»

Ta ootas hetke, hõikas siis teist ja kolmandat korda, kuni lõpuks koera koon otse ta näo kõrvale ilmus. Šarik ronis tagasi tanki.

Samal hetkel tärisesid paremalt ja vasakult juurdejooksvate jalaväelaste automaadivalangud. Vassõl andis käskluse:

«Edasi!»

Nad olid juba liikuma hakanud, kui Janek ikka veel luugi kallal jändas, seda üles tõstes ja lukku kinni lüües. Kui ta uuesti sihiku vastu liibus, nägi ta enese ees sakilisi, teravate, taeva poole pürgivate kaartega gooti kiriku varemeid. Need suitsesid alles äsjasest tulekahjust. Nende taga müdises kuulipildujatuli, haukusid miinipildujad, millele Vassõl vastas tankisuurtükiga.

Pöörati veidi paremale, et tank jääks kõnnitee ääres kasvavate puude varju, ja sõideti siis müürieendi taha. Sakslaste tuli vaibus, tank ootas hetke rahulikult jalaväge, kes puhastas naabermaju.

Korrage kostsid ülevalt, otse nende pea kohalt kuulipildujavalangud ja üksteise järel hakkasid soomusele kukkuma käsigranaadid, täites tanki sisemuse plahvatuste müraga.

«Kustkohast nad neid heidavad, kuradi päralt?» küsis Grześ.

«Ülevalt,» vastas Jeleń.

«Äkki trehvavad mootorile.»

«Müksa nurgamaja vastu, aga õrnalt,» käskis Vassõl, keerates torni suurtükitoruga taha.

Saakašvili taandus mõne meetri võrra, võttis hoogu ja otse seina ees lülitas süüte välja. Kolmkümmend tonni terast lõi müüri vastu. Ülevalt varises rahena alla telliseid, tolm mässis kõik enesesse ning pimeduses kostis vaid kohkunud Šariku urinat ja mootori tugevnevat undamist — Grigori oli süüte uuesti sisse lülitanud ja lisas aina gaasi, et esimese käiguga rusude alt välja ronida. Tank tõstis pea üles, kukkus alla, oligi äkitselt vaba ja sõitis tagasi sillutisele.

«Terve sein tuli alla,» teatas Jeleń selja taha vaadates. «Aga kuhu see poisiklutt meil kadus?»

Noorukit polnud enam tanki läheduses ja nad ei saanud ilialgi teada, mis temast sai või mis ta nimi oli.

Ootamatult kuulsid nad kõrvaklappides brigaadi raadiojaamast Lidka selget häält.

«Siin Visla, siin Visla... Pöök-üks, kus oled? Vastuvõtt.»

«Siin Pöök-üks. Meie taga lai puiestee, sellest paremal õigeusu kirik. Vasakul põleb kirik,» vastas Kos. «Üleeile korras. Vastuvõtt.»

«Siin Visla, tänan. Missugune kirik? Kas näed enda ees parki? Vasta, kas näed parki? Vastuvõtt.»

Selle vestluse ajal liikus tank jalaväe kannul edasi, põrutas suurtükilaskudega, seisatas hetkeks ja purustas betoonpunkri, siis sõitis edasi mööda sillutist, mis kergelt tõusis.

«Siin Pöök-üks, park on minu ees, vasakul sild... Sa jessas, Visla! Tõeline Visla silla all!»

Nad olid väljumas taas risttänavale. Vasakul paistis üha selgemini silma viie tugisambaga sild, ehitatud tunnelina tihedast terasvõrgust, mis toetus kahele keskmisele kaarpostile.

«Mehaanik, vasakule,» käskis Vassõl. «Gaasi, rohkem gaasi!»

Janek tundis korrage külmanäpistust näolihastel ja judinaid seljal. Käes oli hetk, millest nad eile õhtupoolikul olid rääkinud — nad olid läbi murdnud ja asusid nüüd paarisaja meetri kaugusel sillast. Kui nad suudavad, kui neil õnnestub vaenlast üllatada, võib-olla on nad mõne minuti pärast sealpool silda, Varssavis.

«Punapea» kihutas üha kiiremini: minnes üle aina kõrgematele tuuridele, sööstis ta lõginal mööda sillutist, möödus jooksvatest jalaväelastest otsekui ulja rüütli poolt kannustatud hobune. Nüüd oli sild otse nende ees justkui ruudukujuline tunnel, teisel, kõrgemal kaldal paistsid suitsulehvikute ja punaste leegilippudega majad. Neid eraldas sissesõidukohast kakssada, sada viiskümmend, sada meetrit.

Silla keskel käis üles lai, ere sähvatus. Terasvõrk kerkis vastumeelselt, ajas enese vertikaalselt turri ja alles nüüd jõudis nendeni plahvatusepurse.

Enne kui plahvatava trotüüli müra jõudis kõike summutada, hüüdis Vassõl mehaanikule:

«Pidurda!»

Isegi siis, kui Saakašvili oleks seda kuulnud, poleks ta jõudnud käsku täita. Tank peatus otsekui jalakäija, kellele orkaanipuhang lööb korraga vastu nägu, jahvatas mõne aja jõuetult roomikutega munakive, laskis end tagasi tõugata, pöörata ja jäi siis küljega kõrge sillalesõidu kallaku kohale.

Ülevallt sadas rebitud, keerdupaindunud teraselahmakaid. Vassõl jõudis veel näha, et nendepoolsel kaldal on üks kaar veel terve, kui soomust rabas raske löök. Plahvatuse sähvak käis pealuust läbi, tungis otse ajudesse, terye masin vappus.

Janek nägi silmanurgast, kuidas Grześ, pea taha heidetud, istmel kõssi vajus. Ta tahtis haarata roolikangi, kuid silmade ees läks kõik pimedaks ja käsi ei kuulunud sõna. Ta tundis veel, kuidas tank tõukus sillutisele libisema, hakkas vankuma ja kukkus tagurpidi kuhugi alla.

«Pöök-üks, siin Visla,» kutsus Lidka hääl kõrvaklappidest. «Pöök, kus sa oled? Vasta... Vastuvõtt.»

Janek tahtis vastata, liigutas huuli, ent ei suutnud ühtegi heli kurgust kuuldavale tuua. Silmalaugude alla kerkisid Marusja piiske kastani värvi juustepasmad. Teda haaras hirm, et ta ei näe enam kunagi paremini ega suuda ka kirja lugeda, mille neiu kindlasti on juba hospitalist saatnud. Ta kuulis veel koera valulist ulgumist, ja siis kustas kõik ümberringi, lakkas olemast, sulas vaikus.

Mootor suri välja. Pühkinud otsaesiselt vere, avas Vassõl luugi. Nad olid tagurpidi kallakust alla libisenud ja seisid nüüd tammi varjus, suurtükitoru taevas poole. Tajudes kuklas teravat, iiveldama panevat valu, hüüdis ta:

«Janek! Gustlik!»

Talle vastas vaikus.

«Grześ! Poisid!»

Taas vaikus. Alt tuli põleva õli haisu. Teda haaras hirm, et iga hetk võivad leegid lahti pääseda. Ta sirutas käe Jeleñi poole, kes rippus jõuetult lukupideme küljes, võttis rippujal ümbert kinni ja hakkas teda tankist välja lohistama.

Sillutisel kõmisesid ligiruttavate jalaväelaste sammud.

Üheksateistkümmes peatükk

VÄLIHOSPITAL JA VÄLIPOST

Esimesena asus tegutsema Šarik.

Kokapoiss, kes talle hommikul putru tõi, oli ukse paokile jätnud. Oma asemel lamades limpsis koer veidi. Ent igatsus oli näljast tugevam.

Ta teadis, et teda oli siia toodud koos Janek Kosi ja tema sõpradega: nad viibisid üheskoos suures, verest lõhnavas saalis, kus keegi õrnade kätega võõras tema murtud käpa kallal õiendas. Siis läks valu nii tugevaks, et mattis kõik enesesse, nii lõhnad kui helid. Kui ta tähelepanemise ja lõhnade eristamise võime jälle tagasi oli saanud, lebas ta üksinda selles väikeses kambris. Talle toodi järjekindlalt toitu. Kuid ta ei teadnud, kus on tema pere-mehe, seepärast sõi ta isutult ja ilma mõnuta.

Uks pandi alati hoolikalt kinni, ainult täna oli lävele kitsas pilu sünenenud. Šarik ajas end kolmele käpale, kuid silmade ees hakkas kõik tiirlema, ta tuikus ja kukkus asemele tagasi. Lamas hetke vasakul küljel, raskesti hingeldades. Turris, pulstunud karvaga kaetud rind kerkis kiiresti, sissevajunud kõhul väreles nahk. Parema esikäpp oli paksu kipsikihi all, pea üleni mähistes.

Ta ei andnud esimese proovi järel veel alla, vaid katsus ettevaatlikult uuesti tõusta, toetudes küljega vastu seina. Nüüd läks hõlpsamini; pea käis küll ringi, kuid pimedus ei katnud enam silmi. Seinale naaldudes komberdas ta aeglaselt ukse juurde. Ta ei saanud seda lükata käpaga ega mähistes peaga, sellepärast tõukas küljega. Uks andis keharaskusele järele, koer kukkus taas, aga nüüd oli tee tema ees lahti. Koridoris põles eredalt ilma kuplita elektripirn, ukseid palatitesse olid paakil, nende taga valitses soe sügishommiku poolhämatus.

Šarik ajas end kolmandat korda jalule ja hakkas piki koridori edasi liikuma, hoolega nuusutades. Arstirohtude lõhn mattis kõik teised lõhnad. Nina ei aidanud tal Janeki peidukohta üles nuuskida. Ta otsustas otsida. Ta komberdas seinäärt pidi, hiilis koridorist palatisse ja voodialuseid pidi roomates tuhnis kõik nurgad läbi.

Voodites lamasid inimesed, kuid kõik olid võõrad. Ei, see polnud õige koht. Ta liipas järgmise ukse. See viis tillukesse kambrisse. Siin seisis nurgas kahhelahi, seinääres oli kolm voodit ja üks voodi akna all. Tal vedas. Ta niutsatas rõõmust ja hakkas ühelt voodilt allarippuvat kätt lakkuma — see oli tema peremehe oma. Kiunatas veel korra, aga vastuseks oli vaikus. Janek nähtavasti magas. Šarik ei haugatanud, et peremeest mitte äratada.

Liikumine pani vere soontes käima, rõõm andis jõudu juurde. Šarik pöördus tulnud teed tagasi oma kambrisse, haaras oma aseme — sõdurisinelist ömmeldud ja õlgedega täidetud põhukoti — hammaste vahele ja hakkas seda läbi koridori vedama. Iga paari-kolme sammu järel ta peatus ja tõmbas pingutusest hinge. Lõpuks jõudis ta palatini, pugest uksest sisse ja peitis enda nii kiiresti kui jõudis voodi alla, sest lähedal kuuldus samme.

Ta rapsas veel paar korda põhukotti, et seda nurka vedada, siis läks silmade ees taas mustaks. Ta kukkus küljele, võimetuna vähimatki liigutust tegema või midagi nägema.

Šarik tundis, kuidas keegi, kes tema kannul tuppa oli astunud, maha kükitas. Koer tahtis uratada, aga tundis samas kergelt käepuudutust ja tabas lõhnas midagi tuttavat. Katsus silmi lahti teha, kuid suutis vaid ühtainust laugu kergitada. Ta nägi tuttavat neidu, kellel oli valge põll ees. Selle alt paistis paremal õlal mähistekord.

Koer püüdis meenutada. Ta silmade ette ilmus põld, lihaga puder, mees, kes oli vaenlane ja istus puu otsas... Šarik ei suutnud seda kõike omavahel ühendada ja aru saada. Ent ta rahunes, laskis lau alla ja puhkas õrnade silituste all. Jõud hakkas tagasi tulema.

Taas astus keegi tuppa ning ütles midagi otsustaval ja teraval toonil. Šarik ajas karvad turri, liigutas pead ja nägi pikakasvulist, prillide ja läikiva kiilaspeaga meest. Selle taga seisis veel kaks meest. Teda silitav neiu võttis valvelseisangu ja vastas heleda selge häälega:

«Tänu temale jäin mina ellu, ja mitte üksnes seda —

kapten Baranovi ümberpiiratud kaardiväepataljon pääses ja murdis läbi piiramisrõngast...»

«Mis te mulle kärkseid pähe ajate! Siin pole pioneeri-laager ega koht, kus puhuda muinasjutte sangarlikest koertest.»

Neljandas, akna all asuvas voodis liigutas end haavatu ja tõusis istukile. Vasak käsi oli tal kipsis ja lahas ning seisis perpendikulaarselt kehale üleval.

«Seltsimees professor, kaardiväe vanemseersant Tšernoussov kannab ette, et tüdrukul on õigus.» Mees silitas terve käega vurrusid ja lisas: «Seltsimees professor, kirjutage haiglast välja.»

«See tuleb jälle oma jutuga. Kuidas ma sind välja kirjutatan säärase kipsis ja püsti käega. Jama.» Arst lõi käega ja pöördus eelmise jutu juurde tagasi. «Tingimused on niigi rasked, võitlen inimeste elu eest, teie aga tahate sisse seada terve bakterite laos.»

«Ma desinfitseerin...»

«Lõpp. Koer tagasi viia.» Ta osutas käega ukse poole ning lisas imestusega: «Ja mida teie siin teete?»

Lävel seisis kaks tankisti, slemmid peas ja sinelid seljas.

«Pole külastamisaeg,» vihas professor, astus neile lähemale ja ühe õlakul kindralitresse märgates lisas: «Pole aeg, seltsimees kindral.»

«Meile sobib ainult see aeg. Eile vallutasime Jablonna, praegu on lahingu vaheaeg, kiirustasime varahommikul siia. Siin lamavad kolm minu poissi tankibrigaadist. Tahan teada, millal nad rivisse tagasi tulevad?»

«Olete mul kõik hulluks läinud selle rivisse tagasitulemisega! Teie kolm poissi on raskesti haavatud. Neid lapiti ja ömmeldi kokku, aga peale selle on veel põrutus. Kõige halvem lugu on selle jõnglasega. Lapsi saadate lahingusse...»

«Lapsi saadan? Jah, saadan.» Kindral raputas jahmunult pead. «Ehk on neile midagi vaja?»

Kaks sanitari pressisid end uksest sisse ja suundusid nurka koera juurde. Šarik uratas kumedit ja ajas kihvad irevile. Mehed seisatasid kõheldes.

«Viige ära, viige ära, ma ju ütlesin.»

Teine tankist astus sammu ette ja pöördus hospitali komandandi poole:

«Seltsimees professor, jätke koer palatisse. Ka tema on sõdur, meeskonna liige, minu meeskonnast.»

«Kas see on välihospidal või hullumaja? Hommikust peale käib idiootlik lahing koera pärast. Juba kolmas inimene kaitseb teda. Ma nägin naastu küll. Ravin teda nii-sama hoolikalt kui sõdureid. Käpp on tal kipsis, aga siin, inimestega koos, ta lamada ei tohi.»

«Jätke koer siia,» ütles ka kindral.

«Siin ei käsuta teie, seltsimees kindral.»

«Ma palun.»

«Mul on puudus arstimistest, lihast, suhkrust. Mul on kukil musttuhast muret, töotan hilisööni, teie aga tulete mulle selle koeraga kärkseid pähe ajama, raiskate mu aega.»

«Võib-olla kõlbaks suhkrust asemel mesi?» küsis Vassõl.

«Unistused, jama! Kust te sellel laastatud ja näljutatud maal mee välja võtate?»

«Saate liha ja mett. Jätke koer paigale,» ütles kindral.

«Kui võite aidata, aidake, aga ärge mulle tingimusi esitage. Tulge kahe nädala pärast, võib-olla on neil siis juba parem enesetunne. Praegu — näete isegi.»

Arst astus kõrvale, tehes neile uksel ruumi. Kindral ja Semen astusid tuppa. Ilm oli juba pisut valgemaks läinud. Nad nägid Saakašvili halli, otsekui tuhaga kaetud nägu. Janek oli nii kinni mähitud, et ainult silmad ja suu paistsid välja. Gustlik näis meelemärkusel olevat, ent vaatas klaasistunud silmadega lakke.

Punapäine sanitar astus nende juurde ja ulatas Semenile käe.

«Kas mäletate mind?»

«Loomulikult, Tuluke! Alles praegu märkasin teid.»

«Jah, see olen mina. Seersant lamab ka siin. Saime jälle kõik kokku, nagu valvetöökkes Studzianki all.»

Semen tervitas Tšernoussovit ja pöördus taas neiu poole.

«Meie tankil on nüüd «Punapea» nimeks. See on teie auks.»

«Hoolitsege nende eest, nagu oskate,» palus kindral.

«Aga loomulikult, mina ju...» Neiu punastas ja jättis lause pooleli.

Kohanud professori karmi, kärsitut pilku, andsid tankistid au ja lahkusid.

Sanitarid kummardusid taas koera kohale, aga arst hoidis neid käeliigutusega tagasi.

«Jätke ta. Põhukotile tuleb valge riie ümber õmmelda, karv desinfitseerida. Selle eest vastutad sina, Marusja.»

«Just nii, vastutan koera eest,» raporteeris neiu rõõmsalt.

Mõkilöödud radiaatorist suitsu ajades sõitis õhtul hospidali õue veoauto. Ühele külglauale oli tõrvaga maalitud poola keeles, teisele vene keeles: «Sööge Šariku terviseks.»

Hospidali kokk laadis sanitaride abiga autolt maha suur-tükimürsuga lõhkirebitud lehma ja tammepuust tunni. Lauad lõhnasid õrnalt hapukurgi ja alkoholi järele, aga tunni sees oli hangunud mesi.

Sellest teatati professorile ja toodi talle lusikatäis mett prooviks. Ta võttis selle sõnagi lausumata vastu ja sirutas lusika väikese ahju kohale, et mesi üles sulaks. Soojuse mõjul hakkas meetükk eritama Koziennicka põlislaane ja lillede lõhnu. Doktor mekkis ja vangutas pead.

«Lihtsalt oiuline. Kust neil, pursudel, selline mesi,» pomises ta endamisi ja hakkas seejärel Marusjale dikteerima haavatute nimekirja, kellele seda ravimit tuleb anda.

«

Tindipliiatsiga kirjutatud aadress oli ühest kohast rõskusest lilla, teisest nurgast tuhmunud, aga sellest hoolimata võis vaevata lugeda nime: JAN KOS. Väliposti number oli punase pliiatsiga läbi kriipsutatud, alla oli keegi suurte tähtedega juurde kirjutanud: «Edasi saata hospidali». Liim oli servast lahti läinud, ümbrik avatud ja kirja oli kerge seest välja võtta.

Janek!

Kuul oli murdnud rangluu ja läbinud ülemise kopsuosa. Doktor ütles: «Hea, et sind kiiresti kohale toimetati. Täna sohvrit.»

Ma tänan sohvrit, kes mind üle Visla viis ja seal otsekohe sanitaarauto peale pani, aga kõige suurem tänu kuulub sinule. Sina päätsid minu punapea.

Praegu olen juba terve, kuigi õlg on veel sidemes ja sageli käib pea nõrkusest ringi. Aitan siinses hospidalis. Inimestest on puudus, mina aga oskan mähiseid vahetada. Niipea kui olen jõudu kogunud, lähen polku tagasi. Võib-olla kohtume veel, võib-olla lähevad teie tankid jälle lahingusse koos meie jalaväega.

Tahaksin sind näha, oma elu eest tänada... Sellest ma juba kirjutasin, nüüd aga on mul raske väljendada, mida ma tunnen, sellepärast tahaksin väga sinuga kokku saada. Ma kirjutan sellest mitte otse, vaid nii...

Kui sõda algas, olin parajasti lõpetanud esimese kursuse meditsiiniakadeemias. Tahtsin väga arstiks saada, aga rindel läks otsekohe raskeks ja pingeliseks, nii et tulin vabatahtlikuna.

Enne kui ma õpinguid alustasin, elasin maal. Meil külas käivad poisid ja tüdrukud kevadõhtutel külateel lõõtspilli saatel laulmas ja tantsimas. Kui tüdrukule poiss meeldima hakkab, siis astub ta tantsu ajal tema ette, trambib jalgu vastu maad ja palub tantsima. Ma ei tea, kas praegu, sõja ajal, minu külas õhtuti tantsitakse. Aga Poolas ei ole vist üldse niisugust kommet.

Kui poleks sõda ja kui Poolas oleks seesugune komme, siis tahaksin just niiviisi sinu ees tantsida. Pärast aga, kesköö paiku, kui lõõtspill mängib üha kirglikumalt ja vaiksemalt, läheksime aia varju, jasmiiinipõõsaste lõhnadesse. Seal poleks kedagi meid nägemas, ja kui sa tahaksid mind suudelda, ei keelaks ma seda.

Lugesin praegu läbi viimased sõnad ja ehmun. Silma sisse ei oleks ma seda üalgi ütelnud, aga kirjas on alati julgem, pedlegi ei kohtu me vist üalgi.

Kõike head, Janek. Hoidku sind mürskude eest tankisoomus ja minu mõtted.

Marusja-Tuluke.

See kiri saabus tankibrigaadi täpselt nädal pärast Praga eeslinna vallutamist. Lebas pisut staabis, seejärel sai uue aadressi peale ja reisis hospitali, kus asetati Janek Kosi voodi kõrvale taburetile.

Kõik kolm olid veel meelemärkuseta, Šarik ainult nuusutas ümbriku ja lakkas siis selle vastu huvi tundmast, kuna ei osanud lugeda.

Marusja leidis kirja ja näppas selle ära, kui saab üldse näpata iseendale kuuluvat asja. Õigem oleks ütelda, et ta võttis tagasi iseenda kingituse. Ta peitis ümbriku sõduripluusi rinnataskusse ja otsustas: kui Janek terveks saab, panen talle märkamatuks tagasi. Las loeb ja teab.

*

Pärast kohavahetust tuli Šarikusse eluhimu, ta hakkas sööma ja kiiresti jõudu tagasi saama. Tema meelest oli talle seda jõudu tarvis, et valvata Janekit ja tema kaaslasi. Kui haavatud unes oigasid, kutsus ta õde Marusja ukse taga niutsudes abi.

Hundikoer kosus. Ta ei läinud küll ümaramaks, aga salkus, pulstunud karv hakkas sirguma, omandas endise läike, must ninaots muutus uuesti liikuvaks ja niiskeks. Ühel päeval võtsid arstid tal kipsi maha ja koer uuris imestusega oma kõhna, karvadest paljaks aetud ja otsekui võõrast käppa. Olles harjunud kolmel käpal komberdama, kartis ta neljandale toetuda, lebas asemel ja lakkus käppa kaua ning hoolikalt.

Selle tegevuse ajal tundis ta meeldivaid judinaid, sügelmist naha all — veri hakkas üha kiiremini ringlema. Olles veendunud, et see, mis teda aitab, peab ka teisi aitama, lakkus ta Janeki elutult voodist allarippuvat kätt. Vist oli tal õigus, sest vahetevahel juhtus, et Kos liigutas nõrgalt sõrmi.

Paar päeva pärast kipsi mahavõtmist Šariku käpalt toibus Jeleń. Ta sõi lõunaks kaks portsjonit ja palus kolmandat. Pärast kolmandat puhkas veidi, ohkas paar korda ja sai arsti loal neljanda. Turgutanud sel viisil oma laostunud jõudu, tõusis ta istukile, püsis selles asendis umbes veerand tundi, siis ajas end voodist välja ja astus pingutusest punase näoga selle kõrval mõne sammu, seejärel juba kaugemale. Toetudes seina vastu, kopsis ta kange, metall-lahases jalaga vastu põrandat.

Saakašvili jälgis teda tähelepanelikult ja ohkas sügavasti.

«Bra-avo, Gustlik,» kokutas ta. «Ге-ре-пой...»

«Andke mulle juua,» sosistas Janek.

Mõlemad olid veel mähistes — Grzeńil rind, Kosil pea ja mõlemal käsi liikumatult kipsis. Janekil vasak, Saakašvilil parem.

«Ma näen, et meeskond hakkab ellu ärkama,» kinnitas seersant Tšernoussov, silitas vurrusid ja hüüdis nii vaikselt kui suutis: «Hurraa, tovarištši!»

Hüüdis, sest «hurraad» tuleb hüüda, vaikselt aga sellepärast, et mitte tuppa meelitada ühtki arsti ega sanitari. Nimelt tegeles seersant lubamatu ja kõikides hospitalides karmilt jälitatava ning taunitava tegevusega — illegaalse relva puhastamisega.

Selleks relvaks oli mausritüüpi püstol, pika toru, mahuka neljakandilise magasinini ja puust püstolitaskuga, mida võis relva külge haakida nagu kaba. See oli väärt ese, mis rõõmustas sõduri silmi ja südant. Viisil, mida ainult tema ise teadis, toimetas ta mausri salakaubana läbi kõikidest kontrollidest ja saunaduššidest, varjas seda põhukotis padja all, võttis selle sealt aeg-ajalt välja, puhastas ja vaatas läbi, olles valvel, et keegi teda selle töö juures ei üllataks.

Tšernoussov piilus ukse poole, vaatas aknast välja ja peitis püstoli kärmesti ära.

«Seltsimehed, tähelepanu! Keegi sõitis meile külla. Lubage, et ma lähen luuresse ja hiljem kannan teile ette.»

Kips oli tal ammu ära võetud, kuid ikka veel hoidis ta kätt ja liikus aralt. Jalad olid tal terved, seepärast marssis ta uljalt välja, klõbistades koridoris haigla puukottadega. Oige varsti tuli ta tagasi ja teatas imestusega:

«Toodi uusaastakingitusi, aga miks nii vara?»

«Need on jõululaupäevaks. Kuhu nad jäid?» tähendas Jeleń.

«Klubiruumis. Arst ajab nendega seal juttu, edasi ei taha lasta. Tulid nii meie kui teie omad. Üks neiu päris seal teie meeskonna järele.»

«Mina lähen. Toeta mind ainult vähekeste käe alt.»

Seersant aitas Jeleńile selga hospitali sinise kitli ja nad hakkasid kahekesi minema. Šarikul oli kange himu nende kannul sibada, aga ta vaatas Janeki poole ja pöördus oma kohale tagasi.

Mõlemad olid kaunis kaua ära.

«Ku-hu nad ku-kuradi päralt jäid,» torises Grześ, kuulatades jutukõminat koridori teisest otsast ja veidi hiljem mootorimürinat õuest.

Lõpuks tulid mehed tagasi, kolm mundrikuube kaassas.

«Kas kirjutatakse välja?» ei saanud Grześ asjast aru.

«Oota sa, siis oleks tulnud sind koos voodiga välja kirjutada,» pilkas Jeleń ja osutas naerunäol kuubedele.

«Vaata teraselt siia õlakutele.»

Õlakud olid tööpoolest huvitavad. Oma mundryl nägi Saakašvili ilusaid seersandipaelu, kahel ülejäänud kuuel ilutsesid kolmekordsed seersandipaelad.

«Kas näed nüüd? Oleme kõik ohvitserid. Paberid anti ka kaasa. Janek, vaata siia, Janek,» — ta nihutas kuued

Janekile lähemale. «Sinu jaoks on veel villane sall. Ütles, et ise kodus...»

Kos pööras pead, uuris tähelepanelikult, liigutas huuli. Jeleń ei saanud sõnadest aru ja kummardus tema kohale.

«Kiri?»

«Kirja ei andnud.»

Üks läks paokile. Tuli Marusja, käes roosaka lahusega klaas, millest piilusid välja kraadiklaasid. Ta pani klaasi aknalauale ja lõi käed plaksudes kokku.

«Kes teile need mundrikuued tõi? Ma pean need silmapilk ära viima. Kui professor sellist korralagedust näeb, kisub ta mul pea otsast.» Ta võttis kuued Jeleńi käest ära ja lisas väljudes: «Kui tuleb tuju neid vaadata, öelge mulle salamisi, siis toon tagasi.»

Ta oli mõne viivu ära, korraga kuulsid nad tema kiireid samme. Joostes tuli ta tagasi ja istus Kosi voodi servale.

«Täna on nii tore päev, sul on parem enesetunne, said ülenduse, minu poolt on sulle ka kingitus. Säärane, mida tüdrukud Venemaal oma poistele annavad.»

Ta pistis käe valge põlle alla, aga samal hetkel märkas taburetil paelaga seotud sinist villast salli.

«Oi, kui ilus ja pehme. Kellelt sa selle said?»

«Ta meeldib tüdrukutele,» ütles Tšernoussov. «Nägin oma silmaga neidu, kes selle salli tõi. Ilus preili, juuksed nagu küps nisu.»

Marusja pöördus seina poole ja harutas kirja rätikust välja. Ta tahtis Janekile anda nii ühe kui teise, aga nüüd loobus oma kavatsusest: aetas vaibale ainult tikitud neljanurgelise riidetüki. Janek silmitses seda hetke ja ütles siis ootamatult heliseva ja tugeva häälega:

«Anna mulle kätte.»

Ta sirutas parema käe, võttis linase rätiku sõrmede vahele ja tõstis silmade juurde.

«Elagu!» röögatas Jeleń. «Varsti saab terveks. Sind, Tuluke, peab ta selle eest tänama.»

Marusja läks näost punaseks. Gustlik komberdas lähemale ja võttis tal ümber kaela.

«Küsi Janekilt luba,» kaitses neiu end naljatades, Jeleńile rusikaga vastu selga tagudes. «Ta on minu poiss. Mina ravin teda ja toidan.»

Ta tõusis järsku püsti, tõi kraadiklaasi, heitis pilgu elavhõbedasambale ja pistis kraadiklaasi Kosile kaenla alla.

Janek libistas aeglaselt ja suure pingutusega oma käe mööda tekki Marusja peopesale ja pigistas seda õrnalt sõrmedega.

Raske on otsustada, mis aitas: ravimid, Šariku soe keel või meeleliigutus, mille ta läbi elas taskurätikut kingituseks saades. Tõenäoliselt olid tegevad kõik kolm, nende ühisel toimel taandus jõuetus, mille olid põhjustanud haav, närvišokk ja põrutus. Ärgem unustagem siiski tunnete tähtsust. Inimene saab oma tervise tagasi märksa kiiremini, kui ta seda väga igatseb.

Pingutusest väsinuna jäi Kos magama, magas öhtuni ja terve öö läbi, järgmisel päeval ärkas reipana ja heas tujus. Nähes, kuidas Tšernoussov asub mausrit puhastama, palus ta valju sosinaga:

«Näita.»

Seersant tõi talle osadeks lahtivõetud püstoli ja tõstis selle Janeki silmade ette.

«Kas võtab hästi?»

«Hästi. Püstoli kohta on toru küllalt pikk, kaba aga võib juurde kruvida.» Seersant monteeris kähku püstoli kokku ja näitas, kuidas seda püstolitaskuga ühendada.

«Mul oli snaiperipüss,» ohkas Janek. «Jäi tanki.»

Uue aasta paiku tuli maha paks lumi, külm kattis aknaruudud, ilustas need keeruliste mustritega, kuid toas oli soe, Gustlik liikus juba sujuvalt, uitas ilma kellegi abita terves hospitalis ringi, pistis nina kööki, ladudesse, tõi sinise kitli varjus kord puuhalu, kord pangetäie pressitud turvast — briketti.

Kõik hakkasid nüüd kiiresti oma jõudu tagasi saama, Janek isegi kirjutas täiesti iseseisvalt kirja Primorje kraisse Jefim Semjonõtšile. Neile määrati suurendatud toiduratsioonid. Kasutades seda küllust, hakkasid nad vaesematelegi sööki jagama. Janek ja Tšernoussov puistasid leivaraasukesi aknalauale, meelitades ligi upsakate varblaste lärmaka pilve. Siis ilmusid tihased — maalilised justkui pildi peal, sinised ja rohelised, erekollase kõhu- aluse ja pika nokaga. Kuid ise olid nad arad, kartlikud, neil õnnestus haruharva midagi nokkida, alles siis, kui varblaste parv siirdus kõogi juurde lõunasöögile.

Janek soovitas kinnitada neile aknaruudu nurka raami külge tükikese võid või naelutada sinna rasvatüki. Alles nüüd võisid tihased endil kõhu täis süüa. Varblased püüd-

sid veel siingi neid takistada. Tiibu plagistades klammerdusid nad küüntega puust pulga külge, toetasid saba vastu klaasi, kuid nende jalad ei püsinud alusel ja meeleheitliku siristamise saatel libisesid nad alla. Seevastu tihased toetasid end osavasti sabaga ja nokkisid võid.

Janek ja Grzeš palusid Marusjat, et see neile padjad ilusasti alla seaks. Lamades külje peal, jälgisid nad tundide viisi linde.

Umbes nädala pärast ilmus uus külaline. Ühel hommi- kul äratas neid äge, järelejätmatu kloppimine, mis meenutas automaadivalangut. Ruudu taga istus roosaka kõhuga rähn, peas elegantne kirsipunane mütsike. Arvata- vasti oli ta vana ega polnud habet ajanud, sest otse noka ümber turritasid tal igasse ilmakaarde tillukesed hallid udemed.

«Mulle näib ta tuttavana,» ütles Janek.

«Kuidas muidu, teadagi tuttav,» hüüdis Jeleń. «Habeme- tüügastes nagu pan Czereśniak. Ei tea, kas mees on tare juba püsti löönud?»

«Ku-kus püsti,» Grzeš tegi terve käega õhus viipetaolise liigutuse. «Si-sillapea ikka seal, kus oli, ja ri-rinne seisab pa-paigal, seal, ku-kuhu ta jätsime.» Ta jäi hetkeks mõt- tesse ja palus siis Jeleńit: «Ütle, Gustlik, to-tohtrile, et ta voodid ko-kokku laseks lükata.»

«Juba palusin, aga ta ei taha lubada.»

«Ütle veel kord.»

Nende vooditega oli juba vana lugu: Janekil oli kipsis vasak käsi, Grzešil aga parem, sellepärast tahtsid nad, et neid teineteise kõrvale paigutataks, siis võiksid nad tegut- seda üheskoos nagu üks inimene.

«Meie saame siis k-k-kaks kätt. Šarik aga hakkaks meid teenima.»

Koer oli hospitali korra selgeks õppinud: ta käis öde kutsumas, informeeris kööki haukumisega, kui patsiendid palusid kuuma teed, paar korda oli ta toonud korvikeses leiba, suhkrut ja võid, aga arst oli selle kategooriliselt ära keelanud.

Professor astus nende palatist iga päev läbi, teatud aja järel uuris neid ja kortsutas kulmu, kui nad talle ikka ühe ja sama jutuga kärbseid pähe ajada püüdsid: Tšerno- ussov palus, et teda rindele suunataks, Jeleń aga oma kahe kaaslaste eest, et voodid kokku lükataks. Loomulikult ei tulnud sellest midagi välja. Täna aga astus doktor sisse,

ja enne kui Jeleń jõudis sõnagi lausuda, vaatas palatis ringi ja andis sanitaridele käskluse:

«Lükake need kaks voodit kokku. Ka kolmas lähemale. Et oleks võimalik kaks või isegi kolm uut juurde panna.»

Kõik vaatasid arstile imestades otsa, kui ta aga ukse taha kadus, teatas seersant Tšernoussov:

«Noh, vennad, täna jätame hüvasti.»

«Kus nad sind lasevad!»

«Küll näete.»

Ta läks palatist välja ja jäi kauaks ära. Kui ta tagasi jõudis, oli ta nägu naeru täis, vasakul käel ilutsesid munder ning sinel, paremas aga saapad.

«Kas kirjutati rindele?» imestasid kõik.

«Justkui tagalasse, reservi. Aga kui ma oma diviisi juhtun, siis ei jäeta seersant Tšernoussovit putru jagama. Küll nad teavad, kus mul hea on, kus ma kasulik võin olla.»

«Kust sa teadsid, et sind täna välja kirjutatakse?»

Tšernoussov ei vastanud kohe. Pani end hoolikalt ja aeglaselt riidesse, haigla asjad ladus voodile, hõõrus ordenid roheline kalevitükiga läikima, silus harjaga vurrusid, piiludes kuuma ahju siledalt kahhelkivilt oma peegelpilti. Siis paotas ta akna, kinnitas tihastele uue võiportsjoni, pani põlema piraka plotski ja suitsu õue puhudes ütles:

«Poisid, õppige selgeks, et kui hospitalis hakatakse ruumi tegema, uusi voodeid sisse paigutama, siis see tähendab, et varsti hakkab rinne liikuma. Siis visatakse vanad välja, et uusi oleks võimalik vastu võtta. Iga pealetungi eel peavad hospitalid lahedad olema.»

«Kuidas siis meiega, kas meie jääme siia üksi?»

«Mis üksi? Teid on neli... Noh, minul on aeg minna. Köögist sõidetakse parajasti rindeladudesse toidumooni järele ja mina lähen nendega kaasa. Samadesse ladudesse tulevad ka minu omad. Tee justkui kaugem, aga kiirem ja kindlam. Ei lähe kolme päevagi, kui olen oma diviisis tagasi.»

Nüüd käis ta voodid järjest läbi, kummardus iga lamaja kohale, kaelustas ja suudles, vohavate vurrudega kodi tehes. Janekile näis äkki, et ähvardava ilmega seersandil on silmad märjad. Ent tundus, nagu oleks see talle ainult paistnud nii, sest kaardiväelane ajas end juba keset tuba sirgu, lõi saapakontsad kokku ja tõstis käe mütsiserva juurde.

«Kaardiväeseersant Tšernoussov kannab ette oma äraminekust. Nägemiseni Berliinis.»

«Kas kirjutate meile?»

«Kirjutan.»

Ta väljus.

Jeleń seisis akna juures ja vaatas välja. Inimestega harjunud rähn toksis vilkalt nokaga, ainult aeg-ajalt pead kallutades ja musta silmatera kõõritades, otsekui kuulataks ta Gustliku teateid.

«Läheb üle õue, auto on juba ees... Istus peale... Sõitis minema...»

Nad kuulsid liikuma hakkava auto vurinat, aga autot ennast nad ei näinud, sest aknad olid alt jääs.

Pool tundi hiljem, kui Jeleń voodisse heitis, pistis ta äkki vanduma, sest teda oli lina all midagi torganud. Ta tõmbas sealt välja puust püstolitaskus mausri.

«Unustas vist maha.»

«To-tobu, sinu lina alla unustas?» vihastas Saakašvili.

«Loe, seal on kiri juures.»

Paberilehel seisis: подарок отличному стрелцу, mis tähendas: kingitus suurepärasele laskurile. Polnud kahtlust, kellele relv üle anda tuli, ja kuigi Janek veel jalul ei käinud, peitsid nad selle tema põhukotti — mitte väga sügavale, vaid nii, et kui ta pead padjal keerab, siis tunneb, et sinna on midagi peidetud.

Nädal hiljem, varahommikul, kukkus Šarik ootamatult haukuma ja tiris tekiserva. Kõik ärkasid ja tundsid, et maapind kergelt väriseb, et kaugelt mööda lumepinda ligineb neile madal, võimas mürin. Hetk hiljem võbisesid ja klirisesid juba aknaruudud.

Hämarus akende taga hakkas selginema.

Ümbrikul seisis neli perekonnanime. Neli või kolm. Et kolm, see oli selge: Saakašvili, Jeleń, Kos. Aga kuidas võtta sõna «Šarik», kas ees- või perekonnanimena? Kuid kiri oli kahtlemata määratud kõigile.

Kulla poisid!

Koht, mida me augustis koos kaitsesime, oli hästi valitud. Läksime veel kord üle Visla, sellesama silla kaudu. Põllud ja metsad on lume all, raske oli neid ära tunda, aga

süda peksis tugevamini. Just sellelt kohalt hakkasime liikuma pealinna poole ja sealt edasi ning aina edasi.

Brigaad võttis osa lahingutest suure linna pärast jõe kaldal, ent vaenlane kaitses seda ainult järelvägedega. Lennuväljal saime saagiks kolmkümmend lennukit, mis ei jõudnud startida. Sealt pöörasime läände, jalavägi murdis täismarsil läbi kindlustuste, meie aga pugesime pilu kaudu otsekui paotatud uksest sisse ja soomusvägede äkilise rünnakuga vallutasime veel ühe linna. Need olid rasked lahingud. Kui te tagasi jõuate, ei leia te jälle mitut tuttavat nägu eest.

Nüüd kimbutab meid külm. «Punapea» soojendab oma mootoriga, aga ka see väsib vahel ära, soomusele sigineb järjest rohkem arme.

Myl on hea meeskond, kõik noored poisid, lõpetanud tankistide kooli. Aga vaikselt, üsna tasakesi ütlen teile, et ootan aega, millal me jälle koos oleme.

Seisame reservina kaitsel. Täna on Punaarmee püha. Toimuvad kohtumised, igapäevane anti pisut kangemat. Minu poisid läksid ka, mina jäin «Punapeale» ja kirjutan remondilambi valgel nurgas sinu istmel, Janek, sest siin on kõige vaiksem.

Koht, kust mürsk läbi soomuse tungis, neediti väljast paksu plaadiga kinni. Servad on keevitatud ja kõik kokku näeb välja nagu armistunud haav.

Ka teie nähtavasti saate varsti terveks. Vastake kiiresti, sest ma olen hirmus uudishimulik, aga ka kindral pärib tihti, kuidas teil käsi käib.

Kannan Janeki sooje kindaid. Nad on mulle asja eest. Sain trofeeks vattkuue, mille seadsin Šarikule uueks magamisasemeks, sest vana põles tuhaks. Lõpetan, sest sõrmed külmetavad ja on kangeks tõmbunud. Homme tuleb ilus päikesepaisteline ilm, temperatuur miinus 5 °C, pärast lõunat tugevneb pilvitus kuni 1/4.

Kaelustan teid südamlukult, poisid, ja sügan Šarikut kõrva tagant, esialgu küll ainult mõttes, aga varsti kindlasti ka tõeliselt.

Vassõl

Kiri jõudis pärale kümme päeva hiljem, märtsi esimesel päeval. Hommikul, otsekohe pärast hommikueinet lugesid nad selle valjusti ette, seejärel kiskusid seda võidu üksteise käest, sest igaüks tahtis oma silmaga näha.

Šarik arvas, et see on mäng, ajas end tagumistele jalgadele ja püüdis ka omalt poolt hammastega kinni hakata.

Linnud orienteerusid kärmesti olukorra muutuses ja külastasid neid iga päev. Toetudes esikäppadega aknalauale, jälgis Šarik neid uudishimulikult, ehmatades tiha-seid, rähn aga ei lasknud end kohutada. Vahel, kui koer oma koonu klaasile liiga lähedale litsus, peletas rähn hundi ägeda tiivaplagina ja ähvardava aknaraamile tok-simisega eemale.

Sel päeval, kui kiri saabus, oli taevast sinine ja päike soojendas tugevasti läbi klaaside. Kevadel on raske taas püsida. Kõigepealt läks Jeleñ kööki puid rauma, et teha veidi kehalisi harjutusi, aga ka selleks, et kokaga häid suhteid säilitada. Siis läks Grigori metsa, et üksipäini laulda, sest ta väitis:

«Ku-kui ma laulan, siis ma ei ko-kokuta.»

Kokutamine oli tal, muide, vähemaks jäänud, seda tuli ette ainult ärrituse korral või kui ta tahtis midagi hästi kiiresti ütelda.

Tuli Marusja ja hakkas taas masseerima Janeki vasakut kätt alt öla poole. Käe nahk oli hele, nagu on tavaliselt pesunaistel, ja kergelt kortsus. Käsi oli üleni tõmbunud kõhnaks ja väikeseks ning väga pikkamisi tuli jõud tagasi. Protseduuri ajal jutustas Janek neiule oma kodust Gdafiškis, kooliskäimisest, septembrilahingutest ja isa otsimisest. Nii olid nad kokku leppinud ja see kordus alati.

Tulukesel oli täna vaba päev. Kui masseerimine oli lõpetatud, tõi ta Kosile mundri ja nad läksid koos Šarikuga metsa jalutama. Mändide okstelt langesid rasked, päikesest tiined tilgad. Okastest käis läbi röske kohin, maa lõhnas. Rohi oli veel mullune, roostekarva, aga kui alla kummarduda, võis selle all eraldada argu helerohelisi liblesid.

Nad käisid vaikides lookleval rajal, hoidudes lirtsuvast porist.

«Kus su sall on?» küsis neiu.

«Jätsin maha, täna on soe.»

«Sa pead seda kandma.»

«Ei sobi mundri juurde. Muide, ta ei meeldi mulle.»

Taas vaikiti. Nad peatusid alles väikese lagendiku serval. Mändide vahel laius suur veelomp, mida märtsituul ajas virevile. Veepinnal peegeldusid mändide võrad, nende tagant, sügavamalt, piilus sinine taevast. Kui nõnda vee-

pinnale vaadata, siis näib lomp aknana, mis viib teisele poole maad. Varjus hahetasid sulava jää riismed.

«Aga kas sa armastad teda?»

«Keda?»

«Kes sulle salli kinkis?»

«Sõitsime koos sõjaväkke, tulime koos brigaadi... Mulle näis, et meie tutvus on midagi tähtsat, aga pärast läks teisiti.»

«Kuidas?»

Janekile meenus, millest rääkisid Grześ ja Gustlik siis, kui nad metsalagendikul said kindrali käest ristid «Vapruse eest» ja Lidka tuli teda kinno kutsuma. Lühikese vaikuse järel seletas ta Marusjale:

«Mind ei olnud temale vaja, ta pidas teisi paremaks. Hiljem aga ilmnes, et meie meeskond on tubli ja väljapaistev, sest meil oli Šarik. Saime ordenid, kõigil oli see keele peal ja talle hakkas tunduma, et olen temale vajalik...»

«Temale hakkas tunduma...» katkestas Tuluke, raputas pead ja saputas laiali juuksed, mis meenutasid värsket kastanit. «Aga sina?»

«Mis mina?»

«Kas ta on sulle vajalik, kas armastad teda?»

Janek toetas käe männi jahedale, röskele koorele ja tõmbas kopsud õhku täis.

«Ma armastan sind. Rohkem kui armastan.»

«Kas tõsiselt?»

«Väga tõsiselt.»

Marusja lõi saapakontsaga jääriismed lombi servas puruks, puhkes lõbusalt ja valjusti naerma, tõstis käed õhku ja hakkas Janeki ees tantsima, väledalt jalgadega trampides.

«Marusja, mida sa teed?»

«Ma ju kirjutasin,» hüüdis tüdruk tantsu katkestamata.

«Mida sa kirjutasid?»

Puude vahel nuuskiv Šarik oli märganud, mis toimus, jooksis nende juurde ja hakkas kõigil neljal jalal õhku hüppama, haukuma ja tantsima.

«Ei, mitte midagi, mulle ainult näis nii,» peatus neiu lõõtsutades. «Meil külas tantsivad tüdrukud niiviisi välja-valitud poisi ees.»

«Aga mis poiss peab tegema?»

«Kui tal süda kiiremini põksuma hakkab, tantsib samuti.»

Janek lõi käed kokku ja hakkas tippsammul tiirutama niiskel mullusel rohul, vettinud okasvaibal.

Lähedase puu tagant pistis Grigori naerusui pea välja ja alustas laulu:

«Загулял, загулял, загулял парень молодой¹...»

«Mis tuul sind siia tõi?» hõikas Marusja. «Mis sa jollitad, ära sega!»

Saakašvili pööras neile selja ja peopesadega takti plakutades laulis edasi:

«В солдатской гимнастёрке, красивенький такой².»

Marusja pani käed Janekile ümber kaela, Grześ aga, kuuldes, et nad on tippimise jätnud, hüüdis anuvalt:

«Lu-lubage ümber vaadata, lu-lubage pe-pe-pealt vaadata! Kas tohib?»

«Susi sind söögu, vaata pealegi,» vastas Marusja ja suudles Janekit tugevasti ning asjalikult huultele.

Здорово, танкисты³!

Raporteerige professorile, et ta kirjutas mind õigel ajal hospitalist välja. Jõudsin viimasel momendil kohale. Kui me liikuma hakkasime, oli suur mürin. Te kindlasti kuulsite, sest teie juurest Vislani ei ole kuigi palju maad. Nüüd on jälle lähemal Berliin kui Varssavi, aga loodan, et ka teie varsti teeles asute.

Pärisin Poola armee järele, öeldi, et kusagil lähedal teda ei ole. Kahju, kes teab, kas meie rindeteed jälle ristuvad ja kas ma teid veel kord elus näen.

Jutustan noortele sõduritele, kuidas me koos sõdisime, millised on meie võitlustaditsioonid. Kompanii võitleb hästi, viimase kahe nädala jooksul oleme saanud seitse ordenit, millest ühte kannan teile tuntud rinnal.

Saapad on terved, puder rasvane ja varsti on sõjal lõpp. Need, kes mäletavad, kuidas me Vislat forsseerisime, meenutavad ka Marusjat ja paluvad viisakalt küsida, kas ta tuleb meie juurde tagasi, sest ilma Tulukeseta ei ole nii lõbus.

Lõpuks kannan teile ette, et terve kompanii lubab vaenlast lüüa nagu kaardiväele kohane, mida soovin ka teile.

Kaardiväeseersant Tšernoussov.

¹ Kukkus noormees pidutsema. (Vene k.)

² Sõduripluusis, kena poiss. (Vene k.)

³ Tere, tankistid. (Vene k.)

Lõpuks jõudis kätte päev, mil nad viimast korda seisisid professori ees. Arst uuris tähelepanelikult südant, kontrollis, kuidas nad remonditud jalgade ja kätega toime tulevad. Kaks meest oleks ta võinud juba varem välja kirjutada, aga rangetest eeskirjadest hoolimata ootas ta, kuni võis kõik koos vabadusse lasta. Olid nad ju nagu kolm venda, ühest meeskonnast, mis on ehk midagi enamatki kui perekond.

Kõige kauem ja väga tähelepanelikult uuris ta Janeki kätt. Ta käskis Janekil mängida väikese palliga, seda vastu põrandat põrgatada, seina vastu visata ja püüda. Poiss tuli sellega osavasti toime ja keerles mööda tuba, poole võõni paljas, doktor aga, jälgides tema armidega märgistatud keha, mõtles: «Juba paljalt naha eest peaks sulle ordeni andma.» Aga ta ei ütelnud seda valjusti, viskas vaid jäsult ja karmilt:

«Korras, võid minna.»

«Seltsimees professor, veel...»

«Mida veel? Kas tahate, et ma ka koera uuriksin? Ütelge talle, et ka temal on haiglast lahkumise luba. Teie Šarikut pole mul vaja uurida. Ta andis endale ise kõige parema tunnistuse tervisest ja heast enesetundest, murdes eile õues kana. Önn seegi, et oli meie, hospitali oma, mul ei ole vaja end inimeste ees õigustada. Head teed.»

Kui nooruk väljus, astus uksel temast mööda kabinetti sisse Marusja.

«Miks sina siin oled?» küsis professor.

«Rindele.»

«Ole siin, kus sul hea on. Sind on siin vaja.»

«Seal veel rohkem.»

«Nagunii te ei saa koos teenida. Sind ei määrata Poola armeesse.»

Neiu läks näost punaseks.

«Ma tean, aga ei taha kauemaks siia jääda.»

«Selge,» ohkas professor, vangutas oma kiillaspead, ja lisades «Nõus», kirjutas alla lähetuse rindele.

Neiu väljus, ukse tagant kostis summutatud sosinat, siis rõkkavat naeru ja jalgade müdinat.

Professor võttis prillid eest, pani pea käte vahele ja sulges silmad. Mõtles, et kindlasti ei lähe enam kaua, et see on sõja viimane kevad, ja naeratas endamisi, aga võib-olla ka neile, noortele, kes olid siin jõudu kogunud ja täna lahkuvad hospitalist.

Kahekümnes peatükk

TEELAHKMEL

Juhtub, et sügisel äralendamise ajal jääb part parvest maha. Kas peavad kinni mingid tähtsad linnuasjad, varajane külm tõmbab järvel pilliroo vahele jääkirme või on takistuseks murtud tiib. Inimesed püüavad üksiku külmunud linnu kinni, panevad sooja, ravivad terveks, ent soojadele maadele reisimiseks on aeg juba hiline, ja pole ka jõudu. Nii ukerdab pardike talv läbi tares ringi, harjub justkui ära, sööb käe pealt.

Aga kui lumi ära sulab, taevast siniseks tõmbub ja kevad toob kaasa esimesed soojad tuuled, hakkab lind rahutuks muutuma. Kahju on temast lahkuda, kuid paistab, et seda tuleb teha, et teisiti ei saa. On tähtsamaid ja tugevamaid tundmusi kui kiindumus sooja tare ja kõhutäie vastu. Kui kõrgel taevavõlvil tiirleb lõunast saabunud linnuparv, tuleb uks või aken lahti teha. Järgneb hoovõtt, start madalal maa kohal, siis aga, kui kiirus on küllaldane, järsk lend üles, veel ainult rõõmus ring külalislahke maja kohal, tiibade vihin ja kahanev pika kaelaga siluett. Lind pöörab oma elukeskkonda, oma seltsiliste juurde tagasi.

Veoauto present plagises nagu linnutiib ja paisus tuulest. Nurgas, vastu sohvikabiini, istusid tagavarakummil ja heinasületäiel Janek ja Marusja ühe telkmantli all; nende kõrval paremat kätt Grzesz ja Gustlik. Šarik oli end tankistide vahele pressinud ja pea neiu põlvedele asetanud.

Loomulikult ei sõitnud nad üksinda. Veoauto kast oli rindevendi täis. Nad olid alles äsja teeristil peale istunud, kohad sisse võtnud ja silmitsesid nüüd naabreid lähemalt. Kuid esimesed tutvused olid juba sõlmitud, juba hakati mahorkat jagama, vastastikku sigarette pakkuma.

«Võtke, need on trofeekaup, nende nimi on «Juno»,» pakkus hallipäine kapten.

«Nende keeles «Juno», meie keeles aga pahn, vabandage julget sõna. Ehk proovime sõdurimahorkat.»

«Mulle saatis naine pinutagust. Nii kange, et pea paneb pööritama, ja kuidas lõhnab... Palun väga, seltsimehed, annan igatühele prooviks.»

Veoauto ligines linnale, presentkaare alt nägid nad üksikuid maju, siis jõuti Praga tänavatele ja jutt vaibus. Vist sellepärast, et peaaegu kõik mehed pahvisid suitsu, aga võib-olla ka rusudeks varisenud majade pärast, mille ümber sulas lumi ja värahtles päikesepaistel õhuvine.

«Tookord suitsesid ka, aga teisiti,» ütles Grześ.

Nad pöörasid vasakule, tee laskus laugjalt Visla kaldale. Janek tõstis pead, vaatas tähelepanelikult, viipas käega ja ütles:

«Kuulge, me saime ju kusagil siin pihta, sellel kohal... Tänavakividki veel väljas. Need on meie «Punapea» jäljed.»

Pealesõidukohal klõbisesid propsid; pontoonsild kääksatas veoauto raskuse all ja andis järele.

«Союзники, вы танкисты?»

«Jah, tankistid.»

«Millal te haavata saite?»

«Praga vallutamisel septembris,» seletas Saakašvili.

«Kas ordeni saite Praga eest?»

Jeleń ja Saakašvili hoidsid sinelihõlmad lahti, et kõik võiksid näha puna-valgeid lindikesi ja riste «Vapruse eest».

«Ei, see oli varem. Studzianki lähistel teisel pool Vislat aitasime 8-ndal kaardiväearmeel kaitsta sillapead. Pragas saime haavata.»

«Saite päris soliidset koputada, et nii kaua hospitalis olite?»

«Üsna tugevasti, seda'nd küll.»

«Aga neljas? Kuidas temaga on? Ära põlenud?»

«Ка-какого че-черта?» Grześ läks närviliseks ja hakkas kokutama. «Elus ja terve, sõ-sõdib.»

Nad ronisid nüüd mööda laia spiraali Karowa tänavale märke. Autos valitses vaikus. Siin nägi linn teistmoodi välja kui Praga eeslinnas — polnud ühtegi terveksjäänud maja. Nad sõitsid põlenud müüride kuristikus veidrate

¹ Liitlased, kas te olete tankistid? (Vene k.)

² Mis pagan. (Vene k.)

sakiliste küngaste vahel, mis meenutasid lubjakivikaljusid, kuhu tormid on uuristanud nurgelised aknad. Mööda rusukaldeid jooksid loogelised mägirajad, mis läksid siksakiliselt ülespoole. Harva võis siin-seal näha inimese kogu, mõnest laudadega kinnilöödud aknast paistis ahjutoru, tuul mängles peenikese suitsujoaga.

«Твёрдый народ!», ütles hallipäine kapten, «Juno» sigarettide omanik, aga keegi ei kostnud selle peale midagi.

Möödus veerand tundi, enne kui nad käänulistelt tänavatelt sirgele alleele välja jõudsid ja paremal lainelist, lumelahmakatega kaetud, murtud servadega pinda nägid; päike kooris lume alt lagedale prahti ja mürskudest peeneksjahvatatud telliste hunnikuid. Nad mõistsid, et see ei ole veel väli ega nurm, et ka siin oli kord linn. Taamal, jäätmaa serval kõrgus üksik, rusude vahele kadunud kirik.

Sõdur, kes oli kostitanud neid mahorkaga, pigistas hammaste tagant vägeva vandesõna. Jälle sügenes vaikus. Nad sõitsid edasi, vaadates tähelepanelikult kaht vabrikukorstnat, millest lähem, täkkeline, suitses. Alles siis, kui nad linnast läbi olid ja mõlemal pool maanteed algasid nurmed, pühkis tuul vaikuse.

«Kuidas seda uuesti üles ehitada? Olen näinud palju mahapõletatud linnu, aga seesugust veel mitte.»

«Võib-olla Smolensk on sedamoodi.»

«Või Stalingrad.»

«Kuidas seda uuesti üles ehitada?» poetas vahele sõdur, kellele naine oli saatnud pinutagust. «Kui üheskoos tööle asuda, tulevad inimesed kõigega toime. Näete tankiste, kes sõidavad koos meiega. Nad on tublisti sasida saanud, aga ometi lapiti nad kokku, raviti terveks, ja nüüd pöörduvad nad rindele tagasi. Pragat aitasid nad võtta, võtavad ka Berliini... Mina näiteks sain Lodzis haavata. Kui me linna sisse tungisime, ei teadnud fritsud veel midagi, poed olid avatud, jõllitasid meid kui ilmaimet. Aga üks tulistas katuselt ja tabas mind.»

«Mina sain pihta Katowices.»

«Mina veel kaugemal, Kistrzyni all. Seal oli Oderi teisel kaldal sillapead vallutamaks 8. kaardiväearmee.»

«Sealt on Berliinini kukesamm. Missugune see Berliin küll on?»

Noor linalakk ohvitser, ümmargune sinise randiga müts peas, naeratas ja ütles:

¹ Kange rahvas. (Vene k.)

«Ma ütlen teile. Tänavad on mustad, ainult katused helendavad, ümberringi kobrutavad õhutõrjesuurtükkide suitsupilved. All, kuhu pomm kukub, sähvatus ja laiavalgus tulelõõm. Ülejäänud osa näete varsti ise oma silmaga.»

«Ma ei taha seda lähemalt vaadata,» pöördus Grzesz lennuri poole. «Võiks ju pilgu peale visata, isegi vist kasulik, aga siis kohe kibekiiresti koju tagasi. Meil ulatuvad mäed otse taevasse, valged lumemütsid peas, legendikel aga on soe ja iga aasta isesugune vein.»

«Tankist, kust sina siis pärit oled?»

«K-kust mi-mina?» sattus Grzesz segadusse, olles kahevahel, kas valida tõele vastav versioon või ametlik.

«Tema on Sandomierzist,» tuli Jeleń sõbrale appi.

«Ah siis Sandomierzi ümbruses ulatuvad mäed taevasse ja harjad on lumega kaetud?»

«Kui alt vaadata, siis tundub, et on väga kõrged, ja talvel on nad lumega kaetud,» luiskas Gustlik meisterlikult.

«Tõmmuvõitu on see teie kambamees, must nagu grusiinlane.»

«Sääraseid kohtab Sandomierzi kandis küllalt.»

Kõik pahvatasid lõbusalt naerma, sest sõdurite hulgas on hinnas huvitavate lugude väljamõtlemise ja maalilise esitamise oskus, seda mitte üksnes pan Zagłoba ajast, vaid palju varasemast perioodist.

«Kas koer on ka Sandomierzist pärit?» küsis silma kissitades pinutaguse omanik. «Vein kihla, et ta võitleb tankibrigaadis.»

«Õigesti aimatud!» rõõmustas Saakašvili, et võib nüüd tolele mehele püüamise üles seada. «Loo, mis siia on kirjutatud, sellele naastule kaelarihma küljes.»

Nähes, et kõik temale tähelepanu pööravad, tõusis Šarik väarikalt püsti ja näitas oma valgeid läikivaid kihvu, mitte küll tigidusest, vaid niisama, igaks juhaks.

«Mina hakkan lugema, aga tema hammustab mul pea otsast. Peale selle pole see minu jaoks kirjutatud — poola tähtedega.»

«Ma võin teile ära tõlkida,» rõõmustas jälle Grzesz. «Siin seisab: «Šarik, tankibrigaadi koer.»»

«Ohoo, siis tuleb tema poole pöörduda: seltsimees reamees. Mõtlesin, et tavaline koer, aga tuleb välja, et sõdur.»

«Oo-oo-oota.» Saakašvili hakkas kiirustamisel kokutama. «Mina räägin sulle tema vägitegudest, sina loe ainult

sõrmedel kokku. Võid kohe saapad jalast võtta, sest kätest ei aita.»

Kõik autosoliigid pöördusid Grigori poole ja kuulasid huviga, kuidas Šarik väikese kutsikana tiigri ees kartma ei löönud, mis seiklused tal rindel olid, ja lõpuks isegi seda, kuidas ta hospitalis kana ära murdis, sest kui Saakašvili kord jutustama sattus, siis jutustas ta asjalikult ja põhjalikult, ei jätnud midagi vahele, pigem pani juurde teatud üksikasju, mida ei Kos ega Jeleń ei suutnud meenutada.

Бронетанковая собака ehk tankikoer, nagu teda nüüd hüüdma hakati, ja tema seiklused lõbustasid kõiki. Kui nendega lõpuni jõuti, alustas keegi üminat, siis hakkasid kõik kooris laulma tol ajal moes olevat laulukest.

Не за то медали дали, что Варшаву мы видали,
а за то нас наградили, что Польшу освободили.¹

Laul oli pikk, ilmusid üha uued read, iga refrääni korrali kaks korda, ja kasutades seda, et keegi neile tähelepanu ei osuta, sosistas Janek Marusjale kõrva sisse:

«Ära sa mind unusta.»

«Ei unusta enam iialgi.»

«Võib-olla juhtume teineteise lähedale, aga kui kaugele satume, siis kohtume otsekohe pärast sõda.»

«Tahaksin küll väga, aga ma ei tea, kas nii läheb. Lahkumine on kindel, aga kohtumine on tavaliselt sulalumele kirjutatud.»

«Kindlasti kohtume,» sosistas Janek. «Siis jääme igaveseks kokku: sina ja mina ja Šarik ja... võib-olla ka isa.»

Neiu pööras näo tema poole. Justkui neid varjavad presentriidest telkmantlit kohendades riivas Janek huultega neiu siledat põske, mis oli kaetud imeõrnade ebemetega nagu äsja puult nopitud ploom.

*

Kui palju võiksid jutustada ristteed! Vahel saavad inimesed ristteel kokku, aga sagedamini jätavad hüvasti: ühed lähevad vasakule, teised paremale, teadmata iialgi kind-

¹ Ei antud medalit selle eest, et me Varssavit nägime, vaid autasu saime selle eest, et Poola vabastasime. (Vene k.)

lalt, kas nende eluteed kunagi veel ristuvad ja kui kaugel on nende järgmine kohtumine. Siin pole tegemist kilomeetritega, vaid ajaga. Elu mõõdetakse kuude ja aastatega, tundide ja päevadega, mitte kilomeetritega.

Auto tõi nad Poznanisse, siit läksid nad jala linna taha, et oodata teeristil järgmist juhuslikku masinat. Teeristil asus kontrollpunkt, kus uuriti dokumente ja määrati edasine marsruut tagasi rindele minevatele sõduritele. Nad teadsid juba, et just siin peavad nad lahku minema. Marusja tee läks otse läände, nende oma kulges paremale, rohkem põhja poole.

Esialgu ei olnud mingist sõidukist kippu ega kõppu ja juhust kasutades murdis Tuluke teekraavist pajuoksi. Neil olid küljes värsked, sametpehmed urvad. Marusja jagas terve sületäie poistele, toppides urvaraod neile rihma vahele.

Saakašvili, kes oli harjunud oma tundeid alati valjusti väljendama, viis mõned urvaoksad liiklust reguleerivale neiule, laskus kaset teed otse lirtsuvasse porri põlvili ja seletas, et ta pole veel eluilmas kohanud nii jahmatavalt võluv kaunitari.

Jeleń, kes polnud veel sajabrotsendiliselt kindel oma kokkukasvanud jalale, istus kivile ja vaatles põlde, kus laukapuu oli sel aastal varem kui tavaliselt öitsema puhkenud. Põõsaste ümber tiirles väike muusträstarv. Linnud vilistasid vaikselt, lendlesid ühest kohast teise, otsisid lume alt vabanenud nurmel toitu. Eraldades mustadest isalindudest pisut väiksemaid, pronksikarva emalinde, püüdis Jeleń neid kokku lugeda, teadmata, milleks ta seda teeb. Võib-olla lihtsalt selleks, et kuidagi surnuks lüüa aega, mis neid hüvastijätust eraldas.

Nii see juba kord on, et inimesed, kes väga ihaldavad koos olla, muutuvad vaksalis kärsituks ja tahavad, et võimalikult kiiresti väljuks rong, millega peab ära sõitma.

Marusja ja Janek seisid kõrvuti. Algul püüdsid nad nalja visata nendesamade põllul tiirlevate rästaste arvel, et nad on Janekiga sugulased, kuna nimigi on sama¹. Aga naljad ei kukkunud hästi välja, seepärast jäid nad vait ja vaatasid kord teineteisele kurvalt silma, kord jälle kärsitult maanteele.

Lõpuks sõitis ette pikk, presendiga kaetud veoauto. Pre-

¹ Meenutagem: k o s (poola k.) — rästas.

sendi alt paistis välja hävituslennuki hõbedane saba. Liiklusreguleerija pidas auto kinni, vestles viivu juhiga, siis nahkjoppides lenduritega, kes presendi all olid, ja viipas lõpuks Marusjale.

Alles nüüd selgus, et neil on tähtsaid asju õiendada, et nad peavad teineteisele veel üht-teist ütlema. Tuluke andis Janekile vana kirja, mida ta kandis rinnataskus — kõik, mis kirjas seisis, oli juba ära öeldud, aga ta tahtis, et Janekil oleks see ka kirjalikult, et ta võiks seda lugeda, kui nad on teineteisest kaugel.

Janek andis neiule sõrmuse, mis oli meisterlikult välja lõigatud suurtükimürsult mahavõetud vaseribast. Nad rääkisid teineteise võidu. Šarik nuusutas rahutult, kiunus avameelse kahetsusega. Lendurid hakkasid kannatust kaotama.

«Suudle juba teda lõpuks, me peame edasi sõitma.»

Janek võttis nõuannet kuulda, neiu jooksis auto juurde, talle ulatati käed ja ta tõmmati presendi varju. Auto hakkas liikuma, võttis kiirust ja eemaldus. Mehed vaatasid järele, nägid algul Marusja nukrat naeratust, siis ainult tema kuju ja punakaid juukseid lennuki hõbedase stabilisaatori taustal.

Kui auto oli kurvi taha kadunud, kõndis Janek maanteed pidi edasi, jäi esimeste rohelist lehekestega kaetud paju alla seisma ja võttis kirja lahti. Luges selle aeglaselt algusest lõpuni läbi ja kordas siis õige vaikselt endamisi:

«Kesköö paiku... läheksime aia varju, jasmiinipõõsaste lõhnadesse. Seal poleks kedagi meid nägemas...»

Ta seisis näoga vastu tuult ja tundis, kuidas kevadine iiling tema õhetavaid palgeid paitas.

TAGASITULEK

«Hei, Kos, passi peale,» hõikas Gustlik. «Tule siia, seda läheb meil vaja.»

Teeristile lähenes tohutu suur trofeesõiduk, vedades enda järel akendega vagunit, mille katusel ahjutoru poputas lõbusalt suitsu. Juhil ei olnud tuju peatuda. Ta andis paar korda signaali ja hakkas vasakule keerama, aga liiklust reguleeriv neiu ei andnud järele. Sohver küünitas enese kabiiniaknast välja ja teatas oma mugava istme kõrguselt pidulikult:

«Oleme rinde poliitosakonnast.»

«Meie aga teeristilt,» vastas neiu talle naljatamisi. «Dokumendid ja teekonnaleht.»

Jeleń nihutas end lähemale ja heitis üle neiu õla pilgu paberitele.

«Kuidas on?» küsis ta vaikselt. «Niisugusesse putkasse me ikka mahume.»

«Mul pole õigust neile kedagi juurde panna,» vastas neiu poolvaljusti. «Kui ehk ise saate kokkuleppele.»

Nad tormasid veoki taha, koputasid uksele, aga keegi ei vastanud. Kindlus oli raskesti vallutatav. Oleks võinud küll ronida raudtrepile, kuidagi ennast külge haakida või millestki kinni haarata, aga see poleks mingi sõit. Kolm meest oleksid ehk kuidagimoodi peale saanud, aga mis koe-raga teha?

Šarik uuris veokit tähelepanelikult, keerutas koonuga ja hakkas millegi vastu väga suurt huvi tundma. Ta laskus ukse ette tagumistele käppadele, kiunatas ja haugatas. Seest vastas talle samuti haukumine. Šarik pistis metsikult haukuma ja veokis olev koer tõstis veel suuremat märulit.

Viimaks läks üks ettevaatlikult paokile ja selle taga nägid nad jahmatusega kõhna daami, kellel oli seljas hõbedane kleit, otsekui mõtleks ta ballile minna. Kõik kolm seisid ammuli sui ega saanud sõnagi üle huulte. Daami jalgade vahelt puged läbi valge puudel, pistis uudishimulikult koonu välja ning Šarikut nähes kiunatas, liputas saba ja oli ilmselt rõõmust segane.

Hundikoer mõistis seda kui kutset ja oli ainsa hüppega veokil. Naine hüppas kõrvale, tõstis käed üles ja karjus:

«Appi! Võtke see mõrtsukas kinni, ta pureb mu Kroška surnuks!»

Tankistidele polnud seda vaja kaks korda ütelda. Üksmeelselt asusid nad appi. Grześ upitas Gustlikku tagant, Gustlik andis käe Grześile. Auto oli juba liikuma hakanud. Janekil tuli paar sammu joosta ja sõprade abil hüppas ka tema sisse, hoides kätt puust mausritaskul, mis tal puusal kõlkus.

Kroška päästmisega polnud muret, sest Šarik ei kavatse nudki talle midagi paha teha. Et külm sisse ei pääseks, sulgesid nad enda kannul ukse, tervitasid viisakalt hõbedase kleidiga daami ja võtsid tagasihoidlikult läve juures istet.

«Sõidame, ja mitte kõige halvemini,» pomises Jeleń poolvaljusti.

«Kobige maha,» kuulsid nad pea kohal võimsat bassi-häält. «Kuidas võib võõrasse elamusse väevõimuga sisse trügida?»

Nad tõusid püsti ja silmitsesid tunnustavalt pikka, atleetliku kehaehitusega meest. Mehel oli seljas triibuline trikoosärk, mille alt paistsid lihaste värelevad vöödid.

«Seersant Jeleń kannab ette kolme poola tankisti päralejõudmisest.» Gustlik andis käega viisakalt au ja kummardas.

Grześ rebis Janekil rihma vahelt viimased urvad ja pakkus oksa võluva naeratuse saatel valge puudli perenaisele.

Naine naeratas (kes ei naerataks, kui lilli saab?) ja hüüdis oma lemmikule:

«Kroška, kuidas tohib? See on võõras koer.»

Rõõmust segane Kroška tantsis Šariku ümber kord neljal, kord kahel jalal, tiris teda kõrvadest mängima, hundi-koer jälgis teda sümpaatiast tulvavate silmadega ja kaunis tobedal ilmel.

Trikoosärgis mees kortsutas ähvardavalt kulmu, tahtis veel midagi ütelda, aga enne pistis röökima lae all metallrõngal rippuv papagoi:

«Rrrünnakuga, rrrünnakuga!»

Igasuguste esemete otsa komistades tormas veoki sügavusest välja punasesse kuube rõivastatud ahvipärdik ja hüppas Jeleñile õlale. Enne kui Jeleñ jõudis jahmatusest toibuda, haaras ahv tema mütsi ja kadus.

«Jeerum,» oigas Gustlik. «Mis loomaaed see on, järsku on neil ka elévant siin?»

«Kas ronite maha?» käis atleet jonnakalt peale.

«Me oleksime maha läinud, pan direktor,» teatas Grigori, «aga nüüd, ilma mütsita, ei tule see üldse kõne alla. Ütleksin, et riigivara.»

Daam naeratas jälle.

«Ivan, jäta nad rahule, las neil olla.»

«Sul on pehme süda, Nataša. Kui me igal teeristil muudkui reisijaid peale võtame...» Mehe toonist võis lugeda, et ta toriseb ainult viisakusest. «Kuhu te sõidate?»

«Kolobrzegi poole,» vastasid sõdurid kooris.

«Meie ka.»

«Palun väga vabandada mu uudishimu,» ei mallanud Saakašvili küsimata jätta, «aga kui võimalik, tahaksime teada...»

«Palun väga, see ei ole sõjasaladus,» puhkes jõumees naerma. «Lihtsalt rindetsirkus. Noh, kui Nataša lubab teil sõita, siis ei passi ukse alla jääda. Palume sisse.»

Läbi kitsa koridori astusid nad veidi ruumikamasse kongi, millel oli kaks akent, kummalgi küljel üks. Tagapool oli veel üks uks, mis viis vaheseina taha.

«Siin on võõrastetuba, seal meie magamisruumid. Kõik need luksused on meile võimaldatud trofeeautos.»

Edasisest vestlusest ilmnes, et Ivan on raskejõustiklane ja ühtlasi žonglööri, Nataša esineb dresseeritud puudli Kroškaga ja ahvipärdikuga, kelle nimi on Buki. Tankistid jutustasid endast, neile pakuti kuuma teed.

Sageli juhtub, et inimesed on üksteisele vastumeelsed senikaua, kuni ühed on sees ja teised väljas, kuni nad pole üksteisega tutvunud. Kui nad on mõne sõna vahetanud, muutuvad nad üksteisele sümpaatseks, sest igas inimeses on ju midagi meeldivat ja huvitavat.

Jeleñ oli valmis otsekohe võistleva ja nad proovisid, kumb käe alla surub. Jeleñ pidas küll kaua vastu, kuid

kaotas siiski. Ivan lohutas teda, et ta paneb suurepäraselt vastu, ja kui ta poleks just hospitalist tulnud, siis kes teab...

Selgus, et Nataša oli oma loomadega enne sõda esinenud Tbilisis ja nüüd hakkas ta Grzešiga võidu kiitma kaunist Gruusiat, lumiste mägede kirjeldamatut ilu ja oivalist veini. Saakašvili unustas täielikult, et ta on korstnapühkija poeg Sandomierzist.

Ahvipärdik Buki, peas Jeleñi müts, mis oli iga hetk maha libisemas, alguses võõristas pisut. Ta sõi keedetud kartuleid, neid enne riipides, otsekui banaane koorides. Siis aga tekkis tal Janeki vastu usaldus, ahv istus Janeki õlale ja hakkas talle midagi jutustama, lõpuks jäi Janeki sinelihõlma alla magama.

Kõige südamlikumad sümpaatianiidid sõlmusid kahtlemata Kroška ja Šariku vahel. Viimane ei teinud kuulmagi oma peremehe käsklusi, seiras lumivalget puudlikest valmistatud silmadega ja ohkas aeg-ajalt sügavasti.

Veauto kihutas siledal maanteel, sildadel ja inimtühjades linnades aeglustas käiku, sirgel võttis uuesti kiirust. Akendest välgatasid mööda aina uued teeviidad ja lõpuks luges Janek ühelt postilt poolakeelset kirjutist: «Wierzchów — 5 km». Kohe seejärel sõitsid nad metsa, mistõttu autos läks veidi hämaramaks, sest oli juba öhtupoolik.

Korraga käis plahvatus, otsekui oleks mürsk nende kõrval lõhkenud. Viltu kaldunud järelveok libises paremale, pidurid krigisesid järsult. Kohkunud ahvipärdik piiksatas, mõlemad koerad hakkasid haukuma ja papagoi karjus:

«Rrünnakuga, rrünnakuga!»

Nad tormasid ukse juurde ja kargasid maanteele. Autojuht seisis juba veoki kõrval ja osutas käsi laiutades lapergusele kummile.

«Vist sattus suure terava killu peale. Lõhkes paugupealt.»

Veok seisis maantee ääres kurvi hakul, mis tõusis mäkke. Teisel pool kraavi mustendas mõlemal pool öhtune mets. Veidi maad eespool seisis ärapõlenud tank, roomikud risti üle kraavi. Nad astusid juurde ja uurisid tanki lähemalt, Jeleñ osutas kotka mustale varjule ärapõlenud värvi all. Torni teiselt küljelt leidsid nad numbri.

«Kas te ei mäleta, kelle oma?» küsis Kos.

Nad ei mäletanud. Grzeš tegi tanki ümber tiiru ja kinnitas tagasi jõudes:

«Üks on kindel, et see meie «Punapea» ei ole, sest meie omal on nüüd esisoomusel paik. Kas mäletate, mis Vassõl kirjutas?»

Nad pöördusid tagasi järelveoki juurde, mille ümber askeldas juht, asjatult passitades liiga lühikest tungrauda.

«Peaks lapergusi kive otsima ja alla panema. Teisiti ma teda üles ei saa.»

«Kas proovime?» ütles Ivan Jeleñile.

«Miks mitte, proovime.»

Gustlik tõi sineli, viskas selle õlgadele, et sisse ei sooni, siis ronisid mõlemad järelveoki külje alla, toetasid jalad vastu maad ja tõstsid veoki üles.

Nüüd läks juba kärmesti. Janek ja Grześ veeretasid tagavararatta kohale ja keerasid peale. Juht hakkas tohutu suure võtmega mutreid pingutama, Saakašvili aitas teda.

Nad olid peaaegu valmis, kui Šarik, kes koos Kroškaga metsaserval vallatles, äkki seisma jäi, järsult haugatas ja valvsa hundisammuga ette jooksis.

«Mis lahti on?»

«Haistis midagi,» ütles Janek ja läks kiirel sammul talle järele.

Nad nägid, kuidas Janek kurvile jõudis, kraavist üle hüppas ja põõsaste varjus üle künkaharja teisele poole piilus. Siis kükitas ta maha, ühe käega nõõpis mausritasku lahti, teisega viipas auto poole.

«Kas teil relvad on?» küsis Ivan.

«Ei ole, me tuleme otse hospitalist.»

«Meilt leiame.»

Nataša hüppas kärmesti veokisse, ulatas neile automaadid ja jooksis meestele järele künka poole, ise tee peal oma püstolkuulipildujat kaitsevinnast vabastades. Tal polnud aega riideid vahetada. Sõdurisinel alt väljatolknud hõbedane kleit tõkestas tal jooksu.

Kui nad põlvitava Janeki juurde jõudsid, nägid nad laugjal vastasnõlval umbes viieteistkümne mehe suurust sakslaste salka, kes metsast hüpetega üle tee jooksis. Neid juhtis ohvitser, kaelas käsikuulipilduja.

«Kes oskab saksa keelt?» küsis Ivan sosinal.

Jeleñ noogutas pead ja hüüdis:

«Halt! Hände hoch!»

Ohvitser võpatas, hüüdis midagi ja andis pööramise pealt ning ilma sihtimata pika valangu hääle suunas.

Janek oli mausri puutaskust kabale torganud, ohvitser oli tal ammu sihikul, ta surus aeglaselt päästikule, ohvitser murdus keskelt pooleks ja kukkus kraavipõhja, peaga vee alla.

Ülejäänud sakslased viskusid pikali, liibusid vastu maapinda, aga tuld ei andnud. Hetke kestis mõlemapoolne vaikus, siis hakkas Ivan oma võimsa bassiga käsklusi andma, otsekui juhataks ta kompaniid.

«Esimene rühm ahelikku maanteest vasakule, kolmas paremale, kuulipildujad juurde tõmmata!»

Kraavist ajas end püsti ülestõstetud kätega sõdur ja karjus kõrge, naljakalt tõsise häälega:

«Hitler kaputt!»

Nataša tõstis püstolkuulipilduja ja saatis lühikese valangu õhku. Justkui märguande peale hakkasid sakslased mõlemalt poolt maanteele välja tulema, viskasid relvad märjale asfaldile ja rivistusid kahte viirgu. Šarik ja Kroška sööstsid põõsaste vahele ning haukusid ägedalt viivitajate peale.

Niiviisi kogunes ühtekokku umbes kakskümmend vangi ja paar minutit hiljem hakkas maanteel liikuma veidralt formeeritud kolonn: ees sammusid vangivõetud, keda valvasid külgedel jooksvad koerad; nende taga sõitis aeglaselt tohutu suur veoauto, mille porilaudadel seisis Saakašvili ja Jeleñ; Janek istus sohvrikabiinis, tapetud ohvitserilt äravõetud käsikuulipilduja oli paigutatud mootorikapotile.

Nad ei tundnud ennast päris kindlalt, kuna metsas võisid nad sattuda teistele, vähem järeleandlikele salkadele. Siiski jõudsid nad varsti õnnelikult linnakesse ja andsid sõjavangid komandantuurile üle.

Hetke ootasid nad Ivani, kes õiendas formaalsused ja andis nende nimel üle raporti. Atleet tuli tagasi, kaasas kaks paberilehte, millega tõendati vangide üleandmist. Üks oli määratud «rindetsirkuse isikulisele koosseisule», teine «poola tankistidele».

«Läheb vaja, kui oma brigaadi tagasi jõuate. Las teavad, et te tee peal lulli ei löönud.»

Oli juba pime, kui nad Kolobrzegi mahapõletatud tänavatele sõitsid. Linn oli äsja vallutatud, õhus hõljus veel tihe ja vastik kärsahais. Väikesel väljakul jätsid nad südamlikult jumalaga ja vahetasid aadresse. Kroška ulus haledalt veokis, Šarik haukus. Kui veoauto sadama suunas

liikuma hakkas, tuli teda tugevasti kinni. hoida, et ta ennast lahti ei rebiks.

Jeleń küsis vastutulnud sõduritelt, kust otsida komandantuuri. Üks neist lubas ise juhatada.

«Oli siin raske?»

«Raske. Tervelt kümme päeva võitlesime nende tänavate pärast, peaaegu iga maja eest, neid aga aitasid merelt laevad.»

«Kas tankid olid ka lahingus?»

«Kuidas muidu, isegi rasked.»

«Aga keskmised?»

«T-34-sid ei olnud. Ei näinud.»

Linna komandantuuris said nad teada, et neile teed juhatanud sõduril oli õigus. Korrapidaja-ohvitser vaatas dokumendid läbi ja vangutas pead.

«Puhake, poisid. Võite meil ööbida, sest teil seisab veel pikk tee ees. Tankibrigaad läks Gdański peale.»

«Gdański peale?» karjatas Janek.

«Selge. Tal on ju Westerplatte nimi, sellepärast läkitigi sinna.»

«Täname, me püüame järele jõuda.»

«Nagu tahate, ainult ei tea, kas öösel autot leiate.»

Nad andsid au ja kadusid kõik kolm ukse taha. Alles seal haarasid Gustlik ja Grześ Kosil kätest kinni.

«Janek, sinu soov läks täide.»

«Põrutame otsejoones maanteele, et kiiremini saaks.»

Nad tõttasid joostes läbi tühjade tänavate idapoolse eeslinna suunas. Varsti aga kuulsid nad eneste taga mootorimürinat. Nad jäid keset sõiduteed seisma, valmis iga hinna eest masinat kinni pidama. Lähenev veoauto ei püüdnudki neist mööda sõita, aeglustas käiku ja keeras tuled väiksemaks. Rõõmuga tundsid nad ära tuttava järelveoki ja koputasid uksele.

«Kes seal on?» kuulsid nad Ivani ähvardavat häält.

«Omad,» hõikasid nad vastu.

Otsekohe tehti neile lahti, sest Kroška, kes oli haistnud Šariku lähedalolekut, hakkas rõõmsalt klähvima.

«Kuhu?»

«Gdańskisse.»

«Ronige kähku peale. Teil veab. Ka meie sõidame Gdańskisse. Sinna läks terve tankiarmee. Nähtavasti on juba meie eluraamatusse kirja pandud, et see teekond tuleb suures seltskonnas sooritada.»

Tänu sellele, et juhiti vaheldumisi (Grześ asendas väsinud sohvrit), sõitsid nad nii päeval kui öösel. Kiiresti see ei läinud, sest mida rindele lähemale, seda sagedamini oli maanteel näha pommide, mürskude ja miiniplahvatuste lehtreid, aina sagedamini tuli ümber sõita ja ummistunud sildadel oodata. Möödunud Koszalinist ja Slupskist, venisid nad transpordikolonnides, mis vedasid laskemoona, kütust ja toiduaineid.

Nad harjusid üksteisega ära, tegid ühiselt majapidamistööd, nurusid komandantuuridest paremat proviant, mis läks neil seda hõlpsamini korda, et tankistid rõhutasid tsirkusekunsti tähtsust ja vajadust heas vormis hoida nii atleet kui loomaaed, Ivan aga pihtis laohoidjatele sosinal, et tal on häbi valmistada kehva putru poolakatele — liitlasarmee sõduritele. Väga halvasti neil ei läinud, kuid sellele vaatamata ajas iga pikem peatus tankistid vihale. Nad igatsesid nii väga omade juurde jõuda ja üksteise ees närvitsemist varjates olid isegi mures, kas nad õigeks ajaks jõuavadki, kas nad ei saabu siis, kui kõik on juba läbi. Pikaks veninud teekonnaga oli rahul vist ainult Šarik, kes ei lahkunud hetkekski Kroškast.

Kolmanda päeva hommikul, sellest hetkest arvates, kui nad Poznani juures vallutasid kohad järelveokis, möödusid nad Lęborkist. Maantee kohale ilmus madalalt «Focke-Wulff», kuid ei tulistanud, lendas järske haake tehes täistuuridega, teda ajas taga teravaninaline JAK. Nad kuulatasid viivu üha tasanevat mootorisurinat, veoauto ronis künkale, ja siis kuulsid nad esmakordselt lähedast suur-tükimüra.

«Poisid, paari tunni pärast näeme Vassõlit,» ütles Janek. «Jõudsime õigeks ajaks.»

«Kas süda langes saapasäärde, et sinule ei jätku?» puhkes Ivan naerma.

«Jah. Olen Gdańskist. Elasin seal enne sõda. Isa hukkus Westerplattel.»

Esimest korda rääkis ta valjusti isa surmast. Seniajani, otsekui vaikival kokkuleppel, polnud ei Grześ ega Gustlik maininud seda, milles nad olid täiesti kindlad.

Maantee laskus pisut allapoole ja suubus metsa. Pead aknast väljas, vahtisid kõik kolm tankisti teele, otsekui võiksid nad iga kurvi taga Gdańskit näha.

Nad möödusid korrastatud, puhtast Wejherowost, jõudsid majade vahelt välja. Hetkel, kui vasakult, raudtee poolt

ligines neile põhjast kulgev maantee, hüppas Janek järsku akna juurest eemale ja hakkas kabiini seina vastu trummeldama. Alguses tagus ta rusikaga, siis kabaga.

«Ettevaatust, murrad mul seina läbi,» uratas Ivan.

«Vabandage, andke andeks, aga seal seisab «Punapea».»

«Kes?»

«Meie tank «Punapea».»

Kõik kolm söötsid ukse juurde ja hüppasid sõidu pealt alla. Jeleń väenas oma äsja kokkukasvanud jala välja ning lendas uperkuuti, kargas aga kohe jalule ja jooksis kergelt longates sõprade kannul.

Nurmel, umbes viisteist meetrit maanteest, seisis nende tank. Raske on arvata, millest Janek selle kaugelt ära tundis, ent nüüd, kui nad juures olid, polnud mingit kahtlust — klappisid number tornil, kotka kujutis veidi laiavalgunud parema tiivaga ja kriimud terasel, mis olid neile niisama tuttavad kui armid oma kehal. Ja viimaks too paks, nelinurkne paik esisoomusel, mida nad sõrmedega kompisid.

Nad ei teadnud, miks masina juures kedagi pole, kuigi esimesel pilgul ei paistnud see vigastatud olevat. Grzes puudutas käega mootori katteplaate ja ütles:

«Külm, ei ole ammu enam töötanud.»

Nad vaatasid ringi ja märkasid alles nüüd, et peale nende auto seisab maanteel veel üks veoauto, mille ümber trügib väike salk rohelistes sinelites sõdureid, vormimüt-sid peas. Ka nood vaatasid uurivalt nende poole ja lõpuks kargas välja väike jässakas Wichura, sama mees, kellega koos nad tegid Sielces oma esimese teekonna brigaadi. «Kasahstani maantee kuningas» tõstis kae varjuks silmade ette ja röögatas kõigest jõust:

«Issand, poisid, vaadake! Need on ju Kos, Jeleń ja see nende grusiinlane. Terve meeskond.»

Ühe hüppega oli ta üle kraavi ja tormas tanki poole, tema kannul teised sõdurid. Seal, lödisel, ülesküntud maapinnal, kaelustati, patsutati õlgadele. Mõlemalt poolt sadas küsimusi, millele keegi ei jõudnud vastata, kõlas hõikeid, millest üldises lärmis keegi ei suutnud aru saada.

Tsirkusevaguni juurest jooksid vallatledes mõlemad koe-rad, nende kannul sammusid aeglaselt Ivan ja Nataša.

Viimaks rahuneti veidi ja Wichura sai sõna.

«Poisid, jätke see vare. Saate uue masina. Tulid 85-mil-

limeetriste suurtükkidega tankid. Saate aru? Otse vabrikust. Tankid, et anna kas või musi.»

«Aga meie «Punapea»? Mis temal viga on?» küsis Saa-kašvili.

«Kas te siis ei näinud? Teisel pardal on rusikasuurune auk. Mootor sai pihta, ei anna enam parandada.»

«Kas Semen sõitis uue mootori järele?» uuris Janek.

«Me jääme siia ootama,» ütles Jeleń. «Niipea kui Vassõl mootoriga tagasi jõuab, paneme paika ja näitame veel, mis meie «Punapea» väärt on.»

Wichura lõi kõheville, tõmbus äkki näost valgeks, lükkas mütsi otsaesiselt tagasi ja ütles:

«Pidage. Meid saadeti autoga siia, et ära tuua raadio, sihikud, laskemoon, riisad ja üldse kõik, mis veel kõlbab. Kindral käskis tanki siia jätta.»

«Aga...» poetas Janek.

Wichura ei lasknud ennast katkestada, vaid rääkis tõtates edasi.

«Meie omad on juba üleelise peale Gdynias. Üks automaaturite kompanii koos ühe tankirühmaga läks Gdańskisse. Sakslased kaitsevad visalt ainult veel Oksywie linnaosa, kuid varsti on lõpp.»

Selles rutakas vastuses, Wichura näos ja tema taga seisvate sõdurite ilmes tegi miski äkki Janekit rahutuks.

«Kas Vassõl ikka sõitis mootori järele?» küsis ta teist korda.

Tekkis vaikus. Viivu ei lausunud keegi sõnagi, siis raps Wichura mütsi peast ja astus pool sammu ette.

«Mõtlesin, et te teate...» alustas ta jalgade ette maha vahtides. «Kui me Wejherowo juurde jõudsime, kohtusime metsas partisanidega. Neil olid kaardid, kuhu olid märgitud sakslaste tulepunktid ja miinipesad. Partisanide juht läks kindrali juurde ja sõitis siis koos meie tankidega, näitas teed. Me haarasime linna otsekohe kahest küljest enda kätte, ilma ühegi kaotuseta. Alles siis, kui meie omad siia, majade taha jõudsid, hakkasid tiivalt valvetõkkest tankisuurtükid paugutama.»

Ta pidas vahet ja ahmis õhku. Kos sakutas teda käisest.

«Räägi edasi.»

«Noh, ja teie tank sai pihta, mootor plahvatas põlema. Leitnant Semen hüppas kustutajaga soomusele, summutas leegi, aga ta ise tõmmati valanguga maha. Seal ta puhkab,» osutas ta pilguga.

Nüüd nägid nad põllu keskel madalat küngast, kivi-hunnikut, paari kõrget kuivanud karuohakat. Samas kõrval seisis tähekesega lõppev kasevai, millel rippus tankisti slemm. Vaia all kalm — hunnik värsket mulda, mis oli künnivagudest veidi tumedam.

Sõnatult suundusid nad kolmekesi sinna. Teised ei järgnenud neile.

«See oli nende komandör,» seletas Wichura Ivanile ja Natašale.

«Selge,» ütles atleet. «Tervitage poisse meie poolt. Me peame edasi sõitma.»

Aegamisi sammusid nad oma auto juurde, ronisid treppi mööda üles ja kadusid ukseavasse. Nende kannul kargas peale Kroška ja tema järel kohe Šarik. Auto hakkas aeglaselt liikuma, Šarik vaatas välja, haugatas ja kargas tagasi asfaldile. Valget Kroškat hoiti kaelarihmast kinni, koerake rabeles Nataša käes ja kiunus, püüdes Šarikule järele hüpata. Jäfelveok võttis kiirust. Hunt sööstis algul autole järele, otsekui tahaks seda kätte saada, siis pööras ümber ja ärasõitjate poole pilkugi heitmata lonkis noruspäi oma meeskonna juurde. Ta ei olnud nüüd enam viies, vaid neljas.

Mõistmata, mis on juhtunud, hakkas ta peremehe kätt lakkuma. Janek võttis tal sõrmedega karvast kinni.

«Ei ole eham Vassõlit, Šarik,» ütles ta.

Nad seisis ikka veel liikumatult, silmitsedes madalat kalmu.

Janek tõstis silmad taevasse.

See oli tühi, kevadiselt sinine, üksainus liikumatu rümpilv seisis otse nende pea kohal, päisudes ülespidi. Selle tipus sätendasid päikese käes jahedalt lumised kobarad otsekui tunnimehe kiiver.

Kahekümne teine peatükk

UUIS NELJAS

Ühisel jõul keerati mootori soomuskate lahti ja võeti maha. Asi oli palju halvem, kui väljast väikest mürsu-ava uurides näis. Sees oli lausa segapudru: blokikillud, pragunenud kolvid, täkitud hammasrattad, rebestatud juhtmete rägastik.

Wichura proovis neid veel kord keelitada, et nad masina sinnapaika jätaksid, kirjeldas, kuivõrd paremad on uued tankid, aga nad ei lasknud end millegagi veenda, ei lubanud «Punapead» paljaks riisuda. Saakašvili ja Jeleñ jäid tanki juurde valvama, Janek Kos ja Šarik sõitsid osade järele tulnud veoautoga staabi juurde.

Sõit läks kiiresti, sest Oksywie ründamiseks oli komandopunkt Gdyniast üle viidud Rumiasse.

Õhus olid täielikeks peremeesteks Nõukogude õhujõud. Eemal, mere pool paistis lai ründelennukite ring. Need ründasid hitlerlaste reservvägesid. JAK-ide kaitse all liiguti maanteel maskeerimata. Traktorid vedasid raskesuur-
tükke, pukseerisid mürskudega laaditud platvorme. Mootorite undamise saatel mürdsid mootorratastel läbi pori sidemehed, telefonistid vedasid juhtmeid.

Wichura võttis kiirust maha, uuris läbi kabiiniakna musti juhtmeid, mis olid kinnitatud postide ja katuste terveksjäänud osadele, pidurdas siis näotu hurtsiku ees, mille ümber rippus juhtmeid kõige paksemini. Uksel seisis kiivris tunnimees, automaat üle rinna. Kui veoauto peatus, pilgutas sohver Kosile silma ja ütles:

«Oleme kohal. Kohe näha, et staap.»

Janek ronis maha, pigistas tal tugevasti kätt ja astus tunnimehe juurde.

«Brigaadikomandöri juurde.»

«Kinni, peate ootama.»

Poiss oli noor, ilmselt värskest täiendusest, sest Janek ei mäletanud niisugust nägu. Olnuks siin vana sõjamees, siis oleks ta isegi sel juhul, kui tal polnuks meeles Kosi nägu, ära tundnud Šariku, kes oli üle brigaadi kuulus.

Samas aga trehvas sinna kirjakandja, tormas avastüli juurde ja nad kaelustasid teineteist nagu kaks venda.

«Kui ammu pole me teineteist näinud! Küll sa näed hea välja. Teie kohta räägiti siin igasuguseid asju. Kus on Grześ ja Gustlik?»

Janek seletas. Äkki meenus mehele midagi, ta soris päunas ja tõmbas välja kirja.

«Vaata, see on sulle. Kannan juba paar päeva kaasas, aga brigaad on kogu aeg lahingutes, ei ole olnud aega edasisaatmiseks. Nüüd tuleb välja, et oligi parem, muidu oleks teist mööda läinud! Noh, head tervist, lendan edasi.»

Janek võttis kirja, tundis ümbrikul ära tuttava käe-kirja, kuid tema teadvusse ei jõudnud, mis see peaks tähendama. Alles siis, kui ta oli pilgu allkirjale heitnud, tõmbas ta silmad vidukile ja toetus seina vastu.

Kiri oli Vassõlilt. Ta sõnad jõudsid Kosi kõrvu nagu kaja metsast, nagu kauge kiirgus Kosmosest, mis on Maal nähtav isegi palju-palju aastaid pärast seda, kui täht on kustunud.

Aprillipäeva valgus tundus talle kasin ja hämar, paberileht tõmbus järsku halliks, kui ta luges kiiruga kirja-pandud sõnu:

Kulla poisid!

Liigume praegu sinu kodu suunas, Janek. Kui võite, tulge nii ruttu kui võimalik. Nii väga tahaks, et «Punapea» jõuaks oma meeskonnaga välja mereranda just samale kohale, kust kõik alguse sai. Kui ainult saate, tulge nii ruttu kui võimalik.

Ootan teid, et emmata ja anda komando: «Edasi, tankitõrjemürsk laadida!» Ja veel kärsitumalt ootan hetke, mil annan teile komando: «Masinalt maha!», teades, et see on viimane käsk selle sõja ajal.

Peatse jälleenägemiseni, tervitusi Šarikule.

Vassõl.

«Šarik, sulle saadetakse...» alustas Janek vaikse häälega, aga koer ei kuulanud teda, vaid nuuskis ukse all, kiunatas, haugatas ja kraapis ust käppadega.

Tunnimees jälgis seda murelikult ega teadnud, mis teha,

sest koerte kohta ei olnud määrustikus midagi öeldud. Äkki läks üks lahti ja sealt vaatas välja üks staabiohvitsier.

«Mis siin toimub? Ärge segage.»

Hundikoer kasutas juhust, lipsas ta jalgade kõrvalt läbi ja pääses sisse, samas kõlas hurtsikus brigaadikomandöri pehme mahlakas bariton:

«Šarik! ... Janek, tule sisse.»

Kos astus sisse, võttis valvelseisangu, lõi kontsad kokku ja hakkas raporteerima:

«Kodanik kindral, seersant Jan Kos...»

Ta ei saanud lõpetada, sest komandör haaras ta embusse ja suudles südamlikult mõlemale põsele.

«Kas tulite kõik koos?»

«Ainult kolm ja koer.»

«Tean.» Kindral muutus nukraks ja sirutas käe kustunud piibu järele. «Saan aru. Oota üks minut. See on tema pärandus. Jaga meeskonna vahel ära.» Ta ulatas Kosile presendist sõduriseljakoti. «Leitnant Semeni asjad. Nagu tavaks on saanud, annan need teile, sest ta ei jätnud perekonna aadressi.»

Kindral puistas koti sisu lauaservale. Asju polnud palju. Peale riietusesemete Punase Tähe orden, Vapraste rist, pilvede atlas ja uhisuus sätendav «Virtuti Militari».

«See on Mierosławieci ründamise ja vallutamise eest,» seletas kindral. «Käskkiri tuli üks päev enne ta surma ja ma ei jõudnud talle veel kätte anda... Еще минутку¹,» — viimased kaks sõna olid määratud Nõukogude kindralile, kes istus toa nurgas laua taga ja oma musti lokkis juukseid silitades koputas pliiatsiga kaardile.

Vaadates noort tankisti ja hundikoera, kes brigaadikomandöri jalgade ümber tiirles, noogutas vene kindral pead.

«Me teeme käskkirja homseks,» seletas kindral Janekile. «Ründame Oksywiet. Pärast viimaseid lahinguid ei ole brigaadist kuigi palju järel. Saame ehk kokku ühe pataljoni tanke, mitte rohkem. Annan teile uue masina 85-millimeetrise suurtükiga.»

«Kas selle uue peale pole meeskonda?» küsis Kos.

«On küll, aga ma vahetan välja.»

«Kodanik kindral, meie eelistaksime «Punapeale» jääda.»

«Mootor on puru, masin demonteeritud.»

«Ei, ei ole demonteeritud. Saakašvili ja Jeleń istuvad

¹ Üks silmapilk. (Vene k.)

seal, valvavad. Võib-olla saaks uue mootori sisse panna, sest me peame «Punapeale» jääma.»

«Miks siis?»

Poiss võttis kirja välja ja osutas mingile kohale sõrmega. Kindral luges valjusti:

«Nii väga tahaks, et «Punapea» jõuaks oma meeskon-naga mereranda...»

Mõne aja kestis vaikus, siis ütles komandör:

«Mul pole uut mootorit. Võiks võtta vigastatud tanki-delt, mis seisavad Kacki juures, aga on hirmus pori, sinna ei pääse vist kergesti ligi isegi transportööriga.»

«Kui lubate, sõidame ise.»

Kindral kortsutas kulmu, mõtles hetke ja noogutas siis pead.

«Tubli, võta töökojast transportöör. Ütle, et minu käsul. Aga kas raadiojaam töötab?»

«Töötab.»

«Kui valmis olete, sõidate siia Rumiasse ja raporteerite lainel 74 meetrit.»

Janek andis au ja hakkas ukse poole astuma, kuid akna all istuva Nõukogude kindrali terav, käskluste andmisega harjunud hää loidas teda kinni:

«Танкист, стойте!»

Janek pöördus ümber ja võttis valvelseisangu.

«Teil pole tarvis poris sumada. Hommikuks nagunii ei jõuaks. Sain aru, milles asi. Tule siia ja tee kaardile märk, kus teie tank seisab... Nii, mõistan. Nüüd võid minna ja oota kohapeal.»

Kui Kos oli ukse enda kannul kinni pannud, pöördus venelane kindrali poole.

«Semen, see on nende komandör, sellest sain aru, aga miks see tank on «Punapea»?»

«8-nda kaardiväearmee sanitari auks, kellel on tuli-punased juuksed ja kes sõdis koos meiega Magnuszewi tugialal. Pärast sai neiu haavata ja see poiss kandis ta tule alt välja. Kohtusid hospitalis. Kui hästi läheb, loodan, et saan pulmakutse.»

«Selge.»

Mõlemad naeratasid ja kummardusid kaardi kohale, et kirjutada draamastseenaarium homseks päevaks — Oksy-wie lahingu plaan.

¹ Tankist, oodake. (Vene k.)

Kükitades ühe Nõukogude mootorratturi tagaistmel, pöör-dus Janek tagasi Wejherowosse. Šarik jooksis nende järel ja pidas sammu, nemad aga sõitsid meelega aeglaselt.

Saakašvili ja Jeleń ei olnud vahepeal loodrit mänginud. Nad olid kõik mehhanismid järjest läbi kontrollinud. Nüüd asuti kolmekesi tööle ja töötati innukalt kuni videvikuni. Üksikuid kergeid vigastusi, mis tuli kõrvaldada, oli jalaga segada, aga nad said kõigega hakkama, ainult mootoriasi jäi lahtiseks.

Raadio osutus üle ootuste sõnakuulelikuks. Nad püüdsid saksa ja vene hääli ja koguni mingi kauge jaama muusikat. Brigaad vaikis, ent lõpuks õnnestus neil kinni püüda kor-termeisteri hää, kes meldis kellelegi leiva, searibi ja kon-servide kohaletoimetamisest.

Nad hakkasid sel teemal nalja heitma ja tundsid äkki, kui näljased nad on. Nad polnud ju hommikust saadik söö-nud. Piilusid maantee poole, kust aeg-ajalt veoautod mööda sõitsid, aga ükski neist ei sarnanenud toiduveoau-toga ega andnud lootust, et liitlaste juurest saaks mingit toidupoolist välja nuruda.

Väsinult istusid nad ritta tagumisele soomusele. Selja taga, idas, kõmmutasid vahetpidamatult suurtükid ja unda-sid lennukimootorid.

«Oijeh, kõik on pahupidi,» ütles Jeleń. «Rinne on ida pool, läänes aga vaikne linnake.»

«Ja head inimesed valmistavad praegu selles linnakeses kindlasti õhtusööki,» tunnistas Saakašvili nukralt.

«Peaks Wejherowosse minema,» andis Janek nõu.

«Peaks küll, aga kes läheb?»

«Võib-olla ehk mina,» pani Gustlik ette. «Oodake, keegi sihib sealt meie poole, küsige temalt.»

Maantee serva pidi lähenes keskmist kasvu mees, peas tume, käkrunud ja lontivajunud servaga kaabu. Vasaku kaenla all oli tal portfell, paremas käes savikruus. Nad tahtsid teda hüüda, kuid mees keeras juba ise teelt kõr-vale, hüppas üle kraavi ja sumas nüüd läbi ülesküntud põllu pori tanki poole. Savipiipu suust võtmata kergitas ta kaabut.

«Tere õhtust. Te olite minu põllul...»

«Tere õhtust. Sõda ei vali teid, aga ega me palju sõtku.»

«Ega ma vilja pärast mures ole. Teadagi — sõda. Mis

jääb, see kannab vilja. Vaatan ainult, et töötate päev läbi ilma söömata, nii et ma võtsin kätte ja tõin.»

«Ärge pahandage,» vabandas Kos. «Tahtsime parajasti linna minna, et midagi osta. Ootame siin mootorit, mis meile tuua lubati, nii see päev läkski. Sellepärast oleme pisut tujust ära.»

«Ootamine on igav. Aga raha eest ei oleks te linnast midagi saanud.»

Mees võttis portfelli laudlina, mille servadele oli tiki- tud siniseid rukkililli ja lillasid äiakaid, laotas selle soo- musele, asetas sinna musta sätendava glasuuriga savikau- sid ja valas neisse savikruusist hernesuppi. Kausside kõr- vale pani ta mitu suitsulesta ja pool pätsi värsket leiba.

Nad tänasid veel kord, lõikasid portsu Šarikule ja asu- sid sööma. Kašuub seisis nende kõrval, popsis piipu ja vaa- tas Gdynia suunas. Tema naerukate silmade nurkades tõmblesid tibatillukesed lõbusad kortsud. Ta vaikis kaua ja ütles siis:

«Jah, ootamine on igav. Ootasime teid viis ja pool aastat. Väga igav oli. Alles neljakümne esimese ja teise aasta talvel, kui meie ümbrusse ilmus West ja kui sündis meie kašuubi «Gryf», siis polnud enam nii igav. Igasuguseid asju hakkas juhtuma: kord kadus sandarm, kord põles maha vahiputka, kord lendas õhku kas maantee- või raud- teesild.»

«Aga kuidas siin oli, kui meie omad tulid?» küsis Janek, suu pungil täis kala ja leiba. «Sest meie oleme siin alles esimest päeva, tuleme hospitalist.»

«Kuidas oli? No sedasi: naised käisid vabalt ringi, saks- lased neile külge ei hakanud, nad nägid, kuhu miine pandi, kuhu mõni punker ehitati. West tegi plaani valmis ja võt- tis selle siis läbi kopeeri maha. Kui kuulsime läänest suur- tükikõminat, saatis ta mõned meist metsa ja ütles, et kes esimesena sõjaväe peale satub, andku see plaan neile. Kõik läks hästi. Teie tankid võtsid linna üks-kaks-kolm ära, ainult siia jäi üks õnnetu maha, maeti sinna künkale. Ega te ei tea, mis ta nimi oli?»

«Semen, leitnant Vassõl Semen.»

«Vassõl Semen,» kordas kašuub. «Tuleb meeles pidada. Kui vihm tähed maha peseb, tuleb kiri uuendada ja lastele ütelda. Aga kui kaugelt ta oli?»

«Venemaalt,» seletas Janek ja küsis omakorda: «Aga see West, kellest te räägite, on ta poolakas? Imelik nimi...»

«Poolakas, partisanide hulgas hüüti teda nõnda.»

«Aga mis ta õige nimi on?»

«Seda ma ei tea ja seda ei tohi küsidagi, sest kui ma ka teaksin, ikka ei ütleks. Partisanide asi. Tema enda teha: tahab, las ütleb, aga kui ei taha...» Mees silitas vasaku käega Šariku pead, kes esimesest pilgust peale oli talle oma usalduse kinkinud.

Nad lõpetasid söömise ning viskasid kalade paljaksime- tud rootsud kaugele põllule. Oli peaaegu täiesti pime ja Gdynia poolt kõlasid nüüd kõmakad teravamalt, paistsid tulesähvatused.

Maanteed mööda lähenes veoauto, selle sabas tanki transportöör kraanaga. Mõlemad veokid jäid seisma. Tun- kedes mehaanik hakkas üle põllu vigastatud tanki poole astuma. Ta tuli nende juurde, pühkides kanepitakuga käsi.

«Союзники, привет. Как звать вашу машину?¹»

«Punapea.»

«Siis oleme õiges kohas.»

Mehaanik tegi tiiru tanki ümber, uuris laskeauku ja purustatud mootorit, võttis taskust taskulambi ja andis maanteel seisjatele märku.

«Kõik saab korda,» teatas ta. «Kangutame vana lahti ja paneme uue asemele, kaardiväe mootori. Hommikuks on kõik valmis, jõuate veel lahingusse.»

Transportöör suundus üle kraavi, keeras poolkaares nende poole ja sõitis tagant tanki juurde. Tõstekraana nool kõrgus ta kohal justkui terav konksus küüs.

Kašuub korjas kausid laualt, pani lina kokku, pakkis kõik portfelli ja küsis Janekilt:

«Homme lähete lahingusse?»

«Jah.»

«Teid on ju ainult kolm?»

Janek oli selle unustanud. Alles nüüd meenus talle, et neil puudub neljas meeskonnaliige, ja ta pomises kõhel- des:

«Mis sellest, võtame kellegi tee pealt juurde.»

*

¹ Tervist, liitlased. Mis on teie tanki nimi? (Vene k.)

Töötati vaikides, mõistes üksteist poolest sõnast. Öö oli pime, valgust saadi väikeste pimikulampidega transportöörilt ja tankilt.

Aega kulus rohkem, kui oli mõeldud. Vana mootor saadi küll kärmesti välja, aga siis tuli kamber puhastada, mootoriruumist vähimgi kild koristada, pühkida see täiesti puhtaks. Uue mootori paigaleseadmisega oli ka tegemist, kuid lõpuks istus see ilusti alusel. Kütusepaak keerati lahti ja põksuva südamega vajutas Saakašvili starterile. Hooratas hakkas tiirlema, ta lülitas selle ümber mootorile, see võttis otsekohe vedu ja hakkas surisema võimsa, kõlava häälega. Nüüd lülitati mootor pimesi välja, suruti üksteisel kätt ja asetati vilunult ning kiiresti soomusplaat paigale tagasi.

Mürsuauk oli juba varem paigatud.

Mehaanikud valmistusid ärasõiduks, läitsid veel ühe suitsu, kui Šarik sõbralikult uratas ja pimedusest ilmus välja seesama kašuub.

«Naine tegi kohvi soojaks ja küpsetas teile saiakesi.»

«Teil on siin oma isiklik varustamine,» naersid venelased. «Näha, et kogenud rindemehed, nälga te ei jää.»

Saiad ja kohv jagati kõikide vahel võrdselt, koer loomulikult kaasa arvatud. Kui mehed sõid, tõmbas kašuub Janekit käisest.

«Teid on kolm, üks mees puudub. Ma tõin teile neljanda.»

«Kelle?»

Alles nüüd märkas Janek, et paari sammu kaugusel seisab veel üks mees, samuti kaabu peas ja tume ülikond seljas.

«West,» ütles tundmatu.

Ta surus Janeki kätt ja ulatas mingid paberid. Kos astus tankist kaugemale, pistis pea mehaaniku luugist sisse, võttis remondilambi pihku ja luges: «Tõend, välja antud leitnant Westile, partisanisalga komandörile...» Edasi oli jutt koostööst brigaadiga Wejherowo vallutamisel, millest Janek juba teadis, all seisis kindrali allkiri.

«Veel üks,» ütles West, pistes talle pihku teise paberilehe.

See oli ajutine tunnistus, et mehel on õigus kanda Vaprate risti, samuti kindrali allkirjaga.

Janek kustutas lambi ja andis dokumendid tagasi.

«Kas tahate tulla koos meiega?»

«Jah.»

«Aga kas tankis olete võidelnud?»

«Mitte veel.»

«Käsikuulipildujaga?»

«Pisut jagan.»

«Aga raadiojaamaga?»

«Saan samuti hakkama.»

«Sel juhul nõus. Grześ, Gustlik!»

Nad tulid lähemale ja Janek esitles:

«Leitnant West, kellest meile räägiti. Tuleb meiega kui uus neljas.»

«Miks mitte,» oli Jeleń päri, «las tuleb.»

«Bcē roboro¹,» kinnitasid venelased.

Hüvastijätuks surusid tankistid mehaanikutel kätt. Transportöör sõitis tagasi maanteele ja jäi sinna ootama.

Kos andis käsu:

«Masinasse!»

Ei tea, millal ja kuidas, sõnagi lausumata ja ilma kokku leppimata, oli Kos üle võtnud komandörikohustused, ehkki Saakašvili oli kõrgemas auastmes ja Jeleńil oli rohkem sõjakogemusi. Ja niisama sõnatult asus leitnant West radisti kohale, ehkki oli ohvitser.

Mootor pistis undama, nad hakkasid liikuma, tegid pöörde vasakule, siis paremale, ronisid maanteele ja peatusid, lastes mootoril jahvatada väikestel pööretel.

Mehaanikud transportöörilt tulid lähemale, üks neist karjus:

«Kuidas uus süda töötab?»

«Hästi,» vastas Janek.

«Счастливого боя².»

Esimesena hakkas liikuma veoauto, tema järel transportöör. Kätega lehvitades sõitsid nad Gdynia poole.

Janek vaatas neile järele, mõtles, kas nad sõdureid küllalt palavalt tänasid, sest «Punapea» oli tööpoolest uue südame saanud.

Ta astus tornist alla ning kükitas Grześi ja Westi vahele. Vaatas luugist välja.

«Paremal kraavis seisab purustatud auto. Kolmnurkne kisu läigib, proovige kuulipilduja ära,» ütles ta.

¹ Kõik on valmis. (Vene k.)

² Head sõdimist. (Vene k.)

Viimase sõna ajal kõlas lühike valang, kuulid viisid plekilt terava kiilu minema.

«Kuidas raadio on?»

«Juba tean,» vastas West. «Siit lülitatakse ümber sisetelefonile, siin on saade, siin vastuvõtt. Mis lainel me töötame?»

«74 meetrit.»

«Kas sõidame?» küsis Grześ.

Janek jäi hetkeks mõtlema.

«Teie, West, jääge siia, me tuleme kohe tagasi. Lähme, poisid, jätame Vassõliga hüvasti.»

Nad ronisid tankist alla, otsisid pimeduses üles künka, seisatasid selle ees kolmekesi, slemmid peast võetud. Šarik istus kõrval.

Janek sirutas käe puust mausritasku järele, aga tõmbas siis tagasi, otsustades loobuda lahkumispaugust. Talle näis, et ei sobi äratada seda, kes magab. Ta kohendas küllakile vajunud silti. Me ei saa langenute heaks kuigi palju teha — võime neid ainult mäletada ja elada nii, nagu nemad oleksid ihaldanud elada.

Janek patsutas Šariku pead. Nad panid slemmid pähe ja pöördusid maanteele, kus ootasid «Punapea» ja uus neljas — West.

Kahekümne kolmas peatükk

MERERAND

Õo kujunes rängaks ja ajas plaanid sassi. Oksywies ümberpiiratud sakslased võitlesid meeleheitliku vaprusena. Nende selja taga kummitas kõrge ja järsk kallas ning Pucki laht. Ainukeseks lootuseks olid neile dessantpaadid, mis pimeduse ja sõjalaevade suurtükitorude kaitse all kaldale hiilisid. Kas või mõni tund kauem vastu pidada — see võimaldas neil ennast petta lootusega, et neid jõutakse evakueerida.

Üsna enne õhtuhämaruse saabumist, pärast tugevat suurtüki- ja miinipildujatuld paiskasid sakslased ägeda vasturünnakuga tagasi mõisas positsiooni hoidvad brigaadid — tankid ja jalaväe. Kaks tundi hiljem, tiheda pimeduse katte all, valmistusid meie omad uueks rünnakuks ja vallutasid koos Nõukogude rasketankide ja tankitõrjesuurtükiväega karjamõisa teist korda.

Nüüd istusid nad seal varemete varjus kaevikuis ja külvastid eesväljale kuulipildujavalanguid. Hommikul pidid nad mõisast löögi andma ja merekaldale jõudma. Nad pidid löögi andma hommikul, aga praegu oli veel õö, koit oli visa tulema ja kindralile ei meeldinud mõisa peale suunatud suurtükituli. Mitte selles pärast, et see oleks liiga tugev olnud, kuid teatud aja järel kõmas uuest kohast ja teistsuguse kaliibriga toru, mis kuulus teisele patarele. Kindral kuulas oma komandopunktis, teadis, et vaenlane tulistab territooriumi. See ennustas vasturünnakut, kuid brigaadil polnud enam peaaegu üldse reservväge.

Viimane rühm, komandorühma tankid, oli õö hakul rindejoonele saadetud, siis kui mindi teistkordselt mõisat vaenlase käest ära võtma. Komandörile oli praegu jäänud ainult kaks jagu automaateid ja kompanii raskekuulipildujatega, kõige raskemate õhutõrjekuulipildujatega.

Sõjaasjanduses võhikutele näib, et ümberpiiratud grupeeringute likvideerimise ajal on tohutu ülekaal ründajate poolel. See on vale. Iga diviis, mida oli võimalik eesrindelt ära võtta, mis ei olnud ilmtingimata vajalik, taandus silmapilk, formeeris rutakalt oma read ümber ja eemaldus läände, Oderi kaldale. Ülemjuhatus koondas jõude, et toetada otsustavat lööki Berliinile — selle ajaloolise hetkeni olid jäänud vaid mõned päevad. Sellepärast oli vaja siin, Oksywies, teha äärmisi pingutusi, et ümberpiiratud hitlerlaste grupeering lõplikult hävitada.

Kõigele sellele mõtles kindral väikeses maa sisse kaevatud ja palkidega vooderdatud punkris, vaadates aegajalt stereoskooppikksilma. Esialgu nägi ta pimedust, lühikesi sähvakuid kaugel, kuid üleval, klaaside ringis, oli öö must, vaap juba oma värvi muutnud, see muutus kahvatumaks, lõi hahetama. Veerand tunni pärast on juba valge ja siis selgub, kes esimese löögi annab, meie või nemad.

Valveradist Lidka tukkus, kõrvaklapid peas. Ta suu oli paakil, laud pooleldi suletud nagu valvsaļ halljānesel põl-luvaos. Kindral puudutas teda õlast. Neiu tõstis pea ja ütles:

«Ma ei maga.»

Kindral naeratas.

«Nüüd ära tõesti maga paar minutit. Kui vaja, kutsu mind. Jään siia lähedale.»

Kindral läks muldonnist välja, otsis üles staabiülema ja andis käsu:

«Kogu kõik kokku: kokad, kirjutajad. Viimane kui mees. Ära jäta kedagi tagajoonele. Sa pead komplekteerima veel vähemalt kaks jagu peale automaaturite. Kõigi nelja reservjao komandörideks pane staabiohvitserid. Ohukaitsekuulipildujate kompanii, mis meid katab, paiguta ümber paremal seisvasse salusse. Võtku sisse positsioonid maapinnal laskmiseks. Kui sakslased peaksid mõisa kõrvalt läbi murdma, peavad nad neid tagasi lööma. Ühenda mind kuulipilduritega otseliiniga.»

Ta läks tagasi muldonni, istus laua taha, närts suhk-ruga ülepuistatud leiba ja rüüpas eilset kohvi peale. Kokad oli ta ise rindele saatnud ja teadis, et polnud kedagi, kes toitu valmistaks.

Heitnud pilgu kellale, tegi ta kindlaks, et ees on veel kümme rahulikku minutit. Ta viskas mundri seljast, ajas habet ja pesi end pange kohal, lastes Lidkal valada vett

kātele. Siis toppis piibu kõvasti tubakat täis ja pani põlema.

Aeg oli hästi välja arvutatud, ta oli eksinud vaid mõne minutiga.

Sakslased alustasid veidi hiljem. Mõisa poolt kostsid nüüd kiired, üksteise otsa lükkuvad mürskude plahvatused. Ta võttis raadioklapid ja küsis:

«Lehis, siin Visla. Mis müra teil seal on?»

«Siin Lehis,» tuli otsemaid vastus. «Põrutavad meie pihta. Juba paistavad tankid ja jalavägi hakkab liikuma.»

«Lehis, pidage meeles, ma ei luba mõisast taganeda.»

«Siin Lehis, sain aru.»

Koos algava päeva valgusega kasvas ka lahingumüra. Juba kuuldus kuulipildujate närvilist täristamist, automaatide pisut peenemat häält ja meie tankide teravaid suurtükipauke.

Kindral nihutas klapi ühelt kõrvalt ära, et kuulda lahinguhäält. Kuid ta ei liikunud paigast ega astunud pikk-silma juurde. Kui asjatundlik muusik kuuleb esmakord-selt talle tundmatut avamängu, on tal siiski olemas ette-kujutus, millises järjekorras selle üksikud osad üksteisele järgnevad, millal on oodata mahedamat adaadžot ja millal fortet. Kindral teadis, et iga hetk peab tulema raport Lehiselt.

«Visla, Visla, siin Lehis. Lähevad minu ümbert ringi paremalt tiivalt. Tungivad salu suunas tagajoonele ja järsakust väljuvale teele. Vaenlase jõud: rühm tanke ja umbes kompanii jalaväge.»

«Selge,» vastas kindral šifrit kasutamata. «Hoidke mõi-sat enda käes, ärge muretsege.»

Ta ütles seda kindla ja rahuliku häälega. Noile seal pidi jääma mulje, et tal on vähemalt tankide kompanii varuks. Tegelikult oli salu serval ainult üheksa 12,7-mm-se kaliib-riga õhutõrjekuulipildujat. Jalavägi löigatakse tõenäoliselt ära, kuid tankid sõidavad neist üle, jõuavad tagajoonele ja jäävad toppama kusagil kaugemal, suurtükiväe positi-sioonide juures. Kindral tõstis telefonitoru:

«Mis teil on?»

Õhukaitsekuulipildurite kompanii komandör raporteeris:

«Positsioonidel, lahinguvalmis.»

«Avate tule kas minu käsu peale või siis, kui jalavägi on saja meetri kaugusel. Varem ärge end reetke.»

«Kuulan käsku.»

Kindral astus stereoskooppikksilma juurde ja vaatas eesväljale. Nähtavasti oli päikeseserv juba silmapiiri tagant välja tulnud, sest tolmutpilved mõisa kohal olid hommikuroosad. Mürsud lõhkesid ikka veel seal, aga üha harvenemini. Saksa suurtükiväe tuli oli silmanähtavalt nõrgenenud. Kui poleks seda gruppi tiival, võiks mõtelda vastu-rünnakule. Kui oleks reservis veel kolm, kas või kaks tanki...

Kindrali selja taga kostis Lidka imelik, jahmunud hää:

«Siin Visla. Korrake, ei saa aru.»

Komandör pöördus ümber, nägi neiu kaamet nägu.

«Mis lahti?»

Neiu lülitas mikrofoni välja ja ütles veretute huultega, silmades hirm:

«Kõdanik kindral, raporteeris Pöök-üks, aga see on võimatu. Ta ju...»

Kindral pani kiiresti klapid pähe ja küsis:

«Pöök, kus oled?»

«Siin Pöök,» kuulis ta võõrast, tundmatut häält. «Liigun liivast järsakut mööda ülesmäge.»

See polnud Janek Kos. Kindralil vilksatas peast läbi, et nähtavasti on nad kellegi neljanda meeskonda saanud, aga igaks juhuks, kindluse mõttes, küsis ta veel:

«Kes on su kõrval paremal pool?»

«Siin Pöök...» Mees lõi veidra küsimuse peale kõhk-
lema, aga lausus siis kärmesti: «Minu kõrval on Šarik.»

«Liigu järsaku lõpuni, aga ära mäele välja tule. Pange tank lahinguvalmis, oodake käsklust.»

Kindral lülitas mikrofoni välja ja kutsus staabiülema.

«Kogu reserv joostes järsakusse. Seal ootab meie tank.»

Kõrvaklappe maha võtmata pöördus ta pikksilma poole, keeras seda paremale, et näha saluserva kuulipildujate redupaigaga. Järsakust tulev tee kulges üle põllu, veidi eespool. Veel kaugemal, mõisaga ühel kõrgusel, olid siin-seal põõsad, mille vahele ilmusid parajasti kolme liikuva tanki siluetid. Nad tulistasid pimesi, aga et neid kinni ei peetud, liikusid nad kindlalt edasi. Tankide vahel sibasid tillukesed inimkogud. Sakslased kasvasid ähvardavalt silma nähes, aga kindral muigas. Tal oli trump. Tõsi küll, ainult üks kolme vastu. Aga vaenlane ei tundnud tema kaarte.

«Pöök-üks. Siin Visla. Kas kuuled mind?»

«Pöök-üks, kuulen.»

«Tähelepanu, poisid,» ütles kindral soojalt, kasutades rohkem tavalise vestluse väljendeid, mida määrustik ette ei näinud. «Käsu peale liigute paar meetrit ette, nii et ainult torn jääb üle järsaku serva paistma. Pange sihik kohe valmis kahesajale meetrile. Näete enda ees kolme tanki, need tulevad teie toru alla küljega. Jalaväe võtab enda hoolde keegi teine. Tagant ligineb teile meie reserv. Kui tankid hävitatud, tungite koos automaaturitega paremale, läbi metsatuka. Selge?»

«Selge,» kuulis ta kõrvaklappides.

Saksa tankid ja jalavägi jõudsid aina lähemale. Kindral ei suutnud neid enam kõiki korraga vaateväljale mahutada. Ta suunas pilgu paremal tiival asuvale tankile, mis oli kõige ees. Ootas hetke, kuni too teeni jõudis. Tank aeglustas kraavi ees veidi käiku, sõitis ettepoole kaldudes kraavi sisse ja pöördeid suurendades hakkas välja ronima, pea kõrgel üleval. Kindral haaras telefonitoru:

«Kuulipildujad, tuld!»

Enne kui nood said käsklust korrata, hüüdis ta raadiosse:

«Pöök, torn välja ja põruta, nagu suudad.»

Koos viimase sõnaga jõudis komandopunkti raskete valangute madal kõmin, mida üheksa toru ägedalt välja heitsid. Põllul looklesid tolmulindid otsekui plaksatavad piitsad. Sakslaste jalavägi viskus maha. Tankid said sihi kätte, esimene peatus ja sähvas tulega, liikus siis kahe ülejäänud laskude katte all edasi.

«Kui «Punapea» hilineb kolmekümne sekundi võrra...» mõtles kindral.

Samal hetkel märkas ta kohas, kus tee väljus järsakust, otse maapinnal sähvatust ja kõige lähem sakslaste tank mattus leekidesse. Alles nüüd nägi komandör torni — tumedat, ovaalset, mis vaevalt ulatus põllu kohale. Meeskond ei löönud lulli. Kord-korralt prahvatas torust tuld ja juba teine tank laskis enda järel välja suitsujoa, suurendas kiirust, otsekui tahaks selle joa eest põgeneda, siis aeglustas käiku ja äkki hakkas kohapeal ringi tiirutama, üha ohtramalt suitsu ajades. Nähtavasti töötas mootor edasi, aga haavatud või tapetud juht oli küljeli kukkunud ja parema kangi liikumisvõimeks muutnud.

Sakslaste kolmas tank pööras torni, vastas tulega, aga et ta ei näinud, kus vastane täpselt oli, tegi järsku pöörde

ja hakkas omade poole taganema. Tema kannul söötsid hüpetega grenaderid.

«Pöök, kus on meie jalavägi?»

«Minu juures.»

«Üheskoos edasi!»

Kindral nägi, kuidas torn vappus ja maapinnalt kõrgemale kerkis. Viimaks tuli aeglaselt nähtavale terve T-34. Tank jahvatas raevukalt roomikutega liiva ja roomas vaevaliselt edasi.

Automaaturid läksid temast mööda, tormasid põllule ja lehvikukujuliselt ahelikku hargnedes asusid grenadere jälitama. Järk-järgult vaikusid paremal õhukaitsekuulipildujad, et mitte omi tabada.

Lõpuks pääses «Punapea» kindlale maale, peatus ja saatis kolm mürsku põgenevale tankile järele. Esimesed kaks läksid kiirustamisega luhta, vastav eesmaa jäi saavutamata. Kolmas tabas roomikuid, tõmbas välja hoo- ratta ja viskas selle koos mitme roomikulüliga kõrgele õhku.

Tank tardus paigale. Pööras torni, et end kaitsta, kuid oli juba meie meeste sihikul. Ühe mürsuga löid need soomuselt sädemeid ja põrutasid siis otse märki torni alla. Tank kerkis õhku ja laskemoona plahvatusest lõhkikistuna seisis nüüd leekides.

Plahvatuse kõmin jõudis komandopunkti ühel ajal pealetungivate automaaturite karjumisega. Need ei olnud regulaarväge üksused, vaid inimesed, kes tavaliselt töötasid tagalas. Ent nüüd grenaderide kannul tormates, kui vaenlane oli ootamatust löögist ehmunud ja põgenema pistnud, ei tunginud nad peale halvemini kui rindemehed.

«Punapea» oli juba ahelikule järele jõudmas ja täristas üle jooksjate peade kuulipildujast. Nad olid mõisaga pea-aegu ühel kõrgusel, kord kadusid puutüvede vahele, kord ilmusid taas väludele, ja kindral arvas, et on aeg.

«Lehis, kõik koos edasi!»

Komandör püsis veel viivu pikksilma juures, ootas liikuma hakkavate tankide roomikute alt tolmupilvi ja mootorite mürinat. Kui ta oli pealetungi algust näinud, astus ta kiiresti muldonnist välja, hüppas kaevikurinnatisele ja hüüdis nii, nagu kunagi varem tankistid nõudsid vabu hobuseid: «Hobune siia!»

«Minu «Willys»! Sõitku ette, aga gaasiga.»

Enne kui auto jõudis kaevikust välja ronida, läitis kindral kustunud piibu ja silmitses naerusui halle suitsukobaraid.

Ühtlustanud oma käigu jalaväega, liikus «Punapea» ainult osaga neljasaja viiekümnest hobujõust. Pärast kolmanda tanki põlemapanekut hõiskas Grzeš rõõmsalt ja tikkus täispööretel edasi, kuid Janek käskis:

«Aeglasemalt, ära mine automaaturitest ette.»

Sel hetkel imestas ta taas, et on komandör. Murelikult mõtles ta, et matkib Semenit häält nagu laps, kes vanemate äraolekul külalisi tervitab, korrates ema sõnu ja tehes järele ta häält.

Kui nad paar minutit varem olid saanud side kindraliga, rõõmustas ta ja teda valdas imelik ergutav pinge nagu tavaliselt lahingu eel. Sellesse sekkus teatud annus hirmu. Hiljem, kui nad järsakust välja ronisid ja otsekohe enda ees, märksa lähemal, kui ta oletas, nägid kolme tanki, mustad ristid soomusel, unustas ta hirmu. Ta ei kartnud enam, vaid juhtis rahulikult tuld.

Hirm tuli alles nüüd. Heitnud pilgu periskoopi, nägi ta põllul jooksvat ahelikku, puutüvede vahel välgatasid mingid põlenud vrakid, kaevikud, suurtükitorude sähvatused. Tal polnud aimu, kas ta hästi juhib, ei teadnud, mis teda ees ootab. Polnud aega ei luureks ega ülesande selgitamiseks, vaid ainult need lühikesed sõnad: «Tungite peale koos automaaturitega». Ei tohi ju lagedale põllule peatuma jääda, aga ta ei teadnud ka, kuhu liikuda.

Teda haaras hirm, mitte enda, isegi mitte meeskonna pärast, vaid kõigi nende pärast, kes temaga koos läksid. See oli ränk hirm, mis võis inimese puruks litsuda. Selles olukorras ei heida sa juba käega, ei riski, ei ütle endamisi: «Äh, ükspuha kõik. Eks näe, mis edasi saab.» Ja parajasti siis, kui see värelev keel temas aina ähvardavamalt pingule tõmbus, kuulis ta Jeleñi rõõmsat häält:

«Vahi! Vasakul meie tankid. Kolm, viis, veel üks roomab välja.»

Ta vaatas periskoopi ja tundis äkki kergendust, mis oli nii suur, et pani jalad põlvedest nõtkuma. Ta võttis end kokku ja käskis Grzešil tanki rivis hoida. Nüüd liikusid nad üheskoos laial rindel justkui soomuslaviin. Eespool välgatas teravalt suurtükk, aga see oli juba tavaline asi

ega teinud hirmu. Ta võttis suurtüki harjunult sihikule, ootas, kuni jõudis tasasemale pinnale, ja pörutas kildmürsuga.

Uuesti kõrvale vaadates märkas ta, kuidas üks meie tankidest käiku aeglustas ja põlema hakkas. Püüdis pilguga salka mehi, kes jooksid tankitõrjepüssiga, aga enne kui ta nad sihikule jõudis võtta, pühkis need minema too uus, kes nendega oli — West, kes istus all. «Küll niidab,» mõtles Janek tunnustavalt.

Nad liikusid pommidest ja mürskudest tihedalt üleskaevatud territooriumil, üha rohkem kohtasid nad teel põletatud tanke, autode skelette, upakil ja lõssipainutatud suurtükke. Nad forsseerisid kaeviku, mille põhjast automaaturid noppisid välja vange.

Äkki jäi nende ees vaikseks, ja selle asemel et oma uut serva näidata, hakkas silmapiir kiiresti lähenema.

«Mehaanik, aeglasemalt. Stopp.»

Nad seisisid kõrgel järsakul, otse merekaldal. Nende ees virvendas helesinine lahevesi, mida kattis päikesevalguse soomus ja raamis taevaserval Heli poolsaare tume joon. Sellel viraval sinal liikus kaldalt mere poole mitu paati. Taamal nägi Kos sõjalaeva laiguliseks maskeeritud kasti.

Tanki täitis aeglastel pööretel töötava mootori surin, kuid selle kõrval, teisel pool soomust tajus ta vaikust. Tal vilksas peast läbi, et võib-olla see ongi lõpp, ja äkki igatses ta kogu hingest Marusja järele. Kuidas ta küll soovis, et neiu oleks siin lähedal. Teda tõi maa peale tagasi sähvatus laeva parda kohal, seejärel mürskude vilin ja rasked plahvatused, mis kõmasid nende taga künkal, kuid mitte väga kaugel.

Dessantpaatide ahtriruhvidest tõusid värviliste kaartena õhku kiirlaskekahurite valangud, mürsud hammustasid nõlvakul serva küljest. Tubli kamakas maad varises alla. Kos tundis äkki viha, et oli vahtima jäänud. See polnud lõpp — nende ees lahevees sõudsid minema hitlerlased, kes püüdsid veel hammustada. Kui ta laseb neil põgeneda, seisavad needsamad taas Oderi kaldal meie diviiside vastas.

«Grześ, tõmba veidi tagasi. Veel. Nüüd stopp.»

Nad sõitsid kaldalt kaugemale, nii et roomikud ja tankisoomuse alumine pool jäid nõlvakuserva varju.

«Tankitõrjemürsk laadida.»

Jeleń lõi viivuks kõhklema, aga ta oli juba mürsu pesast välja võtnud, pistis selle torusse ja lõi luku kinni.

«Valmis.»

Mõlemat reguleerimisratast ühtlaselt pöörates nihutas Kos sihiku kohalt ja paigutas selle laeva silueti keskele otse parda kohale ning surus päästikule. Ta ei saanud kindlaks teha, kas ta tabas, sest üheaegselt andsid tuld ka naabertankid. Laeva ümber kobrutas vesi, pardalt tõusid suitsukobarad. Hävitaja saatis veel ühe kogupaugu ja sööstis eemale, tihedat suitsupilve järele jättes. Siis tegi pöörde ja kadus uduloori taha.

Janek suunas nüüd toru ühele paadile ja saatis selle pihta kolm kildgranaati. Ruhvist müristas närviliselt kuulipilduja. Lame plekk-kast kaldus külili ja hakkas põhja vajuma. Paadi viimaseid hetki nägi Janek juba läbi läheneva suitsuvine, mis hävitaja oli katteks välja heitnud.

Jälle jäi vaikseks ja Kos käskis mootori välja lülitada. Ta silmitses naabertanke, mis seisis kaldal korrapäratu ahelikuna. Kusagil ei tehtud luke lahti, seepärast jäi ka «Punapea» meeskond tanki, oodates käsku või signaali.

Esimesena tegi häält West.

«Üheksateistkümnendal septembril tuhande üheksasaja kolmekümne üheksandal aastal lämmatasid hitlerlased siinsamas viimase vastupanupunkti rannikul, punaste kossinjeeride¹ rühma.»

«Mina mõtlesin, et Westerplatte pani kõige kauem vastu,» ütles Jeleń.

«Ei, Westerplatte kaitses end seitse päeva.»

«Kes seda nii kindlasti teab, sealt keegi ei pääsenud,» vaidles Gustlik vastu. «Meile loeti Pragas isegi sihukest salmi, et «Westerplatte sõdurid läksid neljakaupa taevasse».»

«Kui neljaga jagada,» vastas West rahulikult, «saaks tapetuid napilt neli nelikut. Westerplattel sai surma viisteist meest garnisonist, milles oli sada kaheksakümmend kaks sõdurit.»

Janekile tundus vastumeelsena see inimene, kes nii rahulikult võis rääkida sangarlikust garnisonist. Seal võitles tema isa. Kuid ta ei lausunud sõnagi ja otsustas, et teeb Westiga kunagi sellel teemal juttu.

Korraga algas tanki kõrval sagin. Automaaturid ronisid

¹ Kossinjeerid — vikatiga relvastatud poola ülestõusnud XVIII ja XIX saj. Siit hilisem väeosa nimetus. *Tõlkija.*

kaevikutest välja, karjusid, tõstsid automaadid õhku ja saatsid pikki valanguid taeva poole.

Janek paotas luugi ja lärmist üle karjudes küsis lähemalt mehelt:

«Miks te kõmmutate?»

«Lõpp, härra leitnant!» — sõdur pidas teda ohvitseriks. «Oksywie on vallutatud, Hitler kaputt.» Sõdur puhkes naerma ja surus uuesti päästikule.

Oma ilme ja hõiskamisega pani sõdur Janeki naerma ning äratas temas äkilist rõõmu. Kos tundis end jälle kuueteistkümnendaastase poisina. Ta ronis kähku tornist alla, tõstis kuulipildujatoru õhku ja hakkas radisti sujuvate liigutustega päästikule suruma, nagu töötaks ta morsevõtmega.

«Tata-ta-tata, tata-tata-tata, ta-ta-ta.»

Lõpetanud selle katkelise valangu, muutus ta äkki kurvaks — Vassõl ei kuulnud seda enam.

«Masinast mah!»

«Mis see oli?» küsis West naabrilt.

«Ah see laskmine?» Saakašvili ei saanud hästi aru, mis mees küsib. «Säärane mäng. Ta oli radist, enne kui tankikomandöriks sai. Tal on säärane komme: tulistab oma nime.»

«Missugust nime?» West hoidis mehaanikut käisest tagasi.

«Morsetähestikuga: kaks järjest — see on kriips, üks on punkt. Tema nimi on Kos, lihtsalt Kos.»

Grześ avas luugi, valgus langes mehe näole ja mehaanik kohkus.

«Teil on paha? Siin on termos, jooge pisut. Seda juhtub, kui tankiga pole harjunud...»

Ta hüppas luugist alla, tema kannul hüppas välja ka rõõmust segane Šarik. Saakašvili pistis pea sisse tagasi ja ütles:

«Parem on välja tulla, õhk aitab.»

West raputas pead ega liikunud kohalt. Häält tasandades ütles mehaanik Janekile ja Gustlikule, kes ta kõrval seisis:

«Poisid, see leitnant on vist haige, ei tea, mis tal on. Istub sees ja pisarad voolavad põski mööda alla.»

Kos astus ligemale, et järele vaadata, aga uus neljas oli juba tankist välja ronimas. Ta tegi seda oskamatult, jalad ees.

Lõpuks seisis ta maas ja Janek nägi esimest korda tema nägu valguse käes. Partisani palged ja otsaesine olid õli ja tolmuga koos, kuid sellest hoolimata hakkas poisil süda peksma, sest mees tundus talle olevat kellegi sarnane. Justkui oleks kuulnud kaja, aga sõnadest aru ei saa. Ta langetas silmad ja tõmbas kulmud kortsu, püüdes meenutada, kes see on. Et hämmeldust varjata, küsis ta:

«Teie olite siin lähedal, võib-olla oli siin inimesi Gdańskist... Kas te ei tunne leitnant Stanisław Kosi?»

West vaikis hetke ja sosistas siis ainult kaks sõna:

«Janek, poeg.»

Nad ei kaelustanud ega andnud kätt. Seisid teineteise kõrval ja vaatasid teineteisele näkku.

Saakašvili sai aru, jahmus ja ütles:

«Sa püha kurat!»

Jeleń hakkas tasapisi taipama, kummardus mehaaniku poole ja sosistas:

«Kuule, sina, kas see...»

Grześ noogutas pead ja tõmbas ta käisest teisele poole tanki.

Isa ja poeg uurisid teineteise näolt viieaastase lahusoleku jälgi. Siis võtsid nad käest kinni ja istusid tanki esisoomusele. Janek toetas oma slemmis harjaspea isa õlale, silmas maapinnal suurtükitoru teravat varju, hele-rohelist kevadist rohtu. Šarik istus nende kõrvale, vaatas tähelepanelikult mõlemat, teritades katkutud kikkis kõrva.

Taamal nende ees oli laht, millelt tuul viis minema viimaseid suitsuriismeid. Paremalt võis silm seletada Gdynia sadama purustatud dokke, kus veest turritasid välja põhjalastud laevade mastid justkui okkad. Sadam polnud enam surnud. Paari hoone kohal lehvisid puna-valged lipud, veepinnal liugles aeglaselt mootorpaat, popsutades mootoriga, otsekui laps klopsib mänguasja.

Nende kõrval lärmasid tankistid ja automaaturid. Mehed juubeldasid, keegi seletas teisele:

«Poiss, see on lõpp. Ütlen sulle, et paari päeva pärast lõpetavad nad Berliinis.»

Nemad mõlemad aga teadsid, et sõja lõpp on alles algus. Saakašvili toksis roomikuid, kontrollides, kas lülid pole mõranenud. Jeleń tagus lühikese kangiga pori maha.

«Meil kulub palju aega,» ütles Janek. «Tahan teada kõik algusest peale, kuidas oli.»

«Ka sina jutustad mulle,» ütles isa. «Aga nüüd, kodanik

komandör, läki, sest meeskond on kõik töö juures ja ei kölba, et me käsi rüpes hoiame.»

«Hüva. Aga kui mina sulle jutustama hakkan, siis alustan sellest,» — Janek nihutas rinnale kinnitatud Vaprateristi ja võttis mundritaskust välja suure karvase kõrva.

«Mis see siis on? Kelle kõrv?»

«Tiigri.»

Šarik pistis haukuma, tunnistades tõeks, et terve maailm — Šariku, Janeki ja paljude teiste asjade maailm — algab tiigri mõirgest.

Autorist

Janusz Przymanowski on sündinud 20. jaanuaril 1922. a. Varssavis. Ta on olnud minöör, kaevur, arveametnik, traktorist, lendur, rindekirjasaatja, rindeajalehtede toimetaja. Auastmelt on ta praegu polkovnik.

Tankistiks sai Janusz Przymanowski seitsmeteistkümneaastaselt. Saatus viis teda Nõukogude Liitu, kus ta astus vabatahtlikult Punaarmeele. Tollal oli väga populaarne laul kolmest tankistist. «Laulsime seda tihti,» meenutab Janusz Przymanowski. «Ent tollal ma veel ei mõelnud seeriafilmi loomisele. Ma ei osanud aimatagi, et tulevikus hakkan tegelema kirjandusega, pealegi nii ebaharilikus žanris nagu filmistsenaarium.»

Kirjandusse astus Janusz Przymanowski 1950. aastal jutustuskoguga «Nooril tiivul». 1966. aastal sai ta monograafia «Studzianki» eest kaitseministri II järgu preemia.

«Materjali oma teose «Studzianki» jaoks kogusin 12 aastat,» tunnistab autor. «Vestlesin väga paljude inimestega. Talletasin hoolikalt kõik nende jutustused. «Studziankis» aga on kasutatud kõigest ühe nädala sündmusi minu tankistidest vestluskaaslaste elust — nädalast võitlust Studzianki pärast. Kuid tänu vestluskaaslaste jutustustele

olin saanud ülevaate kogu nende elust. Nende elamused, mõtisklused ja unistused andsidki mulle uue idee. Valmis «Neli tankisti ja koer» — algul filmikäsikiri, hiljem sellel põhinev raamat.»

Televisioonifilm sai esimesest seeriast alates väga populaarseks, ja mitte üksnes Poolas. Seda arvestades anti filmi loojatele 1967. aastal isegi kaks preemiat: kultuuriministri I järgu preemia ja kaitseministri I järgu preemia.

Jah, algul olid üksnes neli tankisti ja nende ustav koer Šarik, režissöör Konrad Nalecki käe all valminud televisioonifilmi kangelased.

Kuid juba õige pea ei tahtnud lapsed enam jääda passiivseteks pealtvaatajateks. Nõnda sündis omapärane Tankistide Klubi, mis on nüüd saanud Poola TV programmi üheks populaarsemaks saateks. Klubil on osakonnad üle kogu Poolamaa. Tankistide Klubi iga meeskond koosneb neljast väikesest tankistist ning nende sõbrast — koerast. Need, kel koera pole, võivad oma kaaslaseks valida mõne muu looma. Nii on meeskondades ka kasse, hamstreid, oravaid, kilpkonni, kalu ja isegi hobuseid. Klubi iga liige kannab koerakäpa kujutisega embleemi. Liikmepiletis on öeldud: «Tankistide Klubi iga liige peab hoidma oma meeskonna au, täitma kõiki klubi poolt antud ülesandeid, aitama kaaslast ja naeratades kõigist raskustest jagu saama.»

Väikesed tankistid organiseerivad kohtumisi tõeliste tankistidega, Teisest maailmasõjast osavõtnutega, uurivad kodukoha vabastamislahingute kroonikat, hoolitsevad oma neljajalgsete sõprade eest, korraldavad jõukatsumisi osavuses, taiplikkuses ja leidlikkuses. Uueks aastaks viivad noored tankistid kingitusi nende lastele, kes on haiglates või sanatooriumides, koolivaheaegadel organiseerivad väiksematele lastele ühisüritusi.

Kord nädalas avaldab televisioon väikestele tankistidele määratud tegevusjuhendi. Need, kes seda kõige paremini täidavad, saavad Rahvusliku Kaitseministeeriumi auhinna — ehtsa sõdurikiivri.

Nõnda on elu ise jätkanud jutustust neljast tankistist ja nende koerast. Ja sugugi mitte halvasti.

Janusz Przymanowski teoseid: «Nooril tiivul» (1950), «Meie armee» (1951), «Noormees Visla kaldalt» (1952),

«Esireas» (1952), «Komandörid» (1952), «Lahinguvendlus» (1952), «Uraali terasest tääk» (1953), «Kõrgendiku nr. 117 saladus» (1955), «101 rindeööd» (1961), «Neli tankisti ja koer» (1964), «Studzianki» (1966), «Lahing Studzianki all» (1970), «Kulupäised kirjad» (1972) jt.

Andres Jaaksoo

Sisukord

I Tiigrikõrvad	5
II Metshanede huige	12
III Rongid liiguvad läände	20
IV Knihv	30
V Guljašš	38
VI Kolm kümme	48
VII Petetud lootused	59
VIII Rännak	71
IX Rõõmu ja muret	79
X Läänepiir	93
XI Valvetõke	105
XII Uus ülesanne	117
XIII Vaenlase tagalasse	131
XIV Koera küüs	144
XV Punapea	158
XVI Rünnak	169
XVII Aumärgid vaprust eest	182
XVIII Sild	187
XIX Välihospidal ja välipost	201
XX Teelahkmel	219
XXI Tagasitulek	226
XXII Uus neljas	237
XXIII Mererand	247
Autorist	259

Keskmisele ja vanemale koolieale

Януш Пшымановский. ЧЕТЫРЕ ТАНКИСТА И СОБАКА.
На эстонском языке. Фотоснимки Р. Кропат. Оформление:
Р. Пангсепп. Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

Toimetaja V. Helde. Kunstiline toimetaja H. Tikand. Tehniline
toimetaja M. Tammes. Korrektor S. Aron. Laduda antud 31. V 1974.
Trükkida antud 15. X 1974. Trükipaber nr. 1, 54×84/16. Trükipoog-
naid 16,5 + 8 kleebist. Tingtrükipoognaid 14,70. Arvestuspoognaid
15,22. Trükiarv 60 000. «Eesti Raamat», 200 090 Tallinn, Pärnu
mnt. 10. Tellimuse nr. 440. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk
tn. 58. Hind 61 kop.